

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Historické vědy – Pravěká a středověká archeologie

Disertační práce

Mgr. Michal Z e z u l a

**VYBRANÉ PROBLÉMY VRCHOLNĚ STŘEDOVĚKÉ
TRANSFORMACE MORAVSKO-SLEZSKÉHO POMEZÍ
(VE SVĚTLE ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ)**

**Selected issues in the High Medieval transformation of the
Moravian-Silesian border region (evidence from archeological sources)**

vedoucí práce – PhDr. Tomáš Klír, Ph.D.
2019

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V **Opavě** dne **30. 4. 2019**

Michal Zezula

Komplexně pojatý archeologický výzkum středověkého města a jeho zázemí dávno přesáhl možnosti jednotlivce. Většina zde předkládaných poznatků vychází z tisíců hodin strávených v terénu a při tvorbě nálezových zpráv mých kolegyň a kolegů z archeologického pracoviště NPÚ – ÚOP v Ostravě. Můj dík náleží jmenovitě Markovi Kiecoňovi, zvláště za těch několik let, které jsme při výzkumech v Opavě strávili společně a Barbaře Marethové za spolupráci při zpracování holasovického raného středověku. Martinovi Čapskému, Františkovi Kolářovi a Dalíborovi Prixovi děkuji za četné podnětné diskuze. Velmi si vážím všech chvil strávených s paní dr. Vlastou Šikulovou, která mně ukázala mnohé souvislosti naší současné práce, jež jsou na první pohled jen málo zřetelné. A poděkování patří samozřejmě také mým nejbližším, Michaele a Barboře.

Michal Zezula: Vybrané problémy vrcholně středověké transformace moravsko-slezského pomezí (na základě výpovědi archeologických pramenů)

Práce je členěna do tří kapitol, které jsou věnovány moravsko-slezskému pomezí a jeho vrcholně středověké transformaci ve 13. století. Jedná se o region, který se po většinu raného středověku nacházel na hranici mezi raným českým a polským státem a po připojení k přemyslovským državám v závěru 12. století prošel zásadními změnami, jejichž symbolem je – v rámci českých zemí – časný vznik institucionálních měst. První kapitola se zaměřuje na raně středověké Holasicko a ves Holasovice, která poutá pozornost archeologického a historického bádání již více než 200 let. Na základě vyhodnocení starších odkryvů i nových výzkumů se podařilo prokázat význam lokality ve 2. polovině 12. století a v 1. polovině století následujícího. Zatímco pro objasnění role Holasovic v rámci piastovských státních struktur prozatím nejsou k dispozici relevantní archeologické informace, jejich postavení jako dílčího správního centra v rámci Přemyslovci ovládané provincie dokládají přítomnost dřevěné sakrální stavby, vznik raně gotického kostela a zeměpanského hospodářského a správního dvora. Ekonomickým centrem provincie se stala Opava založená mezi léty 1213-1220 v místě předlokační osady. Písemné i archeologické prameny ukazují dynamický rozvoj města v průběhu 13. století, zejména pak v jeho 2. a 3. třetině, kdy se stabilizovala urbanistická struktura města, vystavěny byly městská fortifikace a také důležité sakrální areály včetně mendikantských klášterů. Výsledky archeologických výzkumů představené ve druhé kapitole se dotýkají jednotlivých aspektů vývoje městského organismu a také hmotné kultury jeho obyvatel. Zvláštní pozornost je věnována keramické produkci, jejíž proměna odráží ekonomické i společenské změny, ke kterým ve sledovaném období dochází. Třetí kapitola je proto úžeji zaměřena na hrnčářskou pec odkrytou ve Velkých Heralticích, která je svázána se závěrečnou fází lokální raně středověké výrobní tradice možná již v určité míře ovlivněné novými importovanými vzory.

město – vesnice – 12. a 13. století – osídlení – moravsko-slezské pomezí – vrcholně středověká transformace – keramická produkce

Michal Zezula: Selected issues in the High Medieval transformation of the Moravian-Silesian border region (evidence from archeological sources)

This study consists of three chapters and focuses on the Moravian-Silesian border region and its transformation during the High Middle Ages (in the 13th century). For most of the Early Middle Ages, this region lay on the boundary between the early Bohemian and Polish states, and after being annexed to the Přemyslid territories at the end of the 12th century it underwent fundamental changes, which are symbolized by the early emergence of institutionalized towns within the Bohemian Lands. The first chapter focuses on the Golensizi region in the Early Middle Ages, particularly on the village of Holasovice, which has attracted the attention of archeologists and historical researchers for over two centuries. Based on an assessment of older and more recent archeological discoveries and surveys, the significance of the location during the second half of the 12th century and the first half of the 13th century has been determined. Although there is at present no relevant archeological information which would provide evidence of the role played by Holasovice in the structures of the Piast state, its status as a local-level administrative centre in the Přemyslid-controlled province is revealed by the presence of a wooden sacred building, an Early Gothic church and an administrative centre for an estate belonging to the provincial lords. The town of Opava (Troppau), founded between 1213 and 1220 at the site of an existing precursor settlement, became the economic centre of the province. Documentary and archeological sources reveal that the town grew rapidly during the 13th century, especially from around the 1230s onwards, when its layout became stabilized, fortifications were built, and important sacred buildings were also constructed (including mendicant monasteries). The second chapter presents the results of archeological research with relevance to individual aspects of the development of the urban entity and the material culture of its inhabitants. Particular attention is paid to the production of pottery items, whose changing forms reflect changing economic and social circumstances during the period under investigation. The third chapter thus focuses more closely on a pottery kiln discovered in Velké Heraltice, which is connected with the final phase of the local Early Medieval tradition of pottery production – by which time the pottery may already have been to some extent influenced by new, imported models.

town – village – 12th and 13th century – settlement – Moravian-Silesian border region – High Medieval transformation – pottery production

OBSAH

1. Úvod	1
2. Holasovice a Holasicko v raném středověku a na prahu vrcholného středověku	5
2.1. Počátky raně středověkého osídlení Holasovic (střední doba hradištní)	6
2.2. Osídlení v 10. – 12. století (mladší doba hradištní)	7
Exkurz 1. Dvůr v Holasovicích ve světle archeologických nálezů z přelomu raného a vrcholného středověku	10
Exkurz 2: Raně středověké keramické nálezy z Holasovic – Dvora	17
2. 3. Archeologie vrcholně středověkých Holasovic a připojených obcí	19
2. 4. Shrnutí	24
3. Počátky města Opavy a její vývoj ve 13. a 14. století ve světle archeologických pramenů	27
3. 1. Úvodem	27
3. 2. Dvě století opavské archeologie	28
3. 2. 1. Archeologie v Opavě do roku 1945	28
3. 2. 2. Archeologie v Opavě domezi léty 1945-1989	29
3. 2. 3. Archeologie v Opavě po roce 1989 a problematika archeologické památkové péče	29
3. 3. Raně středověké osídlení v prostoru města a jeho zázemí	32
3. 4. Lokace města a jeho rozvoj ve 13. a 14. století	34
3. 5. Urbanistická osnova města, její vývoj a proměny	38
3. 5. 1. Odraz předlokační situace v urbanistické struktuře města	38
3. 5. 2. Rozšíření lokačního jádra ve 2. polovině 13. století	39
3. 5. 3. Parcelace raného města a archeologické doklady jejího vývoje	41
3. 6. Mendikantské kláštery a jejich vliv na urbanistickou strukturu města	44
3. 7. Městská parcela, její zástavba a hospodářské a hygienicko-sanitární zázemí ve 13. a 14. století	49
3. 7. 1. Dřevohliněná a zděná zástavba městské parcely	50
3. 7. 2. Hospodářské zázemí městské parcely	58
3. 7. 3. Hygienicko-sanitární zázemí městské parcely	60
3. 8. Veřejná prostranství a jejich infrastruktura ve 13. a 14. století	64

3. 9. Městská fortifikace ve 13. a 14. století	68
3. 9. 1. Příkop	69
3. 9. 2. Hlavní hradba, věže a městské brány	70
3. 9. 3. Vznik městského hradu a proměny městské fortifikace v pozdním středověku.....	72
3. 10. Archeologický výzkum v prostoru opavských předměstí	75
3. 11. Hmotná kultura města ve 13. a 14. století (stručný nástin)	79
3. 12. Výpověď přírodovědných analýz	85
3. 13. Shrnutí	85
4. Charakteristika keramické produkce na Opavsku v 1. polovině 13. století ve světle poznatků z archeologického výzkumu hrnčířské pece ve Velkých Heralticích.....	95
4. 1. Úvodem	95
4. 2. Velké Heraltice ve středověku	95
4. 3. Archeologický výzkum v areálu usedlosti čp. 76 ve Velkých Heralticích v roce 2007	97
4. 3. 1. Nálezová situace	98
4. 3. 2. Keramické nálezy a jejich vyhodnocení	100
4. 4. Keramická produkce 1. poloviny 13. století na Opavsku a její vztah k okolním oblastem	103
4. 5. Shrnutí	106
5. Závěr	108

Prameny a literatura

Obrazové přílohy

1. Úvod

Předkládaná práce je územně zaměřena na moravsko-slezské pomezí. Její chronologické těžiště spočívá ve 13. století. Převážná část zde prezentovaných poznatků se týká Opavy, města založeného patrně moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem před rokem 1220 jako nové centrum provincie, která se stala díky úspěšné expanzi Přemysla Otakara I. součástí dědičných přemyslovských držav. Vznik Bruntálu (před rokem 1213), Opavy (nejpravděpodobněji mezi léty 1213-1220), Hlubčic (snad již před rokem 1222) a Krnova (před rokem 1253) je součástí fascinující strukturální proměny, která učinila z periferie v česko-polském pohraničí region, kde se v rámci českých zemí jako první začaly rozvíjet městské obce, jejichž život se odehrával v rámci právních vztahů založených na soudobých moderních právních normách. Současně se v nově zrozeném Opavsku začalo rozvíjet na emfyteutickém právu založené vesnické zázemí nových měst, které zčásti vzniklo transformací starší sídelní sítě a zčásti vstoupilo do doposud neosídlených poloh jesenického podhůří. Cílem této – v rámci českých zemí – rané urbanizace bylo v první řadě zabezpečení územních zisků, a také snaha o exploataci zlata v jesenické oblasti, s níž byl svázán vznik Bruntálu jako vůbec nejstaršího institucionálního města v přemyslovských dědičných državách.

Dynamický proces vrcholně středověké transformace moravsko-slezského pomezí je reflektován ve všech důležitějších moderních pracích zabývajících se proměnou českých zemí ve 13. století.¹ Hojně citovány jsou přitom průkopnické studie Jaroslava Bakaly, na které navázali Martin Wihoda a Dalibor Prix.² Opava náležela ve 2. polovině 20. století k centrům archeologického výzkumu, a kromě archeologického pracoviště Slezského muzea zde působila Expozitura Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Otevírala se tak možnost propojit historické bádání s archeologickými poznatky, cesta k interdisciplinárnímu přístupu nebyla ale jednoduchá a produktivní dialog se dlouho nepodařilo navázat.³ Výjimečný byl v tomto ohledu přístup botanika Emanuela Opravila, který naopak výsledky analýz rostlinných zbytků z archeologických nálezů interpretoval v širokých kulturně-historických souvislostech.⁴ Z hlediska archeologie je nutné v této souvislosti vyzdvihnout dodnes platnou studii Vlasty

---

¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.

² Vzhledem ke sledovanému tématu důležité studie jsou soustředěny v BAKALA, Jaroslav. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií* (k vydání připravil Martin WIHODA ve spolupráci s Petrem ELBLEM). Brno 2002; dále zejm. příslušné pasáže v KOURIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000 a WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich*. Brno 2007.

³ Jednou z prvních takto pojatých prací byla reflexe vybraných segmentů hmotné kultury středověké Opavy v historických souvislostech KOURIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí? (Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku)*. AH 28, 2003, s. 69-111.

⁴ Srov. ČULÍKOVÁ, Věra. *K sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc.* Archeologické rozhledy LV, 2003, s. 636-649.

Šikulové publikovanou v Archeologických rozhledech. Studie je reflexí problematiky počátečního vývoje města, je založená na poctivé kritice archeologických pramenů.⁵

Obnova infrastruktury města po roce 1989 a nová výstavba v historickém jádru, spolu s nástupem generace archeologů využívajících nové technické možnosti při terénních odkryvech a jejich dokumentaci, umožnily významně rozšířit rámec odborného diskurzu, ve kterém se opavská městská archeologie pohybovala v předchozích dvou desetiletích. Zásadní roli při formulaci dílčích historicko-archeologických závěrů přinesl rozvoj dendrochronologické datace dřeva z archeologických situací, kterou lze v Opavě, díky specifickým pedologickým podmínkám, s úspěchem využívat v široké míře. K posílení mezioborového dialogu a interdisciplinární přístupu vůbec vedla také skutečnost, že se velká část archeologických výzkumů v posledních dvou desetiletích odehrála v rámci památkové praxe, a tedy ve spolupráci archeologa, stavebního historika, archiváře a dalších specialistů.⁶

Urbanizační proces a modernizace holasovické provincie vstoupil do pohraničního území, které písemné prameny 8. až 12. století reflektují takřka výhradně v souvislosti s vojenskými událostmi v kontaktní česko-polské zóně. Mimo čas válečných tažení se ovšem zdejší situace jeví jako stabilní, kdy reprezentantem české moci nad jesenickým pomezím hvozdem je hrad v Hradci, zatímco se v nížině protékané řekou Opavou rozvíjí síť zemědělských osad, přičemž geneze této sídelní struktury má svoje kořeny již v neolitu a eneolitu. V průběhu 12. století je Holasicko součástí polských státních a církevních struktur, a také díky geografickým souvislostem nic nenasvědčuje tomu, že by tak mělo být zakrátko jinak. Dynastická rivalita Přemyslovců a Piastovců ovšem vedla k tomu, že jakékoliv rozkolísání poměru sil vedlo ke snaze o územní zisky jednoho státního útvaru na úkor druhého, problém ale představoval jejich trvalé udržení, neboť v tomto řídko osídleném území prakticky neexistovaly body v podobě opevněných center, o které by bylo možné získanou vládu opřít.

V 80. letech 12. století tak úspěšnou expanzí ovládl markrabě Přemysl krajinu v předpolí Hradce, prostředky jak stabilizovat tyto územní zisky byly omezené. Na základě písemných pramenů víme, že se v první řadě uplatnily rozsáhlé donace moravským církevním institucím a také rytířským řádům. Předpokládáme, že spolu s tím byla spojena snaha o kolonizaci dosud neosídlených enkláv, a v určité míře i snaha vstup do stávajících sídelních struktur. První z nastíněných možností lze archeologicky sledovat mimo pozdější Opavsko, v klínu sevřeném řekami Odrou a Ostravicí, v jehož severním cípu založil později biskup Bruno ze

---

⁵ ŠIKULOVÁ, Vlasta, *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 271-276.

⁶ K tomu v lokálních souvislostech srov. zejm. KANIOVÁ, Petra – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana. *Dílky skládačky našeho poznání o opavském městském opevnění*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013, s. 36-135.

Schauenburka město (Moravskou) Ostravu. Keramické nálezy, vykazující pozoruhodné shody s nálezy z Olomouce i odjinud ze střední Moravy, zde prokazují osídlení někdy kolem přelomu 12. a 13. století, což koresponduje s indiciemi obsaženými v Brunově testamentu, které naznačují, že uvedené území se stalo majetkem biskupství již za jeho předchůdce biskupa Roberta. Tyto rané kolonizační aktivity ale nebyly úspěšné a rozvoj sídelní sítě se zdařil až díky Brunovým organizačním schopnostem o desítky let později.⁷ Odlišná situace byla v tradičním sídelním území Holasicka (pozdějším Opavsku), kde se nové uspořádání politických poměrů odrazilo na založení předlokační Opavy a jejím rychlém rozvoji a přerodu v institucionální město. A právě Opavou a Opavskem se zabývá předkládaná práce.⁸

Její první kapitola je věnována Holasovicím, které jsou v centru pozornosti historického a archeologického bádání již více než 200 let. Archeologické výzkumy prováděné v posledních letech přinesly mnoho nových informací o raně středověkém vývoji holasovicko-neplachovického sídelního areálu a jeho přeměně ve vrcholně středověkou ves se zeměpanským hospodářským a správním dvorem, a jen omezenou dobu fungujícím raně gotickým kostelem. Příklad Holasovic tak velmi názorně ukazuje, že vrcholně středověká proměna moravsko-slezského pomezí procházela mnoha peripetii a cesta ke stabilní sídelní síti tvořené městy a jejich vesnickým zázemím nebyla přímočará.⁹

Hlavním symbolem změn, kterými Holasicko za vlády přemyslovských panovníků prošlo, byl vznik institucionálních měst. Největším a nejdůležitějším městem byla Opava, kterou lze ve všech ohledech srovnat s nejnámennějšími moravskými královskými městy. Archeologické výzkumy přinesly v uplynulých desetiletích mnoho podrobných informací o jejím vývoji ve 13. a 14. století. Vydělení městského areálu z okolní krajiny v právním slova smyslu mělo svůj odraz v organizaci prostoru města, která byla ovšem postupná a vyvíjela se v určitých etapách. Archeologicky se podařilo sledovat postup výstavby městského opevnění, vznik a dotváření urbanistické struktury města, vývoj některých stavebních dominant, a také infrastruktury města. Druhá kapitola představuje bilanci těchto archeologických poznatků a pokouší se o jejich shrnutí.

Odrzem společenských a ekonomických změn, ke kterým ve sledovaném území dochází, je proměna hmotné kultury, zejména pak keramické produkce. V prvních desetiletích života města používali jeho obyvatelé keramiku vyráběnou zřejmě v rámci jeho vesnického zázemí, v duchu místních výrobních tradic, v jejichž morfologii a výzdobě se odrážejí vlivy

---

⁷ ANTONÍN, Robert. *Ostrava středověká: Poddanské město v politickém vývoji vrcholného středověku*. In: ANTONÍN, Robert et al. *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*. Ostrava 2017, s. 16-27.

⁸ Jednotlivé kapitoly vycházejí z publikovaných prací nebo prací k publikaci připravených (a podílech autora na nich), citace a další informace jsou uvedeny vždy v první poznámce příslušné kapitoly.

⁹ Podobně tomu bylo i jinde v českých zemích: ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 230-263.

z moravského prostředí. Kolem poloviny 13. století se ale také na Opavsku – tak jako jinde v českých zemích – prosazují technologické inovace, jejichž výsledkem je unifikovaná vrcholně středověká produkce. Místní hrnčířská výroba na prahu těchto změn je přiblížena na příkladu nálezového souboru získaného výzkumem hrnčířské pece ve Velkých Heralticích. Jeho analýza umožnila dotknout se řady výše zmíněných otázek. Třetí kapitolou celou práci uzavírá.

Je nutné předeslat, že předkládaná práce není, a ani nemůže být komplexním pohledem na přeměnu raně středověkého Holasicka ve vrcholně středověké Opavsko. Jedná se jen o pokus zpracovat vybrané problémové okruhy, ke kterým je nutné přidat mnohé další. Za všechny lze zmínit připravované interdisciplinární zpracování montánního regionu Bruntálska, neboť těžba zlata a dalších vzácných kovů představovala jeden z hlavních impulsů pro rozvoj zdejšího osídlení.¹⁰

---

¹⁰ PRÍX, Dalibor – VEČEŘA, Josef – ZEZULA, Michal (eds.). *Těžba zlata na Bruntálsku. Montánní region pohledem interdisciplinárního výzkumu*. Ostrava (v tisku).

2. Holasovice a Holasicko v raném středověku a na prahu vrcholného středověku¹¹

2.1. Počátky raně středověkého osídlení Holasovic

Na přelomu 6. a 7. století a v průběhu 7. století přichází jedna z poměrně pozdních osídlovacích slovanských vln také do jižní části horního Poodří, označovaného raně středověkými písemnými prameny podle zde usídleného slovanského kmene jako **Holasicko**, resp. Holasická provincie.¹² Holasice (*Golensizi*) poprvé zaznamenal před rokem 850 rukopis zvaný „*geograf bavorský*“, který podává výčet slovanských kmenů a jejich hradů v severním sousedství karolínské říše.¹³ Severozápadně od kmenového území Holasiců lze do horního Poodří lokalizovat s jistotou také Opolany (*Opolani*) a méně pravděpodobně i etnikum označované jako *Lupiglaa*. Sídla Opolanů můžeme bez větších pochyb hledat v okolí řeky Odry v prostoru vymezeném zhruba Opolskou planinou na severu a Hlubčickou pahorkatinou na jihu. Holasici pak měli zaujímat území v jižní části Hlubčické pahorkatiny a na dnešním Opavsku. Odhaduje se, že v obou sídelních enklávách mohlo v období od 8. do přelomu 9. a 10. století existovat až 25 opevněných hradisek a několik desítek sídlišť, v menší míře jsou také doložena mohylová nebo plochá pohřebiště s doklady žárového i kosterního pohřebního ritu.¹⁴ Sídlíště v jižní části holasické domény se koncentrovala na území při středním toku řeky Opavy zhruba od soutoku s Opavicí až k její doširoka otevřené a podmáčené údolní nivě ve východní části Poopavské nížiny. Nejstarší doklady osídlení z doby kolem poloviny 7. století pocházejí z hradiska nad osadou Víno na Osoblažsku,¹⁵ zatímco první průkazné stopy osídlení nižších poloh (250-300 m n. m.) podél vodotečí jsou datovány až do průběhu následujícího století. Zemědělské osady vázané na řeku Opavu a její přítoky pak na jižní hranici této sídelní enklávy zajišťovalo hradisko v Hradci nad Moravicí, existenci dalších předpokládaných současných výšinných opevněných lokalit se prozatím nepodařilo prokázat. Ještě východněji, při severním okraji Ostravské pánve se pak mimo nevýrazné doklady

¹¹Text vychází z podílu autora na kapitole knihy (odborné recenzované publikace) věnované dějinám Holasovic a okolních obcí: MARETHOVÁ, Barbara – ZEŽULA, Michal. *V polsko-moravském pohraničí. Holasovice a Holasicko v raném středověku a na prahu vrcholného středověku (580 – 1250)*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku). *V této knize bude rovněž publikován text úžeji zaměřený na archeologické výzkumy v prostoru Dvora v Holasovicích (ŠIKULOVÁ, Vlasta – ZEŽULA, Michal. Exkurz 1. Dvůr v Holasovicích ve světle archeologických nálezů z přelomu raného a vrcholného středověku), který zpracoval autor v roce 2012 na základě terénní dokumentace a mnoha doplňujících informací a korektur dr. Vlasty Šikulové, a také vyhodnocení keramických nálezů (ZEŽULA, Michal. Exkurz 2: Raně středověké keramické nálezy z Holasovic – Dvora).*

¹²K poč. slovanského osídlení horního Poodří viz PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu*. Warszawa – Kraków 1982, s. 119; ANTONÍN, Robert – KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor. *Slezsko v časech raného středověku*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.). *Slezsko v dějinách českého státu I*. Praha 2012, s. 99-102; BAKALA, Jaroslav. *Národnostní a politický vývoj Slovanů v opavském a těšínském Slezsku do konce 12. století. Slezsko na cestě k československému státu*. Opava 1969, s. 5-18.

¹³*Magnae Moraviae fontes historici III* (ed. Lubomír Havlík a kol.). Brno 1969, s. 95-101.

¹⁴ANTONÍN, Robert – KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor. *Slezsko v časech raného středověku*, s. 102-115; KOUŘIL, Pavel – GRÝC, Jana. *Der Burgwall in Chotěbuz-Podobora und seine Stellung in der Siedlungsstruktur des oberen Odergebietes vom 8. bis zum 9./10. Jahrhundert*. In: MACHÁČEK, Jiří - UNGERMAN, Šimon. (Hrsg.). *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Bonn 2011, s. 218, obr. 1.

¹⁵Podrobněji KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno – Český Těšín 1994, s. 11-17.

osídlení (např. Moravská Ostrava) setkáváme s několika hradisky (mj. Landek a Chotěbuz-Podobora), kterým lze patrně přisoudit roli kontrolních a opěrných bodů v komunikačně exponovaném území severního ústí Moravské brány, zatímco centrální roli mohlo zaujímat velké dvojdílné hradisko v Lubomi (Lubomia) v dnešním Vladislavském okrese (Polsko, powiat Wodzisław Śląski).¹⁶

Osídlení v období 8.-9. století je na katastru dnešních **Holasovic** doloženo hned z několika poloh, většinou se jedná o nálezy z povrchových sběrů na pravobřežní i levobřežní terase Heraltického potoka před jeho soutokem s řekou Opavou, tedy mimo intravilán dnešní obce (**obr. 1**).¹⁷ Při výstavbě cyklostezky a přilehlé čistíčky odpadních vod se v roce 2011 byly navíc prozkoumány dva zahloubené sídlištní objekty s nálezy tohoto časového horizontu (**obr. 2**), které indikují přítomnost sídliště situovaného v těsném kontaktu s údolní nivou při soutoku jmenovaných vodotečí.¹⁸ Prozatím se nepodařilo zjistit s tímto sídlištěm související pohřebiště. Disproporce mezi počtem doposud identifikovaných raně středověkých sídlišť a pohřebišť je nejen v jižním Poodří charakteristickým jevem, z celého Opavska doposud disponujeme jen několika doklady. Z 2. pol. 9. století a počátku 10. století pocházejí dva mohylníky; jeden ve Stěbořicích a druhý pravděpodobně v Malých Hošticích, v Hněvošicích byly dále zjištěny pohřby uložené do pláště mohyl z doby bronzové.¹⁹ Ploché kostrové hroby se vyskytují v rámci hradiště v Hradci nad Moravicí, a nově bylo zjištěno pohřebiště z 9. - 1. poloviny 10. století také ve Vávrovicích.²⁰ Inventář dosud známých středohradištních pohřebišť dokládá, že ve 2. polovině 9. století se horní Poodří nacházelo ve sféře velkomoravského vlivu, který posílila kolem roku 879 úspěšná expanze knížete Svatopluka do Malopolska. Kromě charakteristických šperků z hrobové výbavy stěbořického mohylníku, se jedná zejména o hrob muže z Hradce nad Moravicí, o jehož sepětí s moravským prostředím svědčí bohatá hrobová výbava, ve které jsou zastoupeny odznaky moci: honosné ostruhy typu Biskupija-Crkvina a kopí s křídélky.²¹

¹⁶ANTONÍN, Robert – KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor. *Slezsko v časech raného středověku*, s. 112.

¹⁷KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 53 a 57; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné výzkumy na přestavbě státní silnice Opava – Krnov (okr. Opava)*. Přehledy výzkumů 1970. Brno 1971, s. 76-77; PAVELČÍK, Jiří. *Pravěké lokality u Holasovic (okr. Opava)*. Přehledy výzkumů 1986. Brno 1989, s. 95-96.

¹⁸HLAS, Jindřich. *Holasovice. Cyklistická trasa č. 55, „Slezská magistrála“*. Nálezová zpráva uložena v archivu archeologického odd. NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2012; HLAS, Jindřich. *Holasovice. Kanalizace + ČOV*. Nálezová zpráva uložena v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2014.

¹⁹KOUŘIL, Pavel – TYMONOVÁ, Markéta. *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*. Brno 2013. V Malých Hošticích se mohylové násypy nedochovaly, na jejich možnou existenci se usuzuje pouze na základě vzdálenosti mezi jednotlivými hroby a jejich datování. Viz JUCHELKA, Jiří. *Raně středověké pohřebiště u Malých Hoštic, okres Opava*. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2007–2008*. Katowice 2010, s. 102-108; KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 68-70.

²⁰Ústní sdělení vedoucího výzkumu J. Hlase, pohřebiště nebylo zatím podrobně zpracováno a jeho datování je předběžné.

²¹KOUŘIL, Pavel. *Raně středověký bojovnícký hrob z Hradce nad Moravicí*. *Slovenská archeológia* LII-1, 2004, s. 55-76.

2.2. Osídlení v 10. – 12. století

Po vyvrácení moravského státu v důsledku nájezdů Maďarů se vazby kmenového území Holasiců k Moravě patrně uvolnily. Znovu mohly zesílit poté, co se stala Morava v 1. polovině 10. století součástí nově zrozeného přemyslovského českého státu, a horní Poodří pak ovládl úspěšnou expanzí spolu s Dolním a Horním Slezskem a možná i Malopolskem ambiciózní český kníže Boleslav I. V době kolem poloviny 10. století bylo vystavěno nížinné hradisko v Kylešovicích, jehož hradba roštové konstrukce, nedávno dendrochronologicky datovaná do rozmezí let 940-960, jednoznačně odkazuje k polskému prostředí. Poslední výzkumy ukazují na možnou spojitost jeho obyvatel s ruskými Varjagy, kteří se významně podíleli na obchodní výměně mezi severovýchodní Evropou a Podunajím. Vzhledem ke koexistenci kylešovického hradiska s nedalekým hradem v Hradci, který byl v českých rukou, nelze ale jeho vznik chápat jako doklad polské vojenské expanze. Spíše se jedná o opěrný bod dálkového obchodu, aniž by bylo možné jednoznačně určit vztah jeho stavebníků k přemyslovské Moravě nebo k polským Piastovcům, kteří v této době teprve konsolidovali svoji vládu v okolí Poznaně a Hnězdna.²²

V Holasovicích byly stopy osídlení z 10.-11. století zjištěny povrchovými sběry na pravém břehu Heraltického potoka, jižně od přemostění této vodoteče silnicí Opava – Krnov. Patrně se zde nacházelo sídliště, jehož počátky lze klást na základě již zmíněných ojedinělých střepů do 9. století.²³ Sídlištní jámy odkryté archeologickým výzkumem prováděným v souvislosti s výstavbou plynovodu jsou datovány do 11.-12. století a svědčí o dlouhodobé kontinuitě osídlení této polohy, jehož těžiště patrně spadá již do mladohradištního období (**obr. 3**).²⁴

Nejdůležitějším dokladem osídlení Holasovic ve starším úseku mladší doby hradištní je ale kostrové pohřebiště odkryté na terénní vlně nacházející se jihozápadně od soutoku Heraltického potoka a řeky Opavy ve východní části katastru obce. Celkem zde bylo v letech 2011 a 2016 prozkoumáno 14 hrobů, jedná se jen o část většího pohřebiště narušeného výstavbou železniční trati.²⁵ Geofyzikální měření naznačuje jeho pokračování směrem na

---

²² Srov. KOUŘIL Pavel – GRYC, Jana. *Hradiska 10.-12. století na severní Moravě a v českém Slezsku*. In: CHRZAN, K. – CZAPLA, K. – MOŽDIOCH, S. (eds.). *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, Wrocław – Głogów 2014, s. 120-129; PROCHÁZKA, Rudolf. *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i. 38, 2009, s. 150-152; výsledky posledních výzkumů a jejich archeologicko-historická interpretace viz KOUŘIL Pavel – GRYC, Jana. *Early Medieval Stronghold in Opava-Kylešovice and Its Importance for the Understanding of the Silesian Region in the Tenth–Eleventh Centuries*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57, 2018, s. 185-213.

²³ KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 57.

²⁴ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Výzkumy pravěkého oddělení Slezského muzea v roce 1963*. Opavsko 10, 1964, s. 16-19.

²⁵ HLAS, Jindřich. *Holasovice. Cyklistická trasa*; MARETHOVÁ, Barbara. *Holasovice (okr. Opava)*. Přehledy výzkumů 58-2, 2017, s. 212.

severovýchod.²⁶ Hroby rozmístěné v ploše v náznacích řad, byly orientovány ve směru východ – západ, přičemž hlavy nebožtíků směřovaly k západu a nohy k východu. Původně byly asi kryty nízkým rovem a zřejmě nějakým způsobem označené, protože až na jednu výjimku se navzájem neporušovaly. Podle antropologického rozboru zde bylo pohřbeno 12 dospělých (z toho šest mužů a jedna žena) a 3 děti (jedno z nich v dvojhrobu s dospělou ženou).²⁷ Hrobová výbava zahrnovala variabilní škálu předmětů: keramickou nádobu, dřevěná vědra s železnými obručemi, železné nože, ocílku a rybářský háček (**obr. 4**). Ve třech hrobech byly nalezeny stříbrné esovité záušnice malého průměru (10 – 14 mm), které představují pro dataci holasovického pohřebiště klíčovou oporu, dle moravských analogií je horní časovou hranicí 2. čtvrtina až počátek 3. čtvrtiny 11. století.²⁸ Holasovické pohřebiště se nachází přibližně 150 – 200 m severně od zkoumané polohy nad Heraltickým potokem. Obě lokality tak můžeme spojit do jednoho sídelního celku rozděleného potokem, který snad představoval symbolickou hranici mezi světem živých a mrtvých.

Používání holasovického pohřebiště tedy patrně končí někdy na počátku 2. čtvrtiny 11. století, což je doba, kdy v Polsku po smrti Boleslava Chrabrého jeho následovníci nedokázali udržet autoritu knížecí moci a zemi zachvátily nepokoje a s nimi i pohanská reakce. Toho využil český kníže Břetislav I. a v roce 1039 uspořádal tažení do srdce piastovských držav, jehož výsledkem bylo také až do roku 1054 trvajícím ovládnutím Slezska (patrně Vratislavsko a Opolska – *duasregiones* dle Altašských análů) a spolu s ním i horního Poodří. Zdejší holasická enkláva zůstala pod přemyslovskou svrchovaností i poté, kdy polský kníže Kazimír I. Obnovitel vytlačil ze Slezska české posádky a tyto zisky pak stabilizoval mírem vyjednaným v roce 1054 v Quedlinburgu, kde se ovšem zavázal ke splácení ročního tributu do rukou českého knížete. Tyto podmínky porušil kníže Boleslav II. Smělý, který v roce 1060 navíc vtrhl na holasické území a neúspěšně obléhal Hradec. V následujících desetiletích postihlo moravsko-slezské pomezí několik vojenských tažení, kterými se přemyslovští panovníci snažili upevnit svoji pozici vůči svému severnímu sousedovi. V roce 1115 byla situace v polsko-českém pohraničí stabilizována mírem uzavřeným na Kladské Nise mezi polským knížetem Boleslavem III. Křivoústým a českým knížetem Vladislavem I. a jeho bratry,

---

²⁶ KŘIVÁNEK, Roman. *Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 711083/11 na lokalitě Holasovice, okres Opava*. Zpráva uložena v archívu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2011.

²⁷ PECHNÍKOVÁ, Markéta. *Antropologická analýza lidských kosterních pozůstatků nalezených na lokalitě Holasovice, ZD – cyklostezka 55*. Nálezová zpráva uložena v archívu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2012.

²⁸ Podrobné zpracování pohřebiště: HLAS, Jindřich – MARETHOVÁ, Barbara. *Mladohradištní pohřebiště na katastru obce Holasovice, okr. Opava*. Pravěk NŘ 25, 2017, s. 271-290; k dataci srov. dále UNGERMAN, Šimon. *Počátky mladohradištních pohřebišť na Moravě*. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYŠTALOVÁ, Renáta (eds.). *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k šedesátým narozeninám*. Praha 2010, s. 228.

v jehož důsledku zůstalo Slezsko, včetně většiny Holasicka, pod piastovskou vládou, s výjimkou bezprostředního zázemí hradu v Hradci nad Moravicí, který i nadále plnil funkci moravské pohraniční pevnosti. V Hradci byla umístěna také celní stanice, doložená v zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078. V letech 1132-1134 se Hradec stal východiskem trojice vojenských tažení knížete Soběslava I., kterými zpustošil velkou část Slezska, válečné operace byly ukončeny v roce 1137 mírem sjednaným v Kladsku.²⁹ Boleslav III. Křivoústý m. j. stanovil, že titul seniora, a tedy i svrchovaného vládce, bude náležet vždy nejstaršímu příslušníku vládnoucí dynastie. Výklad tohoto ustanovení se ale stal předmětem nástupnických sporů. Po roce 1138, kdy kníže zemřel, se rozhořely spory mezi jeho syny, v důsledku kterých musel nejstarší z nich, Vladislav II. (Vyhnanec), opustit zemi, propadající se do vnitřní nestability. Neuspořádané poměry se pokusil vyřešit ozbrojenou intervencí císař Fridrich I. Barbarossa, který v roce 1157 podnikl tažení do Slezska, k němuž se připojil také český král Vladislav I. K posunu východní části česko-polské hranice stabilizované na severních úbočích Nízkého a Hrubého Jeseníku ale nedošlo, jak dokládá listina krále Vladislava pro klášter Hradisko z roku 1160, v níž je opětovně zmiňována mýtnice v Hradci, jehož ekonomické zázemí se nacházelo na střední Moravě.³⁰ Holasicko bylo v té době jednou z polských kastelání (správních obvodů vymezených kolem centrálního hradu), jmenovaných v listině papeže Hadriána IV. pro vratislavského biskupa z roku 1155, přičemž centrum tohoto útvaru uvedený pramen označuje jako „*Gradicegolensicezke*“. V roce 1163 se ujali vlády ve Slezsku Vyhnancovi synové Boleslav I. Vysoký a Měšek I. Křivonohý, kteří v letech 1166-1168 úspěšně vojensky vystoupili vůči vládnoucímu seniorovi Boleslavu IV. Kadeřavému. Jejich spojenectví ale nevydrželo dlouho a v roce 1172 musel Boleslav I. Vysoký zemi opustit. Následná úprava poměrů ve Slezsku vyústila v rozdělení území mezi syny Vladislava Vyhnance a Jaroslava, syna Boleslava IV. Po smrti seniora v roce 1173 následovala další série střetů mezi Piastovci, které vedly k faktickému zániku seniorátního systému a rozdrobení Polska do mnoha samostatných knížectví.³¹

Papežská listina z roku 1155 bezpečně dokládá, že v neklidných dobách kolem poloviny 12. století náleželo Holasicko do mocenské sféry polského státu. Mnohem menší jistota ale panuje kolem lokalizace jeho centra, ke které se v odborných kruzích vede obsáhlá diskuze.

²⁹ Listina pro hradištský klášter z roku 1078 hovoří o clu vybíraném poblíž Hradce (Gradeze) při cestě do Polska (CDB I., s. 82-85, č. 79), srov. BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí v 11. a 12. století*. Časopis Slezského muzea, série B 13, 1964, s. 105-107. K česko-polským vztahům v 11. a 12. stol. dále zejm. ANTONÍN, Robert – KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor. *Slezsko v časech raného středověku*, s. 120-129; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 404-414; zde je možné nalézt také odkazy na další literaturu a citace relevantních pramenů.

³⁰CDB I., s. 194-197, č. 208; BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 106; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 414; WIHODA, MARTIN. *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století*. Časopis Matice moravské 108, 1989, s. 77-87.

³¹ WIHODA, Martin. *Polsko v době knížecí*. In: FRIEDL, Jiří a kol. *Dějiny Polska*. Praha 2017, s. 60-65.

Zatímco někteří badatelé (např. Lumír Jisl, Jaroslav Bakala) nepochybovali, že „*Gradicegolensicezke*“ uváděné v papežské listině jsou totožné s Holasovicemi, jiní historici a archeologové (např. Pavel Kouřil) upozorňují, že z centra Holasovic chybějí nálezy starší než z 11. století, a za tradiční kmenové centrum Holasiců proto považují buď hradisko v Hradci nad Moravicí, nebo v Kylešovicích.³² Také se připouští možnost, že označení „*Gradice*“ je plurálem a centrální funkce kastelánie mohly být rozmístěny na více lokalit.³³

Exkurz 1. Dvůr v Holasovicích ve světle archeologických nálezů z přelomu raného a vrcholného středověku

Sprašové návrší s hospodářským dvorem v centru Holasovic (**obr. 5-7**), chráněné ze severovýchodní strany řekou Opavou a z jihu a jihozápadu údolními vymodelovanými potokem Lipinkou, je nejdéle zkoumanou archeologickou lokalitou v prostoru Moravskoslezského pomezí.³⁴ Památky pocházející z prostoru hospodářského dvora poprvé publikoval spisovatel Franz Sartori, který ve svém cestopise vydaném ve Vídni v roce 1818 vylíčil rozsáhlé pozůstatky zdiva, které připisoval sídlu templářů ze 13. století.³⁵ Kostel ve tvaru kříže pak zmiňuje opavský gymnaziální profesor Faustin Ens, který jej opět spojoval s templáři a odvozoval od něj též německý název obce „*Kreutzendorf*“,³⁶ což je ovšem kancelářský novotvar z 18. století přenesený z Holasoviček (něm. Kreuzendorf), které náležely řádu německých rytířů. Řadu předmětů z území Holasovic popsal a vyobrazil v roce 1870 Anton Peter, mezi nimi též tři mozaikové dlaždice ve tvaru trojúhelníku, nalezené roku 1846 v západní části dvora na návrší s budovou staré školy.³⁷ Ještě ve 2. polovině 19. století začaly být dávány holasovické nálezy také do souvislosti s centrem slovanského kmene Holasiců, jmenovaném kolem poloviny 9. století v rukopisu zvaném „*Geograf bavorský*“,³⁸ ačkoliv vyčlenění jejich raně středověké složky umožnila až přesnější archeologická determinace v první polovině 20. století.

---

³² K tomu souhrnně BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*; dále viz KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní*. Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea LXXIV, Scientiae sociales – Vědy společenské, 1989, s. 203-215; srov. dále KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 48-49.

³³ Srov. KOUŘIL Pavel – GRYS, Jana. *Hradiska 10. – 12. století*, s. 128-129.

³⁴ Úplný přehled starších archeologických aktivit v Holasovicích viz JISL, Lumír. *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea*. In: 150let Slezského muzea. Ostrava 1964, s. 121-129.

³⁵ SARTORI, Franz. *Urnen in Fürstenthum Jägerndorf gefunden*. Mahlerisches Taschenbuch für Freunde interessanter Gegenden, Natur- und Kunst Merkwürdigkeiten der Österreichischen Monarchie 6. Wien 1818, s. 181.

³⁶ ENS, Faustin. *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten, IV*. Wien 1837, s. 66-67.

³⁷ PETER, Anton. *Heidnische Grabalterthümer in Schlesien*. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, XV. Wien 1870, s. LXXII-LXXIII.

³⁸ PETER, Anton. *Heidnische Grabalterthümer*, s. LXXVII; PRASEK, Vincenc. *Slovanská hradiska na Opavsku*. Opavský Týdeník XIII, č. 17, 29. 4. 1882.

První moderní archeologický výzkum uskutečnil v západní části dvora pracovník Zemského muzea v Opavě Viktor Karger, který zde 7. a 8. 4. 1922 odkryl sedm hrobů uspořádaných do řady a orientovaných západ – východ.³⁹ Z nich se do muzejních sbírek dostaly kosti dvou lebek spolu s deformovanou a zlomenou bronzovou esovitou záušnicí nalezenou pod jednou z lebek (**obr. 9**). Karger uvádí, že byla poškozena teprve po nalezení, délka drátu ukazuje na původní průměr kruhu 6 cm, což odpovídá závěrečné fázi výskytu tohoto charakteristického mladohradištního šperku ve 12. – 1. polovině 13. století.⁴⁰ Záušnice, ani soubor keramických fragmentů z výzkumu, však již nebyly po 2. světové válce v muzejních sbírkách zjištěny. S pohřebištěm lze s jistou mírou obezřetnosti spojovat také stříbrný prsten s křišťálovým kamenem nalezený v roce 1905.⁴¹ Prsten byl objeven při výkopových pracích na pozemku rolníka Schreiera, majitele usedlosti čp. 107, který jej daroval do tehdejšího Uměleckoprůmyslového muzea v Opavě. Lze předpokládat, že uvedená usedlost byla také místem nálezu a prsten se tak mohl dostat do jejího areálu v důsledku erozních procesů narušujících pohřebiště situované při západní hraně návrší. Jako pozdně románský určil prsten již ředitel opavského muzea Edmund Wilhelm Braun, na základě výskytu tohoto typu šperku v depotech ukrytých mezi léty 1170-1230 můžeme předmět nejpravděpodobněji datovat právě do tohoto časového intervalu.⁴² Jednalo se o šperk značné hodnoty a jeho výskyt v Holasovicích tedy odkazuje k přítomnosti příslušníků společenské elity v prostředí této lokality. Během následujících let věnovali holasovickému Dvoru pozornost další pracovníci z okruhu muzea, z jejichž povrchových sběrů i malých sondáží pocházejí střepy z různých období, většinou bez bližších údajů, a také několik náčrtů zdív souvisejících s budovami velkostatku. Zároveň Viktor Karger vyslovil předpoklad, že nález pohřebiště lokalizuje do těchto míst kmenové centrum Holasiců a jejich „župní hrad“.

V roce 1948 se začal v západní části dvora bourat komplex budov sloužících dle plánu velkostatku z roku 1905 jako obydlí zaměstnanců („čeledník“).⁴³ Při demolici bylo nalezeno a do Slezského muzea předáno 10 kamenických článků z jemnozrnného bílého pískovce, druhotně užitých ve zdivu této stavby. Profil jednoho žebra publikoval v roce 1952 Lumír Jisl

---

³⁹KARGER, Viktor. *Bericht über die Aufdeckung einer altslawische Begräbnisstätte in Kreuzendorf*. Strojopisná zpráva č. 146, Slezské zemské muzeum; KARGER, Viktor. *Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum*. Anzeiger des Schlesischen Landesmuseums in Troppau, I, 1-2, 1922, s. 31-32.

⁴⁰JISL, Lumír. *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea v Opavě, série B, 2, 1952, s. 44; k chronologii záušnic srov. KRUMPHANZLOVÁ, Zdenka. *Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. - 11. věku v Čechách*. Památky archeologické LXV, 1974, s. 49-57, nebo nověji ŠTEFAN, Ivo. *Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic*. *Studia Mediaevalia Pragensia* 9, 2009, s. 171-205; UNGERMAN, Šimon. *Počátky mladohradištních pohřebišť*.

⁴¹Srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Vysvětlení ke středověkému prstenu z Holasovic (okr. Opava)*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 45, 1960, s. 83-106.

⁴²HRUBÝ, Vilém. *Raně středověké poklady šperků na Moravě*. Časopis Moravského muzea, vědy společenské, XLV, 1960, s. 83-106.

⁴³Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Krnov, inv. č. 417.

s odkazem na analogie z Velehradu a Mnichova Hradiště. Na základě dokladů kostelní stavby, a s přihlédnutím k nálezům keramiky 11. a 12. století Jisl jednoznačně spojil holasovické návrší s centrem Holasické kastelánie („*Gradicegolensicezke*“), zmiňovaným roku 1155 v listině papeže Hadriána IV pro vratislavské biskupství.⁴⁴

Předpoklady Lumíra Jisla o situaci raně středověkého pohřebiště a gotického kostela vedly Slezske muzeum k ověřovacímu výzkumu na lokalitě, který se uskutečnil ve dnech 10. srpna až 19. listopadu 1959. Zkoumány byly dvě dostupné plochy, a to zahrada u bývalé školy (dnes parcela č. 404) přestavěné na obytný dům rodiny Javorníkových (dnes čp. 83) a plocha (dnes parcela 401/2) před průčelím sousedního domu čp. 80 (**obr. 8**). Sonda mezi tímto domem a hranou svahu návrší odkryla pod novodobými terénními dorovnávkami a planýrkami 11 hrobů dospělých osob i dětí. Hroby byly zahloubeny do sprašového podloží a ty, které se nacházely v severozápadní části sondy, byly zčásti zničeny erozí či terénními úpravami. Většina hrobů byla orientována severozápad – jihovýchod, čtyři hroby se blížily západovýchodní orientaci s mírnou odchylkou směrem k jihu. Jediným hrobovým nálezem z této části pohřebiště byla bronzová přezka z hrobu č. 3, která ležela mezi pravou lýtkovou kostí mužského skeletu a stěnou hrobové jámy. Její poloha spolu s nálezem druhotně uložené ženské lebky v témže hrobě ji patrně umožňuje spojit s nějakým starším narušeným hrobem.

V sousední zahradě na parcele č. 404 výzkum zaznamenal pozůstatky zdi čeledníku zbořeného po roce 1948 a současně se objevila 175 cm široká zeď z lomového kamene (prachovce a kulmské droby místního původu), kladeného na světlou maltu, orientovaná západ-východ s mírnou odchylkou k jihu. Situace zdiva umožnila interpretovat odkryté stavební konstrukce jako základ severního polopilíře vítězného oblouku kostela s navazujícím zdivem lodi a presbytáře, ke kterému zřejmě přiléhala severní sakristie. Základové zdivo sestávalo ze dvou vrstev kamenů spojovaných hlínou, na které nasedala svrchní část prolévaná maltou. Ve spodní části základu spojovaného se severní sakristií byly kameny kladeny šikmo. Místy se zachovaly i 1-2 řádky nadzemního zdiva s poměrně pečlivě vyskládanými lícemi a jádrem tvořeným kamenem prolévaným maltou. Severní zeď lodi se podařilo sledovat v délce cca 10 m směrem k západní hraně návrší, kde bylo zdivo opět zničeno erozí či odstraněno nějakým terénním zásahem. Jižní zdivo kostela bylo možno zkoumat jen v omezené míře, s ohledem na stávající dlážděný chodník a stromy. Přesto se podařilo ověřit jižní zeď presbytáře spolu s nárožím vítězného oblouku. V této části bylo v souvislosti s mladšími stavebními aktivitami základové zdivo, kromě 60 cm dlouhého úseku, druhotně vytěženo většinou až do úrovně dna výkopu pro základy.

---

⁴⁴ JISL, Lumír. *Slovanský kmen*, s. 47-49.

Dlouho nedostupná možnost prozkoumat situaci východní části presbytáře se dostavila teprve v roce 1995. Majitel nemovitosti v březnu toho roku provedl demolicí kůlny, a na uvolněné ploše odstranil svrchní vrstvu hlíny a cihelnou dlažbu. Při té příležitosti částečně odkryl zdivo polygonálního závěru presbytáře se dvěma opěráky a obnažil jeho vnitřní i vnější líc. V krátkém úseku byl rovněž zachycen třetí severovýchodní opěrák a jižní zeď presbytáře. Dokumentace a zaměření nálezové situace provedené poté, co majitel nemovitosti nález ohlásil, přinesly zjištění, že odkryté zdivo ve všech parametrech (šířka, stavební technika, použitá malta) vykazuje shodu s konstrukcemi zkoumanými v roce 1959 a jedná se tedy o pozůstatek **raně gotického kostela s polygonálním závěrem**, kterému náleží i nálezy kamenických článků z let 1948 a 1959. Drobné úštěpy bílého pískovce byly ve zdivu polygonálního závěru rovněž užity, kromě toho se ze zdiva demolované kůlny podařilo získat další dva kamenické články. Dále byl objeven i plochý kamenný dílec ze světle hnědého pískovce se čtyřmi výstupky a stopami bílé líčky, zakomponovaný do nasucho kladené zídky v blízkosti jižního opěráku. Jeho souvislost s raně gotickým kostelem je však sporná. Vybavení kostela dokládá část tabulky bílou barvou malovaného okenního skla nalezená společně s keramikou ze 14. století v jámě porušující hrob č. 3, nálezy trojúhelníkových mozaikových dlaždic a snad také dlaždice čtvercové s okosenými hranami.

S raně gotickým kostelem nejspíše souvisí hroby H12 a H14 uložené vně severní zdi lodi. Hrob H14 zahrnuje pohřby jednoho dospělého a tří nedospělých jedinců, z nichž dva jsou patrně pohřbeni současně se záměrem přiložit je k dospělému, pohřbenému o něco dříve. Interiér raně gotického kostela nebyl ve zkoumané části pohřbíváním dotčen.

Kostel neznámého zasvěcení rekonstruoval Dalibor Prix jako stavbu s obdélnou, patrně neklenutou lodí a protáhlým presbytářem s pětibokým závěrem, jehož nároží byla zpevněna opěráky, a ze severu k němu přiložené obdélné sakristie či kaple. Na základě dispozice kostela a umělecko-historického rozboru nalezených kamenných článků byl vznik kostela datován do 30.-40. let 13. století. Podobnou dispozici vykazuje také kostel sv. Petra a Pavla v blízké Opavě-Jaktaři, vystavěný olomouckým biskupstvím a především kostel sv. Vavřince v zeměpanském Vracově u Kyjova z 30. a 40. let 13. století. Z hlediska proveniencí této stavby je ovšem mimořádně důležitý soubor architektonických článků, který je tvořen deseti segmenty, či jejich úlomky, klenebních žebířů s hranolovou bází, vejčitým prutem a drápkem tři segmenty či zlomky žebířů s výžlabky. Články nesou ve čtyřech případech kamenickou značku a jsou vyrobeny z jemnozrnného bílého pískovce, jehož zdroje lze hledat na Hlubčicku či Osoblažsku. Profilace článků i použité značky svědčí o účasti příslušníků kamenické huti při výstavbě kostela spjaté se stavební činností v cisterciáckých kláštřích na

Velehradě a v Tišnově ve 30. letech 13. století.⁴⁵ S tímto prostředím holasovický kostel spojují také malované okenní sklo a geometrické dlaždice, jejichž analogie nacházíme mezi dlaždicemi v cisterciáckém klášteře na Velehradě a také mezi nálezy z kaple sv. Kateřiny, která vznikla v počátečním období kláštera.⁴⁶

Dalším důležitým zjištěním učiněným při výzkumu v roce 1959 byl odkryv **pozůstatků požárem zničené stavby, která předcházela výstavbě raně gotického kostela**. Již v povrchové vrstvě se projevoval pruh tvořený fragmenty přepálené hlíny s uhlíky, kolmý na severní základovou zeď presbytáře, která jej porušovala. V přepálené hlíně se kromě uhlíků nacházely keramické zlomky, patrně náležející jedné silnostěnné grafitové nádobě, železné hřeby, bronzové slitky a také fragmenty bílého pískovce (**obr. 10**). V úrovni 30 cm od povrchu současného terénu se již vyskytovaly větší fragmenty přepálené hliněné omazávky, v některých případech s otisky dřevěných prvků (kuláč většího průměru a šikmo k němu směřujícího dřeva obdélného průřezu). I zde se vyskytovaly nálezy keramiky, pískovce a kovových artefaktů. Z téže situace pochází rovněž nález železného kamenického špičáku. Pruh tvořený požárovou destrukcí přímo přiléhal k západní kolmé stěně cca 1 m širokého žlabu, která nenesla stopy žáru, zatímco prostor mezi destrukcí a východní stěnou byl vyplněn tmavě šedou přemístěnou kulturní vrstvou (**obr. 11**). Na dně žlabu byla při severním okraji sondy pod destrukcí zaznamenána spálená dubová deska. Poblíž jižního základu vítězného oblouku zděného kostela se žlab v pravém úhlu zalamoval směrem k západu, poněkud užší rameno směřující k východu pak bylo registrováno asi 1,15 m od jeho nároží. Zde se požárová destrukce projevovala již jen v asi 1,6 m dlouhém úseku, zatímco v rameni směřujícím k západu již nebyla zaznamenána vůbec a výplň žlabu v jeho dochované části tvořila pouze přemístěná kulturní vrstva.

Interpretace zjištěné situace je založena na okolnosti, že požárem zničená pravouhlá stavba vykazuje naprosto shodnou orientaci s raně gotickým kostelem a náznak dvouprostorového členění přitom odpovídá jednoduché kvadratické sakrální stavbě s presbytářem o něco užším než je loď. Tyto argumenty umožňují se značnou mírou jistoty ztotožnit zkoumanou situaci s dřevěným předchůdcem raně gotického kostela. Z hlediska stavební techniky by se pravděpodobně mohlo jednat o stavbu rámové konstrukce s prahy

---

⁴⁵ JISL, Lumír. *Slovanský kmen Holasiců*, s. 4; podrobně k tomu viz PRÍX, Dalibor. *Exkurz 3. Holasovice, zděný raně gotický kostel neznámého zasvěcení*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019* (v tisku); týž. *Exkurz 4. Holasovice, architektonické zlomky ze zaniklého raně gotického kostela*. Tamtéž.

⁴⁶ Podle postupu výstavby chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Velehradu je tamní mozaiková dlažba datována do 2. čtvrtiny 13. století, viz POJSL, Miloslav. *Raně středověká mozaiková dlažba na Velehradě*. *Vlastivědný věstník moravský* 29, 1977, s. 68-71, obr. 1-16 a 5; týž. *Velehrad, stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno 1990, s. 114-115, 189 obr. 128; k nálezům mozaikové dlažby v Předklášteří Ludvík BELCREDI. *Archeologický výzkum kaple svatě Kateřiny a areálu Porta coeli v Předklášteří u Tišnova*. *Archaeologia historica* 18, 1993, s. 334, obr. 12.

položenými v základovém žlabu, jehož naddimenzovaná šířka měla stavbu základového trámového věnce usnadnit.⁴⁷ Po jeho osazení byl zbylý prostor dosypán zeminou, která po zetlení dřevěných konstrukčních prvků vyplnila celou šířku žlabu. Pruhy požárové destrukce, vyskytující se pouze v části půdorysu, by v tom případě bylo možno vysvětlit tak, že se jedná o zásyp negativů vzniklých vytažením trámového věnce v průběhu stavby zděného kostela, čemuž by odpovídala přítomnost odpadu z kamenické činnosti mezi spáleništními zbytky. S ním souvisí také nález špičatého dláta (špičáku). Charakteristické pracovní stopy patrné na některých z nalezených architektonických článků souvisejících se stavbou raně gotického holasovického kostela ukazují, že špičáky zde byly používány především k přípravě hrubého tvaru těchto prvků.⁴⁸

Ke konstrukci nadzemní části stavby se nelze pro nedostatek podkladů vyjádřit, mohlo by se nejspíše jednat o stěnu z hlíny pěchované mezi dřevěné desky, se kterými lze pravděpodobně spojit nálezy masivních hřebů s velkými (průměr kolem 4-5 cm) plochými hlavami a dřívky kvadratického průřezu, jež se mohly dobře uplatnit právě při pobíjení stěn. V každém případě se jedná o cenný doklad dřevěné sakrální architektury, která často uniká archeologické evidenci, ačkoliv se jedná o stavební typ doložený ve středoevropském a západoevropském prostředí řadou písemných pramenů i archeologickými výzkumy.⁴⁹ V této souvislosti lze zejména upozornit na regionálně i z hlediska datace blízké příklady z polského prostředí. Jedná se zejména o dřevohliněnou stavbu s předpokládanými základovými prahy, předcházející výstavbě kolegiátního kostela sv. Pavla na hradisku Zawodzie v Kaliszi. Jednoduchá stavba, sestávající ze čtvercové lodi a kvadratického presbytáře, je datována do doby před rokem 1155. Patrně se základovým žlabem a pozůstatky základových prahů se dále

---

⁴⁷ K aplikaci rámové konstrukce („Ständerbauten“) v dřevěné sakrální architektuře viz AHRENS, Claus. *Die frühen Holzkirchen Europas*. Stuttgart 2001, s. 473.

⁴⁸ Špičaté dláto kruhového průřezu v horní části a s obdélným průřezem špice patří k základním nástrojům užívaným středověkými kameníky při opracování kamene, jejichž tvar a podoba se v průběhu staletí prakticky neměnily. K tomu srov. LEISTIKOV, Dankwart. *Werkzeuge der Steinmetzen im Mittelalter*. Architectura, Zeitschrift für Geschichte der Baukunst, Band 20, 1, 1990; PODROUŽEK, Kamil. *Vesnické stavby na pískovcovém podloží*. Ústí nad Labem 2006, s. 21-22; k charakteristice kamenných článků viz PRIX, Dalibor. *Exkurz 4*.

⁴⁹ K tomu srov. VENCL, Slavomír. *Dřevěná sakrální architektura a archeologie. Ecclesia lignea jako zvláštní případ archeologických pozůstatků snížené viditelnosti*. In: KAZDOVÁ, Eliška – MĚŘINSKÝ, Zdeněk – ŠABATOVÁ, Klára (ed.). *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*. Brno 2004, s. 517-524; FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. *Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech*. Archeologie ve středních Čechách 3/2, 1999, s. 535-545; SOMMER, Petr. *Raně středověká „ecclesia lignea“ a archeologie*. In: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc.* Brno, 1997, s. 276-278; archeologicky zjištěné jednoduché kvadratické půdorysy raně středověkých sakrálních staveb viz především AHRENS, Claus. *Die frühen Holzkirchen*; dále např. OEXLE, Judith (Hrsg.) *Frühe Kirchen in Sachsen. Ergebnisse archäologischer und baugeschichtlicher Untersuchungen*. Stuttgart 1994; DANNHEIMER, Herman. *Frühe Holzkirchen aus Bayern. Führer durch die Ausstellung*. München 1984.

setkáváme v konstrukci mladší dřevěné stavby předcházející románskému kostelu sv. Vojtěcha na Rynku v Krakově, datovanému do 1. až počátku 2. poloviny 11. století.⁵⁰

Zánik holasovické dřevěné sakrální stavby je vymezen umělecko-historickou datací raně gotického kostela, jehož výstavba je kladena do 30. – 40. let 13. století.⁵¹ Počátky kostela a tedy i dobu jeho používání není možné za stávajícího stupně znalostí přesněji stanovit. Z redeponované sídlištní vrstvy vyplňující základový žlab kostela pocházejí pouze keramické zlomky, které lze jen rámcově časově zařadit do 12. století, což dokládá, že stavba není starší. Se starší dřevěnou stavbou kostela lze patrně spojit hroby se záušnicí zkoumané Viktorem Kargerem, a možná také v jejím interiéru uložený hrob H13. Situace pohřbů tak odpovídá v raném středověku respektovanému zákazu pohřbívání uvnitř církevních staveb, který se na základě výjimek netýkal pouze úzkého okruhu privilegovaných osob.⁵²

Archeologické výzkumy, v trasách nových inženýrských sítí prováděné v areálu Dvora, doložily v centrální části této lokality tři příkopy, z nichž dva jsou datovány do eneolitu (kultura nálevkovitých pohárů) a jeden do doby bronzové (kultura lužických popelnicových polí).⁵³ Místy se na lokalitě dochovalo také archeologické souvrství, dokumentované při severním okraji návrší v okolí takzvané vily (čp. 76), kde se na jeho vzniku mohl podílet materiál z planýrky pravěkého valu či valů. Ze svrchní části tohoto souvrství zachyceného v prostoru prvního dvora pocházejí keramické zlomky datované do 11. – 12. století (viz samostatný exkurz), další takto datované zlomky byly získány výzkumy areálu kostela v západní části návrší. K podobě a struktuře raně středověkého osídlení lokality se ale doposud nepodařilo získat příliš mnoho relevantních informací, v zásadě lze jen konstatovat, že ani jeden ze stavebních výkopů nezachytil východně od kostela žádný sídlištní objekt a prozatím nebyl doložen ani jakýkoliv doklad fortifikace. Otázka spojitosti centra piastovské kastelanie označeného k roku 1155 jako „*Gradicegolensicezke*“ s Holasovicemi předpokládané některými badateli tak musí zůstat dle našeho soudu i nadále otevřená.⁵⁴ Nelze

---

⁵⁰ RADWAŃSKI, Kazimierz. *Budowly drewiane odkryte pod poziomami romańskimi kościola św. Wojciecha w Krakowie*. Materiały Archeologiczne XI, 1970, s. 7-23; AHRENS, Claus. *Die frühen Holzkirchen*, s. 99-100.

⁵¹ Srov. PRIX, Dalibor. *Exkurz 3*.

⁵² ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti. I*. Praha 2000, s. 66-71; ILLY, Martin. *Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in die vorindustriellen Stadt*. Zürich 1992, s. 11-13.

⁵³ KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza – ZEŽULA, Michal – ZEŽULOVÁ, Michaela. *Archeologický výzkum Holasovice, Dvůr, Muzeum Slezský venkov*. Nálezová zpráva uložená v archívu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2016; KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza – ZEŽULA, Michal – ZEŽULOVÁ, Michaela. *Archeologický výzkum Holasovice, Dvůr, Přípojka NN*. Nálezová zpráva uložená v archívu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2016; K tomu dále srov. ZEŽULOVÁ, Michaela. *Od prvních zemědělců ke konci doby kamenné. Neolit a eneolit*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kameneč; HLAS, Jindřich. Od kadlubu ke kovadlině. Doba bronzová a starší doba železná*. Tamtéž.

⁵⁴ BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 105-117, zde i kritický přehled starších názorů a literatura.

přítom odhlédnout od skutečnosti, že archeologické prameny zde mohou být značně redukovány v důsledku četných terénních úprav v prostoru Dvora, těžbou hlíny a také erozí.⁵⁵

Exkurz 2: Raně středověké keramické nálezy z Holasovic – Dvora

Raně středověké keramické nálezy z Holasovic pocházejí zčásti z výzkumu areálu kostela neznámého zasvěcení realizovaného v roce 1959, zčásti byly v roce 2011 získány předstihovým odkryvem tras nově budovaných inženýrských sítí v západní části lokality (**obr. 12**). Velká část starších nálezů je vázána na výplň základového žlabu dřevěného předchůdce raně gotického kostela, tvořenou přemístěnou kulturní vrstvou. Nálezy z roku 2011 se vyskytovaly ve svrchní části homogenizovaného souvrství překrývajícího oba pravěké příkopy, na jehož vzniku se podílel především rozplavený val z pozdní doby bronzové. Vzhledem k nedostatku jiných datačních prostředků představuje prezentovaný keramický soubor jedinou oporu pro chronologické zařazení zdejšího osídlení, a tím i jeho interpretaci v historických souvislostech.

Z technologického hlediska se jedná o poměrně rozmanitý soubor, ve kterém lze makroskopicky vyčlenit několik tříd. Grafitovou keramiku zastupují tři technologické třídy. Nejpočetněji zastoupené jsou zlomky nádob, většinou hrnců, vyrobených z písčité keramické hmoty vypálené do šedočerných barevných odstínů, do které jsou přimíchána zrnka grafitu o velikosti 0,5-1,0 mm, se stopami obtáčení na vnitřních stěnách nádob. Další dvě třídy jsou vázány na silnostěnné (zásobní) nádoby. Ty jsou charakterizovány především hmotou tvořenou z větší části hrubě zpracovaným grafitem v podobě úlomků a hrubších zrn s příměsí grafitonosných hornin, povrch nádob je pokryt četnými prasklinami a puchýřky vzniklými při expanzi těchto složek při výpalu. Ojediněle se vyskytl i fragment silnostěnné nádoby, jejíž keramickou hmotu tvoří jemně rozemletý grafit s příměsí zrn o velikosti 1-2 mm.

Keramiku bez příměsí grafitu reprezentují dvě keramické třídy, v jejichž keramické hmotě tvořené patrně místními jíly a sprašemi se uplatňuje příměs křemičitého písku, resp. se jedná o keramiku bez viditelného ostřiva, s hladkými stěnami a pečlivě provedenou výzdobou. Barva výpalu je v případě prvně jmenované třídy převážně šedá či šedohnědá, i když se vyskytnou i zlomky s šedým až černošedým lomem a světle hnědou či červenou barvou výpalu stěn, keramické zlomky druhé „negrafitové“ třídy jsou vypáleny do šedočerné barvy se světle šedým jádrem střepu. Ve výzdobě nádob se uplatňuje obvodová šroubovice, svazky rýh, vlnice a pásy provedené radélkem.

---

⁵⁵ Zcela jistě byla v souvislosti se stavebními aktivitami 19. století, jejichž součástí bylo celoplošné dláždění areálu, odtěžena kulturní vrstva a západní svah lokality byl dlouhodobě narušován těžbou hlíny, srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Diskusní příspěvek k referátu B. Novotného*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 528 a také četná hlášení, zprávy a záznamy uložené v archivu Archeologického oddělení Slezského zemského muzea (vyhotovené R. Kulkou, V. Kargerem a G. Stumpfem).

Z hlediska datace má největší význam profilace okrajů. Nejčastěji je v souboru zastoupen okraj vně vyhnutý a vzhůru vytažený s výraznou oblou či kónickou lištou, při spodní hraně doprovázený širokou škálou vně vyhnutých, vzhůru vytažených a různě profilovaných okrajů. Málo početně se vyskytují klasické vzhůru vytažené (římsovité) okraje, jen ojediněle se setkáváme s nádobou s válcovitým hrdlem. Z geografického hlediska nejbližší publikované analogie k holasovickým nálezům představují soubory z Gamówa u Ratiboře, keramika předlokační osady v místě pozdější Moravské Ostravy, nálezy ze závěrečné fáze osídlení hradiska v Opavě-Kylešovicích, a také řada menších souborů a ojedinělých nálezů z dalších lokalit na Opavsku (např. Velké Hoštice).⁵⁶ Pozoruhodnou shodu vykazují dále mladohradištní nálezové soubory z Olomouce – Mořického náměstí (hliník č. VIII), Přerova (mladší část raně středověkého souvrství při domu čp. 21) a sídlišť v horním Pomoraví (Mohelnice, Želechovice), na základě kterých Vladimír Goš definoval vývoj keramiky 10. – 13. století na severní Moravě.⁵⁷

Velká část zmíněných nálezových souborů je datována právě na základě chronologie navržené Vladimírem Gošem a založené především na vývoji okrajové profilace hrnců, kdy se předpokládá vývoj směrem od vně vyhnutých profilovaných okrajů k zprvu nižším formám, posléze vyšším formám okrajů vzhůru vytažených. Dle této systemizace lze dosud získané holasovické nálezy zařadit do širšího časového intervalu vymezeného 11. – 12. stoletím, kdy do jeho spodní části spadají vně vyhnuté profilované okraje), pro které velmi přesné analogie nacházíme např. v starší složce nálezů z hliníku č. 8 na olomouckém Mořickém náměstí,⁵⁸ široká škála vzhůru vytažených okrajů, zahrnující jak jejich nižší formy, tak i vyšší, odráží

---

⁵⁶ Ke Gamówu viz PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowyż Głubczycki*, s. 65, Tabl. X a XI; k Moravské Ostravě viz Zezula, Michal, *Archeologie a počátky Moravské Ostravy (Archeologické výzkumy v historickém jádru města v letech 1998-2002)*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 21, 2003, s. 7-44, zde na s. 29-32 a ZEZULA, Michal – MORAVEC, Zbyněk – KOČÁR, Petr – SŮVOVÁ, Zdeňka. *Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava 2009, s. 538–579 (zde na s. 544, obr. 3); k Opavě-Kylešovicím NOVOTNÝ, Boris. *Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích*. Časopis Slezského muzea, série B 11, 1962, s. 73, tab. IX, č. 4-8; početnější výběr a technicky lépe provedená dokumentace viz PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowyż Głubczycki*, Tabl. XXXVII-XLI; k Opavsku viz KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní*. Acta Musei Moraviae. Časopis moravského muzea LXXIV, 1989, s. 203-215; pro poznání vývoje raně středověké keramické produkce bude mít zásadní význam zpracování nálezových souborů z hradiska v Hradci nad Moravicí, odkud je pozdněhradištní keramika publikována jen výběrově, srov. NOVOTNÝ, Boris. *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*. Slezský sborník 57 (17), 1959, s. 447-463; KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 28-32.

⁵⁷ K Olomouci viz BLÁHA, Josef. *Otázka kontinuity slovanského osídlení olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů*. Vlastivědný věstník moravský XXXII, 1980, s. 301-311; Přerov srov. PROCHÁZKA, Rudolf. *Přerov Stronghold and the Material Culture of Its Inhabitants in the Late Phase of the Early Middle Ages*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. *Moravian and Silesian Strongholds*, s. 166-168; k Pomoraví viz GOŠ, Vladimír. *Tradice výroby slovanské keramiky ve 13. století na severní Moravě*. Śląskie Prace Prehistoryczne 2, 1991, s. 185-191; GOŠ, Vladimír, *Slovanská keramika 10.-13. stol. na severní Moravě*, Vlastivědný věstník moravský XXIX, 1977, s. 291-303; k tomu srov. PROCHÁZKA, Rudolf – PEŠKA, Marek. *Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.-13./14. století*. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 143-232 (zejm. s. 143-146).

⁵⁸ BLÁHA, Josef. *Otázka kontinuity slovanského osídlení*, s. 305, Tab. III, s. 306.

vývoj tohoto typu okrajové profilace od konce 11. až po počátek 13. století.⁵⁹ Keramické nálezy z Holasovic dokládají osídlení areálu dvora v 11. a 12. století, přičemž lze konstatovat, že zdejší keramika vykazuje větší míru shody s moravskou produkcí než se soudobou keramikou známou ze severněji položených oblastí.⁶⁰

Důležitá je okolnost, že prozatím nebyla v keramickém materiálu z Holasovic zjištěna složka, která by odpovídala nejstaršímu horizontu opavské středověké produkce datovanému do období konce 13. - 30. / 40. let 13. století. Zda se jedná o stav výzkumu, nebo odraz útlumu osídlení areálu holasovického dvora v důsledku politických událostí poslední čtvrtiny 13. století, nelze za současného stavu poznání rozhodnout. Následující horizont charakterizovaný vrcholně středověkou produkcí 2. poloviny 13. - 1. poloviny 14. století je, kromě ve svrchních terénních úrovních sekundárně deponovaných fragmentů, doložen i nálezy ze sídlištních objektů spojených se zánikovým horizontem raně gotického kostela, tak i válcovitou zásobní jámou zachycenou v roce 2011 ve východní části prvního nádvoří.

2. 3. Archeologie vrcholně středověkých Holasovic (a okolních obcí)

Vznik nového ústředí nebyl ovšem nejdůležitější změnou, jež se v průběhu 12. století v kontaktní zóně mezi polskými piastovskými državami a přemyslovskou Moravou odehrála. Neuspořádaných poměrů mezi Piastovci totiž nejspíše mezi léty 1179-1182 využil moravský markrabě Přemysl (pozdější český král Přemysl Otakar I.), který v zastoupení svého bratra Bedřicha spravoval olomoucký úděl, a úspěšnou vojenskou expanzí připojil Holasicko k Moravě. Ve snaze stabilizovat územní zisky začali Přemyslovci obdarovávat majetky na Holasicku řeholní řády a církevní instituce, a to i přesto, že zabrané území bylo součástí vratislavské diecéze. Postupně zde vznikly kompaktní državy johanitů, německých rytířů, několika velkých moravských klášterů (Hradisko u Olomouce, Velehrad, Tišnov) a olomouckého biskupství, jemuž Přemysl Otakar I. daroval v roce 1201 také desátky z Holasicka. Situaci se pokusil zvrátit vratislavský biskup Vavřinec žalobou u papežského dvora, rozsudek Papeže Řehoře IX. v roce 1229 ale potvrdil stávající stav.⁶¹ V druhém

⁵⁹ Srov. GOŠ, Vladimír. *Slovanská keramika*, s. 291–303, s. 292, obr. 1, s. 300.

⁶⁰ K mladší raně středověké keramice na Moravě srov. např. PROCHÁZKA, RUDOLF. *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech*. Archeologické rozhledy XXXVI, 1984, s. 430-442; POLÁČEK, Lumír. *Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren*. In: STAŇA, Čeněk (Hrsgb.). *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. Brno 1994, s. 243-264; STAŇA, Čeněk. *Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren*. Tamtéž, s. 265-286; charakter hornoslezské produkce vystihují např. dobře datované soubory z hradiska na Ostrówku v Opoli (BUKOWSKA-GEDIGOWA, Janina – GEDIGA, Bogusław. *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu*, Polskie badania archeologiczne, Tom 25 (red. Witold Hensel). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986).

⁶¹ WIHODA, Martin. *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik Holasické provincie*. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 3, 1997, s. 37-38; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 427-433; KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 70-72.

desetiletí 13. století pak český král Přemysl Otakar II. ve spolupráci se svým bratrem, moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem zahájili urbanizaci této části moravsko-slezského pomezí. Ve vazbě na exploataci zlata v jesenické oblasti byl před rokem 1213 založen Bruntál, mezi léty 1214 a 1220 Opava, před rokem 1222 patrně i Hlubčice a kolem roku 1250 Krnov. Obyvatelé nově založených měst, pocházející vesměs z oblastí hovořících německými dialekty, obdrželi řadu privilegií, mezi kterými přední místo představoval soubor městských práv, jimiž byl upraven jejich vztah k panovníkovi a zaváděla se pravidla městské správy a samosprávy. Současně se vznikem měst probíhala také reorganizace zemědělského osídlení, jejímž výsledkem byla síť vesnic s normativním půdorysem, kdy na řadu usedlostí navazovala lánová plůžina.⁶² Ústřední roli v tomto území získala místo Holasovic nově založená Opava, jak o tom svědčí změna názvu provincie, která byla jako „holasická“ označena naposledy v roce 1234 a nadále byla nazývána výhradně provincií (zemí) opavskou.⁶³ Ve 2. polovině 13. století byla síť měst i vesnic v jejich zázemí na Opavsku již stabilizována a zhruba odpovídala dnešní situaci. V roce 1269 předal král Přemysl Otakar II. Opavsko k užívání svému nemanželskému synovi Mikuláši, který ale toto území neudržel a provincie se vrátila do přímého držení českých králů a po smrti Václava III. byla zabrána vratislavskými vévody. Z tohoto záboru jej vyplatil král Jan Lucemburský, a následně ji v roce 1318 udělil lénem Mikuláši II., synovi Mikuláše I. Opavského. Prostor bývalého Holasicka tak byl definitivně stabilizován jako součást českých zemí pod vládou přemyslovské sekundogenitury, která zde trvala až do roku 1464. Holasovice byly v roce 1377 přičleněny k západní (krnovské) části této domény a součástí z ní vyvinutého Krnovského knížectví zůstaly až do roku 1918.⁶⁴

Bohužel se nedochoval žádný písemný pramen, který by osvětlil osudy Holasovic ve 13. století. Absence keramických nálezů charakteristických pro lokační horizont města Opavy naznačuje, že zdejší osídlení mohlo kolem přelomu 12. a 13. století procházet jistým útlumem, i když je pravděpodobné, že dřevěný kostel nezanikl a možná i nadále sloužil obyvatelům okolních osad. Někdy v průběhu 30. a 40. let 13. století začal význam Holasovic opětovně narůstat, což dokládá výstavba raně gotického kostela a do stejné doby můžeme

---

⁶² BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku*. Časopis Slezského muzea, série B 26, 1977, s. 97-122; ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region ve 13. století a prvních desetiletích 14. věku*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.). *Slezsko v dějinách českého státu I*. Praha 2012, s. 205-206; WIHODA, Martin. *Geneze městského zřízení na Opavsku jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha?* In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 45, 1998, s. 21-35; KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 72-78.

⁶³ BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 112; BAKALA, Jaroslav. *Holasická provincie a formování Opavského vévodství*. Časopis Slezského muzea, série B 18, 1969, s. 9-23; KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 72-82; ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region*, s. 203-208.

⁶⁴ WIHODA, Martin. *Polsko v době knížecí*, s. 93-98; ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region*, s. 244-260.

pravděpodobně položit také vznik zeměpanského správního dvora, zabezpečujícího důležitý komunikační uzel, kde se rozdělovala zemská cesta ve směru na Hlubčice a na Krnov.⁶⁵

Kromě výstavby kostela, jako zdaleka viditelné stavební dominanty, doznala krajina v okolí Holasovic i dalších změn. V 1. polovině 13. století byla prolomena tisíciletí trávající hranice mezi zemědělsky kultivovanou krajinou zaujímající od neolitu až po raný středověk jen poměrně úzký pás při jihozápadní terase řeky Opavy (a při dolních tocích některých jejích přítoků), a zalesněným podhůřím Nízkého Jeseníku. V rámci vrcholně středověké kolonizace postoupilo osídlení do poloh s nadmořskou výškou větší než 300 m, a tedy většinou i mimo rozsah úrodných sprašových půd. Typickým reprezentantem těchto nových sídel jsou např. Velké Heraltice, vzdálené od Holasovic zhruba 6 km vzdušnou čarou směrem k jihozápadu. Rozdílnost urbanistické struktury obou vesnic, velmi dobře patrná nejen na starších mapách z 19. století, ale i dnes, napovídá, že geneze obou sídel vychází z jiných historických kořenů a souvislostí. Velké Heraltice představují ves, která byla na tzv. zeleném drnu vyměřena lokátorem pověřeným provinčními úředníky a komunikací spojující Bruntál a Opavu zde lemují dvě řady v pravidelných rozestupech umístěných usedlostí s navazující záhumenicovou pluzinou.⁶⁶ Vývoj urbanistické struktury Holasovic je ale složitější, vrcholně středověká vesnice je organizována do dvou center, přičemž osídlení návsi západně od Dvora prostorově navazuje na osídlení z 11.-12. století v prostoru Dvora, zatímco zástavba dolní části vsi, jižně a jihovýchodně od Dvora, je nejspíše až výsledkem transformace zdejší sídelní struktury v 1. polovině 13. století (**obr. 16**).⁶⁷

Archeologické doklady k vývoji středověkého osídlení **Holasovic** mimo Dvůr ale nejsou nijak početné, a to i přesto, že v letech 2011-2012 byla pozorně sledována výstavba kanalizace, která umožnila archeologicky nahlédnout do téměř všech částí obce. Sídlištní jáma, s nálezy z 12. - přelomu 12. a 13. století, byla zachycena poblíž čp. 215 a ojedinělé nálezy z tohoto časového horizontu pocházejí také z výkopu při čp. 177. Tyto nálezy naznačují, že osada svázaná s předpokládaným ústředím Holasovicka se nacházela v jeho severozápadním sousedství, tj. v místech dnešního centra obce.⁶⁸ Málo organizovanou zástavbu, reagující především na meandrující tok Herličky, můžeme sledovat také v sousedních Neplachovicích, kde prostorovou návaznost dnešní vesnice na raně středověké

---

⁶⁵PRIX, Dalibor. *Úvahy o středověkém urbanismu Holasovic, Loděnice, Štěmplevce a Kamence*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěmplevec – Kamence*.

⁶⁶ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic a její vztah k nejstaršímu horizontu opavské středověké keramiky*. Časopis Slezského zemského muzea, série B 62, 2013, s. 301-317.

⁶⁷Srov. PRIX, Dalibor. *Úvahy o středověkém urbanismu*.

⁶⁸HLAS, Jindřich. *Holasovice, Kanalizace + ČOV*.

osídlení prokazují nálezy z 10. – 11. století zaznamenané při výstavbě rodinných domků na okraji severní potoční terasy.⁶⁹

Z **Kamence** a **Štěplovce** žádné archeologické nálezy prozatím nejsou k dispozici, takže lze jen konstatovat, že v případě první jmenované vsi ukazuje její urbanistická struktura na vznik před polovinou 13. století, uspořádání zástavby druhé naznačuje, že se jedná o výsledek jejího opětovného vysazení v 16. století.⁷⁰ Přímo na okraji starého sídelního území je situována **Loděnice** s doloženým pravěkým a časně historickým osídlením ve východním sousedství obce.⁷¹ I zde se setkáváme s dvěma sídlištními jádry, přičemž tzv. Velká strana je organizována normativně uspořádanou řadou usedlostí, zatímco jižní Malá strana může budít dojem centra druhotného, charakterizovaného menšími a méně důsledně organizovanými usedlostmi. Právě na jihozápadním okraji obce byla v průběhu výstavby suchého poldru zaznamenána mělká sídlištní jáma s velmi pozoruhodnými nálezy zahrnujícími keramiku z doby kolem přelomu 2. a 3. třetiny 13. století a také železný klíč (**obr. 15**).⁷² Zjištěná situace naznačuje, že Malou stranu nemůžeme vyloučit z úvah o jádru nejstaršího osídlení a vztah obou částí obce, dočasně také majetkově oddělených,⁷³ může mít více možností výkladu. Každopádně se ukazuje, nakolik je, ve vztahu k nejstarším dějinám vesnic (nejen) moravsko-slezského pomezí, důležitá systematická evidence archeologických dokladů jejich vývoje, bez níž nelze mapy a plány pocházející z raného a mladšího novověku uspokojivě retrospektivně interpretovat (**obr. 17**).

Přestože význam Holasovic v novém uspořádání Holasovické (Opavské) provincie poklesl, zůstala ves v přímém zeměpanském držení. Návrší, kde ve 12. - 13. století stála sakrální stavba neznámého zasvěcení, zaujal hospodářský dvůr, který je k roku 1377 zmíněn v listině,

---

⁶⁹ KIECOŇ Marek. *Neplachovice. Ulice Loděnická, parcely č. 630, 631, stavba RD*. Nálezová zpráva uložená v archívu archeologického odd. NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2014; také v Neplachovicích v minulých letech probíhala výstavba kanalizace, která se dostala do kontaktu s několika archeologickými lokalitami známými z dřívější doby. Akce byla dozorována Slezským zemským muzeem, výsledky prozatím nebyly zveřejněny. Lze očekávat, že tyto informace významně doplní naše znalosti (nejen) o raně středověkém vývoji holasovicko-neplachovického sídelního areálu.

⁷⁰ Srov. ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem. Obce ve středověku a raném novověku*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec*.

⁷¹ Viz kapitoly věnované prehistorickému osídlení v ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí*.

⁷² Keramické nálezy vykazují pozoruhodnou shodu s produkcí hrnčířské dílny archeologicky doložené ve Velkých Heralticích (ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic*), která tak zřejmě zásobovala svými výrobky síť okolních vesnic; spolu s keramikou nalezený otočný klíč s kosočtverečným okem odpovídá svým tvarem typu VII. vyčleněnému R. Krajícem (KRAJÍC, Rudolf. *Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Táborska*. *Archaeologia historica* 16, 1991, s. 323-344), od kterého se ale odlišuje dutým dřikem. Nástup těchto klíčů klade R. Krajíc na Táborsku již do 2. poloviny 13. století, což koresponduje s výskytem takto zpracovaných klíčů v průběhu 13. století v Sasku (např. hrad Groitzsch, horizont V., datovaný do období 1224 - cca 1294, srov. VOGT, Hans, Joachim. *Die Wiprechtzburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Dresden, Band 18, Berlin 1987, s. 105-131.

⁷³ ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*.

kteřou si potomci opavského vévody Mikuláše II. rozdělili otcovské dědictví.⁷⁴ První popis obce a Dvora zaznamenaly až v průběhu 16. století vyhotovené urbáře, ze kterých můžeme mj. dovozovat, že nejpozději v 16. století byl jeho areál opevněn.⁷⁵

Archeologických dokladů **osídlení Dvora v období vrcholného středověku a raného novověku** je ale překvapivě málo. Kromě raně gotického kostela se jedná o souvrství zkoumané při severní hraně návrší poblíž mezi domem čp. 18 a vjezdem do areálu Dvora, kde na vrstvu s raně středověkými nálezy (obr. 14, s. j. 03104) nasedá svazek vrstev s vrcholně středověkou a raně novověkou keramikou a mladší planýrky (**obr. 13 a 14**). V rámci této situace byl odkryt také blok zdiva (obr. 14, s. j. 03902), připomínající základ nárožního opěrného pilíře, který by mohl indikovat např. přítomnost brány, či branské budovy, v těchto místech (obr. 15). Na vjezd navazující kamenná zeď, v níž se nachází úzké okénko s oboustranně dovnitř rozšířenou špaletou připomínající střílnu (obr. 16). Se středověkým správním a hospodářským dvorem souvisí také kruhová min. 3 m hluboká jáma vyhloubená možná v souvislosti s těžbou podložní spraše, která byla prozkoumána v prostoru před tzv. Kůlnou (**obr. 6**). Její zásyp, z něhož pocházejí nálezy náležející horizontu již rozvinuté vrcholně středověké keramické produkce 2. poloviny 13. – 14. století (obr. 17), byl překryt substrukcí nasucho kladeného lícovaného zdiva z lomového kamene, orientovaného sever-jih, jehož šířka dosahovala cca 1,3 m.

Situace zástavby Dvora vyobrazené indikační skicou stabilního katastru a dalšími plány z 19. až počátku 20. století spolu s novými odkryvy vrcholně středověkých a raně novověkých zdív naznačují, že v severozápadní části hospodářského dvora až do 19. století dochovaná urbanistická struktura může vycházet z podstatně starší situace. Tomu nasvědčuje také shodná orientace obou středověkých sakrálních staveb a jižního křídla budovy sloužící v roce 1905 jako čeledník. Tato stavba byla jako nejstarší součást stavebního souboru dvora hodnocena také muzejními pracovníky, kteří lokalitu opakovaně mezi světovými válkami navštěvovali.⁷⁶ Není vyloučeno, že její součástí mohly být také reprezentační prostory, neboť v roce 1572 se v Holasovicích konalo, v době morové epidemie, zasedání zemského soudu Krnovského knížectví.⁷⁷

Vrcholně středověké a novověké archeologické nálezy nejsou nijak četně zastoupeny i **v dalších částech Holasovic**. Tato situace je zčásti dána staven archeologického výzkumu,

⁷⁴CDS VI, s. 197–200, č. XV, dále k tomu viz PRIX, Dalibor. *Úvahy o středověkém urbanismu* a ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*.

⁷⁵ Urbář komorních statků krnovského knížectví z let 1554–1578 uvádí v souvislosti s Dvorem „*sad mezi šancemi a řekou*“ (ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*).

⁷⁶ Viz zmíněné zprávy uložené v archivu Archeologického oddělení Slezského zemského muzea, zejm. pak záznam V. Kargerova o prohlídce sklepů budovy ze dne 11. 2. 1922 doplněného půdorysným náčrtem.

⁷⁷ Údaj o něm uchovala pozůstalost R. Zukala uložená v Zemském archivu v Opavě (viz ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*.)

který až na výjimky neměl možnost vstoupit do prostoru jednotlivých usedlostí v intravilánu historického jádra obce, protože v souvislosti s – výstavbou kanalizace byla dokumentována především situace v trasách stávajících komunikací. Při této příležitosti se podařilo zachytit trasu staré zemské cesty, která spojovala Opavsko se Slezskem, a v Holasovicích se nacházel její důležitý uzel, v němž se od cesty do Krnova oddělovala odbočka na Vysokou (Wysoka) a dále směrem do Hlubčic. Z novověkých urbářů víme, že v Holasovicích se na této cestě platilo mýto, jehož vybírání patřilo mezi výsady dědičného rychtáře (fojta) a poddaní museli udržovat mosty přes Herličku a řeku Opavu.⁷⁸ Cesta v podobě více než 1 m hlubokého úvozu byla zachycena ve vozovce ulice vedoucí od požární zbrojnice pod Dvůr, a její stopa je patrná východně od obce i v současné katastrální mapě a sledovat ji můžeme i na císařském otisku stabilního katastru. Ten zachytil i prozatím nedobudovanou císařskou silnici.⁷⁹ V roce 1836 byla ale stará silnice stále ještě funkční, a v mírném svahu na levobřežní terase Herličky procházela rovněž úvozem, který zachytil archeologický výzkum spojený s výstavbou cyklostezky, a velmi zřetelně také archeofyzikální měření realizované zde s cílem identifikovat rozsah raně středověkého pohřebiště.⁸⁰

2. 4. Shrnutí

Přehled raně středověkých nálezů z Holasovic a jejich blízkého okolí ukazuje, že území jižně od soutoku Heraltického potoka s řekou Opavou bylo jádrem slovanského sídelního areálu, který se zde rozvíjel nejpozději od 8. století. Tak, jako v mnoha jiných případech, využili slovanští osadníci prostor osídlený předtím nositeli mnoha pravěkých kultur, což vypovídá o shodných nárocích těchto převážně zemědělských populací.⁸¹ Poloha sídliště na pravobřežní terase řeky Opavy zajišťovala obyvatelům, a jejich hospodářských zvířatům, bezproblémový přístup k vodě, četné tůně a říční ramena v údolní nivě umožňovala rybolov, který v hospodářských aktivitách zdejších komunit hrál vždy důležitou roli, jak o tom svědčí pravěké nálezy závaží rybářských sítí, rybářský háček nalezený v jednom z hrobů mladohradištního pohřebiště a také mladší písemné prameny.⁸²

---

⁷⁸Dle urbáře komorních statků Krnovského knížectví z let 1554-1578 (viz ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*).

⁷⁹K problematice budování sítě císařských silnic POPELKA, Petr. *Počátky výstavby silniční sítě na severní Moravě a ve Slezsku 1740–1790*. In: MARTÍNEK, Jan – ŠMERAL, Jiří (eds.). *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno 2012, s. 69-72.

⁸⁰KŘIVÁNEK, Roman. *Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 711083/11 na lokalitě Holasovice, okres Opava*. Zpráva uložená v archivu archeologického odd. NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2011.

⁸¹Srov. NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Sídelní areály pravěkých zemědělců – Settlement areas of prehistoric farmers*. Památky archeologické LXXVII, 1986, s. 230.

⁸²Viz kapitoly věnované prehistorickému a raně středověkému osídlení v ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec a dále urbáře komorních statků Krnovského knížectví z let 1523-1578* (viz ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem*).

Holasovicko-neplachovické sídliště bylo součástí větší sídelní enklávy, která zaujala pravý břeh řeky Opavy mezi dnešními městy Krnovem a Opavou, tj. v místech kde na říční terasu navazuje z jihovýchodu krajina s malou výškovou členitostí, umožňující efektivní zakládání a obhospodařování polí a pastvin i snadnou exploataci na ně navazujících lesních porostů. Za současného stavu poznání předpokládáme, že kromě námi sledovaného sídelního areálu se další nacházely v okolí dnešního Krnova, Úvalna, Vávrovic a Jaktaře ve vzdálenosti zhruba 2,5-7 km od sebe. Jednalo se o jižní výspu slovanského osídlení Opavské (Hlubčické) pahorkatiny spojované s kmenem Holasiců. Větší část území osídleného příslušníky tohoto kmene se rozkládala severně od řeky Opavy, která ve středověku nebyla nikdy vnímána jako nějaký výrazný (politicko) geografický předěl, a můžeme předpokládat, že stejně tomu bylo i v předcházejících staletích. Skutečná česko- (moravsko-) polská hranice vedla v raném středověku úbočím jesenického podhůří, kde funkci pohraniční pevnosti přemyslovského státu zastávalo hradisko v Hradci nad Moravicí. Politicky ale příslušelo Holasicko po většinu raného středověku k polskému státu a je zřejmé, že vykonavatelé jeho správy museli mít k dispozici odpovídající sídlo, kterým mohlo být nějaký čas hradisko v Kylešovicích.⁸³

Z úvah o centrální lokalitě (lokalitách) Holasicka nelze ale Holasovice v žádném případě vyloučit. Kromě kontinuálního osídlení zdejšího sídlištního areálu od 8. století se zde nacházela vyvýšená lokalita s pozůstatky pravěkého opevnění, která byla jistě i v mladších obdobích vnímána jako přirozená dominanta. S průkaznými doklady sídlištních aktivit se sice v areálu pozdějšího Dvora setkáváme až na sklonku raného středověku, nicméně se jedná o dobu, kdy jsou „*Gradice golensicezke*“ výslovně zmiňovány písemnými prameny jako sídlo jedné z piastovských kastelání. S tím může korespondovat skutečnost, že je zde v rámci moravskoslezského pomezí ojedinele doložena sakrální stavba vybavené pohřebištěm, i když její počátky nelze prozatím přesněji časově zařadit jinak, než do průběhu 12. století. V zásadě se tak nedá vyloučit spojitost staršího kostela s dobou následnou přemyslovské anexi Holasicka a jeho výstavba by tak mohla být raným dokladem snahy Přemyslovců vytvořit zde opěrné body politické i duchovní správy vázané na Moravu.

Zatímco přesvědčivá historicko-archeologická interpretace nálezu dřevěné sakrální stavby v Holasovicích není za stávajícího stavu poznání možná, dispozice po jejím zániku vystavěného raně gotického kostela a jeho umělecko-historický rozbor přesvědčivě ukazují, že holasovické návrší opětovně nabylo významu v době, kdy se holasická provincie proměňovala ve vrcholně středověké Opavsko. Výstavba kostela na konci 30. či počátku 40. let 13. století navazovala na ranou fázi urbanizačního procesu, jehož výsledkem byla lokace

---

⁸³ Naposledy s reflexí nových poznatků KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf. *Moravian Centres between the Mojmirids and Přemyslids*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. *Moravian and Silesian Strongholds*, s. 41-72 (zde na s. 70).

Bruntálu, Opavy a Hlubčic, ale také vznik zeměpanských správních center „nižšího“ řádu, z nichž lze kromě doposud ne zcela spolehlivě lokalizovaného sídla „lovčího“ (Jägerndorf) v krnovském újezdu odňatém tišnovským cisterciačkám, jmenovat ještě zeměpanské vsi Opavici a Vladěnin.⁸⁴ Budování sídelních, hospodářských a církevních struktur představovalo v prvních dvou třetinách 13. století na Opavsku dynamický proces, jehož součástí byly rychle po sobě následující strukturální změny. Jednu z nich představovala i poměrně pozdní (v kontextu Opavska) lokace města Krnova, která do něj integrovala „lovčí ves“ a zároveň odsunula do méně významného postavení jak dosavadní duchovní ústředí újezdu v Kostelci u Krnova, a také duchovní a správní centrum v Holasovicích. Ty sice zůstaly v zeměpanském majetku, ale sloužily nadále již jen jako hospodářská opora zeměpanské moci. Zánik kostela lze nepochybně vnímat jako symbol změněných poměrů.

Za stávajícího stavu znalostí je ovšem nutné úvahu o raně středověkém osídlení Holasovic uzavřít v tom smyslu, že strukturu osídlení raně středověkého Holasicka, a tedy i roli holasovicko-neplachovického sídliště v něm, prozatím spíše jen tušíme, než známe. Kromě značně nerovnoměrného poznání jeho jednotlivých součástí ztěžuje naši orientaci také fakt, že relikty raně středověkého sídlení patří k těm hůře rozpoznatelným. Díky malé míře zahloubení sídlištních objektů a hrobů jsou tyto prameny v důsledku dlouhodobé zemědělské kultivace značně redukovány. Přesto lze očekávat, že budoucí archeologické výzkumy přinesou nové informace, které umožní nahlédnout raně středověký vývoj tohoto pohraničního území mnohem podrobněji, a objasní také otázku jeho centra, která zaměstnává archeology a historiky již téměř dvě století.

---

⁸⁴ Srov. PRIX, Dalibor. *Úvahy o středověkém urbanismu*.

3. Počátky města Opavy a její vývoj ve 13. a 14. století ve světle archeologických pramenů⁸⁵

3. 1. Úvodem

Počátky a rozvoj města Opavy představují téma, které se dotýká řady otázek spojených s vrcholně středověkou transformací českých zemí. Přemyslovská expanze do prostoru horního Poodří vytvořila v závěru 12. století podmínky pro hluboké strukturální změny, jejichž součástí je m. j. i vznik nejstarší vrstvy institucionálních měst v rámci přemyslovského státu.⁸⁶ V důsledku lokace Bruntálu, Uničova, Opavy a Hlubčic vznikla v průběhu prvních dvou desetiletí 13. století v periferní a zčásti neosídlené oblasti pozdějšího moravskoslezského pomezí síť hospodářských a tržních center, která dokázala zajistit účinnou podporu pro exploataci rudných ložisek v jesenické oblasti a stala se předpokladem razantní proměny vesnického osídlení a jeho postupu do horských a podhorských oblastí. Díky podpoře moravského markraběte Vladislava Jindřicha, jeho bratra Přemysla Otakara I. a jejich nástupců zaujala záhy přední místo mezi jmenovanými městy Opava, která se ve 13. století zařadila mezi nejvýznamnější moravská zeměpanská města.⁸⁷ Dynamický rozvoj města se ve 13. a 14. století odrazil v mohutném nárůstu terénu, který díky specifickým pedologickým podmínkám dobře konzervoval dřevěné konstrukce a předměty z organických materiálů. Mimořádný charakter opavských archeologických terénů přispěl k tomu, že se po 2. světové válce stala Opava spolu s Brnem a Olomoucí hlavním centrem moravskoslezské městské archeologie.⁸⁸ Dalším impulsem pro rozvoj opavské městské archeologie byly od konce 90. let 20. století obnova domovního fondu, rekonstrukce veřejných prostranství a inženýrských

---

⁸⁵ Kapitola vychází z textu vytvořeného v roce 2003 rámci projektu GAČR č.j. 404/010490 – „Archeologie středověkých měst v českých zemích“, který byl v letech 2012 (ve spolupráci s F. Kolářem) a 2019 aktualizován o nové poznatky. Určité části kapitoly byly publikovány v rámci odborných studií: KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzeitigen Opava / Troppaus aus der archäologischen Sicht*. *Wratislavia Antiqua* 13, 2011, s. 219-247; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava des 13. und 14. Jahrhunderts aus archäologischer Sicht*. In: GRINGMUTH-DALLMER, Eike – KLÁPŠTĚ, Jan (eds.): *Tradition – Umgestaltung – Innovation, Transformationsprozesse im hohen Mittelalter*, *Praehistorica, Supplementum 1*, Praha, Karolinum, 2014, s. 545 – 565; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Infrastruktura veřejných prostranství a komunikací Opavy a dalších měst*. In: BOHÁČOVÁ, Ivana – SOMMER, Petr. *Středověká Evropa v pohybu. K počtě Jana Klápště*. Praha 2014b, s. 213-290.

ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František: *Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy*. In: *Forum urbes medii aevi IV*, 2007, s. 118 – 143; ZEŽULA, Michal. *Archeologie v Městské památkové zóně Opava*. In: HALÁTEK, Dalibor – PELCOVÁ, Kateřina – ZEŽULA, Michal (eds.), *Hodnoty, které chráníme. 20 let Městské památkové zóny Opava*. Opava, Ostrava 2014, s. 52-61.

⁸⁶ BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení*, s. 97-122; WIHODA, Martin. *Přemyslovská expanze*, s. 34-42; k tomu dále srov. ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253*, s. 263-288; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*, s. 363-365.

⁸⁷ WIHODA, Martin. *První opavské století*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf. *Opava. Historie – kultura – lidé*. Praha 2006, s. 43-56.

⁸⁸ K vývoji městské archeologie na Moravě a ve Slezsku viz PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*. *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 37-80; k městům v prostoru moravskoslezského pomezí srov. ZEŽULA, Michal. *Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy*. *Zprávy památkové péče* 66/2, 2006, s. 127-130.

sítí a v posledních letech též developerských projektů. Předkládaná studie se snaží reflektovat téma počátků a rozvoje města s využitím výsledků starších i novějších archeologických výzkumů a navázat tak na s odstupem na dílčí sumarizující příspěvky s využitím podrobnějších studií zaměřených na některá úzeji vymezená témata.⁸⁹

3.2. Dvě století opavské archeologie

3.2.1. Archeologie v Opavě do roku 1945

Rozsáhlé archeologické nálezové situace, a široké spektrum nálezů včetně řady luxusních předmětů odrážejí přední postavení Opavy v rámci měst moravsko-slezského pomezí, jak ve středověku, tak i v pozdějších staletích. V 19. století se pak město profilovalo coby sídlo četných vzdělávacích a paměťových institucí jako intelektuální centrum rakouské části Slezska. Archeologické nálezy z Opavska a Krnovska (především z Holasovic a Úvalna) byly od počátku součástí sbírek opavského Gymnaziálního muzea založeného roku 1814, artefakty z těchto lokalit a akvizice soukromých sbírek poté vytvořily na počátku 20. století základ archeologické sbírky Umělecko-historického muzea, jehož přímým nástupcem je dnešní Slezské zemské muzeum. Při opavských muzejních institucích (kromě jmenovaných nutno zmínit ještě Muzeum Matice opavské) v průběhu 19. a 1. polovině 20. století působila řada odborníků specializovaných zcela či částečně na prehistorii a archeologii, z nichž jmenujme alespoň samotného spoluzakladatele gymnaziálního muzea Faustina Ense, konzervátora Antona Petera, středoškolského profesora a historika Vincence Praska a zejména Viktora Kargerera a Gustava Stumpfa, kteří položili základy moderně pojatého archeologického výzkumu a systematické sbírkotvorné činnosti v prvorepublikovém Zemském muzeu.⁹⁰

---

⁸⁹ Sumarizace archeologických poznatků v návaznosti na jednotlivé etapy výzkumu města viz KOUŘIL, Pavel. *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech*. *Archaeologia historica* 18, 1993, s. 141-150; KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy ve 13. a 14. století ve světle poznatků z archeologických výzkumů v l. 2000-2002*. In: ABŁAMOWICZ, Dominik – FURMANEK, Mirosław – MICHNIK, Monika (red.). *Początki i rozwój miast Górnego Śląska – Studia interdyscyplinarne*. Muzeum w Gliwicach, Seria monograficzna nr. 10, 2004, s. 57-78; KOUŘIL, Pavel. *Život v raně středověkém městě ve světle archeologie*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf. *Opava*, s. 27-42; podrobnější zpracování dílčích aspektů viz KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Dřevohliněná zástavba v Opavě ve středověku (současný stav výzkumu)*. In: MERTA, David – PEŠKA, Marek (ed.). *Forum urbes medii aevi* II, 2005, s. 26-43; ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 118-143; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEŽULA, Michal. *Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu)*. In: KOLÁŘÍK, Václav (ed.). *Forum urbes medii aevi* V, 2008, s. 174-249; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 219-247; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava*, s. 545-565.

⁹⁰ Přehledně viz JISL, Lumír. *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea*. In: 150 let Slezského muzea, Ostrava 1964, s. 121-129.

3. 2. 2. Archeologie v Opavě mezi léty 1945-1989

Na práci německých archeologů pak po druhé světové válce navázal Lumír Jisl, který nově uspořádal archeologickou sbírku postiženou požárem výstavní budovy v r. 1945.⁹¹ Následná 50. léta pak pro opavskou archeologii znamenala zásadní předěl, když se stala na základě soudobé politické a společenské objednávky jedním z center akademického výzkumu, jehož prvořadým cílem bylo přinést co největší objem poznatků dokládajících slovanské osídlení této části pohraničí. V čele nově vzniklé expozitury Archeologického ústavu ČSAV (zřízena v r. 1955) působil krátkou dobu Lumír Jisl, vystřídaný posléze Jaroslavem Králem, kterého v r. 1971 ve funkci nahradil Jiří Pavelčík. Expozitura se kromě systematických výzkumů (např. mohylník ve Stěbořicích, hradiska Víno na Osoblažsku, Chotěbuz-Podobora a Hlinsko u Lipníka nad Bečvou) věnovala také záchranné činnosti, mj. též v historickém jádru Opavy. Ačkoliv se v 70. letech dostal archeologický výzkum opavského městského jádra mezi úkoly státního vědeckého plánu, nepodařilo se v Opavě prosadit výzkumnou činnost ve větším měřítku. Množství novostaveb, které v 60. a 70. letech zaplňovaly proluky, po mnohdy zbytečně asanované historické zástavbě, tak byly stavěny bez odpovídající archeologické pozornosti.⁹² Souběžně a v mnohem skromnějších podmínkách, než akademická expozitura, pracovalo archeologické pracoviště Slezského muzea, vedené mezi léty 1958 a 2001 Vlastou Šikulovou. Té se podařilo dostat archeologii středověké a raně novověké Opavy na vysokou kvalitativní a metodickou úroveň, kdy se v příslušných historických souvislostech interpretované detailní poznatky, z plošně spíše méně rozsáhlých akcí, (např. náměstí Osvoboditelů) staly východiskem pro další etapy archeologického výzkumu města. Mimořádný význam pak měl dlouholetý záchranný výzkum spojený s rekonstrukcí a adaptací areálu dominikánského kláštera a konventního kostela sv. Václava realizovaný až do počátku 90. let.⁹³

3.2. 3. Archeologie v Opavě po roce 1989 a problematika archeologické památkové péče

V roce 1993 byla v rámci transformace Akademie věd České republiky („AV ČR“) opavská expozitura převedena do tehdejšího Památkového ústavu v Ostravě (dnes Národní

⁹¹ Srov. BAKALA, Jaroslav. *Lumír Jisl a vědecké bádání ve Slezsku*. Časopis Slezského muzea, série B 19, 1970, s. 1-8.

⁹² Srov. PAVELČÍK, Jiří. *Dvacet let opavské expozitury AÚ ČSAV Brno*. Archeologické rozhledy XXVII, 1975, s. 361-364; KOUŘIL, Pavel – PAVELČÍK, Jiří. *Třicet let opavské expozitury AÚ ČSAV Brno*. Vlastivědný věstník moravský XXXVII, 1985, s. 334-335 a příslušné zprávy o výzkumech publikované v periodiku Přehled výzkumů, vydávaném Archeologickým ústavem ČSAV v Brně

⁹³ Z důležitějších prací možno jmenovat např. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nejstarší opavská studna*. Časopis Slezského muzea, série B 15, 1966, s. 3-12; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Dvacet let archeologické práce na území opavského okresu*. Opavsko 12, 1966, s. 27-32; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. Přehled výzkumů 1971/1972, s. 121-123; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*, s. 271-276; a dále rovněž zprávy o jednotlivých výzkumech v Přehledech výzkumu.

památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě). Ve druhé polovině 90. let začal být Útvar archeologie personálně posilován, a úměrně tomu pozvolna rostl i počet záchranných výzkumů v historickém jádru Opavy. Stabilizace tohoto pracoviště v nově ustaveném Národním památkovém ústavu po r. 2003 pak umožnila účinnou participaci archeologie na rozsáhlých rekonstrukcích ulic a veřejných prostranství městské památkové zóny a dalších stavbách. Opava se tak v návaznosti na nastíněný předchozí vývoj etablovala jako jedno z center archeologického výzkumu středověkého města.⁹⁴ V roce 2003 bylo rovněž v Opavě opětovně založeno pracoviště Archeologického ústavu AV ČR v Brně, které se ale převážně věnuje výzkumům v extravilánu města. Od roku 1995 je akreditováno studium archeologie na filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. Navzdory různým komplikacím se nezanedbatelný počet studentů aktivně zapojuje do opavských archeologických výzkumů, a mnozí posléze našli na opavských terénních pracovištích pracovní uplatnění. Někteří z nich přímo spojili svoji profesní dráhu s městskou archeologií.

Stranou nelze ponechat problematiku ochrany archeologických terénů ve vztahu k ostatním společenským zájmům. V této souvislosti je nutno především sdělit, že ochrana archeologických nálezů je v našem právním řádu ukotvena již více než 70 let⁹⁵ a k ochraně archeologického dědictví jako zdroji evropského kolektivní paměti a jako nástroji vědeckého a historického studia se Česká republika zavázala v r. 1998 ratifikací tzv. Maltské úmluvy.⁹⁶ Z tohoto úhlu pohledu tedy není úsilí archeologů na záchraně těchto památek samoúčelné, ale děje se tak ve veřejném zájmu a za podmínek stanovených zákonem. Je ovšem jisté, že samotná suchá řeč paragrafů k vybudování a údržbě efektivního systému ochrany archeologických nálezů nestačí, a nelze je prosadit bez vzájemného pochopení odborných institucí, státní správy, samosprávy a veřejnosti. Zde je možné konstatovat, že díky nastíněné dvousetleté tradici archeologického bádání, přítomnosti vědeckých pracovišť a díky silné kulturní části veřejnosti, má archeologie v Opavě velmi dobrou výchozí pozici. Jako příkladný lze hodnotit přístup příslušných odborů magistrátu města (investiční, útvar hlavního architekta) k problematice záchranných výzkumů prováděných při realizaci městských investic. Za podporu archeologických aktivit, mnohdy nad rámec základních zákonných požadavků, je rovněž nutno vyjádřit díky vedením města v určitých volebních obdobích.

Na druhou stranu nelze přehlížet určité problémy, které záchranný archeologický výzkum v některých případech vyvolává ve vztahu k soukromým investorům, zvláště citlivá je přítom

---

⁹⁴ PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání*, s. 40.

⁹⁵ Právní ochrana archeologických nálezů byla zavedena nařízením protektorátní vlády č. 274/1941 a v této podobě byla převzata i pozdějšími právními úpravami, mnohá ustanovení, jakož i výsadní, z dnešního pohledu nesytemovou pozici Archeologického ústavu Akademie věd ČR zahrnuje i současný zákon o státní památkové péči č. 20/1987 Sb.

⁹⁶ *Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná, č. 143)* je publikována ve Sbírce mezinárodních smluv č. 99/2000. Součástí právního řádu České republiky se stala s účinností dnem 1. 6. 2002.

otázka úhrady jeho nákladů. To ovšem není žádným opavským specifickým, podobné problémy se projevují v celé řadě dalších měst. Systém financování archeologických výzkumů je v ČR i v některých dalších evropských zemích založen na principu „kdo ničí, ten platí“ (s výjimkou fyzických osob, jejichž stavební činnost nesouvisí s podnikáním, kde náklady hradí archeologické organizace)⁹⁷. Náklady záchranného výzkumu by tedy každý investor měl zahrnout do kalkulace svého investičního záměru. Bohužel se tak často neděje a archeologové se tak, nikoliv svojí vinou, ocitají dosti často v nezáviděníhodné pozici zásadní překážky pro realizaci stavby a jsou různými způsoby tlačeni k rezignaci na komplexní záchranu archeologického dědictví. Této situaci, bohužel, nahrávají i zastaralá ustanovení „archeologické“ části památkového zákona a „konkurenční“ boj mezi oprávněnými organizacemi. Snahy o jejich novelizaci přitom doposud nebyly z různých příčin úspěšné. Mezery v legislativě ostatně byly jednou z příčin nedávného poškození dvou opavských archeologických lokalit. V jednom případě vyústilo vyšetřování této události v obžalobu stavebníka z trestného činu poškozování cizí věci, Okresní soud v Opavě jej ale překvapivě viny zprostil, neboť údajně nebylo možné stanovit přesnou výši škody.

Je ale nutné dodat, že nezanedbatelná část stavebníků svoje povinnosti, vyplývající ze zákona, plní, nebo se provedení záchranného archeologického výzkumu alespoň aktivně nebrání. Zde je třeba připomenout, že záchranný výzkum je destruktivní povahy a archeologická situace v důsledku jeho provedení zaniká, byť je – úměrně soudobým technickým možnostem – její záznam uložen v podobě archeologické dokumentace. Z tohoto důvodu je poslední době kladen stále větší důraz na ochranu a uchování archeologických terénů na původním místě, což je ostatně i jedním ze závazků vyplývajících z tzv. Maltské úmluvy. Tuto zásadu se památková péče snaží prosazovat také v Opavě.⁹⁸ V souvislosti se zpracováním Plánu ochrany městské památkové zóny proto byly vymezeny plochy, v případě kterých je odůvodněný předpoklad, že se zde nacházejí významné součásti archeologického dědictví. Jedná se o relikt vybraných středověkých a renesančních domů, jejichž nadzemní části zanikly v důsledku poválečných asanací, pozůstatky určitých součástí městského opevnění, opavského zámku, mlýnského náhonu a Fortenského mlýna (v místě bývalé městské tržnice) a také areály sakrálních staveb s historickými pohřebišti. Stavební činnost by v těchto místech měla být regulována, tak aby tyto relikt nebyly zničeny podzemními podlažími či pilotážemi novostaveb (**obr. 18**).

Opomenout nelze ani zpracování, ukládání a prezentaci archeologických nálezů a dokumentace. Jedná se o problematiku stejně důležitou, jako vlastní terénní výzkum. Bez

---

⁹⁷ Typicky se jedná např. o stavebníky rodinných domů.

⁹⁸ Problematiku ochrany archeologického dědictví v Opavě srov. též ZEZULA, Michal. *Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst*, s. 127-130.

náležitě péče o nálezy, jejich inventarizaci, konzervaci a odpovídajícího uložení hrozí, že nemalé prostředky investované do záchranného výzkumu mohou být vynaloženy nadarmo. Většina archeologických nálezů ze záchranných akcí, provedených v Opavě v posledních dvou desetiletích, je uskladněna ve velmi dobrých podmínkách v novém depozitáři NPÚ v Ostravě, který je vybaven moderními skladovacími a zabezpečovacími systémy.

V oblasti prezentace archeologických nálezů panovala dlouho neuspokojivá situace, neboť kvůli nevyhovujícímu technickému stavu výstavní budovy Slezského zemského muzea byla mezi v 90. letech odinstalována archeologická expozice. Po náročné rekonstrukci budovy završené v roce 2012 je ale výběr nejvýznamnějších archeologických exponátů možno shlédnout v rámci expozice „Slezsko,“ a to včetně nálezů učiněných zcela nedávno, např. při výstavbě cyklostezky Opava–Krnov. Ještě před tím, v roce 2010, byla otevřena v rekonstruovaném Obecním domě expozice „Cesta města“ mapující dějiny Opavy od pravěku po 20. století. Návštěvníci zde mohou shlédnout reprezentativní výběr archeologických nálezů z Opavy a připojených obcí, poznatky z archeologických výzkumů posledních let také sehrály důležitou roli při práci na modelu historické podoby města, zvláště při pojednání jeho fortifikace. Opavská kulturní organizace, spolu s Národním památkovým ústavem a dalšími odbornými institucemi, pak v roce 2012 připravila výstavu „Předměty vyprávějí“ věnovanou dvěma rozsáhlým archeologickým výzkumům doprovázejícím výstavbu dvou opavských obchodních center, na kterou v roce 2014 navázala výstava „Opavské hradby“.⁹⁹ Opomenout nelze ani výstavní aktivity Slezského zemského muzea realizované v rámci programu výzkumu Národní kulturní identity („NAKI“), kde bylo kulturní a historické dědictví Slezska ilustrováno mj. archeologicky nalezenými předměty. Podstatné rovněž je, že všechny jmenované výstavní projekty zahrnují také vydání příslušných katalogů, které prezentují význam archeologických pramenů při studiu nejširšího spektra otázek spojených s dějinami města Opavy i Slezska.¹⁰⁰

3. 3. Raně středověké osídlení v prostoru města a jeho zázemí

Středověké Opavsko se nachází v prostoru moravskoslezského pomezí, tj. v oblasti, která téměř po celý raný středověk ležela v nárazníkovém prostoru mezi polským a českým státem.¹⁰¹ V 11. a 12. století byla větší část tohoto území součástí piastovské kastelánie se správním střediskem, které je v listině papeže Hadriána VI. pro Vratislavské biskupství z r.

⁹⁹ K oběma výstavám byly vydány katalogy: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Předměty vyprávějí*. Opava – Ostrava 2012; KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*.

¹⁰⁰ KOUŘILOVÁ, Markéta (red.). *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Opava 2013; MATEJKO-PETERKA, Ilona. *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území českého Slezska od středověku do konce první světové války*. Opava 2014.

¹⁰¹ BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 105-117; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin, *Hradby českého Slezska*, s. 404-415.

1156 označeno jako „*Gradice golensicezke*“.¹⁰² Centrum této kastelánie někdy bývá ztotožňováno s návrším v centru obce Holasovic, jejíž osídlení v 11. a 12. století dokládají četné archeologické nálezy.¹⁰³ V západní části lokality byly také odkryty pozůstatky dřevěné sakrální stavby, se kterou patrně souvisí i starší nález kostrových hrobů a záušnice velkého průměru a také stříbrný prsten s křišťálovým kamenem.¹⁰⁴ Zájmy české moci reprezentoval na samém jižním okraji tohoto území hrad v Hradci nad Moravicí, jehož hospodářské zázemí se nacházelo až na střední Moravě.¹⁰⁵ Raně středověká fortifikace je uvažována také na Kostelním kopci v Opavě-Jaktaři, o které opevnění se zde jedná, není prozatím spolehlivě doloženo.¹⁰⁶ Nejasná je též úloha hradiska v Kylešovicích v závěru raného středověku. Konstrukce jeho opevnění poukazuje na spojitost s polským prostředím, nejmladší nálezový horizont 11. - 12./13. století se zde ale rozvinul až po zániku roštové hradby.¹⁰⁷ Identifikace centra holasovické kastelánie s touto lokalitou, předpokládaná některými autory, je tedy sporná.¹⁰⁸

Archeologické nálezy z katastru města prozatím nenasvědčují jakékoliv bezprostřední prostorové návaznosti opavské městské lokace na rozvinuté a dlouhodobé starší raně středověké osídlení. Ačkoliv z přilehlých katastrálních území Jaktáře, Kateřinek, Malých Hoštic, Palhance, Slavkova a Vávrovic známe poměrně četné doklady raně středověkého osídlení, které se zde rozvíjelo již od 8. století,¹⁰⁹ **z prostoru vlastního historického jádra Opavy disponujeme nálezy, které lze časově zařadit do závěru 12. - 1. poloviny 13. století.**¹¹⁰ Pouze ojediněle byly získány doklady naznačující, že prostor pozdějšího města byl sídlištními aktivitami dotčen již o něco dříve. Jedná se o dřevěný prvek, sekundárně použitý v mladší konstrukci dřevěného chodníku, který je podkorním letokruhem datovaný do r. 1160 a horní část hrnce s vně vyhnutým okrajem, u kterého lze rovněž připustit datování do

¹⁰² BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 105-107.

¹⁰³ Srov. JISL, Lumír. *Slovanský kmen Holasiců*, s. 44-45; ŠIKULOVÁ, Vlasta – ZEZULA, Michal. *Exkurz 1*.

¹⁰⁴ Srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Dvacet let archeologické práce*, s. 29; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*, s. 271-272; ŠIKULOVÁ, Vlasta – ZEZULA, Michal. *Exkurz 1*; KARGER, Viktor. *Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum*. Anzeiger des Schlesischen Landesmuseums in Troppau, I, 1-2, 1922, s. 31-32; JISL, Lumír. *Slovanský kmen Holasiců*; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Vysvětlení ke středověkému prstenu*, s. 13-16.

¹⁰⁵ BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 112-113; WIHODA, Martin. *Ekonomické zázemí*, s. 77-87.

¹⁰⁶ Srov. KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 43-46.

¹⁰⁷ Srov. NOVOTNÝ, Boris. *Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích*, s. 65-80; KOUŘIL, Pavel, *Slovanské osídlení*, s. 33-35; PROCHÁZKA, Rudolf. *Vývoj opevňovací techniky*, s. 150-152.

¹⁰⁸ Srov. KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení*, s. 51.

¹⁰⁹ Souhrnně KOUŘIL, Pavel, *Slovanské osídlení*; KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání venkovského osídlení*, s. 203-215; z novějších nálezů ZEZULOVÁ, Michaela – ŠEDO, Ondřej. *Výsledky záchranného archeologického výzkumu ve Vávrovicích, okres Opava*. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001-2002*, Katowice 2004, s. 22-31; JUCHELKA, Jiří. *Raně středověké pohřebiště u Malých Hoštic (okr. Opava)*. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2007-2008*, Katowice 2010, s. 102-108.

¹¹⁰ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Dvacet let archeologické práce*, s. 27-32; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 121-123; KOUŘIL, Pavel – PAVELČÍK, Jiří – TERYNGEROVÁ, Hana. *Rechtungsaktion in Opava-Kolářská Gasse*. *Průhled výzkumů 1987*, s. 70-72; KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 57-78.

průběhu 12. století. Oba nálezy pocházejí z výzkumů realizovaných zázemí měšťanských domů jihovýchodní domovní fronty ulice Mezi Trhy.

Lze shrnout, že archeologické nálezy, ve shodě s výpovědí písemných pramenů, potvrzují intenzivní sídlištní aktivity v nevelkém předstihu před lokací institucionálního města. Postihnout strukturu a charakter **předlokačního osídlení** komplikuje okolnost, že prozatím nejsme schopni rozlišit v archeologických nálezech, reprezentovaných takřka výhradně keramickými fragmenty, případné rozdíly v hmotné kultuře předlokační a lokační fáze osídlení území města. V obecné rovině můžeme předpokládat, že teprve parcelace, doprovázející lokaci města, vytvořila podmínky pro nárůst terénu v areálech jednotlivých městišť. S předlokační osadou lze tedy s určitou mírou obezřetnosti spojit objekty, které jsou pod úroveň terénu hloubeny z povrchu půdního horizontu, příp. kolidují s urbanistickou strukturou města. Těmto kritériím odpovídá široká škála běžných sídlištních objektů, zahrnujících různé oválné a kruhové jámy, doprovázené pravoúhlými sklípky, přístupnými schodovitými šíjemi vysekanými do podložní spraše. Doposud žádný archeologický výzkum ale nezaznamenal nejstarší sídlištní horizont v takovém rozsahu, který by umožnil rekonstruovat podobu předlokační usedlosti. Moderní historické bádání i archeologické výzkumy naproti tomu nepotvrzují hypotézu vycházející z humanistické tradice, že středověkému městu mohl předcházet sídelní útvar v místě pozdějšího Ratibořského předměstí, tzn. na levém břehu řeky.¹¹¹

3. 4. Lokace města a jeho rozvoj ve 13. a 14. století

Český stát v 80. letech 12. století holasickou kastelánii anektoval,¹¹² přičemž dosavadní centrální lokality (Hradec, Holasovice) si i nadále podržely svůj význam, jak o tom svědčí i nadále (naposledy v r. 1240) užívané označení „Holasická provincie“, založení raně gotického zeměpanského kostela v Holasovicích, který ve 30.-40. letech 13. století nahradil požárem zaniklý starší dřevěný sakrální objekt, a transformace hradiska v Hradci v zeměpanský zděný hrad a správní centrum.¹¹³

Vedle těchto tradičních center se ale na přelomu 12. a 13. století začaly rozvíjet i lokality, vázané na državy církevních institucí, zajišťujících prostřednictvím své imunity nově připojené území. Kromě velehradských cisterciáků a premonstrátů z Hradiska u Olomouce se

¹¹¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Ml-Pan*. Praha 2000, s. 706; k tomu srov. BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*. Časopis Slezského muzea, série B 23. Zvláštní číslo k 750. výročí města Opavy, 1974, s. 3-24, 8-11, 279-283; PRIX, Dalibor. *Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě Kateřinkách*. Časopis Slezského muzea, série B 41, 1992, s. 108-109.

¹¹² WIHODA, Martin. *Přemyslovská expanze*, s. 34-42; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 414-415.

¹¹³ BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*, s. 112; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 421, 423-424; JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000, s. 93-104.

jednalo také o rytířské řády johanitů a německých rytířů, kteří mezi léty 1203-1204 získali pozemky v místě zvaném Opava.¹¹⁴ Předpokládá se, že nedlouho po tomto datu němečtí rytíři v Opavě zřídili řádovou faru, a založili farní kostel Nanebevzetí Panny Marie. V jeho okolí se rozvíjela osada, doložená písemnými prameny spolehlivě poprvé k r. **1201**, kdy je zde zmiňována **krčma** ve vlastnictví hradištských premonstrátů.¹¹⁵ Osada, situovaná ve vzdálenosti 10 km severně od Hradce při brodu přes řeku Opavu, obdržela **mezi léty 1213-1220 statut institucionálního města**,¹¹⁶ zakladatelský akt je připisován moravskému markraběti Vladislavu Jindřichovi. V roce **1224** vydal jeho bratr, český král Přemysl Otakar I., **privilegium**, kterým byli opavští měšťané osvobozeni od cla v Hlubčicích. Město obdrželo mílové právo (s výjimkou majetku církevních institucí) a současně mu bylo uděleno několik vesnic a další majetek.¹¹⁷ Opava se tak stala ekonomickým a správním centrem oblasti – **tzv. Opavské provincie**, zmíněné poprvé k r. 1220.¹¹⁸ Je zřejmé, že lokace Opavy a dalších měst byla svázána se zájmem moravského markraběte Vladislava Jindřicha politicky a ekonomicky stabilizovat nově získané oblasti na moravskoslezském pomezí.¹¹⁹ Spolu s urbanizací Opavské provincie byla započata i vrcholně středověká transformace zdejšího zemědělského osídlení, realizovaná částečně prostřednictvím církevních institucí,¹²⁰ jejímž výsledkem byla síť venkovských sídlišť s normativní sídelní osnovou, která překryla starší strukturu raně středověkého osídlení.

Nejstarší vrstvu opavských měšťanských usedlostí tvoří pravděpodobně **65 právozárečných domů s právem vinného výčepu**, které byly postupně doplněny dalšími právozárečnými domy, takže se jejich celkový počet pohyboval okolo 270 (**obr. 20**).¹²¹ Na základě propočtu, vycházejícího z množství těchto domů, mohla mít Opava v průběhu 13. století asi 2000 obyvatel, do tohoto odhadu nejsou ale zahrnuti obyvatelé soudobých předměstí.¹²² Nevíme, v jakém poměru se na vzniku předlokační osady a města podílelo

---

¹¹⁴ CDB II, s. 36-37, č. 40; srov. WIHODA, Martin. *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*. Časopis Slezského muzea, série B 41, 1992, s. 97-102; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 427-428.

¹¹⁵ CDB II, s. 17-18, č. 21.

¹¹⁶ BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*; WIHODA, Martin. *Geneze městského zřízení*, s. 21-34; WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich*.

¹¹⁷ CDB II, č. 265, s. 256-257; BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*, s. 22-24.

¹¹⁸ CDB II, č. 195, s. 179-181; BAKALA, Jaroslav. *Holasická provincie*, s. 13-15; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 417-427; JAN, Libor. *Vznik zemského soudu*, s. 17-32.

¹¹⁹ KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 423.

¹²⁰ Srov. KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 427-433; KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 70-73; PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Středověké osídlení Bohušova a počátky kostela sv. Martina*. *Archaeologia historica* 28, 2003, s. 449; ZEZULA, Michal – PRIX, Dalibor. *Středověké osídlení Bohušova*. In: KOZÁK, Petr – PRIX, Dalibor – ZEZULA Michal (eds.). *Kostel sv. Martina v Bohušově*. Bohušov – Ostrava 2011, s. 62.

¹²¹ BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*, s. 14.

¹²² BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení*, s. 116-117.

domácí obyvatelstvo a cizí kolonisté.¹²³ Faktem je, že jména opavských měšťanů 13. století, která nám zprostředkovaly písemné prameny, jsou výhradně německá.¹²⁴ Nejpozději v době kolem poloviny 13. století bylo město opevněno. O třech městských branách se dovídáme např. z líčení **obléhání Opavy v roce 1253 polsko-ruskými oddíly**, které je zachyceno tzv. Ipatievským rukopisem.¹²⁵

V průběhu 13. století získali opavští měšťané celou řadu dalších privilegií a výsad jako např. v **r. 1247 právo výročního trhu a osvobození od cla na Moravě**,¹²⁶ v **r. 1271 právo těžít stříbro u Horního Benešova**, přičemž se měli opavští řídit jihlavským horním právem,¹²⁷ a v **r. 1296 právo tří denního skladu**.¹²⁸ Prosperita města ve 13. a 14. století byla založena zejména na účasti opavských měšťanů na dálkovém obchodu s vínem, sukem, solí a olovem.¹²⁹ Ve 2. polovině 13. století byl majetek města rozšířen o 40 lánů lesa u Hradce, na kterých město vysadilo ves Skřípov.¹³⁰ K roku 1361 jsou ve vlastnictví města doloženy Otice.¹³¹ Pozemkový majetek v okolí Opavy náležel ve středověku i řadě měšťanů.¹³² Na přelomu 13. a 14. století město započalo s výstavbou **hlásné věže** poblíž farního kostela. Po jejím připojení ke kostelu městská rada přistoupila před rokem 1327/1328 k výstavbě nové věže uprostřed Horního náměstí.¹³³ Z téže doby pochází i formulářový kus se zaznamenanou žádostí opavské městské rady, adresované pravděpodobně do Vratislavi, o vyslání architekta, který by postavil dřevěnou radnici na novém místě.¹³⁴ V závěru první třetiny 14. století se ve městě nacházelo **26 soukenických krámů** s právem krájení sukna a také tzv. bohaté krámy.¹³⁵ Obchodníkům se solí byly k dispozici **solné boudy** umístěné snad v sousedství dominikánského kláštera, které jsou zachyceny i novověkými ikonografickými prameny, a ještě i mapováním stabilního katastru.¹³⁶ Ze 14. století rovněž pocházejí první zprávy o

---

¹²³ BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení*, s. 118.

¹²⁴ KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 78-79.

¹²⁵ Srov. KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 426-427.

¹²⁶ CDB IV-1, č. 108, s. 201-203.

¹²⁷ CDM IV, č. 54, s. 85-86; BAKALA, Jaroslav. *Počátky těžby kovů v Nížkém Jeseníku a vznik Horního Benešova*. Časopis Slezského muzea, série B 22, 1972, s. 50-65.

¹²⁸ RBM II, č. 1733, s. 744-745.

¹²⁹ BAKALA, Jaroslav. *Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě*. Časopis Slezského muzea, série B 23, 1974, s. 20-22; ČAPSKÝ, Martin. *Opavské vévodství v roli brány obchodu se solí (poznámky k úloze opavských měšťanů v dálkovém obchodu s Polskem)*. In: Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Praha 2003, s. 77-95; srov. též WIHODA, Martin. *První opavské století*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava, s. 54-56.

¹³⁰ CDM IV, č. 54, s. 85; č. 137, s. 188; srov. BAKALA, Jaroslav. *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*. Časopis Slezského muzea, série B 24, 1975, s. 107.

¹³¹ OL I, č. 1, s. 8-9

¹³² BAKALA, Jaroslav. *Venkovské majetky měst*, s. 114-115.

¹³³ PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple Panny Marie při trojlodí městského kostela v Opavě (na okraj poznání klenební reformy ve 14. století ve střední Evropě)*. Časopis Slezského zemského muzea, série B 42, 2003, s. 18; PRIX, Dalibor. *První zlatý věk města*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava, s. 349-350.

¹³⁴ PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple*, s. 44, pozn. 40.

¹³⁵ ČAPSKÝ, Martin. *Opavské vévodství v roli brány*, s. 79; PRIX, Dalibor. *První zlatý věk*, s. 350-351.

¹³⁶ Srov. ČAPSKÝ, Martin. *Opavské vévodství v roli brány*, s. 83.

masném tržišti, v novověkém období umístěném v krámech mezi Masařskou ulicí a Dolním náměstím.¹³⁷ K roku 1269 je doložen měšťan Henning v postavení **mincmistra**,¹³⁸ takže můžeme nejpozději v této době předpokládat v Opavě existenci městské mincovny. Tu ostatně dokládá i nález brakteátového razidla v odpadní jímce odkryté v ulici Mezi Trhy,¹³⁹ a také snad brakteáty získané výzkumem prostoru bývalé Radniční ulice.¹⁴⁰

Z původního románského **farního kostela Nanebevzetí Panny Marie**, založeného asi ještě před lokací města **řádem německých rytířů** se v důsledku pozdějších přestaveb nedochovaly žádné stavební zbytky, jádro dodnes dochovaného síňového trojlodí pochází ze 14. století.¹⁴¹ Patrně již ve 13. stol. byl založen na východní straně Dolního náměstí filiální kostel sv. Vojtěcha, který je však doložen teprve k r. 1429.¹⁴² Ještě v 1. polovině 13. století byli do Opavy uvedeni **minorité**, kteří se usadili v jihovýchodním koutu města, kde začali budovat spolu s klášterním kostelem sv. Ducha komplex konventních budov.¹⁴³ Ten byl později, koncem 13. století, rozšířen zřízením kláštera **klarisek** s kostelem sv. Kláry.¹⁴⁴ V závěru 13. století se dále v Opavě usadili i **dominikáni**, při jejich klášteře byl vystavěn klášterní kostel sv. Václava.¹⁴⁵ Ve středověku se nacházelo v Opavě i několik **špitálů**.¹⁴⁶ Jednalo se o knížecí špitál sv. Mikuláše na Ratibořském předměstí, později spravovaný johanity, který po jeho zániku nahradil v r. 1451 klášter františkánů observantů s kaplí sv. Barbory, špitál sv. Antonína před Jaktařskou branou a přímo ve městě situovaný špitál při kapli sv. Alžběty, zřízený řádem německých rytířů.

---

¹³⁷ PRIX, Dalibor. *První zlatý věk*, s. 350-351.

¹³⁸ CDB V, č. 592, k dějinám opavského mincování srov. PAPOUŠEK, František. *Opavské mincování*. Slezský numismatik 7, 1957, s. 1-2.

¹³⁹ KOUŘIL, Pavel. *Život v raně středověkém městě ve světle archeologie*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava, s. 41.

¹⁴⁰ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města a její odraz v nálezech z archeologických výzkumů při Horním náměstí a v areálu pivovaru v Opavě*. In: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Předměty vyprávějí*, s. 60-61.

¹⁴¹ PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple*, s. 18-20.

¹⁴² Srov. OL IV, č. 88, s. 49, pozn. 3.

¹⁴³ PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě v roce 2000*. In: JAN, Libor – OBSŮSTA, Petr (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta (Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích koruny české konané ve dnech 24.-25. května 2001 v Třebíči)*. *Disputationes Moraviae* 3, 2002, s. 275-287.

¹⁴⁴ K stavebnímu vývoji a dějinám kláštera srov. BENÁKOVÁ, Helena. *Středověká architektura mendikantských řeholí v Opavě*. Časopis Slezského muzea, série B XXIV, 1975, s. 120-130; PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku*. In: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998, s. 39-62; PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Konvent minoritů s kostelem sv. Ducha*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 542-552; PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Zaniklý konvent klarisek s kostelem sv. Kláry a Kateřiny*. Tamtéž, s. 552-557.

¹⁴⁵ Naposledy ŠTĚPÁN, Václav. *Opava – Město (Opava). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Václava*. Tamtéž; GRŮZA, Antonín. *K historii bývalého dominikánského kláštera v Opavě*. In: PRIX, Dalibor (ed.). *Pro Arte*, Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 31-34.

¹⁴⁶ Srov. OL I, č. 10, s. 28-29, pozn. 3; OL IV, č. 71, s. 12, pozn. 2; ČAPSKÝ, Martin. *Příchod františkánů-observantů do Opavy a jeho odraz v městském prostředí*. In: Katowice w 137. rocznicę uzyskania praw miejskich. Wkład kościołów i zakonów franciszkanów w kulturę Katowic. Katowice 2003, s. 277.

V 60. letech 13. století daroval Opavsko Přemysl Otakar II. svému nemanželskému synovi Mikulášovi, který se stal zakladatelem zdejší **přemyslovské sekundogenitury**. Jeho synovi Mikulášovi II. bylo Opavsko uděleno v r. 1318 lénem jako vévodství.¹⁴⁷ Rezidenční charakter získala ale Opava až v době kolem přelomu 14. a 15. století, kdy vystavěl vévoda Přemek I. Opavský při severovýchodním okraji města hrad, jehož fortifikace se stala součástí městského opevnění.¹⁴⁸ Nejasné je, zda v této době, nebo až později, byla do východní části města přenesena z Ratibořského předměstí **johanitská komenda**, situovaná při kostelu sv. Jana Křtitele.¹⁴⁹

3. 5. Urbanistická osnova města, její vývoj a proměny

3. 5. 1. Odras předlokační situace v urbanistické struktuře města

V urbanistické struktuře středověké Opavy má zásadní význam spojnice **dálkových cest**, spojujících středomoravský prostor se Slezskem a Malopolskem (**obr. 19**).¹⁵⁰ S těmito komunikacemi koresponduje umístění tří městských bran, přičemž je pravděpodobné, že město nebylo přístupné původně od jihu, v místě vyústění Ostrožné ulice, ale tzv. Polskou cestou, která procházela hradbami původní Hradeckou bránou v sousedství Minoritského kláštera.¹⁵¹ Průběh starší severo-jihní komunikační trasy odráží zalomení východní strany Horního náměstí směrem k jihu, dobře patrné na indikační skice stabilního katastru. **Urbanistickou genezi města** významně pomohl objasnit rozbořem písemných pramenů Jaroslav Bakala, jehož výzkum doložil, že právovárečné domy a domy s právem vinného výčepu, které můžeme ztotožnit s nejstarší vrstvou měšťanských domů, se soustřeďují v části obvodu Horního a Dolního náměstí, v ulici Mezi Trhy a na začátku Ostrožné ulice.¹⁵² Takto vymezený areál tedy lze považovat na základě dnešních znalostí za původní jádro lokovaného města. Je ale nutné zmínit, že někteří badatelé za toto jádro stále považují oblast bývalého Dobyččího trhu, nyní Masarykovy ulice.¹⁵³

¹⁴⁷ BAKALA, Jaroslav. *Holasická provincie*, s. 15-17.

¹⁴⁸ KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 284-292; k tomu srov. ČAPSKÝ, Martin – KOZÁK, Petr – PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Život u hradeb*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*, s. 136-153.

¹⁴⁹ PRIX, Dalibor. *Nástin vývoje architektury české části Slezska*. In: *Od gotiky k renesanci (výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1500)*, IV. Opava 1999, s. 15-64; JAN, Libor – PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Zaniklá komenda johanitů s kostelem sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty a špitálem sv. Mikuláše*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 557-562.

¹⁵⁰ Srov. KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisch-Schlesiens*. *Castrum bene* 6, 1999, s. 186, Abb. 1.

¹⁵¹ PRIX, Dalibor. *Opava vrcholného středověku*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). *Opava*, s. 76-77.

¹⁵² BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*.

¹⁵³ KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 706-707; odkazy na starší literaturu srov. BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*.

Centrální úlohu Horního náměstí v počáteční fázi geneze města a snad i tržní funkci tohoto prostoru v rámci předměstské osady může dokládat i umístění farního kostela Nanebevzetí P. Marie, který se nachází v jeho jižním sousedství. Kostel byl vybudován řádem německých rytířů, který prokazatelně vlastnil majetky v Opavě již v roce 1204.¹⁵⁴ Zřejmě je oprávněný názor, že již v prvním desetiletí 13. století tak vznikl v západní části pozdějšího města areál ve vlastnictví řádu, zahrnující komendu, kostel a faru, doloženou poprvé k roku 1237.¹⁵⁵ Situování nejstaršího lokačního jádra právě poblíž již jistou dobu konstituovaného řádového areálu je pravděpodobné.

3. 5.2. Rozšíření lokačního jádra ve 2. polovině 13. století

Za dosavadního stavu poznání lze předpokládat, že základní urbanistická osnova města se stabilizovala teprve ve 2. polovině 13. století, kdy dochází k rozšíření zástavby vázané na předlokační komunikační osnovu směrem k okrajovým částem poměrně velkoryse vyměřeného obvodu hrazeného jádra. Vlastní **opevněné jádro středověké Opavy** zaujímal plochu **cca 30 ha**, při hlavních komunikacích vycházejících ze tří městských bran se postupně rozvinulo osídlení na **Jaktařském, Hradeckém a Ratibořském předměstí**. Jako hlavní tržní prostory sloužila trojice velkých náměstí: lichoběžníkovité **Horní náměstí** (cca 1,59 ha dle katastrálního plánu z r. 1938 včetně druhotně zastavěné plochy), spojené ulicí Mezi Trhy s obdélným **Dolním náměstím** (cca 0,73 ha dle stavu v r. 1938) a ve východní části městského jádra situovaný **Dobyčtí trh** (později Panská, dnes Masarykova ulice). Na náměstí navazovaly v zásadě pravidelné domovní bloky, které se ovšem, s výjimkou jižní části města, přizpůsobovaly staršímu komunikačnímu schématu (severní strana a východní strana Horního náměstí, ulice Mezi Trhy). Postupné zahušťování zástavby v okrajových částech města dobře ilustruje plán vypracovaný R. Fitzem se zakreslenými jednotlivými kategoriemi právoúrečných domů, který ve shodě s výzkumem J. Bakaly dokládá právě postupné rozšiřování nejstaršího lokačního jádra.¹⁵⁶

Urbanistický vývoj a genezi města odráží také **archeologické prameny**. Z dostupných údajů plyne, že keramické nálezy z 12.-1. poloviny 13. století jsou čteněji zaznamenávány právě archeologickými výzkumy realizovanými v domovních blocích v okolí Horního náměstí, kde se na několika místech podařilo odkrýt výrazný sídlištní horizont.¹⁵⁷ Naproti

¹⁵⁴ CDB II, č. 40, s. 36-37; WIHODA, Martin. *Rozsah a struktura*, s. 97-102.

¹⁵⁵ CDB III, č. 162, s. 199-200; WIHODA, Martin. *Rozsah a struktura*, s. 98; PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple*, s. 17.

¹⁵⁶ FITZ, Rudolf. *Die Entstehung der ehemaligen schlesischen Landeshauptstadt Troppau*. Strojopis uložený v Zemském archivu Opava, Písemnosti Rudolfa Fitze, inv. č. 10, b. d.; BAKALA, Jaroslav. *Příspěvek o vývoji*.

¹⁵⁷ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nejstarší opavská studna*. Časopis Slezského muzea, série B 15, 1966, s. 3-12; KOUŘIL, Pavel – PAVELČÍK, Jiří – TERYNGEROVÁ, Hana. *Rettungsaktion in Opava-Kolářská Gasse*, s. 70-72; TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10 – I. a II. etapa, Ostrožná ul. č. 31, Dolní nám.*

tomu v jižní a jihovýchodní části městského areálu se archeologické objekty z prvních desetiletí 13. století vyskytují v podstatně menší frekvenci. Souvislejší sídlištní aktivity lze položit teprve do doby kolem poloviny 13. století. Postupnému rozšiřování původního lokačního jádra města nasvědčují i výsledky některých archeologických výzkumů provedených v posledních letech. V roce 2001-2002 se tak naskytl možnost položit celou řadu sond v průběhu rekonstrukce ulic v jihovýchodní části historického jádra města.¹⁵⁸ V několika sondách umístěných v trase komunikací a veřejných prostranství (středověký Dobyččí trh, dnes Masarykova a Hrnčířská ulice) byly, pod nejstarší vrstvou zpevnění tohoto prostoru dlažbou, odkryty zahloubené sídlištní objekty se zánikovými výplněmi, s nálezy z doby kolem poloviny 13. století. Podobná situace byla v letech 2003-2004 zjištěna i v ploše Dolního náměstí, kde nejstarší komunikační úpravě, v podobě jednoduchého valounového posypu, předcházelo vybudování sítě odvodňovacích stok, jejíž nejstarší části lze na základě dendrochronologických dat časově zařadit do 30. let 13. století (**obr. 21 a 22**). Je tedy pravděpodobné, že původní lokační jádro v okolí Horního náměstí bylo, s odstupem zhruba dvou až tří desetiletí od založení města, doplněno o další dva tržní prostor. Současně lze počítat i s vyměřením městišť při jejich obvodu, postupně zastavěných domy, které již nedisponují plným rejstříkem práv. Tato fáze urbanistického vývoje města je stále ještě poznamenána určitými nepravidelnostmi v průběhu domovních front, důsledná organizace zástavby a normativní šířka parcel (6,0 - 8,5 m) je charakteristická až v případě čtyř domovních bloků v jižní části jádra, jejichž osu tvoří Ostrožná ulice. Ta nahradila původní komunikační osu Hradecká brána – Horní náměstí, což nakonec vedlo k zaslepení této brány (nadále zvané „Zavřená“) a přenesení jejího názvu k bráně Hvozdnické na jižním konci Ostrožné ulice.

Archeologicky je **geneze uliční sítě** v této části města osvětlena výzkumem v prostoru po 2. světové válce asanované zástavby Radniční ulice (**obr. 28 a 29**).¹⁵⁹ Pozemek, který byl snad vydělen z původní dlouhé parcely příslušné k pozdější radnici čp. 214,¹⁶⁰ zde ve 30.

22, *Dolní nám. 18*. Přehled výzkumů 1993-1994, 1997, s. 223-228, obr. 1; KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk*. Přehled výzkumů 45, 2004, s. 230-231; KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Počátky a rozvoj*, s. 57-78; ZEŽULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk*. Přehled výzkumů 45, 2004, s. 227-228; ZEŽULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - město, okr. Opava)*. Přehled výzkumů 49, 2008, s. 425-426; KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – MALÍK, Pavel – ZEŽULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - město, okr. Opava)*. Přehled výzkumů 50, 2009, s. 420-422; KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava - město, okr. Opava)*. Přehled výzkumů 51, 2010, s. 462-464.

¹⁵⁸ ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 118-143; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 219-247.

¹⁵⁹ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEŽULA, Michal. *Archeologický výzkum v prostoru bývalé Radniční ulice*, s. 12-15.

¹⁶⁰ Číslo popisná, kterými jsou identifikovány v textu zmíněné domy, jsou původními popisnými čísly užívanými před přečíslováním opavských domů v r. 1911. Tato čísla jsou zaznamenána i v indikační skice Stablinního katastru.

letech 13. století zaujal dřevohliněný dům se suterénem přístupným vstupní šjí od jihozápadu, který svojí orientací odpovídá pozdějšímu parcelačnímu schématu. Dům byl v průběhu své existence přestavěn, přičemž došlo k rozšíření suterénu, v určitém odstupu ho doprovázela další dřevohliněná podsklepená stavba, která ale byla výzkumem zachycena jen z malé části. Ještě ve druhé polovině 13. století ale obě stavby zanikají a jsou nahrazeny třemi novými, opět zčásti podsklepenými domy, které již vytvářejí souvislou uliční čáru. Při západním okraji zkoumané plochy se podařilo zjistit šterkopískovou úpravu soudobé komunikace. Zachyceno bylo též hygienické a hospodářské zázemí jižního domu sestávající z vydřevené jímky a zahlobené stavby kúlové konstrukce, jejichž uspořádání naznačuje, že příslušný pozemek byl vzhledem k parcelám na Horním náměstí orientován kolmo. V průběhu 14. století je i tato zástavba opuštěna a uvolněnou plochu později zaujímá hospodářský provoz, vybavený cihelnou pecí ve tvaru písmene T, patrně sladovnickou. Ulička je ve stejné stopě obnovena teprve v raném novověku, její průběh shodný se situací dřevohliněné zástavby svědčí o dlouhodobé stabilitě parcelních hranic a urbanistické struktury domovního bloku, jejichž původ tak spadá do 13. století. S potřebnou mírou obezřetnosti tak můžeme chápat situaci zjištěnou v Radniční ulici jako typický příklad vývoje uliční sítě v jižní části města, kdy je v prozatím neosídlený prostor postupně zastavován solitérními objekty, na které ve 2. polovině 13. století naváže pravidelná síť ulic Ostrožné, Popské a U sv. Ducha, charakterizovaná domy, jejichž šířka jen výjimečně přesahující 8 m, koresponduje s rozměry archeologicky odkrytých suterénů.

3. 5. 3. Parcelace raného města a archeologické doklady jejího vývoje

Rozměry opavských parcel vykazují značnou variabilitu, která je charakteristická zejména pro městiště lemující Horní a Dolní náměstí a ulici Mezi Trhy, tj. v předpokládaném lokačním jádru města. Setkáváme se zde jak s úzkými parcelami o šířce kolem 6 m, tak i s pozemky o šířce přesahující 15 m. Protože naprostá většina domů situovaných na těchto parcelách disponuje rejstříkem plných práv a náleží tedy nejstarší vrstvě zástavby města, je jen málo pravděpodobné, že by rozdíl v jejich výměrách byly způsobeny dělením či naopak scelováním jednotlivých městišť. Pravděpodobnější je spojitost těchto disproporcí s obdobím lokace, kdy sice mohl být při jejich vyměřování použit určitý modul, aplikaci závazné normy ale bránila m. j. okolnost, že se parcelace musela přizpůsobit situaci předlokačních komunikací. Mnohem větší pravidelnost vykazují pozemky s tzv. trojvárečnými domy v ulicích Ostrožné, Pekařské, Kolářské a Solné, které v průběhu 13. století zaplnily prostor

mezi lokačním jádrem a městskými hradbami. Větší variabilita, a obecně větší rozměry parcel, pak charakterizují zástavbu ve východní části městského jádra.¹⁶¹

Z hlediska archeologického poznání vývoje jednotlivých domovních bloků a jejich parcelace jsou podstatné zejména **nálezy plotů**.¹⁶² Ty byly zaznamenány např. výzkumy v prostoru domovního bloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská ulice. Dvě fáze plotu datované do intervalu 2. poloviny 13. století až 1. poloviny 14. století se podařilo odkrýt ve střední části parcely s dnes již nedochovaným domem č. p. 151 na Horním náměstí. V tomto případě se pravděpodobně jedná o pozůstatek vnitřního členění parcely, průběh plotu ale opět odpovídá pozdějšímu schématu zdejší parcelace. Další pozůstatky plotů, v podobě negativů kůlů, byly zkoumány ve střední části parcel s domy č. p. 104 a 105 na Pekařské ulici, jejich pravděpodobná datace do doby před polovinou 13. století vychází ze skutečnosti, že ražené jamky po jednotlivých kůlech byly registrovány také teprve v povrchu půdního horizontu a byly evidentně porušeny podélnou jámou, vyplněnou přemístěným podložím, které zde bylo v pokročilém 13. století deponováno v souvislosti s hloubením suterénu dřevohliněného domu. Ploty svým umístěním zcela korespondují se schématem parcelace zaznamenané indikační skicou Stabilmního katastru a dochovaných v hlavních rysech dodnes. Jeden z těchto plotů dokonce probíhá v odstupu asi 0,5 m rovnoběžně s dnešní parcelní hranicí. Stabilitu parcelačního schématu, s jehož počátky je patrně plot spojen, pak dokládá i situace mladších obytných a hospodářských staveb.

Zásadní význam pro poznání rané parcelace středověké Opavy má archeologický výzkum realizovaný v l. 2005-2006 v prostoru domovního bloku vymezeného Dolním náměstím, ulicemi Mezi Trhy, Masařskou a severní částí Masarykovy ulice (**obr. 23**).

V trase budoucí kanalizace se naskytla možnost zkoumat souvrství uložená v dvorních partiích hned několika parcel s dnes již nedochovanými domy (č. p. 317–321), které vytvářely do konce 2. světové války jižní uliční frontu ulice Mezi Trhy, a dále i nárožní parcelu v minulosti příslušnou k domu č. p. 324 spolu se sousedním městištěm s domem č. p. 325 na Dolním náměstí. V počáteční fázi výzkumu byla odkrývána série odpadních jímek (obr. 23: s. j. 500, 504, 505, 508 a 510), které v závěru středověku sloužily obyvatelům domů č. p. 319 a 320. Jímky náležející horizontu předběžně vymezenému 15.–16. století se vzájemně respektovaly, jejich situování v řadě navozuje dojem, že se přizpůsobují parcelní hranici, vymežující pozemek příslušný k nárožnímu domu č. p. 324 vůči městištím v ulici Mezi Trhy. Místy se tyto jímky nacházely v superpozici se staršími objekty tohoto druhu (obr. 23: s. j. 534 a 514), datovanými do průběhu 13.-14. století. Odpadní jímky byly v závěru středověku

---

¹⁶¹ ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 121-122.

¹⁶² Tamtéž, s. 129-135.

hloubeny do mohutného souvrství o mocnosti cca 3,0 m, které se zde vytvořilo v průběhu prvních dvou století existence města. Výrazný nárůst terénu, ve dvorních partiích středověkých domů, je pro Opavu charakteristický a setkáváme se s ním i v dalších domovních blocích.¹⁶³ Výzkum jímkami neporušených částí staršího souvrství dokumentoval dále několik proutěných plotů (obr. 23: A-H), které lze vzhledem k jejich stratigrafické pozici datovat do průběhu 13. až počátku 14. století. Ploty F a G korespondují s parcelními hranicemi vymezujícími v indikační skice Stablního katastru pozemek s domem č. p. 318, i když jistě neplnily svoji funkci současně. Zatímco plot G, s velmi dobře dochovaným výpletem, lze spojit s jedním z nejstarších horizontů osídlení parcely, tedy patrně s dobou ještě před polovinou 13. století, plot F byl vybudován až v pokročilejší fázi, vymezené předběžně intervalem 2. poloviny 13. - počátkem 14. století. Vysvětlit, proč oba ploty postrádají soudobý protějšek, ale plošně omezený rozsah výzkumu neumožňuje, jakýkoliv pokus zapojit oba ploty do úvah o vývoji a proměnách parcelních hranic se nutně dostává do spekulativní roviny. Podobně je tomu i v případě plotu H (opět datovaného do závěru 13.- počátku 14. stol.), umístěného zhruba v podélné ose městiště s domem č. p. 320 a svým průběhem zhruba korespondujícího s pozdější parcelní hranicí oddělující pravděpodobně druhotně odstoupenou část této parcely ve prospěch majitelů sousedního domu č. p. 321. Liniový charakter výzkumu umožňuje pouze konstatovat, že ani jeden z popsaných plotů nekoliduje se schématem parcelace zaznamenaným Stablním katastrem. Situace plotů odkrytých na parcele přináležející v 1. polovině 19. století k domu č. p. 324 na nároží ulice Mezi Trhy a Dolního náměstí a na sousedním pozemku s domem č. p. 325 prokazuje složitější vývoj v místě kontaktu na sebe kolmých parcel příslušných k náměstí a ulici Mezi Trhy. Stratigraficky nejstarší ploty D a E se stavem parcelních hranic zaměřeným v indikační skice příliš neshodují, i když jejich orientace je s parcelačním schématem v zásadě shodná. S plotem E souviselo i zpevnění terénu dřevěnými deskami, které lze interpretovat jako chodník, a s plotem D pak plošně rozsáhlejší podobná úprava provedená pomocí kulatiny. O něco mladší plot C se již nachází na pozdější parcelní hranici, totéž platí o ještě mladším plotu A, ale nikoliv však o s ním současném plotu B, který se nachází v podélné ose parcely s domem č. p. 325. Ačkoliv by bylo lákavé ztotožnit ploty A a C s úzkým pozemkem, který v 19. století užívali obyvatelé nárožního domu č. p. 324, jednoznačný důkaz umožňující jeho identifikaci s tímto městištěm plošně omezený archeologický výzkum neposkytl. Přesto je velmi pravděpodobné, že ploty je možné spojit s pozemky, na kterých stály domy, vytvářející jižní domovní frontu Dolního náměstí.

---

¹⁶³ Srov. KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 69.

Poznatky získané výzkumem na Drůbežím trhu tedy naznačují, že již kolem poloviny 13. století velmi pravděpodobně došlo i ke stabilizaci hranice mezi týlem relativně krátkých parcel v severovýchodní části ulice mezi Mezi Trhy a městišti na Dolním náměstí. Dlouhodobou kontinuitu tohoto uspořádání zde potvrzuje i situace mladších odpadních jámek. I když bylo zdejší schéma parcelace poměrně stabilní, procházelo drobnějšími proměnami, především v zadních částech parcel, kde existoval prostor pro různé majetkové transakce, kterými byly jednotlivé parcely zvětšovány či zmenšovány dle aktuálních potřeb a možností sousedících měšťanů.

Lze shrnout, že archeologickými výzkumy je potvrzován předpoklad vycházející z analýz nejstarších mapových podkladů a dislokace plnoprávných a jednotlivých kategorií právovérečných domů. Ty naznačují, že parcelační schéma města (včetně některých nepravidelností) má svůj původ v době městské lokace, a parcelace a tedy i urbanistická struktura se dále vyvíjela postupně, v určitých etapách. Vývoj ale směřoval k takové podobě, jaká je zaznamenána nejstaršími vyobrazeními města a mapovými podklady, aniž by byly v tomto procesu doloženy nějaké výrazné zvraty. Samozřejmě je ale třeba současně předpokládat dělení či scelování původních parcel, druhotnou zástavbu v zadních částech dlouhých parcel procházejících původně celou šířkou domovního bloku, drobné posuny uličních čar i některé významnější změny související např. s fundací sakrálních areálů.

3. 6. Mendikantské kláštery a jejich vliv na urbanistickou strukturu města

V průběhu 13. století se v Opavě usídlili příslušníci mendikantských řádů minoritů a dominikánů.¹⁶⁴ V jihovýchodním koutu městského areálu, při frekventovaném vstupu tzv. Polské cesty do města, byl jako první založen v závěru 1. poloviny 13. století **klášter minoritů** s konventním kostelem sv. Ducha (**obr. 24**). Klášter zaujal místo, které do té doby nebylo souvisle osídleno.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ K mendikantským klášterům v českých, moravských a slezských městech z pohledu archeologie a stavebně-historických průzkumů srov. např. HAVRDA, Jan – KOVÁŘ, Miroslav – ŽDÁRSKÁ, Anna. *Dominikánský klášter sv. Klimenta v Praze na Starém Městě*. Staletá Praha 33/2, 2017, s. 2-73; KLÁPŠTĚ, Jan – MUK, Jan – BUBENÍK, Josef. *Klášter minoritů v Mostě*. Archeologické rozhledy 62, 2010, s. 429-468; MERTA, David – PEŠKA, Marek. *Ke stavebnímu vývoji bývalého dominikánského kostela Povýšení sv. Kříže v Jihlavě*. In: ČERNUŠÁK, Tomáš – SEDLÁK, Tomáš. *Dominikáni v Jihlavě v proměnách staletí*. Jihlava 2012, s. 75-82; PEŠKA, Marek. *Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy. Disertační práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filosofická fakulta Masarykovy university. Brno 2015*; PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum*, s. 275-294.

¹⁶⁵ BENÁKOVÁ, Helena. *Středověká architektura mendikantských řeholů*, s. 122; PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj minoritského kláštera*, s. 39-40; PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Zaniklý konvent klarisek*, s. 552-557.

Naznačují to výsledky archeologického výzkumu, který byl v roce 2000 proveden ve východní části konventu (**obr. 25**).¹⁶⁶ Vyjma ojedinělého pozůstatku požárem zničené kůlové stavby v superpozici s ještě starším středověkým zahloubeným objektem, o které nevíme, zda souvisela se vznikem kláštera, anebo se starší sídlištní situací, nebyly v žádné sondě zaznamenány stopy rozvinutého osídlení. Pod podlahou kapitulní síně, jejíž nejstarší část pochází z přelomu 3. a 4. čtvrtiny 13. století, byla ale odkryta zeď (obr. 25, s. j. 903) orientovaná V-Z, po jejíchž obou stranách byly uloženy středověké pohřby, které severně od zdi vytvářely etážovou situaci. Protože není pravděpodobné, že by se jednalo o pohřebiště svázané s klášterním kostelem, jehož výstavba začala nejdříve v roce 1241, není vyloučeno, že se může jednat o pozůstatek staršího sakrálního objektu, ke kterému byli minorité uvedeni.¹⁶⁷ Tato stavba byla záhy nahrazena zděným objektem, ze kterého se dochoval rovněž pod podlahou kapitulní síně fragment zdiva s opěrákem, a vzápětí novostavbou raně gotické kapitulní síně, v průběhu 14. století dvakrát důkladně přestavěné. Zděné budovy kláštera posílily městské opevnění, klášter dokonce na vlastní náklady vybudoval věž, doloženou ve vlastnictví kláštera k roku 1483.¹⁶⁸ Středověké vytyčení původní linie západního průčelí kostela, a naproti tomu následné předsunutí průčelí sousedícího kostela sv. Kateřiny a Kláry (asi 1302) na jedné straně, a západního křídla minoritského kláštera asi ve 2. polovině 14. století na druhé straně, přitom nasvědčují, že jihovýchodní uliční čára Dobytčího trhu, v jehož jižní části byl klášter situován, nebyla ještě dlouho pevně vymezena.¹⁶⁹

Výstavba **konventního kostela sv. Ducha** probíhala v letech 1250-1265. Jeho obdélná loď je ve hmotě dochována dodnes, zatímco presbytář byl mezi léty 1336-1345 zbořen a nahrazen presbytářem novým, širším a delším. Současně byla vystavěna severní věž. Přestavba kostela souvisela se zřízením **rodové hrobky opavských vévodů**, kterou zřídil vévoda Mikuláš II. V kostele sv. Ducha byla pak kromě Mikuláše II. a jeho manželky Jutty pohřbena i řada vévodových potomků (uváděni jsou vévodové Václav II, Přemek a Arnošt), jejichž památku připomínaly náhrobky. Jejich soupis pořídil před zasypáním krypty v rámci oprav kostela po požáru v r. 1790 klášterní kronikář, podle něhož byly náhrobky umístěny v interiéru krypty uprostřed presbytáře.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě*, s. 275-294.

¹⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 282-284.

¹⁶⁸ PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj minoritského kláštera*, s. 40 a 57.

¹⁶⁹ PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě*, s. 275

¹⁷⁰ PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj minoritského kláštera*, 46 an; PRIX, Dalibor. *První zlatý věk města*, s. 356-357.

V roce 2014 proběhl archeologický výzkum kostela s cílem zodpovědět na otázku, zda a příp. v jakém stavu se zde pohřebiště opavských vévodů mohlo dochovat.¹⁷¹ V jeho první fázi byl realizován nedestruktivní průzkum kostela za pomoci archeogeofyzikálního měření, který identifikoval pod podlahou presbytáře několik nehomogenit a v jeho východní části rozsáhlý dutý prostor. Jeho prospekce drobnými vrty a minikamerou identifikovala barokní dvojpodlažní kryptu přístupnou schodištěm situovaným při jižní zdi presbytáře, jehož vstup byl v 19. století zakryt dlažbou. Po zpřístupnění krypty (sonda S2) následovala operativní dokumentace jejího zdiva, ve kterém byly druhotně použity zlomky architektonických článků a také náhrobníků. V jihozápadním nároží krypty se dochoval relikv staršího zdiva, který byl interpretován jako součást původního raně gotického presbytáře. Po začistění podlahy krypty se podařilo zdokumentovat půdorysnou stopu (zčásti dochovanou jen ve formě spodní části základového vkopu vyplněného stavební sutí) východní a severovýchodní strany jeho polygonálního závěru, jehož nároží byla zpevněna krátkými opěráky. S pochováváním v interiéru pozdně gotického presbytáře souvisely dva pohřby zaznamenané těsně pod podlahou krypty, resp. jejího vstupu.

V sondě S1 situované uprostřed západní části presbytáře byla zachycena severní zeď presbytáře raně gotického a pozůstatky zděné hrobky související s pozdně gotickou přestavbou kostela. Hrobka byla sklenuta v reliktech dochovanou valenou cihelnou klenbou, ve které byly použity gotické prstované cihly. V severozápadním sousedství hrobky byla odkryta další zděná hrobová komora, klenby obou těchto prostor byly destruovány v souvislosti s barokní přestavbou presbytáře po požáru v roce 1689 a vyplněny stavební sutí. V „centrální“ hrobce byla částečně odkryta raně barokní kovová rakev, na její podlaze se vyskytovaly rozptýlené kosti ze starších pohřbů. V sondě byly rovněž dokumentovány zbytky středověkých a renesančních podlahových úprav (maltová podlaha nad dochovanými zbytky klenby a cihelné dlaždice v suťovém zásypu). Zbytky severní zdi raně gotického presbytáře, mladších středověkých podlahových úprav a spálené dřevěné konstrukce (strop lodi, příp. letner, shořelý nejspíše v průběhu požáru kostela v roce 1431) byly zaznamenány také v sondě S3 položené v severozápadním koutu presbytáře při patě vítězného oblouku.

Nálezovou situaci v západní části presbytáře můžeme s velkou mírou jistoty spojit s pohřebištěm příslušníků opavské přemyslovské sekundogenitury. Odpovídá tomu jak datace zachycených hrobek, tak i prestižní pozice v rámci kostela. V důsledku narušení a druhotného využití těchto prostor v průběhu novověkých dějin kostela ale nedokážeme stanovit, zda se

---

¹⁷¹ KOLÁŘ, František – BRHELOVÁ, Jana – ZEZULA, Michal. *Opava, kostel sv. Ducha*. Opava 2016. Nálezová zpráva z akce č. 122/14 uložená v archivu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

zde dochovaly in situ pozůstatky členů tohoto rodu. K identifikaci sekundárně přemístěných ostatků by mohly napomoci prozatím nedokončené analýzy DNA z odebraných vzorků.¹⁷²

V závěru 13. století následovala výstavba **kláštera dominikánů**, který byl umístěn do SV části města do blízkosti severního úseku městské fortifikace, se kterou ovšem nebyl v přímém kontaktu (**obr. 24**). Klášterní kostel sv. Václava byl podle klášterní kroniky založen roku 1291 vévodou Mikulášem I. Opavským, stavba byla završena jeho vysvěcením v roce 1336.¹⁷³ Archeologické výzkumy byly v opavském dominikánském klášteře a přilehlém **konventním kostele sv. Václava** prováděny od r. 1967 až do 90. let 20. století a dále v letech 2009-2011, v souvislosti s poslední opravou komplexu klášterních budov.¹⁷⁴ Souběžně s nimi probíhaly i stavebně-historické výzkumy a historický výzkum V. Štěpána. Množství získaných poznatků ke stavebnímu vývoji klášterního komplexu je nyní předmětem zpracování.

Kostel byl vybudován jako trojlodní bazilika s dlouhým presbytářem, při jehož jižní stěně byla umístěna kaple sv. Dominika. V její severní stěně se dodnes dochovalo úzké šterbinové okénko s rozevírající se špaletou a půlkruhovým záklenkem, které odpovídá románskému tvarosloví (**obr. 26 a 27**).¹⁷⁵ Okénko spolu s jistými nepravidelnostmi zdiva a půdorysu kaple se staly podnětem pro úvahy, zda do novostavby kostela nebyl v r. 1291 zahrnut i starší sakrální objekt, jehož možnou farní funkci převzal později kostel Nanebevzetí P. Marie.¹⁷⁶ Definitivní řešení této problematiky nepřinesl ani stavebně historický průzkum kostela, provedený před nedávnou rekonstrukcí jeho fasád, který nezjistil ve zdivu severní obvodové zdi trojlodí žádnou případnou dilatační spáru, i když není vyloučeno, že může být skryta pod vyrovnávací přízdívkou.¹⁷⁷ Stejně tak archeologický výzkum Pavla Stabravy, kterým byla v r. 1999 odkryta plocha v 19. století ubouraného závěru presbytáře kostela spolu s prostorem přiléhajícím k východní zdi kaple sv. Dominika, nezachytil v těchto místech žádné středověké

¹⁷² Vzorky analyzuje RNDr. Daniel Vaněk, PhD.

¹⁷³ Srov. ŠTĚPÁN, Václav. *Dějiny dominikánského kláštera a kostela svatého Václava v Opavě*. Opava 2014.

¹⁷⁴ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. Přehled výzkumů 1967, 1968, s. 108-109; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování záchranných akcí v areálu středověké Opavy*. Přehled výzkumů 1970, 1971, s. 71-72; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. Přehled výzkumů 1971, 1972, s. 121; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. Přehled výzkumů 1972, 1973, s. 90; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování výzkumu dominikánského kláštera v Opavě (okr. Opava)*. Přehled výzkumů 1976, Brno, 1978, s. 87-88; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Zpráva o pokračování výzkumu dominikánského kláštera v Opavě*. VVM XXIV, 1982, s. 206-208; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranný výzkum v bývalém dominikánském kostele sv. Václava v Opavě (okr. Opava)*. Přehled výzkumů 1987, Brno, 1990, s. 76-77; KOLÁŘ, František, *Dominikánský klášter – Dům umění v Opavě, obnova a přístavba*. Opava 2013. Nálezová zpráva uložena v archivu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě; KOLÁŘ, František – SKALICKÁ, Pavla – ZEŽULA, Michal. *Opava (k. Ú. Opava-město, okr. Opava). Pekařská ulice 12, Dům umění a bývalý dominikánský klášter a kostel sv. Václava, p. č. 345, 346, 348*. Přehled výzkumů 54-2, s. 248-249.

¹⁷⁵ KOUŘILOVÁ, Dana. *Bývalý kostel sv. Václava v Opavě – výsledky průzkumu fasád*. In: PRIX, Dalibor (ed.). *Pro Arte*, s. 31-34.

¹⁷⁶ PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple Panny Marie*, s. 17.

¹⁷⁷ GRŮZA, Antonín. *K historii bývalého dominikánského kláštera*, s. 85-97; KOUŘILOVÁ, Dana. *Bývalý kostel sv. Václava v Opavě*, s. 31-34.

pohřby, které by bylo možné u objektu s farní funkcí očekávat. Závažné je rovněž zjištění, že základové zdivo kaple sv. Dominika a presbytáře kostela je plynule provázáno.¹⁷⁸ Pravděpodobně již paralelně s budováním kostelní lodi, nejpozději však po dokončení kostela, byly v průběhu druhé poloviny 14. století budovány budovy konventu, jmenovitě východní a severní křídlo a dále ambit obklopující obdélný rajský dvůr. Pod podlahami ambitu se v průběhu středověku (14.-15. století) intenzivně pohřbívalo. Klášter ve středověku nedisponoval západním křídlem, to bylo dobudováno až dodatečně v průběhu 18. století. Prostor pozdějšího západního křídla konventu byl ve středověku součástí klášterního hospodářského dvora, disponujícího zděnou přízemní stavbou, patrně provozního charakteru. Mimo to se zde nacházely odpadní jímky a okrajová část tohoto prostoru, vymezená zmíněnou hospodářskou budovou a obvodovou zdí kostelní lodi, byla po přechodnou dobu využívána k pohřbívání.

Z hlediska **urbanistického vývoje města** je podstatná skutečnost, že ve všech zkoumaných částech klášterního areálu byly zjištěny sídlištní objekty a vrstvy 13. - 1. poloviny 14. století, dokládající, že zeměpanské fundaci musela ustoupit rozvinutá zástavba několika městišť, i když jejich část může být spojená s hospodářským zázemím kláštera. Tyto situace zachytily již první sondy realizované v r. 1967 v prostoru refektáře, kterými byl zjištěn pod podlahou zasypaného sklepa sled vrstev překrývajících sídlištní jámu s nálezy 2. pol. 13.- poč. 14. století spolu s povaleným plotem.¹⁷⁹ Další nálezy pocházející z doby před založením kláštera byly získány v kapli sv. Kříže (tzv. Moravské). V její západní části nezasažené hrobkou, a pod podlahou hrobky byly zkoumány vrstvy a objekty ze 13. století a úroveň terénu z doby založení kláštera v r. 1291. Jednalo se o minimálně 16 objektů, z nichž část byla zaplněna před výstavbou její severní zdi. Jednalo se m. j. o vydřevenou jímku s nálezy z přelomu 13. a 14. století a starší jámu s ohořelou výdřevou a zásypem zuhelnatělým obilím, která je interpretována jako studna. Oba objekty porušily nejstarší jámu č. 16 s keramikou datovanou do poloviny 13. století. V superpozici se základem severní zdi presbytáře se dále nacházela další studna s dobře dochovaným dubovým bedněním ve spodní části, překročená vynášecím pasem, v zásypu tohoto objektu se vyskytoval keramický soubor z 1. pol. 14. století. Stejně datovaný materiál byl zaznamenán ve výkopu pro základ opěráku, který byl v souvislosti s výstavbou kaple snesen. V jeho okolí byly odkryty pruhy z dřevěných desek položených podél severní zdi presbytáře, na jedné z nich byly nalezeny kamenické nástroje. Terén byl po dokončení stavby presbytáře dorovnan navážkou složenou z přemístěného

---

¹⁷⁸ Za poskytnutí těchto informací děkuji vedoucímu výzkumu Mgr. Pavlu Stabravovi.

¹⁷⁹ Konstruktivní dřevěné prvky jednoho z těchto objektů byly nedávno dendrochronologicky datovány na přelom let 1296 a 1297 (KARTOUSOVÁ, Hana – SKALICKÁ, Pavla. *K datování hospodářské stavby z areálu dominikánského kláštera v Opavě*, Časopis Slezského zemského muzea, série B, 65, s. 223-236).

podloží a malty s keramikou 2. pol. 14. století. Také v průběhu archeologického výzkumu v letech 2009-2011 byly zkoumány vrstvy a objekty náležící předklášternímu sídlištnímu horizontu, mezi nimi odpadní jímka, dendrochronologicky datovaná do 70. let 13. století.

Založení dominikánského kláštera tak můžeme hodnotit jako jeden z nejvýraznějších zásahů do jinak vcelku plynulého vývoje urbanistické struktury města, charakterizovaného postupným rozšiřováním původního lokačního jádra směrem k hradbami vymezeným okrajům. Bližší okolnosti této změny nejsou známy, protože výdřeva některých sídlištních objektů byla ohořelá, není jako podnět vyloučen např. požár, po kterém mohli být zdejší obyvatelé uvedeni do jiných částí města. Založení kláštera může mít ale také spojitost s politickými událostmi na Opavsku v závěru 13. století, souvisejícími s napjatými vztahy vévody Mikuláše a jeho mladšího nevlastního bratra krále Václava II.¹⁸⁰

3. 7. Městská parcela, její zástavba a hospodářské a hygienicko-sanitární zázemí ve 13. a 14. století

Ve vrcholně středověkých městech představovala parcela s obytným domem, hospodářskými stavbami a hygienickým zázemím základní prostorovou jednotku. Její svobodná držba (dědičný nájem) byla základním atributem měšťana a jeho sociálního postavení a zároveň představovala zdroj příjmů pro vrchnost. Z parcely určené pro výstavbu domu platil měšťan pravidelný roční úrok (census) a poplatkem bylo zatíženo i samotné převzetí pozemku (arrha, anleit, „areální činže“). Parcely byly organizovány do pravidelných domovních bloků a představovaly tak základ urbanistické struktury města.¹⁸¹ Městská parcela je tradičním předmětem zájmu historického výzkumu, základním předpokladem jejího studia je spolupráce historika, historika architektury, urbanisty a archeologa¹⁸². Na základě údajů písemných pramenů o rozloze parcel a retrospektivních analýz novověkých plánů jsou založeny rekonstrukce „parcelačního modulu“, tj. prvotní formy parcelace v podmínkách konkrétních měst, zatímco archeologické prameny mají primárně sloužit k rozpoznání jednotlivých funkčních zón v rámci parcely a změnám v jejím prostorovém uspořádání.¹⁸³ Důležité téma představuje charakter a vývoj zástavby, ať už obytné, či různých

---

¹⁸⁰ JAN, Libor. *Vznik zemského soudu*, s. 98-104.

¹⁸¹ K tomu srov. např. ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských*, s. 279; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*. *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 50; PROCHÁZKA, Rudolf. *Area...sive parva, sive magna...Parcela ve vývoji raného a komunálního města*. In: *Forum urbes medii aevi IV*. Brno 2007, s. 6.

¹⁸² Srov. PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*. Wrocław 2014, s. 95-117.

¹⁸³ Srov. např. SOWINA, Urszula. *Średniowieczna działka amiejska w świetl eźródł pisanych*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 43, č. 3, 1995, s. 323-331; CHOROWSKA, Małgorzata – LASOTA, Czesław. *Rekonstrukcja układu działek w blokach przyrynkowych we Wrocławiu*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 43, č. 3, 1995, s. 351-369; BUŠKO, Cezary. *Stan badań nad parcelą mieszcząską w średniowiecznych miastach śląskich*. *Tamtéž*, s. 343-350.

hospodářských objektů a hygienického zázemí, a také vymezení parcely pomocí parcelních zdí a plotů. V prostředí středoevropským měst sledujeme pozvolnou cestu od dřevohliněné architektury umístěné soliterně v hloubi parcely směrem ke kompaktní zděné zástavbě vytvářející v čele parcel stabilní domovní frontu.¹⁸⁴

V situaci, kdy prozatím v opavských podmínkách nedisponujeme komplexními poznatky pocházejícími z větších plošných odkryvů jednotlivých parcel (a tedy ani domovních bloků), představuje především analýza indikační skici stabilního katastru z roku 1836 neocenitelnou možnost rekonstruovat středověkou parcelní strukturu.¹⁸⁵ Prostorovou identifikaci archeologických nálezových situací umožňuje jejich vnesení do soutisku indikační skici z roku 1836 se současnou katastrální mapou. Při určování parcelních hranic lze vycházet z rozmístění obytných objektů, zjištěných archeologickou či stavebně historickou metodou,¹⁸⁶ v ideálním případě pak prostřednictvím pozůstatků dřevěných parcelních plotů. Archeologické výzkumy posledních let přinesly alespoň základní informace o struktuře a charakteru osídlení v počátečních fázích vývoje městské parcely v Opavě, mimo jiné rovněž množství dokladů dřevěných parcelních plotů, či jejich pozůstatků v podobě souvislých linií křivých jamek. V tomto ohledu přinesly zásadní zjištění především archeologické výzkumy v domovním bloku Horní náměstí – Pekařská – Kolářská,¹⁸⁷ na Drůbežím trhu¹⁸⁸ a na ul. Holubí.¹⁸⁹ Ve všech těchto případech byly zachyceny parcelní ploty z průběhu 13. a 14. století, vykazující shodnou orientaci s pozdějším schématem zástavby, dokládající základní stabilizaci parcelačního schématu v části městského jádra již ve 13. století.¹⁹⁰

3. 7. 1. Dřevohliněná a zděná zástavba městské parcely

Dokladem stabilizace jednotlivých městišť je, kromě vlastního vymezení prostřednictvím plotů, rovněž jejich obytná a hospodářská zástavba. Poznání vývoje zástavby jednotlivých parcel podstatnou měrou limituje skutečnost, že v závěru středověku a v následujících staletích byla velká část starší středověké zástavby v Opavě nahrazena zděnými domy, vybavenými v prostoru při uliční čáře rozměrnými suterenními prostory (např. Kouřilová 1996), jejichž podlahy jsou zahloubeny ve většině případů hluboko pod povrch sprašového

---

¹⁸⁴ KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí*, s. 388-392; PROCHÁZKA, Rudolf. *Odras vrcholně středověké urbanizace v archeologických pramenech na základě vybraných příkladů*. Přehled výzkumů 51, 1-2, 2010, s. 238-239.

¹⁸⁵ ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 121 a 129.

¹⁸⁶ Srovnej PROCHÁZKA, Rudolf. *Area...sive parva, sive magna*, s. 21.

¹⁸⁷ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 67 a n.; ZEZULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk*, s. 227-228.

¹⁸⁸ ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 129.

¹⁸⁹ KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava)*. Přehled výzkumů 47, 2006, s. 268-269.

¹⁹⁰ ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 129 an.

podloží. Tato stavební činnost znamenala zánik podstatné části starších souvrství, vytvořených při uliční čáře parcel,¹⁹¹ v některých zkoumaných suterénech se však pod jejich podlahami dochovaly pozůstatky zahloubených objektů.¹⁹² Více údajů o podobě a charakteru zástavby pak obecně disponujeme z prostoru dvorních traktů zkoumaných parcel.

Archeologické výzkumy posledních let výrazně prohloubily poznatky zejména o **dřevohliněných stavbách s pravoúhlými suterény** zahloubenými pod úroveň terénu, které velmi pravděpodobně v prvních desetiletích vývoje města v Opavě převažovaly.¹⁹³ Interpretaci zahloubených částí těchto staveb jako suterénů neužívaných k bydlení přitom odvozujeme spíše z dostupných analogií, přímé důkazy, jako například nesporný doklad nadzemních podlaží, opavské příklady neposkytují. Z hlediska konstrukčního řešení stěn se jednalo jak o dřevohliněné stavby rámové (skeletové, sloupkové) konstrukce, kdy těžiště stavby spočívalo v základovém trémovém věnci, tak i o objekty se sloupovou konstrukcí, identifikovatelné na základě dochovaných sloupových jam.¹⁹⁴ Suterény disponovaly podlahovými úpravami v podobě vrstviček písku, šterkopísku, popř. ulehle vrstvy přemístěného podloží, přístupné byly vnější vstupní šíjí se schody vysekanými do podložní spraše, opatřenými mnohdy deštěním.¹⁹⁵ Takovou podobu zástavby můžeme prozatím potvrdit ve vlastním městském jádru v intervalu 13.-14. stol., na předměstí se objekty tohoto charakteru udržely až do pozdního středověku a novověku.¹⁹⁶ Pozice zkoumaných objektů v rámci parcel je rozdílná, na základě dosavadních poznatků však můžeme konstatovat, že tyto většinou zaujímají polohu, která nekoliduje s pozdějším schématem parcelace.

Zvláště názorný vhled do dané problematiky představuje v opavských podmínkách nálezová situace zjištěná archeologickými výzkumy v rámci domovního bloku Horní náměstí – Rybí trh – Ostrožná – Popská a na ul. Holubí, tj. v prostoru bývalé Radniční ulice (**obr. 28 a**

¹⁹¹ TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10*, s. 227.

¹⁹² TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů historických jader v Opavě a Ostravě (v sezónách 1992-1998)*. In: Památkový ústav v Ostravě – Výroční zpráva, Ostrava 1999, s. 109-112; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – KADLUBIEC, Radek. *Z labyrintu středověkých měst*. In: RAZÍM, Vladislav – MACEK, Petr (eds.): *Zkoumání historických staveb*. Praha 2011, s. 236-239.

¹⁹³ KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal: *Dřevohliněná zástavba v Opavě*, s. 26-43, srov. ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 135-136.

¹⁹⁴ K terminologii srovnej mj. PROCHÁZKA, Rudolf. *Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech)*. In: JEŽEK, Martin – KLÁPŠTĚ, Jan (eds.). *Mediaevalia Archaeologica 2*, 2000, s. 109-112; PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2623. Wrocław 2004; PEŠKA, Marek – MERTA, David. *Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. K možnostem srovnávacího studia*. In: Trnava a počiatky středověkých miest. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12, Trnava 2009, s. 91; k pôvodu rámové konstrukce PIEKALSKI, Jerzy. *Początki budynków o konstrukcji szkieletowej na terenie środkowej Europy*. *Archaeologia Historica Polonia – tom 3*, 1996, s. 73-86.

¹⁹⁵ K podlahovým úpravám a řešení vstupu srovnej HOLUB, Petr – KOLAŘÍK, Václav – MERTA, David – PEŠKA, Marek – ZAPLETALOVÁ, Dana – ZŮBEK, Antonín. *Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna*. In: *Forum urbes medii aevi II*, 2005, 51, 55

¹⁹⁶ Srovnej KOLÁŘ, František. *Záchranný archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17*. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i zemiach pogranicznych w latach 2007-2008*, s. 219-225.

29).¹⁹⁷ V prvním případě byly zachyceny pozůstatky dvou fází dřevohliněné zástavby z průběhu 13. století, situované na pozemcích, patrně druhotně vydělených z původní dlouhé parcely příslušné k pozdější radnici na Horním náměstí. V první fázi – datované na základě dendrodat získaných z dochovaných konstrukčních prvků stavby do druhé třetiny 13. století – se jednalo o dva dřevohliněné domy se suterény, situované v nevelkém odstupu od sebe. Suterén jednoho z domů byl přístupný vstupní šíjí, jednalo se o stavbu se sloupovou konstrukcí stěn, která byla v průběhu své funkční existence minimálně jednou přestavěna. V průběhu poslední třetiny 13. století byly dosavadní stavby nahrazeny třemi novými, opět zčásti podsklepenými dřevohliněnými domy, které již prokazatelně vytvářely souvislou uliční čáru. Před jejich západním průčelím se výzkumem podařilo zachytit šterkopískovou povrchovou úpravu soudobé komunikace, kopírující trasu Radniční ulice, známé z pozdějších mapových podkladů a vedut. Všechny tři suterény těchto dřevohliněných domů vykazovaly rámovou konstrukci stěn, s poli skeletu vyplněnými deštěním. V případě jednoho z domů však byla – zjevně v důsledku dílčí přestavby – identifikována konstrukční variabilita výplní stěn, spočívající v kombinaci deštění a košatiny s omazem. V případě výzkumu v suterénních prostorách stávajícího domu čp. 331 na ulici Holubí se jedná o velmi cenný příklad plynulého sledu stavebních fází dřevohliněné obytné zástavby v průběhu 13.-15. století, důsledně zachováající kontinuitu místa v čele parcely při uliční čáře. Výzkumem byly identifikovány celkem čtyři stavební fáze dřevohliněného domu rámové konstrukce, disponujícího suterénem. V případě prvních tří stavebních fází - datovatelných na základě dochovaných dřevěných konstrukčních prvků do průběhu 13.-14. století - se patrně jednalo o hloubkově orientovaný dřevohliněný dům v čele parcely, přístupný vstupní šíjí a respektující uliční čáru Dobyččího trhu (dnes Masarykova ulice). Čtvrtou fází zástavby reprezentoval opět dřevohliněný dům se suterénem, tentokrát orientovaný šířkově a pravděpodobně zabírající přední část dvou sloučených parcel. Prostřednictvím mincovních nálezů z podlahových úprav a vyhodnocení keramického souboru z konstrukčního zasypu a zánikové výplně objektu lze tuto stavbu rámcově datovat do průběhu 2. poloviny 14.-1. poloviny 15. století. V souvislosti se spáleništním charakterem zánikové výplně suterénu tak v souvislosti se zánikem domu nelze vyloučit možnou souvislost s některým z velkých požárů města z let 1431 a 1461,

---

¹⁹⁷ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – ZEŽULA, Michal. *Archeologický výzkum v prostoru bývalé Radniční ulice*, s. 12-15; SKALICKÁ, Pavla – MARETHOVÁ, Barbara. *Středověká dřevohliněná zástavba domovního bloku – Předběžné shrnutí výsledků předstihového výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice v Opavě*. Časopis Slezského zemského muzea, série B 62, 2013, s. 253-271; KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava)*, 2006, s. 262-263; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava des 13. und 14. Jahrhunderts aus archäologischer Sicht*. I n: GRINGMUTH-DALLMER, Eike – KLÁPŠTĚ, Jan (eds.): *Tradition – Umgestaltung – Innovation*, s. 554 -557.

zmíněných písemnými prameny.¹⁹⁸ V jihozápadní části zkoumané plochy byla v povrchu půdního typu rovněž identifikována linie kůlových jamek, zjevný pozůstatek parcelního plotu, vydělujícího předmětnou parcelu od sousedního městiště (částečně v trase nynější ulice Holubí). Zástavba tohoto městiště, reprezentovaná opět zahlobeným suterénem dřevohliněného domu, byla výzkumem zachycena pouze z malé části.

Dřevohliněnou středověkou zástavbu přibližují kromě pozůstatků vlastních staveb nepřímě i další nálezy a nálezové situace. Zmínit je třeba především **sklad stavebního dříví**, který se dochoval v bývalém dvoře zaniklého domu čp. 151 na Horním náměstí. Zdá se, že zde bylo někdy v průběhu 13. století složeno k parcelnímu plotu několik dřevěných konstrukčních prvků, mezi kterými poutá pozornost zejména 8,0 m dlouhý trám obdélného průřezu, do kterého byla vytesána drážka, takže je pravděpodobné, že sloužil – či měl sloužit – jako součást nějaké dražené dřevěné konstrukce.¹⁹⁹ Opomenout nelze ani časté nálezy požárem vypálených fragmentů hliněných omazávek,²⁰⁰ zastoupených především v požárových vrstvách a závalech prakticky na všech zkoumaných plochách, které nám uchovaly otisky různých konstrukčních dřevěných prvků (kulatina, desky, proutí).

Doposud v podstatně menší míře, než v případě dřevohliněné zástavby, jsme v Opavě obeznámeni s problematikou **zděné profánní architektury**. Potenciál pro poznání geneze a vývoje opavské zděné profánní zástavby představují především jádra dochovaných historických domů, jejichž značně redukovaný počet je důsledkem razantní poválečné asanace města. Systematický zájem o danou problematiku vykazuje především D. Prix, průběžně zpracovávající dochované opavské historické domy formou archivních rešerší a základního stavebně historického rozboru.²⁰¹ Výběrově byly opavské historické domy podrobeny pasportizaci.²⁰² V případě některých z nich byly – v souvislosti s konkrétním stavebním záměrem – provedeny stavebně historické průzkumy,²⁰³ popř. operativní průzkum a

---

¹⁹⁸ Srovnej PRIX, Dalibor. *Útlum v pozdním středověku*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava, s. 384-385.

¹⁹⁹ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Dřevohliněná zástavba v Opavě*, s. 39-40.

²⁰⁰ Srov. např. PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě*, s. 289.

²⁰¹ Dosud jako celek prozatím nepublikováno, stručný výtah viz PRIX, Dalibor. *Opava – strojopis kapitoly zpracované pro připravované vydání Uměleckých památek Moravy a Slezska*, editor B. Samek, zpracováno v dubnu 2006; PRIX, Dalibor. *Útlum v pozdním středověku*, s. 370-371.

²⁰² KANIOVÁ, Petra. *Dům Mezi Trhy 2*. Pasport. Ostrava 2005. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KANIOVÁ, Petra - KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 13*. Pasport. Ostrava 2009. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 22*. Pasport. Ostrava 2009. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

²⁰³ Např. KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 22*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 1992. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 20*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 1993. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 1*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 1994. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 9*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 1996. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; ROSOVÁ, Romana – AUGUSTINKOVÁ, Lucie. *Dům Dolní náměstí 14*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2002. Strojopis uložený v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě;

dokumentace.²⁰⁴ Výsledky dosavadního stavebně historického bádání vedou s potřebnou mírou obezřetnosti k předpokladu, že nejstarším doloženým stavebním typem zděné profánní architektury v Opavě 13./14.-15. století by mohla být tzv. **zděná komora (Steinwerk)**.

Zděná komora představuje zárodek zděného domu. Jedná se o stavbu čtvercového či obdélného půdorysu, která byla mladší stavební součástí původního dřevohliněného domu, na který v týlu navazovala. Po zániku dřevohliněného domu se tato komora stala ve většině případů základem zděné novostavby, resp. do ní byla integrována. Z konstrukčního hlediska sestávala zděná komora z částečně zahloubeného plochostropého suterénu a přízemí, popřípadě patra. V úrovni suterénu či částečně zahloubeného přízemí byla přístupna vstupní šíjí, orientovanou do dvora, případně obrácenou do čelního dřevohliněného domu.²⁰⁵

Na základě vyhodnocení archivních pramenů, případně dochované dispozice stávajících domů v úrovni suterénů, předpokládá Dalibor Prix prvotní zděné jádro, čili komoru v případě hned několika městských domů na Dolním náměstí (**obr. 31**).²⁰⁶ Zděná komora jako určitý přechodný prvek mezi dřevohliněnou a zděnou obytnou architekturou v Opavě 13./14.-15. století pravděpodobně doplňovala dosud převažující dřevohliněnou zástavbu, vyloučit – s ohledem na stav výzkumu – nelze další typy profánní zděné architektury v tomto období. S podstatným prosazením zděných konstrukcí v obytné zástavbě lze však v opavských podmínkách reálně počítat teprve v průběhu 15. století, v důsledku poučení z velkých požárů, které postihly město v letech 1431 a 1461.²⁰⁷ Výpověď samotné archeologie k problematice počátků a vývoje profánní zděné architektury v průběhu 13.-14. století v Opavě je prozatím omezená, nejkompexnějšími poznatky disponujeme z výzkumu, který proběhl v souvislosti s rekonstrukcí domu čp. 290 v ulici Mezi Trhy.²⁰⁸

Dům U Mouřenína se nachází v ulici Mezi Trhy, v komunikačně exponované poloze mezi Horním a Dolním náměstím. Po vyměření jednotlivých městišť v počátečním období existence institucionálního města v průběhu 1. poloviny 13. století zaujal polohu dnešního

---

AUGUSTINKOVÁ, Lucie – ORLITA, Zdeněk – KNÁPEK, Aleš. *Dům čp. 288 v Opavě zv. Gotteswinckel*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2009.

²⁰⁴ KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Středověká komora. Dokumentace nálezových situací v interiéru a exteriéru v suterénu M0.8 v objektu Mezi Trhy 2 v Opavě*. Ostrava 2011. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

²⁰⁵ Srovnej PEŠKA, Marek – MERTA, David. *Měšťanská architektura středověkého Brna*, s. 87; MERTA, David – PEŠKA, Marek. *Stavby typu „kamenate“ v prostředí vrcholně středověkého Brna*. In: *Dějiny staveb 2009*, Plzeň 2010, s. 215-222.

²⁰⁶ Dolní nám. 1, 2, 4; viz PRIX, Dalibor – KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana. – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 1, Opava. IP 305*. Opava 2005. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; PRIX, Dalibor – KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 4, Opava. IP 305*. Opava 2005. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 2, Opava. IP 305*. Opava 2006. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

²⁰⁷ PRIX, Dalibor. *Útlum v pozdním středověku*, s. 370-371.

²⁰⁸ LUKAS, Jiří – KOLÁŘ, František. *Neznámá medaile Jana Vermeyena*, Numismatické listy 65, 2010, č. 1, s. 9-17; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – KADLUBIEC, Radek. *Z labyrintu středověkých měst*, s. 236-239.

objektu čp. 290 tzv. plnoprávný dům, tedy dům s právem výčepu vína a plným počtem pivních várek. V první fázi – ve 13. století – se pravděpodobně jednalo o dřevohliněnou obytnou stavbu se zahloubeným suterénem, situovaným v zadní části dispozice tehdejšího domu. Po zániku této stavby, patrně v důsledku požáru, byl na jejím místě postaven někdy v průběhu 13./14.-14. století nový dřevohliněný dům, v jehož někdejší suterénní partii byla namísto dřevohliněného sklepa vybudována zděná komora. Komora o vnitřních rozměrech 7 x 6 m byla vyzděna z lomového kamene (hradecká droba) na vápennou maltu, východní obvodová zeď byla opatřena vstupem se segmentovým záklenkem, orientovaným do dvorové části parcely. Vstupní šije disponovala schodovými stupni, vysekanými do podložních vrstev a opatřenými deštěním. Doplněna byla bočními kamennými plentami, stavebně provázanými s obvodovým zdívem komory. Bezprostředně nad vstupním otvorem komory bylo umístěno přisvětlovací okénko, jižní obvodovou zeď doplňovala v interiéru dvojice odkládacích nik. Způsob původního zastropení není vzhledem k druhotnému zaklenutí znám, lze předpokládat plochý strop. Rámcově ve 2. polovině 14.-15. století zaujal čelo parcely v celé její šíři podsklepený celokamenný dům, do nějž byla původní zděná komora integrována. Původně plochostropé středověké sklepy byly zaklenuty až v renesanci, případně baroku.

Relativně dobře dochovaný pozůstatek zděného suterénu se skořepinovou konstrukcí stěn (rozměry 5 x ? m), stavěného z cihel a částečně uplatňujícího gotickou (polskou) vazbu, byl zapuštěn do souvrství ze 13./14.-14. století, předpokládaná doba jeho výstavby spadá do intervalu 14./15.-15. století. Suterén byl vzhledem k nálezové situaci pravděpodobně plochostropý, v nadzemní partii zřejmě disponoval dřevohliněnou nebo hrázděnou nástavbou. Z hlediska funkce se mohlo jednat o stavbu výrobního charakteru, sloužící k vaření piva, tzv. *Bräuhaus*. Tento opatrný předpoklad vyvozujeme pouze z nepřímých indicií, kterými jsou příslušnost stavby k domu nadanému pivovárčnickým právem, částečně nespálná konstrukce a rovněž odstup od obytné zástavby v přední části parcely. Objekt zanikl požárem někdy v průběhu 17. století (keramika a kachle z 16./17.- 17. století; jeden exemplář kachle nese letopočet 1621), zániková výplň vykazuje charakter evidentní popožárové planýrky.

Dalším dokladem starší vrstvy zděné zástavby je rovněž suterén (**obr. 30**) vnitřních půdorysných rozměrů cca 5,0 x 5,0 m odkrytý na Pekařské ulici č. 9,²⁰⁹ který byl již vystavěn z lomového kamene kladeného na jíl (obr. 30: s. j. 900). Směrem k ulici bylo zdivo suterénu prolomeno vchodem s polokruhovitým záklenkem, kterým byl přístup do klenuté chodby (obr. 30: s. j. 913, 916), ústící do dalšího, již pouze fragmentárně dochovaného, suterénu při uliční čáře parcely (obr. 30: s. j. 920). Vznik těchto objektů je možné položit do 15. století, zániková výplň suterénu je datována četnými nálezy do 2. poloviny 17. století. Nelze ale uspokojivě

---

²⁰⁹ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 62-67.

zodpovědět otázku, jakou podobu měla nadzemní část tohoto objektu. Protože se částečně dochoval i lícovaný cca 0,8 m vysoký úsek nadzemního zdiva, lze potvrdit minimálně podezdívku dřevěné či hrázděné konstrukce. Budova zřejmě prodělala požár, po kterém byla obnovena, na rozdíl od zahloubeného objektu (obr. 30/ s. j. 503) v jejím jižním sousedství, který byl vyplněn charakteristickým závalem přepálené mazanice. Kromě zmíněné výplně indikoval požár tohoto komplexu i dočervena propálený jíl v nadzemním zdivu objektu k. 900 a požárová vrstva v jeho okolí.

Specifickým typem zástavby v rámci městské parcely byly **tzv. zadní domy** (v písemných pramenech *Hinterhäuser*), tvořící z hlediska prostorového členění parcely již spíše součást hospodářského zázemí. Prozatím jediným archeologicky zjištěným možným dokladem této architektury, pro referované období v Opavě, je stavba zachycená při rekonstrukci suterénních prostor domu čp. 156 U Jaktařské brány.²¹⁰

I když z opavských archeologických výzkumů pocházejí četné doklady středověkého a především novověkého **kamnářství**,²¹¹ ze stratifikovaných nálezových situací máme jen vzácně doloženy kachle, které by bylo možné na základě ikonografického a technologického rozboru zařadit do doby před polovinou 15. století. Nález téměř čtvercového polévaného kachle malého formátu (14,5 x 15 cm) pochází z jedné z jímek zkoumaných v prostoru dnešního Drubežského trhu (**obr. 32**). Nese stopy používání a byl tedy zapojen ve funkčních kamnech. Dochoval se ale jako solitérní nález v jímcce datované do intervalu 14./15. století až 1. poloviny 15. století, není tedy vyloučeno, že určitý čas plnil roli dekorativního předmětu v některé z městských domácností. Tomu by mohl odpovídat i výzdobný motiv na čelní vyhřívací stěně – hornoslezská orlice.²¹² O tom, že pokročilý způsob vytápění kachlovými kamny můžeme v Opavě skutečně předpokládat nejpozději na počátku 15. století, anebo ještě ve 14. století, svědčí také dva nádobkové kachle (tyglíkovitý s podsýpkou a baňkovitý) spolu s jedním exemplářem dvojkónického baňkovitého kachle bez bližších nálezových okolností, uložené ve sbírkách Slezského zemského muzea.²¹³

Nejběžněji užívaným **stavebním materiálem** v prostředí pozdně středověké Opavy byly **kulmské droby a břidlice** těžené v okrajových částech Nízkého Jeseníku, jejich geograficky nejbližší zdroje se nachází na severním okraji Vítkovské pahorkatiny, v okolí Hradce nad Moravicí a na katastrech přilehlých obcí, ve vzdálenosti přibližně 10–12 km od města. Ke

²¹⁰ KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava)*. 2010, s. 462-464.

²¹¹ KRASNOKUTSKÁ, Tereza. *Středověké a novověké kachle z Opavy. Katalog nálezů z archeologických výzkumů*. Acta Regionalis Fontes 8. Olomouc 2005.

²¹² KIECOŇ, Marek – MÜLLER, Karel – ZEŽULA, Michal. *Kachel s reliéfní výzdobou – hornoslezská orlice*. In: MATEJKO-PETERKA, Ilona (ed.). *Země a její pán*, s. 123; BŘEČKOVÁ, Kateřina – MARETHOVÁ, Barbara – TURAKIEWICZ, Romuald – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratibor 2018, s. 230.

²¹³ Za informaci děkuji Tereze Tiché Krasnokutské.

zpracování architektonických článků a dílců však byly používány převážně **tufity**, získávané z třetihorních sopečných usazenin v oblasti Roudného v Bruntálské pahorkatině. Lomy zde byly v provozu až do 20. století, přičemž počátky těžby tufitu zde můžeme nepochybně předpokládat již ve 2. polovině 13. století – nejspíše v roce 1257 daroval Přemysl Otakar II. řádu německých rytířů mimo jiné právě vrch Roudný, donace pravděpodobně souvisela s připravovanou přestavbou opavského farního kostela.²¹⁴ Především ve 2. polovině 13. století byl v širší oblasti moravskoslezského pomezí rozšířen jako materiál pro výrobu kamenických článků i **bílý jemnozrný pískovec**, který je v Opavě doložen sekundárně umístěnými prvky, nalezenými v mladších konstrukcích při stavebně historickém průzkumu východní části kláštera v r. 2000.²¹⁵ Jedním z možných zdrojů tohoto kamene mohou být lomy středověkého původu u Matějovic na Osoblažsku. Otázka surovin užívaných středověkým stavitelstvím v Opavě a jejich provenience ale zasluhuje více pozornosti a další výzkum.²¹⁶

Zatímco nejpozději ve 2. polovině 13. století působily při výstavbě sakrálních staveb a areálů stavební hutě, užívající jako stavební materiál **pálené cihly**,²¹⁷ v případě středověké měšťanské architektury máme užití cihel doloženo jen zřídka. Jedná se prakticky pouze o zlomky cihel, užitá druhotně v kamenném lomovém zdivu dodnes dochovaných suterénů, výjimečně byla zaznamenána z cihel s prstovaným povrchem o rozměrech 26,5 x 12,0 x 8,0 cm vybudovaná valená klenba podzemního koridoru spojujícího oba zděné suterény na Pekařské ulici č. 9. Zlomky cihel se však vyskytují v celé řadě nálezových situací již od 13. století, dosti často se uplatňují v dlážděních a štětech veřejných prostranství. Výjimečně se podaří získat i další zástupce stavební keramiky: z výplně objektu k. 507, odkrytého v r. 2001 pod nejstarší dlažbou Dobyččího trhu, pochází zlomky čtvercových cihelných dlaždic s polévaným povrchem, které jsou doprovázeny keramickými fragmenty 2. poloviny 13. století. I v tomto případě můžeme asi tyto nálezy spojit nejspíše s přilehlým konventním kostelem sv. Ducha a areálem kláštera minoritů, jehož výstavba v té době probíhala.

Protože specifické pedologické poměry umožňují v Opavě výjimečně dobré dochování dřevěných konstrukcí, celá řada archeologických výzkumů přinesla poznatky o použití **dřeva** při úpravách dvorních traktů opavské zástavby 13. a 14. století. Ve dvoře domu na Dolním náměstí 18, tak bylo v r. 1993 odkryto souvislé zpevnění plochy dvora dřevěnými deskami. Podobná úprava terénu byla zaznamenána i výzkumy v areálech domů U Pošty 1 a Ostrožná

---

²¹⁴ PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple*, s. 42, pozn. 29.

²¹⁵ PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Středověké osídlení Bohušova a počátky*, s. 454.

²¹⁶ Srov. MARTINEC, Petr – ŠČUČKA, Jiří. *Kostel sv. Martina – stavební hmoty a jejich původ*. In: KOZÁK, Petr – PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal (eds.). *Kostel sv. Martina v Bohušově*, s. 325–334.

²¹⁷ K aplikaci různých způsobů vazeb cihelného zdiva při výstavbě farního kostela Nanebevzetí Panny Marie srov. PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple*, s. 18.

10,²¹⁸ a také výzkumem v areálu dominikánského kláštera (Šikulová 1971, 137).²¹⁹ Neobvyklý nález křídla dřevěných vrat byl učiněn archeologickým výzkumem J. Krále v průběhu poválečné výstavby v místě demolované jižní fronty Horního náměstí, i na tomto místě zřejmě byla vrata druhotně užita ke zpevnění terénu dvora.²²⁰ K odvodu dešťové vody a splašků patrně sloužily odvodňovací žlaby, se stěnami zpevněnými dřevěnými deskami fixovanými z vnitřní strany kolíky a zakryté opět deskami. Tyto objekty byly odkryty například ve dvoře domu na Ostrožné ulici 10,²²¹ nověji také v r. 2002 na Horním náměstí (původní č. p. 151).²²² Jednotlivé parcely oddělovaly proutěné ploty: povalený plot se nacházel například v sídlištním horizontu pod podlahou sklepa refektáře kláštera dominikánů,²²³ další plot zachytil výzkum na Ostrožné ul. 10,²²⁴ a dvě fáze plotu (**obr***), který asi členil parcelu s pozdějším domem č. 151 (k mladšímu z nich byl složen výše zmíněný sklad dříví), byly dokumentovány v r. 2002 na Horním náměstí.²²⁵ Pouze řada kůlových jamek se dochovala po plotu, který ve 13. století odděloval parcely s pozdějšími domy č. 9 a 13 na Pekařské ulici, v tomto případě průběh plotu takřka přesně korespondoval s dodnes dochovanou parcelní hranicí.²²⁶

3. 7. 2. Hospodářské zázemí městské parcely

Z hlediska poznání charakteru a možností využití prostoru hospodářského zázemí v rámci městské parcely představují výrazný přínos archeologické výzkumy realizované v **dvorových partiích** stávající zástavby.²²⁷ Dosažené poznatky umožňují rámcové vymezení základních časových horizontů, včetně hlavních znaků charakteristických pro vývoj v jednotlivých obdobích.²²⁸ Průběh 13.-14. století je v opavských podmínkách obecně charakteristický výrazným nárůstem terénu v ploše parcel, reprezentovaným jak vrstvami na bázi přemístěného podloží, tak i vrstvami výrazně organogenního charakteru. Tato skutečnost je

²¹⁸ TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů*, s. 110-112.

²¹⁹ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování záchranných akcí*, s. 137.

²²⁰ OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy prováděného v roce 1967*. Časopis Slezského muzea, série A 18, 1969, s. 175.

²²¹ TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů*, s. 110-111.

²²² KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – vnitroblok (Horní náměstí, ulice Kolářská, Pekařská)*. Č. akce 7/02. Nálezná zpráva. Opava 2012. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

²²³ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování záchranných akcí*, s. 137

²²⁴ TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10*, s. 227.

²²⁵ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 67.

²²⁶ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 62.

²²⁷ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – vnitroblok (Horní náměstí, ulice Kolářská, Pekařská)*; KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – Drůbeží trh*. Č. akce 50/05. Zpráva o archeologickém výzkumu. Opava 2007. Strojopis uložený v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě; KOLÁŘ, František. *Zpráva o poškozených archeologických nálezech na staveništi 1. PP domu čp. 290, Mezi Trhy 2*. Opava 2011. Strojopis uložený v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.

²²⁸ BUŠKO, Cezary. *Z badań wewnętrznego rozplanowania działki imieszkańskiej na Śląsku*. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*. Wrocław, 1995, s. 91-98; BUŠKO, Cezary – PIEKALSKI, Jerzy (red.). *Wratislavia antiqua I. Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przyulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu*. Wrocław 1999, zvl. 203-215.

spojena jednak s hloubením suterénů a těžbou hlíny pro konstrukce nově budované dřevohliněné zástavby, na druhé straně pak odráží soudobou praxi nakládání s domovním odpadem, který byl ve velké míře deponován právě v dvorových partiích městských parcel. Provozní problémy spojené s hromaděním odpadu se pak odráží ve snaze zlepšit daný stav prostřednictvím budování komunikačních zpevnění povrchu, nejčastěji v podobě stabilních dřevěných povrchů, či posypů dřevěnými odřezky, případně kamenných posypů nebo vrstev přemístěného podloží. Odvodňování takto stabilizované plochy, čili odvádění dešťové a odpadní vody z prostoru dvora, je v některých případech řešeno prostřednictvím **odvodňovacích koryt** – s výdřevou či bez – napojených pravděpodobně na komunální odvodňovací systém v trase ulic. V průběhu 14./15.-15. století dochází k proměně skladby deponovaných uloženin, namísto dlouhodobě ukládaného odpadu (prokládanému komunikačními úpravami) dochází v některých případech k jednorázovému nárůstu terénu prostřednictvím hlinitých uloženin, kontaminovaných často stavebním odpadem. Tento jev může souviset s budováním zděných suterénů obytné zástavby v čele jednotlivých městišť.

Názorným příkladem takového strukturování stratigrafie z období 13.-14. století je nálezová situace zjištěná archeologickým výzkumem v dvorové části parcely domu čp. 290 v ulici Mezi Trhy,²²⁹ kde byly v průběhu 13. století odpadní uloženiny obsahující odřezky a odštěpky dřev a vrstvy hnojištního rázu prokládány komunikačními úpravami v podobě deštěných povrchů, mj. bylo zachyceno rovněž odvodňovací koryto bez výdřevy. V závěru 13. století či na přelomu 13./14. století poté došlo k dočasnému zastavení nárůstu terénu a stabilizaci povrchu dvora prostřednictvím drenážní šterkopískové vrstvy. V průběhu 14.-15. století došlo – pravděpodobně v souvislosti s budováním předních zděných sklepů – k několikafázovému nárůstu terénu prostřednictvím přemístěné zeminy, stabilizovaného následně **drenážní šterkopískovou vrstvou**. Obdobný charakter vykazovala rovněž nálezová situace, zachycená při archeologickém výzkumu v domovním bloku Horní náměstí, ulice Pekařská a Kolářská.²³⁰ Průběh 1. poloviny 13. století je zde v prostoru původní dvorové části parcely opět charakteristický výrazným nárůstem terénu, spojeným patrně s hloubením suterénů nově budované dřevohliněné zástavby. Četné dřevěné struktury - **proutěné ploty, chodník, odvodňovací koryto** - dokumentované v tomto horizontu, jsou názorným dokladem způsobu uspořádání a možností využití jednotlivých částí středověkých parcel. Období 2. poloviny 13. - 14. století doprovází výrazná proměna skladby jednotlivých uloženin, kdy vrstvy na bázi přemístěného podloží střídají organogenní hlíny - pozůstatek domovního odpadu, deponovaného v ploše dvora. Provozní problémy spojené s jeho hromaděním se

²²⁹KOLÁŘ, František. *Zpráva o poškozených archeologických nálezech.*

²³⁰ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava - vnitroblok (Horní náměstí, ulice Kolářská, Pekařská).*

odráží ve snaze o částečné zlepšení podmínek, např. v podobě povrchových úprav prostřednictvím **kamenných posypů**.

Zajímavým dokladem variability sídlištních aktivit – konkrétně přechodné restrukturalizace prostorově-funkčního členění – v rámci jednotlivých městišť i větších částí domovních bloků je situace zachycená v rámci domovního bloku Horní náměstí-Rybí trh – Ostrožná - Popská.²³¹ Frontální část několika sousedních městišť zde přestala po zániku dřevohliněné obytné zástavby někdy na přelomu 13./14. či v průběhu 14. století sloužit svému původnímu účelu. Uvolněná plocha nad zplanýrovanými suterény původní zástavby byla nadále využívána k hospodářským účelům, kromě výrazného hnojištního souvrství byla výzkumem zachycena rovněž **cihlová pec, patrně sladovnická (obr. 33)**. Tento nález představuje jeden z mála bezprostředních dokladů výrobních aktivit v prostředí opavských městských parcel.

3. 7. 3. Hygienicko-sanitární zázemí městské parcely

Charakteristickými objekty umístěnými ve dvorech středověkých domů jsou **fekální a odpadní jímky**.²³² Tyto objekty poutaly díky množství nálezů pozornost již v počáteční fázi archeologického výzkumu středověké Opavy (**obr. 34**).²³³ V následujících desetiletích bylo v Opavě při různých příležitostech odkryto několik desítek středověkých odpadních jímek, pouze malá část nálezových souborů z jejich výplní se však dočkala zevrubného zpracování (v rámci diplomových prací) a celá řada těchto objektů je bohužel pouze přibližně lokalizována.²³⁴ V této souvislosti je třeba vyzdvihnout mimořádné dílo Emanuela Opravila, který průběžně vyhodnocoval archeobotanické nálezy z výplní zkoumaných jímek, a výrazně tak přispěl k poznání životního prostředí středověké Opavy, stravování jejích obyvatel, využití dřeva v řemeslné výrobě a stavební činnosti a mnoha dalších tématech.²³⁵

Pokus o podání alespoň nástinu základní chronologie doposud odkrytých odpadních jímek představuje v současné době obtížný úkol, jehož nezbytnou podmínkou je revize desítek

²³¹ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum v prostoru bývalé Radniční ulice*; SKALICKÁ, Pavla – MARETHOVÁ, Barbara. *Středověká dřevohliněná zástavba domovního bloku*.

²³² K problematice hygienického zázemí městských domácností srov. např. KLÁPŠTĚ, Jan. *Zrcadlo archeologického výzkumu*. In: KLÁPŠTĚ, Jan (ed.). *Archeologie středověkého domu v Mostě – čp. 226*. *Mediaevalia archaeologica* 4, Praha – Most 2002, s. 184-197 (zde na s. 192-197); PROCHÁZKA, Rudolf. *Zrod středověkého města na příkladu Brna*, s. 116; BUŠKO, Cezary. *Urządzenia wodno-kanalizacyjne w średniowiecznych i renesansowych miastach śląskich*, *Archaeologia Historica Polonia* 3, 1996, s. 106 a n.

²³³ KRÁL, Jaroslav. *Nález středověké keramiky v Opavě*. *Časopis Slezského muzea, série B* 5, 1956, s. 11-25; KRÁL, Jaroslav. *Opavské středověké nálezy II*. *Časopis Slezského muzea, série B* 10, 1961, s. 19-36; KRÁL, Jaroslav. *Středověké nálezy v Opavě 1973*. *Přehled výzkumů 1973, 1974*, s. 101-102.

²³⁴ Např. KIECOŇ, Marek. *Středověké odpadní jímky z Opavy, Masařské ulice, Opava*. Bakalářská diplomová práce. Opava, Slezská univerzita, 2001; DUDKOVÁ, Veronika. *Zpracování nálezového souboru z Opavy Mezi Trhy – Dolní náměstí 1962*. Bakalářská diplomová práce. Opava, Slezská univerzita, 2002.

²³⁵ Úplná bibliografie do r. 2003 viz ČULÍKOVÁ, Věra. *K sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila*, s. 636-649.

nepublikovaných nálezových souborů, uložených v depozitářích různých institucí. Přesto je možné podat alespoň stručný přehled těchto objektů datovaných do 13. a 14. století na základě údajů v literatuře a přístupných nálezových zprávách, doplněný o informace z novějších výzkumů. Je nutné připomenout, že velká část opavských středověkých nálezů z 2. poloviny 20. století pochází právě z objektů tohoto druhu, když například sídlištní vrstvy a další objekty v jejich okolí byly zkoumány a dokumentovány spíše výjimečně. Naproti tomu odlišně postupovala V. Šikulová v kostele sv. Václava a dominikánském klášteře, kde věnovala pozornost veškerým částem jí zkoumaných stratigrafií, a důslednou aplikací flotační metody se jí zde podařilo získat množství dosud nezpracovaného archeologického materiálu.²³⁶

Odpadní jímky byly v Opavě zkoumány poprvé v r. 1956 při poválečné výstavbě v Hrnčířské ulici. Ačkoliv byly nálezy z obou tehdy odkrytých jímek vyhodnoceny souhrnně, zdá se, že alespoň jedna z nich mohla být zaplňována již ve 2. polovině 13. století.²³⁷ Další odpadní jímka byla téhož roku narušena na Popské ulici, z přibližné lokalizace je možné odvodit, že souvisela se středověkým domem na nároží Ostrožné a Popské ulice.²³⁸ I zde můžeme uvažovat o jejím vzniku ještě v závěru 13. století,²³⁹ což není v rozporu ani s datací válcovitého poháru a grapu, před časem znovu publikovaných, které byly součástí nálezového souboru z tohoto objektu.²⁴⁰ Šest objektů, mezi nimi i odpadní jímky, bylo odkryto v r. 1960 při výstavbě v domovním bloku Horní nám. – Pekařská – Kolářská, nejstarší nálezy pocházejí snad ze 14. století,²⁴¹ dataci ovšem nelze v literatuře ověřit. V lednu 1961 se podařilo prozkoumat odpadní jímku ve dně stavební jámy v místě historické zástavby západní domovní fronty v ulici Mezi Trhy.²⁴² Nálezový soubor z tohoto objektu je tvořen převážně keramickými nálezy, charakteristickými pro počáteční horizont opavské vrcholně středověké keramiky, jejíž nástup předběžně předpokládáme v době kolem poloviny 13. století. Mimořádným nálezem je torzo dřevěné plastiky, zpodobňující muže v kápi. Do 2. poloviny 13. století můžeme rovněž zařadit některé nálezy, pocházející z jímky zkoumané v suterénu budovy Lazebnická č. 3; jímku je třeba dát do souvislosti s některým z domů na východní straně Horního náměstí. V roce 1962 byly opět v ulici Mezi Trhy zkoumány další odpadní jímky na parcelách s domy, vytvářejícími její východní domovní frontu, současně s objekty,

²³⁶ Srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie*, s. 274.

²³⁷ Srov. KRÁL, Jaroslav. *Nález středověké keramiky*, s. 16-17, tab. III., IV

²³⁸ KRÁL, Jaroslav. *Opavské středověké nálezy II*, s. 35.

²³⁹ Srov. KRÁL, Jaroslav. *Opavské středověké nálezy II*, 31-33, tab. II.-III.

²⁴⁰ KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 90 a 95.

²⁴¹ OPRAVIL, Emanuel. *Botanické nálezy z archeologického výzkumu středověku města Opavy (1350-1500)*. Přírodovědný časopis slezský XXII-3, 1961, s. 361.

²⁴² KRÁL, Jaroslav. *Opava, Mezi trhy – Dolní nám., rok 1961*. Nálezová zpráva č. 2787/69 uložena v Archivu nálezových zpráv AÚ AV ČR v Brně. Opava 1969.

keré můžeme spojit se středověkou zástavbou v přilehlé jihozápadní části Dolního náměstí.²⁴³ Ačkoliv se především v nálezovém souboru z jímky č. 2 objevují i starší tvary,²⁴⁴ lze říci, že zde zkoumané objekty byly zaplněny až v pozdním středověku. Rozsáhlý prostor uvnitř domovního bloku vymezeného Horním náměstím a ulicemi Kolářskou a Na Valech byl dále v r. 1961 narušen výstavbou kina Mír.²⁴⁵ Záchranný výzkum i zde byl zaměřen alespoň na odpadní jímky, z nichž některé obsahovaly nálezy 14.-15. století,²⁴⁶ dataci by mohla upřesnit pouze revize nepublikovaného materiálu. Důležitá je okolnost, že podle zaměření těchto objektů, můžeme dát alespoň některé jímky do souvislosti se zástavbou na Horním náměstí.²⁴⁷ Ještě v prvním století existence města, tedy ve 13. století, byly naproti tomu patrně vybudovány odpadní jímky zkoumané v r. 1967 při jižní straně Horního náměstí.²⁴⁸ Další odpadní jímka, užívaná v 1. polovině 14. století, byla odkryta V. Šikulovou mezi sídlištními objekty, předcházejícími výstavbě dominikánského kláštera, a také v průběhu archeologického výzkumu v místě západního křídla kláštera v roce 2009.²⁴⁹ Podobně archeologický výzkum P. Kouřila na východní straně Horního náměstí, realizovaný v r. 1982 po zániku historické budovy hotelu Koruna na staveništi novostavby hotelu, dokumentoval odpadní jímku s nálezy z přelomu 13. a 14. století. V severovýchodní části domovního bloku, vymezeného Horním náměstím a ulicemi Kolářskou a Na Valech byly v roce 1985 odkryty vydřevené objekty, jejich primární odpadní funkce však není jistá.²⁵⁰ V průběhu výstavby hotelu Orient na Hrnčířské ulici byly v letech 1988-1989 zkoumány P. Kouřilem další odpadní jímky,²⁵¹ přičemž jímka č. 2 byla rovněž zaplňována již ve 2. polovině 13. stol.²⁵² Další jímky byly zachyceny v suterénu objektu Masařská č. 6.²⁵³ Můžeme konstatovat, že i zde došlo k vybudování těchto zařízení již v průběhu 2. poloviny 13. století a opět v souvislosti s osídlením některé z parcel východní strany Horního náměstí.²⁵⁴ V jižní části Ostrožné ulice byly odpadní jímky s nálezy 13. a 14. století doloženy archeologickým

---

²⁴³ KRÁL, Jaroslav. *Opava, Mezi trhy – Dolní nám., rok 1962 (jáma č. 1, 2 5)*. Nálezová zpráva č. 1727/73 uložena v Archivu nálezových zpráv AÚ AV ČR v Brně. Opava 1973

²⁴⁴ Srov. DUDKOVÁ, Veronika. *Zpracování nálezového souboru z Opavy*.

²⁴⁵ KRÁL, Jaroslav. *Opava, Kolářská ulice. Stavba kina Mír*. Nálezová zpráva. Opava 1961.

²⁴⁶ OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy*. Časopis Slezského muzea, série B, 13, 1963, s. 18.

²⁴⁷ KRÁL, Jaroslav. *Opava, Kolářská ulice. Stavba kina Mír*.

²⁴⁸ OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy prováděného v roce 1967*. Časopis Slezského muzea, série A, 18, 1969, s. 175.

²⁴⁹ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 121; KOLÁŘ, František – SKALICKÁ, Pavla – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava-město, okr. Opava). Pekařská ulice 12*, s. 249.

²⁵⁰ KOUŘIL, Pavel – PAVELČÍK, Jiří – TERYNGEROVÁ, Hana. *Rettingsaktion in Opava-Kolářská Gasse*, s. 70-72.

²⁵¹ OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z Hrnčířské ulice v Opavě (hotel Orient-dostavba)*. Časopis Slezského muzea, série A, 42, 1993, s. 193.

²⁵² KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 97.

²⁵³ TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů*.

²⁵⁴ Zejm. objekty 3. a 4., srov. KIECON, Marek. *Středověké odpadní jímky z Opavy*, s. 75.

výzkumem na parcelách s domy č. o. 33 a č. o. 40.²⁵⁵ Se zástavbou na jižní straně Horního náměstí lze spojit odpadní jímku s nálezy 13. století, částečně zkoumanou v r. 2003 v prostoru mezi Horním náměstím a Almužnickou ulicí, tj. na západní straně zaniklé Radniční ulice,²⁵⁶ skupina jímek odkrytých v r. 2002 ve dvoře bývalých domů č. 150 a 151 na protilehlé severní straně náměstí byla naproti tomu budována až v pozdním středověku a počátkem novověku, do 14. století lze přibližně zařadit pouze jímku č. 512.²⁵⁷ Zadních částí parcel s domy v severní části Pekařské ulice se dotkl výzkum v trase kanalizační přípojky, realizovaný v r. 2002.²⁵⁸ I zde byly zaznamenány 2 odpadní jímky datované do 13.-14. století, které byly pozoruhodné především svojí méně obvyklou konstrukcí. Vydřeva jímky mladší z nich (k. 507) byla provedena pomocí vertikálně založených desek, v nevelké vzdálenosti od tohoto objektu byl odkryt téměř 2,0 m vysoký sud, či voznice, vložený do koutu zahloubeného sklípku těsně před jeho zásypem. Spodní část jeho výplně nasvědčovala, že byl tímto způsobem druhotně využit jako záchodová jímka. Zásadní přínos pro sledovanou problematiku pak znamenala možnost prozkoumat mezi léty 2005 a 2007 v trase budoucí kanalizace hygienické zázemí domů, které vytvářely severovýchodní a jihozápadní domovní frontu ulice Mezi Trhy (vnitroblok Mezi Trhy a vnitroblok Mnišská). Zde situované baterie odpadních jímek náleží většinou pozdnímu středověku, vyskytovaly se ale také starší objekty tohoto druhu datované do 2. poloviny 13. až 14. století.²⁵⁹ Odpadní jímka byla také zachycena v roce 2011 v souvislosti s mladším horizontem středověké zástavby zaniklé Radniční ulice.²⁶⁰

Z výše uvedeného přehledu vyplývá, že v nejpozději od průběhu 2. poloviny 13. století můžeme v Opavě předpokládat již pokročilou organizaci osídlení jednotlivých městišť, která je doložena vyhrazením zadních částí parcel k umístění hygienického zařízení. Nejstarší objekty tohoto typu jsou zjištěny právě na parcelách, které byly součástí nejstaršího lokačního jádra města (Horní náměstí, ulice Mezi Trhy, severní část Ostrožná ulice). V souvislosti s dělením těchto parcel byla celá řada z nich převrstvena mladší zástavbou, takže byly odkryty v suterénech domů, které dnes tvoří uliční fronty domů na Hrnčířské, Masařské a Popské ulici.

Základem **konstrukce jímek** jsou většinou vertikální trámy čtvercového průřezu, nebo kulatina, umístěné v koutech těchto kvadratických výkopů. Ty jsou opatřeny podélnými dlaby,

---

²⁵⁵ TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů*.

²⁵⁶ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal: *Dřevohliněná zástavba v Opavě*, s. 30-33.

²⁵⁷ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 66-69.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 62-65.

²⁵⁹ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – Drůbeží trh*; KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - město, okr. Opava). Drůbeží trh, parcela č. 606*. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 494-496; KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – MALÍK, Pavel – ZEZULA, Michal.: *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava). Vnitroblok ulic Mezi Trhy, Mnišská a Dolní náměstí, p. č. 363 a 357/2*. Přehled výzkumů 50, 2009, s. 420-422.

²⁶⁰ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum v prostoru bývalé Radniční ulice*, s. 14.

do kterých jsou zasunuty přisekané konce horizontálních vzpěr menšího průměru. Vlastní stěny pak tvoří horizontální dřevěné štípané fošny zasouvané mezi vertikální prvky a stěnu jímky spojené pomocí ozubů anebo různými variantami zámků, objevují ale i stěny tvořené vertikálně založenými delšími a užšími fošnami. Další často zaznamenanou konstrukční variantu představují na konci přitesané horizontální prvky v podobě trámků či kuláčů, zasouvaných svrchu do drážek provedených v celé délce horizontálního prvku výdřevy. Takto provedené jímky dosahují hloubky až 5 m a při vnitřních rozměrech kolem 1,25 x 1,25 m mohla kubatura jejich obsahu činit až 8-10 m³.²⁶¹ Kromě rozměrných jímek, sloužících jako součást latrín užívaných více domácnostmi, se ale vyskytují i jímky menší, tvořené do země zapuštěným sudem či voznicí.²⁶²

Je pravděpodobné, že alespoň některé parcely mohly být vybaveny vlastní **studnou**²⁶³ – ještě do 13. století lze zařadit nález unikátně dochované dřevěné konstrukce studny na Horním náměstí.²⁶⁴ Spodní část bednění téměř 4,5 m hluboké studny byla tvořena dvěma sudy či voznicemi, na kterou nasedala kvadratická výdřeva sestávající z horizontálně položených desek, zajištěných v rozích kůly (**obr. 35**). Studnu datovanou do 13. století, včetně spodní části její výdřevy, se podařilo zachytit i v průběhu výzkumu v areálu dominikánského konventního kostela sv. Václava.²⁶⁵ Další v Opavě odkryté studny byly vyžděny z lomového kamene, jejich datování je ovšem obtížné, neboť lze předpokládat, že mohly být v provozu poměrně dlouhý časový úsek. Studny s kamenným roubením byly zkoumány např. na Dolním náměstí č. 12,²⁶⁶ na Ostrožné ul. 40²⁶⁷ a v prostoru Drůbežího trhu;²⁶⁸ jejich zánikové výplně jsou však novověkého původu a možnost, že mohly být v provozu již od středověku je proto nejistá.

3. 8. Veřejná prostranství a jejich infrastruktura ve 13. a 14. století

Dalším určujícím aspektem zacházení s prostorem ve středověkých městech bylo **vyměření uliční sítě a tržišť**, tedy veřejných prostranství respektujících v některých případech starší komunikační schéma.²⁶⁹ Do té doby nebývalá koncentrace obyvatel však kromě nutnosti plánovité organizace životního prostoru v rámci vznikajícího městského organismu (parcely, ulice, náměstí) vyvolávala potřebu regulace života nově utvářené městské

²⁶¹ Srov. KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava*, s. 552, Abb. 4.

²⁶² Viz výše; KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 66.

²⁶³ Ke studnám v prostředí slezských měst srov. BUŠKO, Cezary. *Urządzenia wodno-kanalizacyjne*, s. 93-101.

²⁶⁴ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nejstarší opavská studna*, s. 3-12; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie*, s. 275.

²⁶⁵ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 121.

²⁶⁶ KIECOŇ, Marek. *Opava (okr. Opava). Dolní náměstí č. 12, parcela č. 34*. Přehled výzkumů 45, 2004, s. 229.

²⁶⁷ TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava, Ostrožná ul. 10*. Nálezová zpráva uložena v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 1999, s. 8.

²⁶⁸ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava–Město, okr. Opava). Drůbeží trh, parcela č. 606*, s. 496.

²⁶⁹ Srovnej KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí*, s. 388.

komunity, zejména co se týče zacházení s odpadem - související se zpevněním povrchu komunikací a prostranství - a s odvodňováním městského areálu.²⁷⁰ Takovýmto prostředkem regulace bylo mj. zajištění základní **komunální infrastruktury**, čili realizace komunikačních úprav a odvodňovacích systémů.

Z hlediska této problematiky disponujeme v Opavě archeologickými poznatky prozatím z východní části městského jádra. V letech 2000-2006 se v souvislosti s obnovou dláždění a inženýrských sítí naskytl příležitost blíže poznat nálezovou situaci na Masarykově třídě (středověký Dobyččí trh, později Panská ulice), Dolním náměstí a některých dalších přilehlých ulicích (Solná, Hrnčířská, U Pošty). Především výzkum na Dolním náměstí představuje pro sledované téma zásadní přínos (**obr. 36**). Díky skutečnosti, že prostor náměstí vždy sloužil jako veřejné prostranství a nebyl tedy narušen zástavbou, se zde dochovalo archeologické souvrství ve velkém rozsahu. Podařilo se tak dokumentovat zahloubené objekty z první poloviny 13. století, které souvisely s využitím plochy náměstí v době, než začala sloužit jako veřejný prostor, podstatná část zkoumaných situací ale souvisela již s provozem na náměstí a jeho úpravami. Odkryto bylo několik úrovní dláždění (od jednoduchého oblázkového a kamenného posypu až po regulérní dlažby opatřené podkladovou drenážní vrstvou), vydřevená odvodňovací koryta a konstrukce dřevěných cest a chodníků.²⁷¹

Problematika **odvodňování městského areálu**, resp. odvádění přebytečné dešťové a odpadní vody z plochy veřejných prostranství a komunikací byla v Opavě v počátečním období lokačního města (tj. v průběhu 13. století) řešena instalací **vydřevěných odvodňovacích koryt** (**obr. 38 a 40**). Archeologickými výzkumy dokumentovaný systém koryt sloužil – na základě dendrochronologického určení – svému účelu etapovitě v rozmezí 30.-80. let 13. století. Po typologické stránce rozlišujeme povrchovou strouhu, zakrytou povrchovou strouhu a podpovrchovou stoku.²⁷² Ve všech případech se jednalo o koryto hloubené v podložní spraši, případně v mladších nadložních vrstvách, stěny koryta byly zpevněny dobře dochovanými štípanými fošnami, zapřenými z vnitřní strany dvojicemi kratších zahrocených fošen a trámů, zaražených až 0,5 m pod úroveň dna koryta. V případě povrchové strouhy a zakryté povrchové strouhy korespondovala horní hrana výdřevy koryta s úrovní soudobého terénu, zakrytá strouha disponovala navíc s vrchním dřevěným krytem z desek či fošen. Protilehlé fixační prvky zajišťující stabilitu výdřevy stěn byly za tímto

²⁷⁰ Srovnej ŠIROKÝ, Radek. *Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání*. Památky archeologické 91, 2, 2000, s. 345; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí*, s. 388 a 392; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*, s. 64-65.

²⁷¹ Viz ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František: *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 118-143; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 219-247; KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava*, s. 558-550. KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal. *Infrastruktura veřejných prostranství a komunikací Opavy a dalších měst*, s. 214-222.

²⁷² Viz ŠIROKÝ, Radek. *Pitná, užitková a odpadní voda*, s. 371, 376-379.

účelem rozepřeny dřevěnými vzpěrami; konce vzpěr byly z důvodu větší stability opatřeny obloukovým či čtvercovým výřezem (podle typu fixačních prvků, které rozpíraly). Tímto způsobem zafixované příčné vzpěry spolu s horní hranou dřevěných bočnic koryta představovaly oporu pro položení svrchního krytu, tvořeného podélně orientovanými fošnami a deskami. Podpovrchová stoka byla na rozdíl od předchozích variant zapuštěna hlouběji pod úroveň terénu, přičemž svrchní část výkopu pro vydřevené koryto opatřené dřevěným krytem byla dosypána původním výkopkem (přemístěná spraš kontaminovaná půdním typem, eventuálně staršími kulturními vrstvami) a na takto nivelizovaném povrchu bylo realizováno nejstarší doložené zpevnění terénu formou kamenného posypu. Kromě Dolního náměstí se odvodňovací systémy podařilo sledovat i v dalších částech města, konkrétně v ulici U Pošty (dříve sv. Ducha), v severní části Masarykovy třídy (středověký Dobyččí trh) a v ústí ulice Na Valech do ulice U Jaktařské brány. Lze předpokládat, že tyto dílčí úseky odvodňovacích koryt - datovatelné na základě dendrodat z jejich konstrukcí, popř. keramického materiálu ze zánikových výplní, do doby kolem poloviny a po polovině 13. století - tvořily součást komplexního odvodňovacího systému. Jednotlivé větve tohoto systému se - vzhledem ke konfiguraci terénu v prostoru městského jádra - pravděpodobně sbíhaly v jihovýchodním koutu Dolního náměstí, odkud byly následně vyváděny Ratibořskou branou ven z města.

Povrchové úpravy veřejných prostranství a komunikací byly v Opavě v průběhu 13.-14. století opakovaně realizovány **formou kamenných posypů**, tvořených říčními oblázky a valouny (**obr. 37, 39 a 40**). S položením nejstaršího dláždění v prostoru Dolního náměstí (pro Horní náměstí relevantní informace schází) lze počítat nejdříve od 30. let 13. století, přičemž tomuto počínu bezprostředně předcházely rozsáhlé terénní úpravy spočívající v odstranění původního půdního krytu až na podložní spraš. Součástí hmoty dláždění byl kromě dominujících oblázků a valounů i značný objem zvířecích kostí,²⁷³ povrch dláždění byl pravděpodobně zhutněn a více či méně pravidelně čištěn a průběžně reparován.²⁷⁴ Po zanesení tohoto nejstaršího dláždění v důsledku rezignace na jeho údržbu někdy v průběhu druhé poloviny 13. století začaly být v ploše Dolního náměstí pokládány dřevěné cesty a chodníky.

---

²⁷³ Srov. BEUTMANN, Jens. *Zur Entwicklung von Strassenetz und Parzellen im mittelalterlichen Zwickau*. Foru murbes medii aeui IV, Brno 2007, s. 45-46; BEUTMANN, Jens. *Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 49. Dresden 2007, s. 135-136; RECH, Manfred. *Gefundene Vergangenheit – Archäologie des Mittelalters in Bremen. Mitbesondere Berücksichtigung von Riga*. Bremer Archäologie Blätter, Beiheft 3, Bremen 2004, s. 83-84, obr. 71-72.

²⁷⁴ Srov. NOVÁČEK, Karel – ŠIROKÝ, Radek. *Náměstí v Plzni ve středověku a raném novověku*. In: PIEKALSKI, Jerzy – WACHOWSKI, Krzysztof (eds.). *Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta, Wrocław a Europa środkowa, Wratislavia Antiqua 2*, Wrocław 2000, s. 291-293; PIEKALSKI, Jerzy. *Stan czystości średniowiecznych miast Europy Środkowej. Zarys problemu z punktu widzenia archeologa*. Kwartalnik historii kultury materialnej, 2005, s. 271-277; ŠIROKÝ, Radek – KAISER, Ladislav – KOČÁR, Petr – NOVÁKOVÁ, Kateřina. *Sedláčková ulice v Plzni ve světle archeologického výzkumu. K podobě veřejných prostranství středověkých měst*. Forum urbes medii aeui IV, Brno 2007, s. 112.

Po funkčním zániku dřevěných cest někdy v průběhu 14. století, doprovázeném novou akumulací splachových vrstev, byl povrch náměstí opět plošně zpevněn dlážděním formou kamenného posypu. Kromě Dolního náměstí a navazující části nám. Osvoboditelů bylo vícenásobné zpevnění povrchu jednoduchým dlážděním formou kamenného posypu rovněž doloženo v prostoru někdejšího Dobytčího trhu (dnes Masarykova třída) a několika navazujících ulic ve východní části městského jádra. Vzhledem k charakteru těchto výzkumů (většinou dokumentace vertikálních řezů) a z důvodu absence přesných dendrochronologických dat je většinou možné jen poněkud volnější datování nejstarší úrovně těchto úprav do doby kolem poloviny 13. století.

Důležitým faktorem ovlivňujícím omezení či zastavení nekontrolovaného nárůstu terénu v ploše veřejných prostranství byla instalace **stabilních kamenných dlažeb**.²⁷⁵ Na základě nečetných indicií získaných archeologickým výzkumem lze s nezbytnou dávkou opatrnosti připustit možnost opatření povrchu Dolního náměstí (či jeho části) tímto typem komunikačního zpevnění již někdy v průběhu **pozdního středověku (14.-15. století)**. Tento spíše hypotetický předpoklad než průkazné zjištění se zakládá na vyhodnocení nálezové situace v sondách *S9/03* a *S2/04*. V prve jmenované sondě byl identifikován plošně omezený relikt nepravidelného valounového dláždění na šterkopískové dorovnávkové nebo drenážní vrstvě, narušený posléze výkopem pro dřevěné vodovodní potrubí, datovatelné písemnými prameny nejdříve do průběhu 16. století. V případě sondy *S2/04* byla zachycena relativně souvislá plocha zpevněná nepravidelnou valounovou dlažbou v hlinitopískovém loži. Tato dlažba překrývala hřbitovní horizont včetně substrukce kamenné hřbitovní zdi, svrchní část stratigrafie tvořil sled novověkých terénních dorovnávek, včetně drenážních vrstev indikujících přítomnost odstraněné novověké dlažby.

Dřevěné povrchy komunikací, tj. stabilní **dřevěné cesty a chodníky**, začaly být v komunikačně exponovaných partiích Dolního náměstí v Opavě instalovány po zanesení nejstaršího dláždění provozními nečistotami a splachy, resp. v průběhu tohoto procesu (**obr. 39**). Dendrochronologicky datované prvky konstrukcí dřevěných cest a chodníků umožňují rámcově vymezit tento časový interval 70.-90. léty 13. století. Z nálezové situace je zjevné, že k výstavbě těchto dřevěných cest byly, kromě dřeva z aktuálně smýcených stromů, rovněž sekundárně využity prvky z podstatně starších rozebraných konstrukcí, z nichž mnohé pocházejí ještě z období bezprostředních počátků lokačního města (tj. druhé decenium 13.

---

²⁷⁵ Srovnej PROCHÁZKA, Rudolf. *Zrod středověkého města*, s. 101; PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*, s. 64-65; k užívání termínu „dlažba“ srov. BOHÁČOVÁ, Ivana. *Záchranný archeologický výzkum od r. 1988*. In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed.) *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, *Mediaevalia archaeologica* 5, Praha 2003, s. 50, pozn. 4; ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezích*. In: SCHUBERT, Alfréd (ed.). *Péče o památkově významné venkovní komunikace*, Praha 2007, s. 64-73.

století). Po funkčním zániku dřevěných cest někdy v průběhu 14. století, doprovázeném novou akumulací splachových vrstev, byl povrch náměstí opět plošně zpevněn dlážděním formou kamenného posypu. Obdobná situace, tedy dřevěná cesta coby přechodné řešení komunikačního zpevnění povrchu v průběhu 2. poloviny 13. století, byla v Opavě zjištěna rovněž v ulici Hrnčířské. Kromě technologicky náročnějších a z hlediska využitelnosti dlouhodobějších řešení reprezentovaných dřevěnými cestami sestávajícími z podkladu a vozovky bylo archeologickým výzkumem Dolního náměstí rovněž prokázáno lokální provizorní zpevnění povrchu hatěmi z větví.

Závěrem lze shrnout, že s výstavbou odvodňovacích systémů a plošnými komunikačními úpravami veřejných ploch lze v případě Opavy počítat již v rané fázi existence městské obce, přesto však s určitým časovým odstupem od založení města. S potřebnou mírou obezřetnosti lze vyslovit domněnku, že tato organizačně i finančně nákladná akce vyžadovala již určitou stabilizaci městské obce a patrně nebyla v silách první generace nově příchozích obyvatel. Zaznamenané doklady komunální infrastruktury v Opavě pak zcela odpovídají soudobým civilizačním standardům obvyklým ve středoevropském prostoru, které zprostředkovala našim zemím vrcholně středověká kolonizace.²⁷⁶ Aplikace konkrétních technických řešení zjevně odpovídala jednak proměnlivým ekonomickým možnostem městské obce v průběhu času, v neposlední řadě byla rovněž odvislá od konkrétních přírodních podmínek (konfigurace terénu, charakter geologického podloží, hydrologické faktory) na lokalitě.

3. 9. Městská fortifikace ve 13. a 14. století

Archeologické výzkumy se v posledních patnácti letech dostaly do kontaktu s pozůstatky městského opevnění na mnoha místech. V letech 2004-2007 tak byly získány cenné poznatky k vývoji Hradecké a Ratibořské brány, a některých úseků severní části hradebního okruhu. V roce 2012 se pak při rekonstrukci městských parků naskytla výjimečná možnost zkoumat řadu dalších prvků opavské fortifikace. Výsledky první výzkumné etapy podnítily vznik interdisciplinárně koncipované studie, která vyhodnotila archeologické poznatky v kontextu výpovědi pramenů písemných a ikonografických.²⁷⁷ Archeologický výzkum realizovaný v roce 2012 doplnil řadu zásadních informací z prostoru východního a jižního segmentu městských hradeb, což umožnilo téma opavského městského opevnění a jeho vývoje komplexně uchopit a zpracovat ve formě odborné monografie.²⁷⁸ Na základě těchto informací je možné představit vývoj a stavební podobu hlavních komponent opevnění města Opavy ve

---

²⁷⁶ K vybraným analogiím srovnej KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Infrastruktura veřejných prostranství a komunikací Opavy*.

²⁷⁷ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 174-249.

²⁷⁸ KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*.

13. a 14. století, na počátku kterého stálo vymezení obvodu města při jeho lokaci (**obr. 41**). Je přitom pravděpodobné, že tato hranice měla formu příkopu, zmíněného v privilegiu krále Přemysla Otakara I. z roku 1224, které k jeho průběhu vztahovalo okruh mílového práva.²⁷⁹ Další informace o opavském opevnění se vážou k roku 1253, kdy město neúspěšně obléhala polsko-ruská vojska, a tzv. Haličsko-volyňský (Ipatievský) rukopis v této souvislosti uvádí tři brány a ze srovnání s popisem dřevěného opevnění Hlubčic lze dovodit, že Opava v této době již disponovala zděnou hradbou.²⁸⁰ Přímo jsou hradby v Opavě doloženy („*intra muros civitatis*“) ale až v listině vévody Mikuláše I. z roku 1284.²⁸¹

3. 9. 1. Příkop

Hradební příkop byl archeologicky zkoumán již na několika místech, jeho předpokládanou dataci do doby blízké lokaci města odpovídají kromě stratigrafických souvislostí také keramické nálezy datované do doby před polovinou 13. století ze spodní části výplně úseku odkrytého v prostoru před bývalou Hradeckou bránou na jižním konci Ostrožné ulice a v Janáčkových sadech.²⁸² Na základě situace dokumentované v prostoru Janáčkových sadů v Opavě můžeme dále předpokládat, že zemina vytěžená při jeho výstavbě byla uložena při jeho vnitřní hraně ve formě zemního valu, který tak mohl po určitou dobu sloužit jako fortifikační provizorium.²⁸³ Rozměry příkopu lze na základě archeologických zjištění doplněných informacemi z plánové dokumentace související s likvidací městského opevnění v 19. století odhadnout na zhruba 30 m šířky, 5 m hloubky a sklon stěn zhruba 40°. V plochém mírně do středu se svažujícím dnu byl vyhlouben kanálek pro odvod vody, prozatím nebyla zjištěna žádná forma zpevnění stěn příkopu.²⁸⁴ Příkop byl vybudován pouze

²⁷⁹ CDB II. Pragae 1912, s. 256-257, č. 265; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění v čase*. In: KOLÁŘ, František (ed.), *Opavské hradby*, s. 42.

²⁸⁰ KOMENDOVÁ, Jitka. *Haličsko-volyňský letopis*. Praha 2010, s. 90–93; srov. KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 426; MIKA, Norbert. *Najazd polsko-ruski na ziemię opawską w 1253 roku*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 5-11; WIHODA, Martin. *První opavské století*, s. 46; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 187 a 219; ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region ve 13. století*, s. 238-239; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 126-131.

²⁸¹ CDM IV. Olomouc 1845, s. 285-286, č. 217; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46.

²⁸² KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Záchranný archeologický výzkum v místě bývalé Hradecké brány na Ostrožné ulici v Opavě (příspěvek k poznání opavské fortifikace)*. In: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2005, s. 99-107; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 183.

²⁸³ KOLÁŘ, František. *Opava, náměstí Osvoboditelů – Janáčkovy sady, parcely č. 9/1, 9/2, 13/1, 13/3, 13/4, 571/1, 572*. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 497-499; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 45.

²⁸⁴ Kromě výzkumů uvedených v pozn. 14 a 15 se jednalo o odkryv z roku 2012 v Křížkovského sadech a Sadech Svobody, metrické údaje se vztahují k jeho podobě v pozdním středověku a raném novověku (KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 44 a 123)

v části hradebního okruhu, v jeho severním segmentu při dnešní Nákladní ulici totiž plnil jeho funkci mlýnský náhon, který využil trasu toku bočního ramene řeky Opavy.²⁸⁵

3. 9. 2. Hlavní hradba, věže a městské brány

Výstavba městské hradební zdi navázala na prvotní fázi budování městské fortifikace v podobě příkopu a snad i zemního valu teprve s určitým odstupem. Tomu odpovídá stratigrafická situace dokumentovaná v roce 2006 v sondě S3 v Janáčkových sadech, kde byla hradba založena do vrstev spojovaných právě s násypem **zemního valu**. Výstavbu zdi v době kolem poloviny 13. století dokládají také keramické nálezy přechodného horizontu získané z výplně zahluobeného objektu, který s výstavbou **hradby** zřejmě časově souvisel. Podobná situace, kdy základový výkop pro hradbu směřoval do staršího souvrství s nálezy z poslední třetiny 13. století, byla zjištěna také v sousedství tzv. Müllerova domu v Opavě, který vznikl v místě kuchyně opavského hradu vestavěné do prostoru středověkého parkánu.²⁸⁶ Archeologicky odkryté pozůstatky hlavní hradební zdi a reliktní nadzemního zdiva dochované při kostele svatých Janů ukazují, že šířka hradby činila většinou 1,9-2,4 m (výjimečně až 2,8 m) a byla většinou založena jen mělce na povrch podloží, příp. se jednalo o samonosnou konstrukci vystavěnou na povrchu soudobého terénu.²⁸⁷ V některých případech bylo možné ve spodní partii zdi pozorovat mírně rozšířený předzáklad, jako stavební materiál byla vždy použita lámaná hradecká droba. Hradba byla stavěna v 0,5-0,7 vysokých pásech, líce jsou vyzděny z větších kamenů kladených v pravidelných řadách na vápennou maltu, větší kameny se uplatňují také v jádru zdi. Podobu nadzemních částí lze pro 13. a 14. století rekonstruovat jen na základě obecných analogií a s jistou mírou obezřetnosti též s využitím mladší plánové dokumentace, podle které se jednalo o více než 8 m vysokou zeď opatřenou ochozem a parapetní zídou o šířce 0,5 m a výšce 2,5 m v podobě cimbuří.²⁸⁸

V jižním segmentu opevnění byly obranné schopnosti hlavní hradby posíleny pěti hranolovými hradebními **věžemi** a jednou (vodárenskou) věží válcovou. Ve výtahu z části inventáře opavské městské zbrojnice se dochovala zmínka o třech z nich (Hradecká, Červená

²⁸⁵ KOVÁČIK, Peter – MALÍK, Pavel – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava-Město, okr. Opava), Nákladní ulice*, p. č. 94/1; 97; 98/2; 104/3, 4, 9, 15; 117/1; 602; 603. Přehled výzkumů 49, 2008, s. 426-429; srov. KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 184; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 44.

²⁸⁶ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 183-184; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46-49.

²⁸⁷ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46. Podobná situace byla zaznamenána např. v Jihlavě a Brně, srov. MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Opevnění města Jihlavy v zrcadle archeologie*. In: Forum urbes medii aevi V, 2008, s. 107 a 108; KOLÁŘÍK, Václav. *Vrcholně středověké opevnění města Brna*. In: Forum urbes medii aevi V, 2008, s. 174-249. In: Forum urbes medii aevi V. Městské fortifikace ve vrcholně středověkých zeměpanských městech střední Evropy. Brno 2008, s. 137-138, PROCHÁZKA, Rudolf. *Zrod středověkého města na příkladu Brna*, s. 36, 56, 122-124, obr. 6:1, 24.

²⁸⁸ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46.

a Židovská věž), a to v souvislosti s uskladněním palných zbraní.²⁸⁹ Archeologický výzkum se hradebních věží dotkl ve dvou případech. Kompletně se v roce 2012 podařilo odkrýt půdorys věže u kostela svatých Janů, přičemž bylo zjištěno, že se jedná o konstrukci stavebně provázanou s městskou hradbou, a tedy i výsledek jedné stavební akce. Tomu odpovídal i stejný charakter zdiva. Hranolová věž byla ze strany k městu uzavřena a její hmota přestupuje z větší části před hradbu a je také mírně vytažena směrem do města. Podle písemných a ikonografických pramenů z 19. století byla věž přístupná z ochozu městské hradby. Naproti tomu věž zkoumaná již jen v části svého půdorysu v sousedství minoritského kláštera v Opavě předstupuje zcela před městskou hradbu, ke které je přiložena na spáru. Podle listiny knížete Viktorina z roku 1483 se na její výstavbě podílel klášter, aniž bychom dokázali přesně stanovit, kdy k tomu došlo. Nálezová situace zde neposkytuje pro dataci dostatečnou oporu, možný je vznik věže současně s hradbou, nebo i ve spojitosti s výstavbou parkánové hradby. Podle plánové dokumentace z roku 1821 byla i tato věž přístupná z hradebního ochozu. K dalším hradebním věžím archeologické poznatky nejsou k dispozici. Předpokládáme ale jejich spojitost s výstavbou hradební zdi, a opavská fortifikace tak ve 13. století svým charakterem odpovídala starší vrstvě hrazených měst v českých zemích (Staré Město pražské, Brno, Znojmo, Jihlava, Litoměřice?).²⁹⁰

Spolu s výstavbou hradebního okruhu vznikly také tři **městské brány** (doplněné později o bránu čtvrtou) a patrně i dvě menší branky (fortny). Existenci bran již v době kolem poloviny 13. století dokládá tzv. Haličsko-volyňský letopis, další zmínky o bráně Hvozdnické, Hradecké a Jaktařské jsou obsaženy v listině knížete Jana z roku 1372.²⁹¹ Brána Ratibořská je pak uváděna poprvé k roku 1404.²⁹² Poloha bran byla určena jejich návazností na dálkové komunikace, které Opavou procházejí.²⁹³ V případě brány Hradecké ale došlo k jejímu přeložení, poté co byla dotvořena urbanistická struktura jižní části města a vznikla zde

---

²⁸⁹ WANN, Wolfgang. *Die Troppauer Chronik auf dem Fürstenstein*. Neues Tagesblatt für Schlesien und Nordmähren, 62 – Das Zeughaus, 6. 5. 1934, s. 8; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 48.

²⁹⁰ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 48-51; srov. např. RAZÍM, Vladislav. *Fortifikace českých měst jako indikace jejich významu a postavení*. *Archaeologiahistorica* 20, 1995, s. 9-22. Z jednotného rámce opavských hradebních věží se vymyká na kruhovém půdorysu vystavěná věž vodárenská, jedná se ale nejspíše o výsledek přestavby středověké hranolové věže v 16. století; k tomu viz PRIX, Dalibor. Mezi středověkem a novověkem. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). *Opava*, s. 400.

²⁹¹ OL I. Opava 1961, s. 19–24, č. 8; srov. KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEŽULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 210 a n.; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46.

²⁹² SEDLÁČEK, August. *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*. Praha 1914, s. 71, č. 459, fol. 82; srov. ČAPSKÝ, Martin. *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 327; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 284; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 46-47.

²⁹³ Brána Jaktařská (*porta Jectorensis*) byla umístěna v západní části opevnění při vstupu tzv. Hlubčické cesty do města, která spojovala Opavsko s Dolním Slezskem, bránou Hradeckou (*porta Grecenzis*) vstupovala do města Polská cesta spojující Opavsko s Moravou a brána Ratibořská stála při cestě směřující k brodu (mostu) přes řeku Opavu a dále do Horního Slezska a do Polska.

Ostrožná ulice. Při jejím jižním konci byla někdy v průběhu 13. století vybudována brána Hvozdnická. V důsledku toho brána Hradecká postupně ztrácela svůj význam, a ačkoliv byla v souvislosti s posílením opevnění parkánovou hradbou doplněna o druhou branskou věž, byla někdy před rokem 1455 zaslepena a nadále sloužila jako hradební věž pojmenovaná jako „*GeslossenToer*“. Označení Hradecká brána pak bylo přeneseno na bránu Hvozdnickou.²⁹⁴ V severní části hradby byla dále umístěna Mlýnská fortna zpřístupňující areál Fortenského mlýna situovaného na Mlýnském náhonu. Na základě plánové dokumentace z 19. století se předpokládá také existence branek při komendách johanitů a řádu německých rytířů.²⁹⁵

Archeologický výzkum se doposud dotknul brány Ratibořské a Hradecké, pozůstatky první a nejstarší branské věže byly zčásti odkryty jen v případě první jmenované. V roce 2006 byla ve výkopu pro vodovod zachycena vnitřní část severozápadní boční zdi věže s armovaným nárožím. K rekonstrukci jejích celkových rozměrů bylo možné opět využít stavební dokumentaci z 19. století (**obr. 43**). Jednoduchá průjezdní hranolová věž byla vtažena dovnitř a její výstavby proběhla v komunikačně exponovaném místě, ve kterém se zřejmě nacházel vstup do města již před její výstavbou. O tom svědčí souvrství s dvěma až třemi úrovněmi staršího kamenného dláždění ve formě posypu, a třemi dřevěnými odvodňovacími koryty, do kterého bylo zdivo věže založeno. Z jejich dřevěných prvků se podařilo získat sérii dendrodat, jež ukazují na dobu jejich výstavby kolem poloviny 30. let 13. století, zatímco do vrstev uložených v průjezdu již existující věže bylo uloženo koryto datované do 90. let 13. století. V průjezdu byly rovněž odkryty zbytky dřevěné cesty, ze kterých byla získána dendrodata ze závěru 60. let 13. století, může se ale v tomto případě jednat o sekundárně použité dřevo. Na základě popsané nálezové situace lze tedy datovat výstavbu první branské věže Ratibořské brány do intervalu vymezeného 40. - (60.) 80. léty 13. století.²⁹⁶

3. 9. 3. Vznik městského hradu a proměny městské fortifikace v pozdním středověku

Podobu severovýchodního segmentu opavské městské fortifikace zásadním způsobem ovlivnil vznik městského hradu, založeného knížetem Přemkem I. nejspíše již v průběhu 80. let 14. století. Opava do té doby opevněným zeměpanským sídlem nedisponovala, jako knížecí rezidence soužil hrad v Hradci. Ten byl ale v roce 1483 Přemkem zastaven a mladý

---

²⁹⁴ WANN, Wolfgang. *Die Troppauer Chronik*, s. 8; ZUKAL, Josef. *Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 1, 1905/1906, s. 5-6; srov. KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 62.

²⁹⁵ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 47.

²⁹⁶ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 218-221; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 51.

vévoda tak musel řešit otázku svého sídla. Přestože stále byla v platnosti dohoda Mikuláše I. s opavskými měšťany o tom, že kníže ani jeho potomci v Opavě nezaloží v okruhu hradeb opevněné sídlo, dohodl se vévoda s městskou radou a přistavěl svůj **hrad** zvenku k severovýchodnímu ohybu městského opevnění.²⁹⁷ Hrad měl pravidelnou čtvercovou dispozici s dvojicí nárožních vtažených hranolových věží na jihozápadní straně, a palácem s hodovním sálem, kaplí a soukromými pokoji vévody na protilehlé straně severovýchodní. Stavební podoba hradu vykazuje určité shody s některými hrady v Uhrách (např. Diósgyőr, Víglaš, Zvolen), které upřednostňují reprezentační funkce a nároky na pohodlí před funkcemi obrannými.²⁹⁸

K výstavbě hradu využil vévoda pás zeměpanských pozemků rozkládající se od Hradecké brány podél východní části městských hradeb až na levý břeh řeky do Kateřinek, a také pozemky, ke kterým držel majetková práva opavský městský fojt. Zde situované hospodářské dvory (Malý, Velký, Schnellerrův a d.) představovaly hospodářské zázemí hradu, který tak byl ekonomicky soběstačný, a jeho příjmy dále posilovaly výnosy z několika rybníků, mlýnů a také platy a dávky odváděné opavskými měšťany.²⁹⁹ Hrad se tak stal centrem autonomního komorního panství, jehož provozní zázemí bylo situováno na dosti rozlehlém opevněném předhradí s parkánem, které vstupovalo do intravilánu města. Na základě urbářů z 16. a 17. století víme, že zde byly umístěny stáje, kovárna, pekárna, čeledník, komory a zahrádka, a také dvě velké zděné kuchyně. Ty lze se značnou jistotou lokalizovat do míst dnešního Müllerova domu³⁰⁰, kde se po výstavbě hradu nacházelo exponované místo napojení hradního areálu na městskou hradbu, doplněnou v té době již o parkán a parkánovou hradbu.³⁰¹

---

²⁹⁷ První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1404 (SEDLÁČEK, August. *Zbytky register králův římských a českých*, s. 71, č. 459, f. 82); srovnej KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 284. K možné dataci výstavby hradu viz ČAPSKÝ, Martin. *K počátkům opavského hradu*. In: MIKETOVÁ Hana – MÜLLER, Karel (edd.), *Opavský zámek*. Opava 2012, s. 7-9; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 56; KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu*, s. 130-161.

²⁹⁸ KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Městské hrady v českém Slezsku*. *Archaeologia historica* 22/97, 1997, s. 254-255; srovnej PRIX, Dalibor. *Útlum v pozdním středověku*, s. 369-370; KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně*, s. 143-144.

²⁹⁹ ČAPSKÝ, Martin. „... okna sklenná, ale některá kolečka od povětrí vybita ...“ *Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně středověkém Opavsku*. In: BOBKOVÁ, Lenka – KONVIČNÁ, Jana (edd.). *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách českého státu III*. Praha 2007, s. 187-206, zde na s. 197, pozn. 35; ČAPSKÝ, Martin. *Opavský hrad*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*, s. 142-144; ČAPSKÝ, Martin. *Vévoda Přemek Opavský*. Brno – Opava 2005, s. 136-137. K zeměpanským hospodářským dvorům viz KOZÁK, Petr. *Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544*. In: *Sborník Zemského archivu v Opavě*. Opava 2017, s. 182-201.

³⁰⁰ Jedná se o jedinou dochovanou část opavského zámku zbořeného v r. 1892. Objekt z roku 1726 sloužil jako obydlí správce a v 19. stol. byl advokátem Franzem Müllerem adaptován na soukromou vilu (viz ŠOPÁK, Pavel. *Epilog opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentických snah přelomu 19. a 20. století*. In: MÜLLER, Karel (ed.). *Opavský zámek*, s. 19).

³⁰¹ KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně*, s. 144.

Rekonstrukce Müllerova domu prováděná mezi léty 2012-2018 byla doprovázena zjišťovacími sondami položenými v prostoru bývalého parkánu, následným archeologickým výzkumem a operativní stavebně-historickou dokumentací.³⁰² Ve shodě s výpovědí písemných a ikonografických pramenů se ukázalo, že ve hmotě Müllerova domu jsou integrovány hlavní hradební zeď, parkánová hradba a s ní stavebně provázaná příčná zeď, která parkán uzavírala. V tomto prostoru vybudovaná **hradní kuchyně** zřejmě disponovala dvěma stolovými topeništi, ze kterých byly spaliny odváděny dvojicí dymníkových komínů. Tyto konstrukce dokládají odkryté základové zdivo, s kuchyňským provozem, dále souvisí nález kamenné výlevky a také odpadní vrstvy s uhlíky, zvířecími kostmi a ulitami hlemýžďů v přilehlém úseku parkánu. Na základě keramických nálezů můžeme tyto vrstvy datovat do 1. poloviny 15. století, se vznikem kuchyně je nutné ale počítat o něco dříve, patrně již v době výstavby hradu v 80. letech 14. století.³⁰³

Další archeologické poznatky z areálu opavského hradu jsou již jen marginální. Jednalo se o plošně omezený odkryv jihozápadní obvodové hradby při rekonstrukci dešťové kanalizace Mendelova gymnázia. 2, 5 m široká kamenná zeď byla vystavěna z lomového kamene na vápennou maltu, v důsledku narušení situace řadou inženýrských sítí se nepodařilo zjistit její stratigrafické souvislosti.³⁰⁴

Zapojení hradu do fortifikačního systému města nebylo jedinou změnou, kterou opavské opevnění v době kolem přelomu 14. a 15. století prošlo. Jeho užitná hodnota byla posílena **parkánovou hradbou** vystavěnou před hlavní hradební zdí ve větší části jejího průběhu s výjimkou severovýchodního segmentu, kde dostatečnou ochranu představoval mlýnský náhon a podmáčený prostor říční nivy. Spolu s tím musely být provedeny úpravy (posun) hradebního příkopu a násyp tělesa vlastního parkánu mezi oběma hradbami, jehož šířka dosahovala cca 12 m. Archeologicky byla situace parkánu a parkánové hradby zkoumána v roce 2012 v Sadech svobody (**obr. 42**), při kostele svatých Janů, v rámci zjišťovacího výzkumu a operativní dokumentace v jižním sousedství Müllerova domu realizovaných v roce 2013 a 2016-2017, a také v areálu bývalé městské tržnice (výzkum 2007). Šířka nadzemní části parkánové zdi se zde ve všech případech pohybovala mezi cca 1,2-1,4 m, výška násypu parkánu a tedy i zdi byla proměnlivá, neboť reagovala na podobu reliéfu daného místa.

---

³⁰² Zjišťovací archeologický výzkum prováděl Národní památkový ústav ve spolupráci se Slezským zemským muzeem, operativní dokumentaci Národní památkový ústav a záchranný archeologický výzkum Slezské zemské muzeum. Zveřejněny byly prozatím jen výsledky zjišťovacího výzkumu a operativní dokumentace, o které se opírá zde prezentovaný text.

³⁰³ KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně*, s. 171-174; BŘEČKOVÁ, Kateřina – MARETHOVÁ, Barbara – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika – TURAKIEWICZ, Romuald – ZEŽULA, Michal. *Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře*, s. 232-233.

³⁰⁴ KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně*, s. 169.

Zatímco v jižní části hradebního okruhu (Sady svobody) se jeho mocnost pohybovala pouze mezi 0,5-0,7 m, v severní části (Městská tržnice), kde byla parkánová hradba založena při patě terénního zlomu na okraji říční inundace, mocnost násypu přesahovala 5,5 m. Vzhledem k místním podmínkám byla jistě proměnlivá i výška vnější líce parkánové zdi, která ale mohla být změřena pouze v rámci hmoty Müllerova domu, kde činila zhruba 7 m, včetně 1,9 vysoké a jen 0,7 široké předprsně postavené nad úzkým ochozem, který musel být doplněn částí vynesenu na konzolách dovnitř parkánu. Předpokládá se ovšem, že v určitých úsecích parkánová hradba předprsní nedisponovala a funkci ochozu mohl plnit násep parkánu.³⁰⁵

Výstavba parkánové zdi s sebou nesla nutnost úprav městských bran, které byly doplněny druhou branskou věží. Ta byla umístěna v linii parkánové hradby s výjimkou brány Ratibořské, která stála v úseku, kde hradební linie zdvojena nebyla, a věže propojoval opevněný koridor. Ten se sice nepodařilo archeologicky zachytit, zkoumána byla ale část branské komunikace zpevněné kamenným posypem. Část jihovýchodní boční zdi a její armované nároží byly zachyceny archeologickým výzkumem náměstí Osvoboditelů v roce 2006, v interiéru věže byl také registrován suterén sloužící k manipulaci s padacím mostem a jako tzv. vlčí jáma.³⁰⁶ Podobná situace byla v roce 2004 archeologicky zaznamenána již v případě Hradecké brány, kde bylo možné navíc posoudit vztah věže k parkánové hradbě. Ukázalo se, že obě konstrukce jsou výsledkem jedné stavební akce, kdy základové zdivo boční zdi předsazené věže bylo s hradbou vzájemně provázáno a suterénní prostora byla do věže vložena až dodatečně.³⁰⁷

3. 10. Archeologický výzkum v prostoru opavských předměstí

Opavská středověká předměstí – Ratibořské, Jaktaršské a Hradecké – byla situována při hlavních komunikacích spojujících Opavu s přilehlými regiony. Struktura osídlení jednotlivých předměstských částí vykazuje na katastrálním plánu z roku 1836 značné odlišnosti. Zatímco jádro **Jaktaršského předměstí** tvoří v zásadě pravidelné dvě řady usedlostí situované na parcelách kolmo orientovaných k cestě do Krnova, sídlištní struktura **Ratibořského předměstí** svědčí o složitějším vývoji zdejšího osídlení, které je situováno jednak při komunikaci směřující do Ratiboře a na Těšínsko na levém břehu řeky Opavy a

³⁰⁵ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 204-210; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 58-61; KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně*, s. 172-173.

³⁰⁶ KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 213-224; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 61.

³⁰⁷ KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Záchranný archeologický výzkum v místě bývalé Hradecké brány na Ostrožné ulici v Opavě (příspěvek k poznání opavské fortifikace)*. In: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2005, s. 99-107. Ke korekci původní interpretace nálezové situace viz KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 213-224; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění*, s. 61.

podél tzv. Mlýnského náhonu na pravém říčním břehu. Poloha v říční inundaci zde umožnila vznik a provoz několika mlýnů a dalších výrobních zařízení využívajících snadno dostupný zdroj vody. Chaotická parcelace pozemků Ratibořského předměstí odráží jednak komplikovanější vývoj zdejší pozemkové držby (podobnou situaci v sousedním katastru předměstské vsi Kateřinek zmiňuje Dalibor Prix,³⁰⁸ zčásti jsou ale tyto nepravidelnosti způsobeny proměnami, kterými řečiště řeky Opavy procházelo v průběhu povodní. Kromě toho se zde nacházely i dva zeměpanské dvory, doložené písemnými prameny poprvé v závěru 15. století, z nichž větší sousedil s opavským hradem a menší se nacházel na levém břehu řeky na severním okraji předměstí.³⁰⁹ Struktura zástavby rozlohou nejmenšího **Hradeckého předměstí** byla ovlivněna situací několika hospodářských dvorů (např. tzv. Šnellerův dvůr, doložený poprvé k roku 1427),³¹⁰ mezi kterými procházela dnešní Otickou ulicí komunikace (původní Polská cesta) směřující do Hradce nad Moravicí.³¹¹ Značná část pozemků na předměstí přináležela k velkému dvoru (později zvanému Klippelův), který se dostal po třicetileté válce do vlastnictví řádu německých rytířů, jehož areál navazoval vně městských hradeb na pozemky ve vlastnictví řádu v jihozápadní části městského jádra. V průběhu středověku bylo předměstské osídlení dále zahuštěno zástavbou rozvíjející se podél **dalších předměstských ulic** – Kylešovské a Na Rybníčku, na pravobřežní část Ratibořského předměstí pak navazovala osada zvaná Ganzov.³¹²

Archeologické výzkumy se v největší míře dotkly prostoru v severozápadním předpolí městských hradeb, které se nacházelo v těsném kontaktu s Jaktařským předměstím, nicméně formálně bylo součástí vlastního města. Rozsáhlé výzkumy související se zástavbou tohoto prostoru obchodními centry zde umožnily podrobně a ve velkém rozsahu sledovat vývoj inundačního území řeky Opavy od doby bronzové až po 19. století. Získané poznatky je možné vztáhnout i k těm částem Jaktařského a Ratibořského předměstí, které se rovněž nacházely v říční inundaci. Archeologické odkryvy v areálu pivovaru a sousední městské tržnice ukázaly, že v době bronzové byla údolní niva řeky Opavy protkána sítí říčních ramen a tůní, které byly v průběhu vyšších vodních stavů zanášeny sedimenty a přenášely svá koryta. Trasa jednoho z nich byla patrně již ve 13. století využita k vybudování **náhonu**, který přiváděl do bezprostřední blízkosti města vodu, sloužící k pohonu **mlýnů** a dalších hospodářských zařízení (např. Knížecí mlýn se šesti složenými, vystavěný před nedlouho před

---

³⁰⁸ PRIX, Dalibor. *Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě Kateřinkách*. Časopis Slezského muzea, série B 41, 1992, s. 110 a 116.

³⁰⁹ ČAPSKÝ, Martin. *Enigma tvrze. Příspěvek k topografii Opavy ve středověku a raném novověku*. In: Acta historia et museologica 6, 2003, s. 185-186.

³¹⁰ ČAPSKÝ, Martin. *Enigma tvrze*, s. 186.

³¹¹ ŠRÁMEK, Pavel – GEBAUER, Josef. *Náměstí a ulice města Opavy – Historický místopis*. Opava 1990, s. 118 a 132.

³¹² Srov. OL I, č. 5, s. 17, pozn. 6 a 7.

r. 1377 a tříslová stoupa zmíněná poprvé 1429).³¹³ Novověké koryto náhonu s břehy zpevněnými dvojitou hatí bylo odkryto v předpolí tzv. Ratibořské brány v suterénu domu č. p. 6, kde byly zjištěny jámy s nálezy 2. poloviny 13. století, dokládající dlouhou tradici předměstského osídlení.³¹⁴ Archeologický výzkum se dále dotkl areálu **tzv. Fortenského mlýna** také příslušného ke knížecí komoře, o kterém se první písemná zmínka dochovala z r. 1456.³¹⁵ Výzkumem zachycené nejstarší zděné konstrukce mlýna a náhonu náleží závěru 15. století, starší zástavbu se archeologicky nepodařilo prokázat. Stejná situace byla zjištěna v sousedním areálu bývalého opavského pivovaru.³¹⁶ Ze starší části sedimentovaného souvrství zkoumaného v obou lokalitách ale pochází značné množství nálezů 13. -14. století, včetně větších fragmentů keramických nádob. Je pravděpodobné, že k městu přiléhající podmáčené území údolní nivy bylo využíváno k vyvážení odpadu z města, sušší partie sloužily jako zahrady, louky a pastviny, doložené jak písemnými prameny, tak i mladšími plány z 19. století. Z důvodu permanentního ohrožení povodněmi se v říční inundaci rozvíjela zástavba jen v omezené míře, kromě Ratibořské ulice v okolí brodu, později mostu, přes řeku Opavu se jednalo o podél náhonu situovanou Rybářskou ulici v osadě Ganzov, jejíž název odkazuje na existenci drůbežích pastvin v tomto prostoru. Fluviální sedimenty datované do středověku byly archeologicky také dokumentovány v trase Ratibořské ulice na levém břehu řeky, zjištěné komunikační úpravy a tedy určitá stabilizace tohoto předměstského území náleží i zde teprve ranému novověku.³¹⁷

Důležité informace pro poznání vývoje zástavby předměstské parcely nad říční inundací vyvýšené části západního Jaktařského předměstí přinesl předstihový výzkum proluky na **Krnovské ulici**, která tvořila jeho základní komunikační osu. Na parcele, na které se dříve nacházel dům č. p. 29 (**obr. 44 a 45**), byl zachycen nevýrazný sídlištní horizont 13. století. Pro sledované téma má však význam především nález několika zahloubených objektů 14.-17. století, z nichž nejméně dva můžeme interpretovat jako suterény dřevohliněných domů.³¹⁸ Staršímu horizontu z přelomu 15. a 15. – 15. století náleží objekt skeletové konstrukce, který zaujal místo při dnešní uliční čáře, se stále existujícím schématem parcelace koresponduje i o něco starší objekt s výrazným zastoupením železářské strusky v zásypu a předpokládanou

³¹³ Srov. OL I, č. 8, s. 21, pozn. 8; OL III, č. 43, s. 23, pozn. 2.

³¹⁴ JUCHELKA, Jiří. *Objev úpravy břehů mlýnského náhonu v Opavě*. In: Sborník prací Památkového ústavu v Ostravě 2002. Ostrava 2003, s. 51-54.

³¹⁵ MALÍK, Pavel – KOVÁČIK, Peter – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Nákladní ulice*, s. 426-428; ČAPSKÝ, Martin – KOZÁK, Petr – PRÍX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Život u hradeb*, s. 154-163.

³¹⁶ HLAS, Jindřich – MONÍK, Martin – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - Město, okres Opava). Areál pivovaru (tzv. dolní dvůr), p. č. 117/1, 602*. Přehled výzkumů 52, 2011, s. 180.

³¹⁷ KRASNOKUTSKÁ, Tereza – ZEZULA, Michal. *Opava - Kateřinky (k. ú. Kateřinky u Opavy, okr. Opava)*. Přehled výzkumů 52, 2011, 186-187.

³¹⁸ KIECON, Marek – ZEZULA, Michal: *Dřevohliněná zástavba v Opavě*, s. 33-36; KOLÁŘ, František. *Záchranný archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17*, s. 219-225.

výrobní funkcí. Středověkého původu je rovněž trojice dalších suterénů dřevohliněných domů rámové i sloupové konstrukce stěn, ty však lze na základě keramických nálezů v zánikových výplních vřít teprve do průběhu 15. - 15./16. století. Ze stejného časového horizontu pochází rovněž nálezy exploatačních jam a zahloubeného objektu obsahujícího v zánikové výplni soubor nepoužitých komorových kachlů a mincí Vladislava II. Jagellonského. Jedná se pravděpodobně o hospodářské objekty, související s kamnářskou produkcí v daném prostoru v období pozdního středověku a raného novověku, doloženou rovněž písemnými prameny.³¹⁹ Archeologický výzkum se dotkl rovněž přilehlého prostoru dnešní komunikace, kde byly registrovány zahloubené objekty s výplněmi datovanými do 14. – 15. století. Teprve po jejich zániku došlo ke stabilizaci uliční čáry a komunikace byla zpevněna posypem říčních valounů a oblázků.

Archeologické poznatky jsou k dispozici také z prostoru **Hradeckého předměstí**. Terénní odkryvy Jaroslava Krále a Vlasty Šikulové, ani novější výzkumy realizované v severní části Hradecké ulice, nepřinesly žádné doklady některými badateli (např. Karel Kuča) uvažovaného předlokačního osídlení tohoto prostoru.³²⁰ Dokumentace zahloubených objektů z 2. poloviny 13. – 15. století prováděná v průběhu rekonstrukcí inženýrských sítí v trase Hradecké ulice dále potvrzuje výše zmíněný předpoklad, že komunikace spojující Opavu s Hradcem nad Moravicí byla do těchto míst přeložena nejdříve v pozdním středověku (snad v souvislosti s výstavbou předsunutého opevnění Hradecké brány), z tohoto období alespoň pochází nejstarší zjištěné zpevnění povrchu kamenným posypem.³²¹ Do té doby se zde rozvíjelo osídlení nejasné organizace, charakterizované dřevohliněnými objekty, snad souvisejícími s místní **hrnčířskou výrobou**, doloženou vypalovací pecí datovanou na přelom 13. a 14. století.³²²

Lze shrnout, že archeologické výzkumy v prostoru opavských předměstí především odráží specifický vývoj jejich jednotlivých součástí v důsledku rozdílných přírodních podmínek. Zatímco starší vývoj v inundaci situovaných částí Jaktařského a Ratibořského předměstí je nejasný v důsledku dynamicky se měnících poměrů v údolní nivě, na spraši pokrytém

---

³¹⁹ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Habánské umyvadlo Jana Jiřího Krnovského nalezené v Opavě*. In: Opava. Sborník k dějinám města 4/2004, s. 19-28, obr. 1-6. TYMONOVÁ, Markéta. *Kamnářská výroba v Opavě (Die Ofensetzerei in Troppau)*. In: Streszczenia wystąpień XVI. Ślaskich Spotkań Archeologicznych. Wrocław 2009, s. 47-49; TYMONOVÁ, Markéta. *Výroba kamnářské keramiky v českých zemích a dílna v Opavě*. *Archaeologia historica* 39, 2014, s. 161 a n.

³²⁰ KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 706–707. K tomu srov. KRÁL, Jaroslav. *Opava-Město, staveniště nové pošty. Sídlištní objekty Hradeckého předměstí*. Nálezová zpráva uložená v Archeologickém ústavu Brno, 1975, č. j. 751/75; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 121-123; ZEŽULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - předměstí, okr. Opava), středověk a novověk*, s. 308; MARETHOVÁ, Barbara. *Opava. Ulice Hradecká – vodovod*. Nálezová zpráva z akce 27/10 uložená v Archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2011.

³²¹ ZEŽULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - předměstí, okr. Opava)*, s. 308; MARETHOVÁ, Barbara. *Opava. Ulice Hradecká – vodovod*.

³²² Srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie*, s. 273-274.

terasovém stupni řeky můžeme sledovat rozvoj zástavby již v průběhu 13. století, doložit se podařilo i některé hospodářské provozy (hrnčířství, kovářství). Výzkumy v prostoru Hradecké i Krnovské ulice shodně naznačují stabilizaci parcelních hranic a komunikace odpovídající stavu zaznamenanému katastrální mapou z roku 1836 nejdříve v 15. století.

3. 11. Hmotná kultura města ve 13. a 14. století (stručný nástin)

Dosavadní studium nálezových souborů, které řadíme k nejstaršímu opavskému středověkému keramickému horizontu, ukazuje, že tyto výrobky jsou součástí specifického výrobního okruhu, který se v prostoru moravsko-slezského pomezí rozvinul v závěru 12. století a integroval v sobě výrobní tradici moravského prostředí a vlivy ze severněji položených oblastí.³²³ Prozatím ale nebylo provedeno hlubší srovnávací studium, které by přesněji identifikovalo vztah této produkce k okolním moravským a slezským regionálním výrobním centrům (Přerov, Olomouc, Opole, Ratiboř), a také postrádáme podrobnější zpracování keramiky tohoto časového horizontu získané výzkumy raně středověkých hradisek v Hradci nad Moravicí a Kylešovicích. Ke staršímu horizontu opavské keramiky můžeme vztáhnout zevrubněji vyhodnocené i doposud jen výběrově publikované nálezy z výšinné lokality v Holasovicích, a také soubor nálezů z hrnčířské pece ve Velkých Heralticích, příp. dalších lokalit v okolí města.³²⁴

V okrajové profilaci **opavské keramiky 12./13. století – 1. poloviny 13. století** převažují nižší i vyšší zesílené, vzhůru vytažené nebo vně vyhnuté okraje, téměř vždy zdobené na vnější ploše, výrazně je redukována lišta na spodní hraně okraje, která u nově se objevujících objemnějších grafitových hrnců zcela mizí. Hladké stěny nádob jsou výrazně zdobeny nejčastěji hustou obvodovou šroubovicí a pásy vlnic, někdy ve vzájemné kombinaci, objevuje se též radélko a šikmé vsky. Sortiment nádob zůstává omezen na hrnce a misky, nově se objevují velké grafitové zásobnice. Z technologického hlediska se jedná o obtáčenou keramiku, vypalovanou v redukční atmosféře do šedých, béžových a hnědých barevných odstínů při teplotách 700-800°C, v keramické hmotě se uplatňují především sprašové hlíny s proměnlivým podílem písčité příměsi, v některých případech se zrnky grafitu.³²⁵ Větší podíl grafitu vykazují objemnější hrnce, jejichž tmavě šedý až šedočerný hrubší povrch je pokryt

³²³ Z prozatím výběrově publikovaných (vyobrazených) souborů srov. zejm. KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk*, s. 69, 72; ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 123-124; k vztahům nejstarší opavské keramiky k okolním oblastem srov. ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic*, s. 301-317 (zde zejména na s. 312 a n.).

³²⁴ ZEZULA, Michal. *Exkurz 2: Raně středověké keramické nálezy z Holasovic – Dvora*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovce – Kamenec*; ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic*, s. 301-317 a také v následující kapitole této práce; KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání venkovského osídlení*, s. 203-215.

³²⁵ HLOŽEK, Martin. *Mikropetrografické rozborů středověké keramiky z Opavy*. Strojopis uložený v archivu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

prasklinami vzniklými v důsledku expanze příměsí garfitonosných hornin v průběhu výpalu. Analogie k nejstarší opavské keramice představuje nejmladší keramický horizont AIII spojený z Ostrówku v Opoli, datovaný do intervalu konce 12. století až r. 1241, kdy zdejšího hradisko zaniká v důsledku mongolského vpádu soubory z Gamówa u Ratiboře a Kłodnici a moravské regionální výrobní okruhy 11. a 12. století (Olomouc, Přerov, Loštice).³²⁶

První generace obyvatel lokační Opavy tedy byli v **1. třetině 13. století** odkázáni na keramické nádoby produkované tradičními výrobními centry v intencích raně středověkých výrobních tradic a postupů (**obr. 21**), totéž se týkalo také široce rozšířených dřevěných nádob. Mezi archeologickými nálezy ze starší části opavských stratigrafií pocházejí především segmenty skládaných misek, doprovázené méně početně zlomky soustružených nádob, zastoupených např. částí talíře z náměstí Osvoboditelů.³²⁷ Vzácně se objeví i předměty související s tržní funkcí nově založeného města. Kromě destičky s vypalovanými početními záznamy se jedná o olovené slitky se stopami záseků, které spolu s olovenými závažími souvisí s obchodem s touto surovinou v prostředí raného města.³²⁸ Z kategorie předmětů osobní povahy a hraček lze zmínit olovený prsten,³²⁹ a polévanou keramickou plastiku koníčka s jezdcem,³³⁰ v areálu dominikánského kláštera byla nalezena rovněž dřevěná píšťala.³³¹ Železné předměty zastupuje přezka opasku a podkovy, a v této etapě jen málo početně se vyskytující stavební spojovací materiál (klínce, hřebíky, kování atp.). Z vrstev datovaných před poloviny 13. století zkoumaných v okolí Ratibořské brány pochází časný doklad výskytu ostruhy s kolečkem.³³²

V době **kolem přelomu 30. a 40. let 13. století** dochází v hmotné kultuře středověké Opavy k zásadní změně, kterou znamenal nástup vrcholně středověké keramické produkce. Její nejstarší („přechodný“) horizont je kromě přítomnosti nových keramických tvarů (džbán, konvice, poklice s kónickými stěnami, miniaturní nádobky) charakteristický pokročilejší výrobní technologií (menší tloušťka střepu dosažená užitím rychleji rotujícího kruhu, vyšší teplota výpalu), a také výzdobnými motivy patrně ovlivněnými staršími raně středověkými tradicemi (vlnice, šikmé vseky).³³³ Zejména na vnějších stěnách džbánů a konvic se objevuje

³²⁶ Podrobně ZEŽULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic*, s. 314-315.

³²⁷ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*.

³²⁸ K interpretaci těchto nálezů v jihlavské horní aglomeraci srov. Hrubý et al. 2006, 227-228.

³²⁹ ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 107-111.

³³⁰ KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Opava – vnitroblok*.

³³¹ KOLÁŘ, František, *Dominikánský klášter – Dům umění v Opavě, obnova a přístavba*. Opava 2013. Nálezová zpráva.

³³² MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEŽULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 56-57; KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*, s. 250 a 253.

³³³ Srov. ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František: *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 130.

tmavě zelená či hnědá olovnatá poleva.³³⁴ Luxusnější kusy jsou zdobeny plastickými aplikacemi v podobě lidských masek, bájných zvířat, dekoru tzv. malin atd.³³⁵ V okrajové profilaci hrnců se vedle vzhůru vytažených okrajů objevují nižší varianty oboustranně prožlabených okruží (**obr. 46**). V průběhu 2. pol. 13. století se prosazuje již více unifikovaná produkce staršího horizontu vrcholně středověké keramiky (**obr. 48**), jehož charakteristickým zástupcem je hrnec s okrajem v podobě vyššího oboustranně prožlabeného okruží, příp. s okrajem ovaleným s vnitřním prožlabením, výzdoba je nejčastěji redukována na vývalkovou šroubovici.³³⁶ Dále se rozšiřuje sortiment keramických tvarů (hluboké i nízké mísy a misky, zvonovité poklice, kahany, trojnohé pánve). Ve 14. století prochází proměnami především okrajová profilace nádob, objemné džbány ustupují menším tvarům s vysokým hrdlem a prosazují se válcovité poháry, hrnce s uchem, početně jsou již zastoupeny mísy s vodorovně vyloženým okrajem. Postupně se při výrobě keramiky začíná užívat rychle rotující kruh, s čímž souvisí ústup den se stopami podsýpky. Je zřejmé, že charakter a podoba opavské vrcholně středověké produkce je projevem vlivu technologických a jiných inovací, které se v průběhu 13. století do střední Evropy šířily ze západoevropského prostředí. Velmi přesné analogie představují nálezy z přelomu 12./13. století – 1. poloviny 13. století z Horního Saska a v této oblasti tedy můžeme hledat zdroje technologických postupů a předloh, které stály u zrodu opavského městského hrnčířského řemesla.³³⁷

Vyjma kuchyňské a stolní keramiky je v nálezových souborech 2. poloviny 13. a 14. století poměrně hojně zastoupena také **drobná keramická plastika**, nejčastěji v podobě koníčků a lidských postav („jezdců“), dochovaných většinou v různě velkých fragmentech.³³⁸

---

³³⁴ PROCHÁZKA, Rudolf – HLOŽEK, Martin. *Opavský džbán v Brně? K otázce počátků vrcholně středověké glazované keramiky*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 62, 2013, s. 231-244.

³³⁵ Srov. ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Středověká polévaná keramika z Opavy*. *Archaeologia historica* 10, 1985, s. 230-233; KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 97-100; BAAROVÁ, Zuzana – FRAIT, Radovan – SOVKOVÁ, Veronika – ŠLANCAROVÁ, Věra. *Obrazový katalog vybraných exponátů*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III. Posledního krále z dynastie Přemyslovců. Olomouc – Brno 2006, s. 228 a 230; MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 31.

³³⁶ Srov. KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die StraßenundRinge*, s. 234.

³³⁷ Z mnoha srovnatelných souborů lze uvést MEHELK, Harald W. *Zur Frühgeschichte der Stadt Dresden und zur Herausbildung einer spätmittelalterlichen Keramikproduktion im sächsischen Elbgebiet auf grundarchäologischer Befunde*. *Forschungen zur ältesten Entwicklung Dresdens*, Heft 5, Berlin 1981; VOGT, Hans, Joachim. *Die Wiprechtzburg Groitzsch*; BEUTMANN, Jens. *Untersuchungen zu Topographie*; dále k tomu srov. KLÁPŠTĚ, Jan. *Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem*. *Archeologické rozhledy* L, 1998, s. 138-140; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*, s. 311-315; PROCHÁZKA, Rudolf – HLOŽEK, Martin. *Opavský džbán v Brně*, s. 238.

³³⁸ MĚCHUROVÁ, Zdenka. *Drobná středověká plastika koníčka na Moravě*. *Archaeologia historica* 34, 2009, s. 173-188; MĚCHUROVÁ, Zdenka. *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*. *Archaeologia historica* 35, 2010, s. 95-110; MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 32-35; KARTOUSOVÁ, Hana. *Středověké a raně novověké hračky a součásti her v archeologické podsбірce Slezského zemského muzea*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 65, 2016, s. 1-12.

Jako dětské hračky patrně sloužily i miniaturní nádoby³³⁹ a v nonverbální komunikaci dětí i dospělých se uplatňovaly zvonky.³⁴⁰

Soustavně jsou sbírány informace o **stavební keramice**, jejíž doklady (především cihly cihelné tvarovky, dlaždice, střešní krytina), jejich souhrnné zpracování se ale opožděje, i když některé kusy jsou publikovány v souvislosti s jednotlivými výzkumy (např. minoritského kláštera).³⁴¹

Kromě keramiky pochází z archeologických výzkumů obrovské množství nálezů všech dalších materiálových kategorií, které ilustrují hmotnou kulturu Opavy ve **2. polovině 13.-14. století**.³⁴² Díky specifickým pedologickým poměrům se v Opavě dochovávají ve výjimečné kvalitě **předměty z organických materiálů**. V podstatě z každé zkoumané plochy pochází početné nálezy **dřevěných** skládaných misek a dalších nádob, méně často jsou zaznamenávány soustružené tvary a lžíce. Běžně jsou nálezy kádí a sudů, často využívaných jako výdřeva studen a odpadních jímek, případně sloužící ke stahování vody z podlah suterénů dřevohliněných domů.³⁴³ Vzácný nález představuje dřevěná plastika muže v kápi, nalezená v r. 1961 v jínce z 2. poloviny 13. století při západní straně ulice Mezi Trhy.³⁴⁴ Ze souvrství zkoumaného v roce 2002 na Horním náměstí ve dvorech původních domů č. 150-152 pocházejí i část luku a odstřižený ženský cop.³⁴⁵ Podobně rozsáhlé jsou i nálezové soubory výrobků z usní, zastoupené obuví (např. nízký prořezávaný střevíc z výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice),³⁴⁶ a jejími částmi, spolu se součástmi oděvu a dalšími

---

³³⁹KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 93-94; MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 32-35. KARTOUSOVÁ, Hana. *Středověké a raně novověké hračky*, s. 3-6.

³⁴⁰KRÁL, Jaroslav. *Keramické zlomky ze středověkých nálezů*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 387-389; MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 38-39.

³⁴¹PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě*.

³⁴²Analogie k jednotlivým předmětům nalézáme jak v prostředí středověkých měst v blízkém okolí (např. KIECOŇ, Marek et al. *Katalog*. In: KOLÁŘ, František – PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Krnov – historie, archeologie*. Ostrava 2015, s. 234-382; MORAVEC, Zbyněk – ZEZULA, Michal. *Archeologické prameny*. In: ANTONÍN, Robert et al. *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*, s. 46-70, 80-98, s. 154-181), jinde v českých zemích (např. KLÁPŠTĚ, Jan (ed.) *Archeologie středověkého domu v Mostě – čp. 226*. *Mediaevali aarcheologica* 4, Praha – Most 2002), tak i v rámci středovýchodní (např. BEUTMANN, Jens. *Untersuchungen zu Topographie*) i západní Evropy (např. OTTAWAY, Patrick – ROGERS, Nicola. *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York*. York 2002).

³⁴³ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nejstarší opavská studna*, s. 3-12; KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava)*. *Ul. Holubí 2, č. p. 233, parc. č. 428*. *Přehled výzkumů* 47, 2006, s. 268-269.

³⁴⁴KRÁL, Jaroslav. *Opava, Mezi trhy – Dolní nám., rok 1961*; KOUŘIL, Pavel. *Opava od pravěku do středověku ve světle archeologických pramenů*. *Vlastivědné listy* 26, 2000, č. 2, s. 3; KOUŘIL, Pavel. *Život v raně středověkém městě*, s. 38 a 94.

³⁴⁵KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*, s. 232; BAAROVÁ, Zuzana – FRAIT, Radovan – SOVKOVÁ, Veronika – ŠLANCAROVÁ, Věra. *Obrazový katalog vybraných exponátů*, s. 227 a 247.

³⁴⁶MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 54-55.

nálezy, mezi kterými převažují odstřížky a odřezky související s reutilizací obnošené obuvi a součástí oděvu.

S výskytem **skla** v domácnostech opavských měšťanů můžeme počítat již v době kolem poloviny 13. století, jak o tom svědčí fragmenty číšek se šnekovitými nálepy a láhve s vnitřním prstencem, jejichž zlomky byly nalezeny ve starších částech středověkého souvrství na Dolním náměstí, Drůbežím trhu a Ostrožné č. 10. Z téže doby pocházejí také nejstarší nálezy okenního skla.³⁴⁷ Z prostoru zaniklého Drůbežního trhu a zaniklé Radniční ulice dále pochází zlomky číšek z benátského skla zdobené emailovým dekorem, který je datován na přelom 13. a 14. století (**obr. 49**).³⁴⁸ V průběhu 14. století se sklo stalo již běžnou součástí inventáře opavských městských domácností, což dokládá poměrně časté zastoupení skla mezi nálezy odpadních jímek datovaných do 2. pol. 14. - 15. stol, kde se v některých případech setkáváme mj. s početnými sériemi vysokých číší domácí produkce, zmínit je možné soubory např. z Kolářské ulice,³⁴⁹ příp. hromadný nález z jímký zkoumané v Masařské ulici.³⁵⁰

V nálezových souborech **železných předmětů** dominuje spojovací materiál (klínce, hřebíky, stavební kování), v opavských nálezech je ale pochopitelně zastoupena široká škála dalších výrobků, z nichž je ale bohužel jen nepatrný zlomek publikován (např. Kouřil 2000). Zmínit lze soubor nálezů pocházejících z výzkumu v ploše Dolního náměstí zahrnující kruhové přezky opasku, nože a sekeru.³⁵¹ Vyskytují se také militaria (hroty šípů) a výstroj koně a jezdce (udidlo, podkovy, ostruhy).³⁵² Zřídka nalézáný předmět představuje dranzírovací nůž s železnou čepelí a dřevěnou rukojetí zdobenou cínovými ornamenty.³⁵³ Doloženy jsou i nálezy související s kovolitectvím v podobě grafitových tyglíků, kovolitecké lžíce a strusek.³⁵⁴ Předměty z **barevných kovů** zastupuje např. široká škála zdobených kování

---

³⁴⁷ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Středověké sklo na severní Moravě a přiléhající části Slezska*. In: MAJER, David — ANTONÍN, Robert. *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského*. Ostrava 2011, s. 769; BŘEČKOVÁ, Kateřina. *Středověké sklo z Opavy II. Nálezy skla z archeologických výzkumů na ulici Masařská 6, Pekařská – Kolářská a Mnišská – Mezi Trhy*. Památky archeologické CVIII, 2017, s. 257-289.

³⁴⁸ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 66-67.

³⁴⁹ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Středověké sklo z Opavy*. Památky archeologické 95, 2004, s. 223-224.

³⁵⁰ TERYNGEROVÁ, Hana. *Předběžná zpráva o hromadném nálezu gotického skla v Opavě*. In: Sborník památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 1995, s. 30-33; BŘEČKOVÁ, Kateřina. *Středověké sklo z Opavy II.*, s. 259 a n.; BŘEČKOVÁ, Kateřina – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Sklo a stolování*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEZULA, Michal (eds.) *S knížaty u stolu*, s. 243-245.

³⁵¹ KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 234.

³⁵² KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*, s. 234-235 a 249-255.

³⁵³ Tamtéž, s. 216.

³⁵⁴ KOUŘIL, Pavel. *Život v raně středověkém městě*, s. 39.

a nášivky, drobných šperků a subtilní oválné přezky s perlovitými vývalky,³⁵⁵ zvonek³⁵⁶ a také bronzová hlavice diamantového palcátu.³⁵⁷

Častým nálezem jsou kosti hospodářských zvířat, které sloužily i jako surovina pro výrobu nejrůznějších předmětů. Nálezy **kostěných výrobků**, jejich polotovarů a výrobního odpadu z výzkumu na Ostrožné ulici č. 10 přehledně zpracovala H. Teryngerová. V nálezových situacích 2. poloviny 13. století byly zastoupeny dlouhé (tkací?) hřebeny, hrací kostka a střenka zdobená rytými soustřednými kroužky a liniemi. Jako surovina a polotovary, určené k dalšímu opracování, mohly sloužit odřezané a odlomené duté rohy (koza, ovce), případně část kostěné destičky a drobný hranol.³⁵⁸ Z dalších opavských kostěných nálezů lze uvést zlomky trojdílných oboustranných hřebenů, s jednotlivými částmi spojenými kovovými nýty, pocházejících z výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice. V téže lokalitě byla získána kostěná „brusle“ či „sanice“, další pochází z jámy zkoumané v domovním bloku vymezeném Pekařskou a Kolářskou ulicí.³⁵⁹ Část volného času vyplňovali obyvatelé středověké Opavy i hrami: jejich dokladem jsou nálezy kostěných hracích kostek a hracích kamenů,³⁶⁰ bohatě byla tato kategorie nálezů zastoupena např. v souborech ze situací 13. století, zkoumaných v r. 2003 na Dolním náměstí. Zde byla nalezena i kuželka vyrobená z prstního článku skotu. Článek byl podélně provrtán a následně zalit olovem, které vyplnilo i prohlubeň na jeho kratší straně. Během používání byl tento artefakt navíc opatřen několika zářezy.³⁶¹

Mobilitu středověkého člověka spojenou s návštěvou poutních míst dokládají tři **poutní odznaky** nalezené v Opavě v posledních letech.³⁶² Poutní odznak s mariánským motivem, jehož původ můžeme hledat nejspíše v Cáchách, byl nalezen ve dvoře domu na Ostrožné ulici č. 40,³⁶³ se stejným poutním místem lze spojit exemplář nalezený v prostoru zaniklé Radniční

³⁵⁵ KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 234; MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 56-57; BAAROVÁ, Zuzana – FRAIT, Radovan – SOVKOVÁ, Veronika – ŠLANCAROVÁ, Věra. *Obrazový katalog vybraných exponátů*, s. 224.

³⁵⁶ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 38-39.

³⁵⁷ KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*, s. 229.

³⁵⁸ TERYNGEROVÁ, Hana. *Kostěné artefakty z archeologického výzkumu na Ostrožné ulici v Opavě*. In: Sborník památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 1996, s. 69-72.

³⁵⁹ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 46-53.

³⁶⁰ Souhrnně starší nálezy viz KARTOUSOVÁ, Hana. *Středověké a raně novověké hračky*, s. 6-9.

³⁶¹ KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 234; BAAROVÁ, Zuzana – FRAIT, Radovan – SOVKOVÁ, Veronika – ŠLANCAROVÁ, Věra. *Obrazový katalog vybraných exponátů*, s. 237.

³⁶² HRDINA, Jiří – KOLÁŘ, František – MARETHOVÁ, Barbara – MUDRA, Aleš – TERYNGEROVÁ, Hana Francesca. *Neue Pilgerzeichenfunde aus Opava (Troppau) und Typologie der älteren Aachener Pilgerzeichen im Kontext der Aachenfahrt aus den böhmischen Ländern im 14. Jahrhundert*. Europäische Wallfahrtsstudien, Praha, 2012, s. 321-360.

³⁶³ TERYNGEROVÁ, Hana. *Středověké poutnictví a jeho odraz v archeologickém materiálu. K nálezu poutního odznaku z Opavy*. In: PRIX, Dalibor (ed.). *Pro arte*, s. 31-34. KOUŘIL, Pavel – TERYNGEROVÁ, Hana. *Středověký poutní odznak z historického jádra města Opavy*. In: Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej. Wrocław – Praha 2002 s. 227-234.

ulice (**obr. 51**),³⁶⁴ zatímco původ odznaku s vyobrazením postav krále a královny, pocházejícího z Holubí ulice, se prozatím zjistit nepodařilo.³⁶⁵

Osobní hotovost jedince a snad také obchodní transakce opavských měšťanů reprezentuje nález **prubířského kamene a brakteátového pouzdra** se čtyřmi brakteáty nalezené v místě bývalé Radniční ulice (**obr. 52**). Motiv pěticípé hvězdy, který nesou tři ze čtyř nalezených ražeb, se možná shoduje s motivem na brakteátovém razidle nalezeném v ulici Mezi Trhy, a mohlo by se tak jednat o doklad existence mincovny v Opavě ve 2. polovině 13. století.³⁶⁶

Přehled vybraných dokladů hmotné kultury Opavy ve 13. a 14. století můžeme zakončit **zlatým pečetním prstenem** s kruhovou obroučkou a centrální otočnou částí, do které je na jedné straně vsazen safír a druhá je zdobena rytinou ptáka. Majitelku prstenu identifikuje nápis vyrytý na obroučce: S[igillum] D[omi]NE .D[E]. K V N E G E S P E R C. Typem písma i nálezovými okolnostmi se předmět řadí do závěru 13. století a dokládá životní styl příslušníků společenské elity města (**obr. 50**).³⁶⁷

3. 12. Výpověď' přírodovědných analýz

Opava se nachází na dosti výrazně geomorfologicky uplatněné pravobřežní terase řeky Opavy, tvořené nekarbonátovými terasovými štěrky. V podloží vrstev antropogenního původu se ve velkém rozsahu dochoval **původní půdní pokryv** v podobě hnědé, šedé či hnědošedé prachové fosilní půdy („půdní typ“), který se vytvořil na podloží tvořeném hlinitými sprašemi s příměsí jílu.³⁶⁸ Podloží, půdní typ i část archeologických vrstev nesou stopy chemických procesů doprovázejících rozklad organogenních součástí a průsaků povrchových vod, které zabarvují původní uložení hnědých a hnědožlutých barev do odstínů šedé až modrošedé. Jílovitá příměs v sprašovém kvartérním pokryvu činí tyto kvartérní uložení částečně nepropustnými a srážkovými vodami dotované vrstvy v jejich nadloží ve spodních partiích nevysychají. **Opavské stratigrafie** jsou proto charakteristické příznivými podmínkami pro uchování organických materiálů, takže většina zkoumaných situací je zdrojem množství ekofaktů. **Archeobotanické analýzy** Emanuela Opravila a Věry Čulíkové, které byly součástí většiny rozsáhlejších odkryvů, nám proto poskytují mimořádně plastický obraz životního prostředí středověkého města i jeho zázemí.³⁶⁹

³⁶⁴ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 58-59.

³⁶⁵ KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – město, okr. Opava). Ul. Holubí 2.*

³⁶⁶ MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města*, s. 60-63.

³⁶⁷ ANTONÍN, Robert – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Exkurz 1: Pečetní prsten*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*, s. 229.

³⁶⁸ Srov. Půdní mapa ČSR a Půdně interpretační mapa, list 15-32 Opava z roku 1988 a 1989.

³⁶⁹ Z důležitějších dílčích studií můžeme uvést: OPRAVIL, Emanuel. *Botanické nálezy z archeologického výzkumu středověkého města Opavy*, s. 361-366; OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického*

Široké spektrum dosud identifikovaných taxonů zahrnuje jak vegetaci, s převahou synantropních druhů, především plevelů a ruderalů, která se vyskytovala přímo v městském prostředí, tak i druhy přirozených společenstev, zavlečené do města pravděpodobně s pící přinášenou pro domácí zvířectvo. Mezi kulturními plodinami jsou zastoupeny všechny základní druhy obilovin, z nichž převažují na většině lokalit obilky a pluchy prosa, následovaného pšenicí. Pravidelný je i výskyt pohanky, což potvrzuje významnou roli jáhel a pohankové kaše ve výživě městského obyvatelstva ve středověku. Naproti tomu méně početně se objevují luštěniny. Z olejnin a vláknodárných rostlin se vyskytuje konopí, len, mák a překvapivě i řepka. Oblíbenou součástí jídelníčku byly i ovoce a zelenina doložené řadou druhů, z peckovitého ovoce v rozsáhlejších souborech převažují třešeň a višně. Rozsáhlý je i sortiment sbíraných plodin, představujících nejen doplněk výživy (např. jahody, maliny, ostružiny, lískové oříšky a bukové nažky), ale užívaných i jako koření a pochutiny (kmín, jalovec), zdroj barviva (rmen barvířský, střemcha), nebo k medicínským (mochyně, hlohy, bezy, jeřáb), a hygienickým účelům (mechy).³⁷⁰ Není jisté, zda běžně zastoupený chmel pochází z pěstovaných rostlin, anebo byly jeho hlávky sbírány z planých porostů. Velmi zajímavými nálezy jsou importované druhy. Zmínit je nutné především vinnou révu, koriandr a dále i fíky a datle.³⁷¹ V mnoha podobách je nalézáno dřevo. Objevuje se jako materiál konstrukčních prvků řady objektů, opracované i neopracované kusy se vyskytují i soliterně ve vrstvách a výplních objektů. Běžně jsou zaznamenávány i drobné artefakty a jejich zlomky. Výraznou komponentu mezi rostlinnými makrozbytky představují i jeho odštěpky, odřezky, hobliny. Zuhelnatělé zlomky náleží většinou buku, což dokládá, že jako palivové dříví byl selektivně do města dodáván tento druh dřeva s vysokou výhřevnou hodnotou. Dosavadní analýzy³⁷² ukazují na všestranné využití jedle, která je mezi vyhodnocenými nálezy zastoupena nejčastěji, jako surovina pro výrobu některých skupin artefaktů byly ale preferovány i jiné dřeviny. K soustružení tak bylo užíváno tvrdší dřevo listnatých stromů (např. buk, javor), většina segmentů skládaných misek nalezených v r. 2003 na Dolním

---

výzkumu středověké Opavy, s. 18-28; OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy prováděného v roce 1967*, s. 175-182; OPRAVIL, Emanuel. *Synantropní rostliny ze středověkých vrstev města Opavy*. In: Zborník prednášok zjazdu Slovenskej botanickej spoločnosti, Tisovec 1970, s. 617-62; OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z Hrnčířské ulice v Opavě*, s. 193-214; OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z areálu jaktařské brány v Opavě (býv. hotel Koruna)*. Časopis Slezského zemského muzea, série A, 35, 1996, s. 227-253; ČULÍKOVÁ, Věra. Rostlinné makrozbytky z archeologického výzkumu středověké Opavy – Dolního náměstí v r. 2003. Časopis Slezského zemského muzea, série A, 2009, s. 215-238; ČULÍKOVÁ, Věra. *Pozdně středověké odpadní jímky na Drůbežím trhu v Opavě: pepř, kmín, cibule, černucha a další rostliny (archeologický výzkum v r. 2005)*. Časopis Slezského zemského muzea, série B 60, 2011, s. 1-36.

³⁷⁰ OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z areálu jaktařské brány*. ČULÍKOVÁ, Věra. *Rostlinné makrozbytky z archeologického výzkumu*.

³⁷¹ ČULÍKOVÁ, Věra. *Rostlinné makrozbytky z archeologického výzkumu*.

³⁷² Druhové určení dřev provádí kolektiv odborných pracovníků Ústavu nauky o dřevě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně pod vedením Ing. Vladimíra Gryce, PhD.

náměstí je naproti tomu ze smrkového dřeva. K výrobě luku, jehož část byla nalezena v r. 2002 na Horním náměstí, byl použit tis, vzácně se vyskytl (výzkum v r. 2003 na Dolním náměstí) i materiál importovaný možná až ze Středomoří (zimostráz stálezelený), ze kterého byl zhotoven hřeben.³⁷³ Zastoupení jednotlivých druhů dřevin odráží i skladbu lesních porostů v blízkém i vzdálenějším okolí města – přímo v údolní nivě Opavy ve středověku ještě přetrvávaly zbytky lužního lesa, zatímco terasové stupně pokrývaly dubovo-habrové háje. Hlavním zdrojem dříví byly ale lesy v okrajových částech Nízkého Jeseníku s hojným výskytem jedle a buku.³⁷⁴ Vývoj údolní nivy v bezprostředním zázemí města umožnily sledovat archeobotanické a pylové analýzy sedimentů zkoumaných v areálu opavského pivovaru v okolí mlýnského náhonu.³⁷⁵ Mezi makrozbytky bylinného druhového spektra zde ve starší části stratigrafie dominují vodní, bažinné a pobřežní byliny, jejichž kvantita v mladší části stratigrafie prudce klesá, a vrstvy datované do 14. století, jež dokumentují prakticky jen antropickou činnost (sídlště, polní, případně zahradní kultury), což zřejmě souvisí s postupnou regulací vodních toků v údolní nivě a vysoušení zdejších terénů. Příznačný je výskyt rostlinných indikátorů drůbežích pastvin (nádrže s koupajícími se kachnami, husami, výběhy slepic), a to jak ve zvodnělé starší části stratigrafie (šejdračka bahenní), tak i ve vysoušených svrchních partiích (suchozemské druhy mochna husí, mochna plazivá, sporýš lékařský aj.).

Nálezy dřeva otevírají prostor pro široké uplatnění **dendrochronologie**.³⁷⁶ V posledních letech se podařilo shromáždit rozsáhlé soubory vzorků, jejichž datování poskytne důležitou oporu pro vytvoření sekvence opavské středověké keramiky a možná přinese i rozhodující slovo pro dataci počátků středověkého osídlení prostoru města. Prozatím nejstarší datované dřevo s dochovaným podkorním letokruhem, sekundárně použité v konstrukci kanálku na Dolním náměstí, bylo skáceno v r. 1160, s předlokačním obdobím pak souvisí několik dalších dendrodat, rozvoj osídlení následujícího po lokaci města odráží početné soubory dřev z 20. – 30. let 13. století, k jejichž dochování přispěl i výrazný nárůst terénu v prostředí lokovaného města.³⁷⁷

V zásadě shodný obraz životního prostředí ve městě, a biotopů v jeho okolí, poskytují i **pylové analýzy**. Období 13. a 14. století náleží analyzované vzorky ze stratigrafie odkryté

³⁷³ Druh dřeva určila v obou případech V. Čulíková

³⁷⁴ Srov. OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z Hrnčířské ulice*, s. 210-213.

³⁷⁵ HLAS, Jindřich – KOVÁČIK, Peter – MONÍK, Martin – ZEŽULA, Michal – ZEŽULOVÁ, Michaela. *Opava. Dolní pivovarský dvůr*. Nálezová zpráva uložena v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2010.

³⁷⁶ Dataci dřev průběžně provádějí odborní pracovníci Dendrochronologické laboratoře Ústavu nauky o dřevě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně pod vedením Ing. Michala Rybníčka, PhD.

³⁷⁷ Do doby před rokem 1214 (dolní hranice časového intervalu lokace města) je prozatím datováno osm dřev (jaro 1160, 1183–1202, 1193/1194, 1204/1205, 1209/1210, 1211/1212 (2x), 1213/1214), které byly druhotně použity v mladších konstrukcích, především komunikačních úpravách a odvodňovacích korytech zkoumaných v prostoru Horního a Dolního náměstí a přilehlých parcel, příslušné zprávy jsou uloženy v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

v roce 2002 ve dvorním traktu původního domu č. 151 na Horním náměstí, a z vrstev zkoumaných v sondě S6 na Dolním náměstí v r. 2003 – tedy z veřejného prostranství.³⁷⁸ V obou případech se v podloží souvrství ze 13. a 14. století nacházel zahloubený objekt s nálezy 1. poloviny 13. století. Pylová spektra z obou zkoumaných ploch se příliš neliší, zásadní rozdíly se neprojevují ani mezi jednotlivými vrstvami (Jankovská 2004, 3).³⁷⁹ Důležitý je ale poznatek, že výplně objektů svázaných s počáteční fází města jsouvíce než mladší vrstvy kontaminovány pylem dřevin (převážně jedle a borovice spolu s dřevinami charakteristickými pro lužní lesy). Jedná se patrně o odraz skutečnosti, že město bylo v prvních desetiletích své existence obklopeno krajinou s přetrvávající raně středověkou strukturou osídlení a lesní porosty definitivně ustoupily z okolí města až v souvislosti s vrcholně středověkou transformací zdejších zemědělských sídlišť ve 30. a 40. letech 13. století.³⁸⁰ Analýza vzorků z dvorních partií zástavby Horního náměstí také prokázala ve všech nálezových situacích vajíčka parazitických červů (škrkavka, roup a zvláště tenkohlavec bičíkový), které naopak nebyly doloženy na Dolním náměstí. Podobně jako populace dalších měst, byli tak i obyvatelé středověké Opavy sužováni těmito cizopasníky. Výskyt vajíček těchto červů v sídlištních a odpadních vrstvách pak dále vypovídá i o tom, že dvorní partie středověké zástavby byly intenzívně znečišťovány fekáliemi.

Výživu opavské středověké městské společnosti a řadu dalších hospodářských aspektů přibližují **rozbory zvířecího osteologického materiálu**. Mezi nálezy, vyzvednutými v roce 2003 z nejstarší úrovně dláždění Dolního náměstí, převládají kosti hovězího dobytka následované pozůstatky vepřů, malých přežvýkavců a koně. Již jen okrajově je zastoupena i lovná zvěř (jelen, medvěd), jedinou kostí je doložen osel.³⁸¹ Většina zvířat chovaná pro maso byla usmrcena v jatečním věku, velký význam pro interpretaci masivního výskytu kostí v opavských dlážděních a štětech 13. a 14. století má vyhodnocení četnosti zastoupení jednotlivých částí skeletu tura domácího. Z dláždění odkrytého v ploše o rozloze pouze 20 m² pochází 317 lopatek, náležících 160 jedincům, část z nich nese stopy předchozího řemeslného zpracování. Je proto pravděpodobné, že do dlažeb byl záměrně umístěn výrobní odpad z košťářské výroby, který tak dobře posloužil ke zpevnění plochy veřejného prostranství. Podobnou situaci odráží i analýza zvířecích kostí z vrstev 13. a 14. století z prostoru dvorů

---

³⁷⁸ JANKOVSKÁ, Vlasta. *Pyloanalytická studie vzorků z Opavy – domovní blok Horní náměstí - Pekařská – Kolářská; výsledky a jejich interpretace*. Brno 2003. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě; JANKOVSKÁ, Vlasta. *Výsledky pylové analýzy čtyř vzorků z lokality Opava – Dolní náměstí, akce 27/03*. Brno 2004. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ - ÚOP v Ostravě.

³⁷⁹ JANKOVSKÁ, Vlasta. *Výsledky pylové analýzy čtyř vzorků*, s. 3.

³⁸⁰ MARETHOVÁ, Barbara – ZEŽULA, Michal. *V polsko-moravském pohraničí*.

³⁸¹ NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Analýza zvířecího osteologického materiálu z Opavy – Dolní náměstí*. Brno 2004. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

domů č. p. 151 a 152 na Horním náměstí.³⁸² Poněkud odlišný obraz poskytují osteologické rozборы výplní odpadních jímek³⁸³ odkrytých v letech 1988-1989 na Hrnčířské ulici.³⁸⁴ V některých objektech se zde vyskytují pozůstatky i jiných než hospodářských zvířat, především psů a koček. Výskyt kompletních skeletů spolu s vysokým počtem doložených jedinců v některých objektech tak svědčí o využívání odpadních jímek k uložení uhynulých zvířat.³⁸⁵ Zajímavý je postřeh, že jeden ze psů z jímky č. 2 přežil mnohačetné zlomeniny, které se dobře vyhojily. Majitel se tedy musel o zvíře svědomitě starat v době jeho nemohoucnosti. Mršiny drobných domácích šelem byly kolem přelomu 14. a 15. století ukládány také v prostoru parkánu při kuchyni opavského hradu. Zde deponovaný kuchyňský odpad má ale především vztah ke stolování dvora opavských vévodů a dalších obyvatel hradu. Mezi kostmi hospodářských zvířat dominuje tur domácí, následovaný prasetem domácím, zajímavou složku v souboru osteologických nálezů představují ulity hlemýžďe zahradního, který byl ve vyšším sociálním prostředí oblíbeným postním pokrmem.³⁸⁶

3. 13. Shrnutí

Opava náleží k městům, která vznikla v návaznosti na starší osídlení. Nejednalo se ovšem o případ, kdy lokace institucionálního města znamenala završení dlouhodobého vývoje sídelní aglomerace navázané na raně středověké správní (hradské) centrum. To bylo dáno specifickým vývojem Holasicka (pozdějšího Opavska) jako pohraniční kontaktní zóny, ve které se žádné takové centrum nerozvinulo. Raně středověký hrad v Hradci nad Moravicí byl pohraniční moravskou pevností a místem, kde se vybíralo clo, problematika centra piastovské kastelánie nebyla doposud spolehlivě objasněna. Přesto je patrná jistá návaznost města na sídelní strukturu, a především komunikační síť raně středověkého Holasovicka. Celnice v Hradci, nově se ukazující spojitost hradiska v Kylešovicích s dálkovým obchodem, a také stopa cest v urbanistické struktuře Opavy naznačují, že město zaujalo polohu na jedné z větví důležité komunikace spojující Moravu s Polskem v místě, kde se z ní při brodu přes Opavu

---

³⁸² NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z lokality Opava – vnitroblok*. Brno b. d. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ – ÚOP v Ostravě; KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Opava - vnitroblok (Horní náměstí, ulice Kolářská, Pekařská). Nálezová zpráva*.

³⁸³ NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Analýza zvířecího osteologického materiálu z Opavy – Dolní náměstí*.

³⁸⁴ KOUŘIL, Pavel. *Archäologische Rettungsgrabung in Opava – Gottwaldova Gasse*. PV 1988, 1991, s. 54; KOUŘIL, Pavel. *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech*. AH 18, 1993, s. 141-150.

³⁸⁵ Srov. NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Zvířecí kosti ze středověkých jímek v Opavě*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 53, 2003, s. 14, tab. 12: jímka č. 2: pes – 14 jedinců; kočka – 13 jedinců.

³⁸⁶ SŮVOVÁ, Zdeňka. *Opava – Müllerův dům*. Archeozoologická analýza. 2018. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě; ZEŽULA, Michal. *Příprava pokrmů a stolování ve světle archeologických pramenů z Opavska a Ratibořska*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu*, s. 203-204.

odpojovaly odbočky směrem na severovýchod do Malopolska a na severozápad do dolního Slezska.

Na připojení Holasicka k Moravě na počátku 80. let 12. století zřejmě navázala kolonizace doposud neosídlených oblastí v tomto území, která doplnila zdejší sídelní strukturu a zároveň je pomáhala zajistit proti případným pokusům o restauraci piastovské vlády, stejně jako donace církevním institucím, doložená na počátku 13. století písemnými prameny. Archeologicky se příchod nových osadníků z Moravy projevuje přítomností pozdně hradištní keramiky technologicky a morfologicky spjaté s moravským prostředím, doložené v Holasovicích, Moravské Ostravě a také v předlokačnické a lokačnické Opavě, kde se ovšem jedná o její mladší horizont více ovlivněný domácí výrobní tradicí.

Předlokačnická Opava zaujala na konci 12. století polohu situovanou nejspíše záměrně mimo starší sídelní areály. Mladohradištní nálezy nejsou z území města doloženy, a může se tak jednat o doklad snahy nevstoupit příliš razantně do života zdejších venkovských komunit, jejichž sídliště dokládají nálezy z Opavy-Jaktaře, Opavy-Palhance, Malých Hoštic a Vávrovic. Nelze vyloučit, že se spíše klidným vstupem přemyslovské moci do Holasicka souvisí také vznik sakrální stavby v prostoru holasovického návrší, otázku návaznosti této stavby, jejího raně gotického nástupce a zeměpanského dvora na možné starší mocenské centrum, není ale možné s ohledem na stav pramenné základny uspokojivě vyřešit. Předpokládáme ale, že anexe Holasicka byla vedena snahou hospodářsky profitovat z nových územních zisků a destrukce zdejších společenských a hospodářských struktur by byla vzhledem k těmto cílům kontraproduktivní.

Samotná Opava vystupuje poprvé v písemných pramenech v červenci roku 1201, kdy král Přemysl I. Otakar věnoval zde situovanou (*in Oppaua*) krčmu premonstrátům z kláštera Hradisko, v roce 1204 papež Inocenc III. potvrdil donaci jeho bratra, moravského markraběte Vladislava Jindřicha, který spolu s králem, věnoval pozemky v Opavě řádu německých rytířů. V roce 1201 je také poprvé zmíněna holasická provincie jako součást Moravy a desátky z ní postoupil Přemysl I. Otakar jako český král a tehdy i olomoucký kníže olomouckému biskupství. I když datace některých archeologicky nalezených dřev ukazuje, že území pozdějšího města bylo s nižší intenzitou osídleno již dříve, stopy této osady, při brodu přes řeku Opavu vybavené krčmou, se archeologicky hledají těžko. Nejstarší keramický horizont, který provází také první desetiletí života institucionálního města, nedokážeme členit, a příslušné nálezové situace tak nelze přiřadit městu či jeho předchůdci.

Zmíněné majetkové transakce, dále zajišťující nově získanou provincii, předznamenávaly změny, které měly přijít v dalších dvou desetiletích. Tou byla lokace institucionálního města, kdy do tohoto dříve odlehlého regionu vstoupila městská obec s vlastní samosprávou řídicí se

magdeburským právem. Velké opavské privilegium z roku 1224 přineslo obci výsady v místním i dálkovém obchodu a hospodářskou sílu města upevnilo i rozsáhlými majetkovými donacemi v jeho bezprostředním zázemí. Vysazení města ale nebylo možné bez reorganizace zdejších majetkových poměrů, kdy byla hradišťským mnichům odňata dříve darovaná krčma (v rámci nucené směny?), zatímco němečtí rytíři, kteří se etablovali v duchovní správě města, svoje pozemky udrželi, i když je rozdělil městský příkop.

Cílem výše podaného přehledu archeologických dokladů rozvoje města v prvních dvou stoletích jeho existence, bylo odpovědět na otázku, jakým způsobem se prostor institucionálního města vydělil z okolní krajiny, jaká byla jeho vnitřní organizace, a jak vypadal život jeho obyvatel. Je přitom evidentní, že rozvoj města probíhal v určitých etapách, s jejichž časovým vymezením nám pomáhá dendrochronologie:

1. etapa (1213-1220 až 30. léta 13. století): areál města je vymezen příkopem a patrně jen lehce opevněn zemním valem. Zástavba, jejíž základ tvoří 65 plnoprávných domů, lemuje kromě náměstí (později nazvaného Horní) starší komunikační tahy, které město integrovalo do svého urbanistického rozvrhu. Součástí těchto domů jsou kvadratické suterénní prostory vyhloubené do podložní spraše, řešení nadzemních částí nám uniká, jistě se však jedná o dřevohliněné stavby. Duchovní správu vykonává řád německých rytířů, který spravuje městskou faru a v rámci svých pozemků v západní části města zřizuje komendu. Organizace zástavby není patrně nijak pokročilá, v ploše pozdějšího Dolního náměstí i Dobyčtího trhu se setkáváme s různými sídlištními jámami. Obyvatelé města používají keramiku místní výrobní tradice, předpokládá se silná závislost města a jeho převážně kupecké komunity na řemeslné produkci zemědělského zázemí. Infrastruktura neexistuje, nebo je jen velmi málo rozvinutá a nezanechala výraznější archeologické stopy. Pravděpodobná je existence sakrální stavby s pohřebištěm v místě pozdějšího kláštera minoritů, možná se špitální funkcí.

2. etapa (30. léta 13. století až 50. léta 13. století): staví se hradební zeď s věžemi a bránami. Město získává základ své urbanistické struktury, vzniká Dolní náměstí a Dobyčtí trh, na jehož jižním konci se usazují minorité, kteří v návaznosti na starší sakrální objekt budují konventní kostel sv. Ducha. Zástavba se zahušťuje, nově vytyčená veřejná prostranství postupně začínají obklopot domy, jejich právní výsady jsou již redukovány. Zástavba je i nadále dřevohliněná, vybavená kvadratickými suterény, a situovaná převážně v určitém odstupu od domovní fronty. Jednotlivé parcely jsou ohrazeny ploty, v souvislosti s rozvojem zástavby vybavené sklepy začíná narůstat úroveň terénu, zemina se v důsledku absence pevné domovní fronty dostává splachy do ulic. Město buduje infrastrukturu: odvodňovací koryta, která odvádějí ven z města odpadní a dešťovou vodu, hlavní komunikační tahy a veřejná prostranství jsou zpevněny kamenným posypem, jeho položení předchází odstranění

svrchních terénních vrstev. Místní keramickou produkci začínají ovlivňovat technologické inovace a nástup nových tvarů, přepokládáme také rozšíření skleněných nádob v městských domácnostech. Mění se také krajina v okolí města. Z pylového spektra v analyzovaných sedimentech mizí kolem poloviny 13. století pyly dřevin, což ukazuje na rozšíření zemědělsky obdělávaných ploch v souvislosti s transformací venkovského osídlení.

3. etapa (cca 1250 – přelom 13. a 14. století): ve městě přibývají další zděné stavby související s rozvojem zdejších sakrálních areálů a novými řeholními domy (klášter dominikánů s kostelem sv. Václava a klarisek). Při Dolním náměstí je vystavěn filiální kostel sv. Vojtěcha. V doposud nezastavěné jižní části města vznikají ortogonálně organizované čtyři nové domovní bloky, jejichž páteří je Ostrožná ulice. V důsledku toho je vystavěna nová Hvozdnická brána. V severní části města je ale v závěru 13. století naopak jeden domovní blok zrušen a nahrazen klášterem dominikánů. Uliční síť se stabilizuje, do konce 13. století snad již můžeme počítat s existencí většiny domů disponujících várečným právem (270). Jedná se stále ještě o dřevohliněné stavby, které se ovšem v některých případech začínají přimykát svými čely k uličním čarám (Radniční ulice). Od poloviny 13. století se začínají prosazovat odpadní jímky, méně jsou doloženy studně. Intenzivní stavební činnost s sebou nese masivní nárůst terénu a opakované zanášení dlažeb na náměstích a v ulicích splachy, na což město na některých místech reaguje výstavbou dřevěných cest. Rozvíjejí se předměstí. Zcela dominuje unifikovaná vrcholně středověká keramická produkce, mezi archeologickými nálezy se vyskytuje luxusní zboží (benátské sklo aj.). Ve městě se nacházela mincovna, se kterou lze patrně spojit starší nález brakteátového razidla a pouzdra se čtyřmi brakteáty v Radniční ulici. Vzácným dokladem životního stylu společenské elity ve městě je nález zlatého prstenu s otočnou pečetí.

4. etapa (14. století): V podstatě dostavěny jsou všechny kláštery a jejich konventní kostely, románský farní kostel nahrazuje gotické síňové trojlodí se dvěma věžemi. Uprostřed Horního náměstí je vystavěna městská věž, v závěru století se město stává rezidencí, při severovýchodním ohybu hradeb zakládá vévoda Přemek I. Opavský hrad. Současně je městská hradba posílena parkánovou hradbou, s čímž souvisí rozšíření branských systémů a nutnost posunout příkop. V městské zástavbě se zvolna prosazují zděné stavby, zprvu se jedná o kvadratické komory (Steinwerk) ve střední části parcely, odkud zděný dům postupně roste směrem k uliční čáře. Převážná část zástavby ale zůstává dřevohliněná, evidujeme přitom její prostorovou kontinuitu a obnovu domů ve stejných pozicích. Úprava ulic se nemění, stále převažují jednoduché kamenné posypy. Hmotná kultura se od 2. poloviny 13. století nemění a zahrnuje v podstatě kompletní sortiment artefaktů charakteristických pro prostředí vrcholně středověkých evropských měst. V bohatém nálezovém souboru poutají

pozornost tři poutní odznaky, z nichž dva pocházejí z Cách. Rozvíjí se zástavba předměstí a niva řeky Opavy ztrácí přírodní charakter. Vedlejší rameno řeky Opavy se proměňuje v mlýnský náhon a plochy v jeho okolí jsou vysušovány, jak ukazují rekonstrukční modely vegetace vycházející z analýz rostlinných makrozbytků. Soustředění většího počtu lidí na prostorově omezené ploše města a těsné sousedství fekálních jímek a studní se neobešlo bez hygienických problémů, jak o tom svědčí vajíčka střevních parazitů z vrstev uložených ve dvorech středověkých domů.

Prezentované poznatky i jejich shrnutí představují bilanci (ovšemže ne úplnou) zhruba šesti desetiletí archeologického výzkumu historického jádra Opavy. Jakkoliv se může zdát pozitivisticky laděný seznam výsledků mnoha terénních výzkumů zbytečný a přežitý, v budoucnu předpokládaná hlubší analýza jednotlivých aspektů vývoje města ve středověku se bez heuristické základny neobejde. Zde prezentovaný text ale i tak odráží výsledky diskusí k alespoň některým již řešeným problémovým okruhům. Otázky, které si přitom opavští archeologové kladli (nejprve tváří v tvář odkrytým situacím, t. j. v „terénu“, poté při tvorbě publikačních výstupů), byly vždy ukotveny v diskurzu, ve kterém se městská archeologie aktuálně nacházela. Předpokladem relevantních odpovědí byl a zůstává komplexní přístup k řešeným problémům a interdisciplinární spolupráce. A také míra jim věnovaného úsilí a času.

Závěrem je možné položit si otázku, jaký je vlastně přínos archeologie pro poznání dějin města. Odpověď se nehledá snadno. Terénními odkryvy v rámci tzv. záchranné archeologie byl vyřešen pravděpodobně jeden ze zásadních problémů opavské historiografie, a sice otázka předlokačního osídlení. Aniž bychom dokázali načrtnout přesné kontury osady předcházející městu, víme, že nebyla velká, fungovala poměrně krátce a nacházela se pravděpodobně jen na pravém (jižním) břehu řeky. Nejdůležitější argumenty k formulaci těchto závěrů předložila Vlasta Šikulová v roce 1975, mnohé další se jistě v průběhu dalších více než 40 let podařilo upřesnit.

Otevřené zůstává, jak pokračovat v interdisciplinárním (a také společenském) dialogu dále. Písemných pramenů z dob počátků města je omezené množství a k jejich sofistikovaným analýzám a z nich vycházejícím dedukcím Jaroslava Bakaly a Martina Wihody těžko co zásadního dodat. Ti v návaznosti na své předchůdce odkryli politické a sociální pozadí změn, kterými moravsko-slezské pomezí ve 13. století prošlo, a sledovali jeho další vývoj v rámci dějin českých zemí patrně ve všech důležitých aspektech. Martin Čapský naznačil, že mnohé další informace o opavském středověku lze najít v archivech zahraničních. A Dalibor Prix propojuje výpověď písemných pramenů s tím, co sděluje architektura opavských středověkých dominant i méně nápadných jader městských domů. (Spolu)zapojením

archeologických pramenů do jimi vyprávěných příběhů můžeme představit (volně řečeno s J. Le Goffem) opavský středověk nový, ještě více vzrušující. Budeme ale muset přitom vystoupit z úzké ulity svých specializací a hledat přitom komunikační kanály s veřejností v podobě moderně pojatých expozic, šířeji srozumitelných publikací a jiných soudobých prezentačních forem. Otázkou ovšem je, jak se i tak v nepřehledné nabídce různých zkratkovitých a povrchních informací šířených a sdílených stále častěji prostřednictvím internetu a sociálních sítí s tímto přístupem prosadit.

4. Charakteristika keramické produkce na Opavsku v 1. polovině 13. století ve světle poznatků z archeologického výzkumu hrnčířské pece ve Velkých Heralticích³⁸⁷

4. 1. Úvodem

V roce 2007 byl v západní části intravilánu Velkých Heraltic (okr. Opava) realizován drobný záchranný výzkum, vyvolaný oznámením pana ing. Radomila Dostála, vlastníka nemovitosti č. p. 199, který při opravě základů zahradní besídky našel fragmenty středověkých keramických nádob. Následný terénní odkryv, provedený archeologickým pracovištěm Národního památkového ústavu v Ostravě, identifikoval v místě nálezu hrnčířskou pec, z jejíž předpecní jámy se podařilo získat další keramické nálezy, dokládající produkci tohoto řemeslného pracoviště.³⁸⁸ Následující text si klade za cíl zhodnotit zjištěnou situaci v kontextu doposud málo početných dokladů hrnčířské výroby 13. století v českých zemích a v jejich bezprostředním okolí, a dále se dotknout na základě komparace získaných nálezů a nejstaršího opavského keramického horizontu otázky osídlovacího procesu Opavska, a také vztahu města Opavy a jeho venkovského zázemí.³⁸⁹

4. 2. Velké Heraltice ve středověku

Velké Heraltice se nacházejí ve zvlněné krajině Heraltické pahorkatiny 15 km severozápadně od Opavy.³⁹⁰ Středověké jádro obce (**obr. 53**), představované dvěma řadami usedlostí s navazující lánovou plužinou, se rozkládá na jihovýchodním úbočí vrchu Světlá (436 m n. m.) ve vyvýšené poloze nad soutokem Heraltického a Horeckého potoka. Nadmořská výška se v intravilánu pohybuje mezi 340-380 m n. m. Zatímco severní řada usedlostí zakončená na východním okraji vrchnostenským dvorem lemuje původní průběh cesty spojující Opavu s Bruntálem, jižní řada usedlostí se ve východní části intravilánu od této komunikace odklání směrem k jihu a takto uvolněný prostor zaujímá trojúhelníkovitá návěs, které do poloviny 20. století dominovala dědičná rychta. Dnes je návěs druhotně zaplněná novověkou zástavbou. Zhruba uprostřed, nad jižní řadou usedlostí je umístěn farní kostel Panny Marie, poprvé zmíněný k roku 1465,³⁹¹ jehož současná podoba je výsledkem barokní

³⁸⁷ Text byl publikován jako ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic a její vztah k nejstaršímu horizontu opavské středověké keramiky*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 62, 2013, s. 301-317.

³⁸⁸ KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza. *Velké Heraltice (okr. Opava), Okružní č. p. 199 – rekonstrukce besídky*. Nálezová zpráva z akce č. 14/07 uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

³⁸⁹ VARADZIN, Ladislav. *Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy*. Archeologické rozhledy LXII, 2010, s. 17–71.

³⁹⁰ DEMEK, Jaromír (ed.) *Zeměpisný lexikon České socialistické republiky. Hory a nížiny*. Praha 1987, s. 191.

³⁹¹ Zemské desky krnovské (dále jen ZDK I). Svazek I. 1403–1522. Ed. D. Prix, Opava 2008. s. 152, č. 38, fol. 45v.

přestavby připisované krnovskému staviteli Georgu Friedrichu Gansovi z let 1751–1755.³⁹² Na severovýchodním okraji vsi se nachází barokní zámek se starším jádrem v podobě středověkého hradu, jehož stavitelé využili mírně vyvýšenou polohu na hraně údolí Heraltického potoka. Proluka, která původně hrad a ves oddělovala, byla podobně jako náves v průběhu novověku zčásti zastavěna, potoční nivu pod vsí zaujal rybník a pod ním situovaný lihovar a mlýn.

Starším dějinám a stavební podobě šlechtického sídla ve Velkých Heralticích věnovala pozornost řada badatelů.³⁹³ Na základě novějších výzkumů lze jeho středověké jádro rekonstruovat jako obdélnou dispozici s válcovou věží v severozápadním nároží a palácem při jižní obvodové hradební zdi. Později, patrně někdy v průběhu 15. století, byl hrad doplněn o branskou budovu přistavěnou k západní zdi paláce. Hradní areál byl chráněn ze tří stran příkopem, a jeho poloha umožňovala vynikající kontrolu v severním sousedství situované komunikace.

První písemná zmínka o hradu pochází z let 1295-1296,³⁹⁴ jeho výstavba je připisována významnému příslušníkovi místní provinciální nobility Vojslavovi z Lublic a Heraltic, který vystupuje v písemných pramenech poprvé v roce 1255, přičemž v letech 1265 a 1269 je výslovně uváděn s přídomkem odkazujícím na Heraltice.³⁹⁵ Jakým způsobem se uvedený šlechtic k držení Heraltic dostal, není známo, je ovšem pravděpodobné, že se tak stalo díky jeho vztahům k zeměpanskému prostředí. Uvažována též bývá Vojslavova příslušnost k mocnému rodu Benešoviců,³⁹⁶ jejichž přílehlé rozsáhlé dominium s centrem v Horním Benešově, vysazeném roku 1253, mohlo mít svůj původ již v královské donaci z počátku 40. let 13. století.³⁹⁷ Jisté je, že stavební podoba opevněného sídla ve Velkých Heralticích, které lze považovat za nejstarší šlechtický hrad v opavské provincii, byla přímo ovlivněna příkladem nedlouho předtím vystavěného hradu na Cvilíně (Lobenštejn). Jeho vznik v době

---

³⁹²PRIX, Dalibor. *Průzkum kostela sv. Bartoloměje v Malých Heralticích a jeho výsledky*. Průzkumy památek II/1996, s. 134, pozn. 36.

³⁹³Shrnutí a přehled písemných zpráv a dosavadní literární produkce se vztahem k hradu spolu s podrobným popisem a zaměřením dochovaných pozůstatků starších stavebních fází zpracovali KOUŘIL Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 156–165.

³⁹⁴LOSERTH, Johann (ed.). *Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II.* Prag 1896, s. 38-39, č. 21, k tomu WIHODA, Martin. *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava*. Časopis Slezského muzea, série B 38, 1989, s. 148-154 a KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 156.

³⁹⁵CDBV. 1, s. 640-642, č. 432; CDB V. 2, s. 182–184, č. 592 srov. KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 156 a 434.

³⁹⁶WIHODA, Martin. *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích*, s. 154.

³⁹⁷Tak uvažuje Dalibor Prix v pasážích věnovaných počátkům Horního Benešova, publikované v rámci studie KIECOŇ, Marek – PRIX, Dalibor – ZEŽULA, Michal. *Měšťanské domy čp. 30 a 31 v Horním Benešově*, Průzkumy památek 13-2, 2006, s. 68-69.

kolem poloviny 13. století je přitom spojen s působením královského podkomořího Beneše jako nejvýznamnějšího představitele Benešoviců na Opavsku.³⁹⁸

Pojmenování vsi Heraltic odkazuje ke jménu lokátora, ale kdo dal impuls ke kolonizaci území situovaného severně od řeky Moravice mezi stěbořickým újezdem v majetku Velehradského kláštera a zeměpanským krnovským újezdem (náležícím krátce v roce 1240 tišnovským cisterciáckám), není jasné. Patrně se ale jednalo o výsledek aktivit zeměpanských úředníků a lokátorů ve 30. a 40. letech 13. století, na což ukazuje sídelní forma vesnice, která bývá, podobně jako okolní řadové a silniční návesní vsi v bezprostředním okolí (Malé Heraltice, Sosnová, Brumovice) i jinde v rámci opavské provincie (Staré Město u Bruntálu, starší vrstva vsí na Osoblažsku), spojována právě s ranými fázemi vrcholně středověké transformace moravsko-slezského pomezí před polovinou 13. století.³⁹⁹ Předpokládá se přitom účast opavských a bruntálských měšťanů na organizaci kolonizačního procesu. Vůbec prvnímu jménem známému opavskému měšťanovi Ekkerhardovi je tak možno patrně připsat podíl na kolonizaci stěbořického újezdu velehradských cisterciáků, jak naznačují pojmenování jižně od Velkých Heraltic situované vsi Jakartovice („*Ekhartstorf*“) a v severovýchodním sousedství Opavy se rozkládajících Pustých Jakartic. V těchto uvažovaných souvislostech není bez zajímavosti, že kolem roku 1269 se v pramenech mezi příslušníky městské elity objevuje i jistý Herold.⁴⁰⁰

4. 3. Archeologický výzkum v areálu usedlosti čp. 76 ve Velkých Heralticích v roce 2007

Archeologickým výzkumem dotčená plocha přiléhá k jižní štítové stěně hospodářské budovy příslušné v 1. polovině 19. století k zemědělské usedlosti č. p. 76 ve vlastnictví Johanna Weisse.⁴⁰¹ Ačkoliv většina katastru vsi v průběhu novověku byla nově rozměřená, stopu středověké záhumenicové plužiny uchovaly zahrady přiléhající v původní šíři k jednotlivým usedlostem. Lze tak rekonstruovat středověké jádro zástavby, jehož součástí jistě byla i námi sledovaná usedlost. K ní příslušný stavební soubor zahrnoval v době před polovinou 19. století zděný dům s obytnou částí, štítem orientovaný směrem k návsi, který uzavíral ze západní strany poměrně rozlehlé nádvoří, vymezené na severu dřevěnou stodolou a ze západu přímo k parcelní hranici přistavěnou další hospodářskou budovou. Ve středu

³⁹⁸K osobě Beneše ze Cvilína srov. ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region*, s. 246-247; KOUŘIL, Pavel – PRIX Dalibor – WIHODA Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 424 a 435-436.

³⁹⁹Této problematice se dotkl PRIX, Dalibor. *Barokní kostel sv. Kateřiny v Sosnové. Na okraj poznání díla krnovské stavitelské rodiny Gansů*. CSIM-B, 47, 1998, s. 108-121, zde na s. 114-115, pozn. 5; dále k tomu PRIX, Dalibor – ZEŽULA, Michal. *Středověké osídlení Bohušova*, s. 449.

⁴⁰⁰CDB V-2, s. 204-206, č. 606; CDB V-2, s. 182-184, č. 92; blíže k tomu viz KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 79 a WIHODA, Martin. *První opavské století*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava, s. 54-56.

⁴⁰¹Zemský archiv v Opavě, Stablní katastr slezský, inv. č. 332, sign. Sl. 470, č. kart. 80.

nádvoří, avšak blíže návsi, pak byl situován výminek (?) s kvadratickou zděnou komorou. V této podobě se usedlost nijak nevymykala z celkového obrazu zdejší vesnické zástavby, o jejímž středověkém a raně novověkém vývoji nemáme k dispozici žádné relevantní informace. Na základě nečetných archeologicky zjištěných dokladů lze v širším prostoru moravskoslezského pomezí předpokládat v těchto vývojových etapách určitý podíl dřevohliněné zástavby vybavené kvadratickými, případně obdélnými polosuterény.⁴⁰² Z hlediska námi sledované problematiky je ale podstatné, že soubor archeologických nálezů získaný v průběhu výzkumu zahrnuje keramické fragmenty širokého časového rozpětí (13.-19. století), které ukazují na dlouhodobou kontinuitu osídlení východní části velkoheraltického intravilánu.⁴⁰³

4. 3. 1. Nálezová situace

K nálezům středověkých keramických fragmentů došlo při podkopávání základů přeneseného dřevěného zádveří, využívaného majitelem domu č. p. 199 jako zahradní besídka. První fáze archeologického výzkumu se proto soustředila na dokumentaci profilu (obr. 55: c), začištěného v úzké rýze pod jižní stěnou této drobné stavby, zčásti již zasypané kamenivem. V podloží zahradního horizontu označeného jako s.j. 100 zde byla zaznamenána hnědá prachová hlína s.j. 101 vyplňující přibližně 0,6 m hlubokou jámu hloubenou z úrovně povrchu podloží. Těmito pracemi byly získány další keramické zlomky, kterými bylo možno doplnit části nádob předaných ing. Dostálem, takže byla možná identifikace původně nestratifikovaného souboru právě s dokumentovanou výplní. Nápadným znakem tohoto keramického souboru byly defekty v podobě šedočerných skvrn a povrchových prasklin, vzniklé nerovnoměrným působením žáru při výpalu, resp. chybnou regulací jeho oxidační a redukční fáze.⁴⁰⁴

Další část archeologického odkryvu se soustředila na interiér besídky, kde měly být sníženy podlahové vrstvy. I zde byla zaznamenána zahradní vrstva (s.j. 104, 115), nasedající přímo na žlutohnědou ulehlou podložní vrstvu. V ní se projevila výplň zahloubeného objektu,

---

⁴⁰²Např. KRASNOKUTSKÁ, Tereza – KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Hladké Životice (k.ú. Hladké Životice, okr. Nový Jičín), usedlost č. p. 8. Záchranný předstihový výzkum. Přehled výzkumů 49.* Brno 2008, s. 397-398; dále byl polozahloubený suterén dřevohliněné stavby odkryt záchranným výzkumem v areálu fary ve Stěbořicích (akce NPÚ Ostrava č. 67/12, nepublikováno).

⁴⁰³Totéž ukazují i výsledky drobného nepublikovaného výzkumu, kterým byla v roce 2011 v základových pasech novostavby rodinného domu situované mezi č. p. 63 a 64 dokumentována část sídlištní jámy a kulturní vrstva. I zde soubor keramických nálezů z poslední třetiny 13. století prokazuje dlouhodobou sídlištní tradici východní části intravilánu, tentokrát ale v případě jižní řady usedlostí (akce NPÚ Ostrava č. 52/11, nepublikováno).

⁴⁰⁴Mikropetrografický rozbor tří fragmentů nádob spojovaných s produkcí vypalovanou v peci (vz. č. 1 – viz obr. 5/4, vz. č. 2 – obr. 6/14, vz. č. 3 – obr. 5/3) a jednoho zlomku silnostěnné nádoby s příměsí grafitu (vz. č. 4) realizoval Martin Hložek, který rovněž provedl posouzení teploty výpalu a příčin vzniku povrchových defektů nádob. Výsledky rovněž porovnal s již dříve provedenými analýzami opavské středověké keramiky. HLOŽEK, Martin. *Mikropetrografické rozborů středověké keramiky z Velkých Heraltic.* Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

rozčleněná v průběhu jeho preparace do dvou základních částí (s.j. 109 a 110; s.j. 113) oddělených uhlíkatou vrstvou s.j. 112. V rámci svrchní části výplně se pak při severovýchodní stěně jámy objevil blok (s.j. 111) vypálené hlíny cihlově červené barvy promíchané kameny střední velikosti (místní droby a břidlice). Výraznou příměs kamenů vykazovala také spodní část výplně s.j. 113 s četnou příměsí uhlíků, pod kterou se již nacházelo dno objektu, v severní části překryté tenkou (cca 5 cm) šedočernou hlinitou vrstvou. Vypreparovaný objekt s.j. 500 byl orientovaný delší stranou ve směru sever-jih, měl jednoduchý oválný půdorys a jeho maximální zjištěné rozměry dosahovaly $1,82 \times 1,7$ m, maximální hloubka se pohybovala kolem 1 m. Stěny a konkávní dno byly vypáleny do cihlově červené barvy (**obr. 54 a 55**).

Popsanou situaci interpretujeme, zejména s ohledem na přítomnost defektní keramické produkce, jako pozůstatek jednoduché oválné hrnčířské pece vertikální bezroštové konstrukce, s jejíž destruovanou kopulí patrně souvisejí kamenné koncentrace a přepálená hlína vyskytující se ve výplni její zahloubené části. Terén v okolí vypalovací komory byl mírně (do 10 cm) snížen, jeho původní úroveň se ale nedochovala, půdní horizont, příp. kulturní vrstva vytvořená v době funkce tohoto zařízení byly zcela homogenizovány dlouhodobou zemědělskou kultivací.

Interpretace zkoumaného objektu jako hrnčířské pece je založena jednak na přítomnosti výrobních defektů na části keramických nálezů z jeho výplně, jednak na obecné shodě s podobnými pyrotechnologickými zařízeními datovanými do období 12./13.–13. století. Jejich přehled podal nedávno Ladislav Varadzin, který uvádí z prostoru České republiky, Slovenska a Polska celkem pět lokalit (Bruntál, Česká Lípa, Kostelec nad Orlicí, Mohelnice, Tisová), kde byla zachycena jedna či více jednoprostorových pecí, z jejichž nálezového kontextu, resp. přítomnosti vsádky či výrobního odpadu, vyplývá spojitost s hrnčířskou výrobou.⁴⁰⁵ Ve všech případech se jedná o kruhové či oválné jámy s vypálenými stěnami a dnem, na které v některých případech navazuje předpecní jáma (např. Tisová – Staré Mýto).

---

⁴⁰⁵VARADZIN, Ladislav *Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy*, s. 66 a n. Dataci hrnčířského areálu v Mohelnici upřesní teprve celková publikace výzkumu. K výzkumu hrnčířských pecí na Moravě srov. NEKUDA, Vladimír. *Nálezy středověkých hrnčířských pecí na Moravě*. Časopis moravského muzea, Vědy společenské XLVIII, 1963, s. 57-84; ZATLOUKAL, Richard. *Archeologické doklady hrnčířství ve 13. až první polovině 16. století na Moravě a ve Slezsku*. Archeologia technica 11, s. 60-74; nejnověji pak PROCHÁZKA, Rudolf. *Mittelalterliche Töpferöfen in Mähren* (v tisku), který označuje uvedený typ pecí jako „jednoduché jednokomorové“ (bez středového soklu) a situaci na Moravě hodnotí v širším evropském kontextu, srov. HEEGE, Andreas. *Töpferöfen – Potterykilns – Four de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.-20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Basler Hefte zur Archäologie 4. Basel 2007, s. 9-203.

4. 3. 2. Keramické nálezy a jejich vyhodnocení

Z archeologického odkryvu pece z Velkých Heraltic pochází celkem 164 fragmentů keramických nádob (obr. 56, 57), zhruba polovina (76 ks) těchto nálezů byla značně fragmentarizována a nacházela se v zahradní vrstvě s.j. 104. Jednalo se převážně o vrcholně středověkou produkci, kterou je možné na základě nejčastěji zastoupených okrajů (okruží s ovalenou vnitřní plochou a oboustranně prožlabená) datovat do poslední třetiny 13. až 1. poloviny 14. století, kdy se zřejmě postupný proces zaplnění objektu završil, a jeho prostor byl nivelizován s okolním terénem.⁴⁰⁶ S produkcí hrnčářské dílny, k níž pec náležela, naproti tomu můžeme s vysokou mírou pravděpodobnosti spojit keramické nálezy z výplně jižní části vypalovací komory zkoumané z exteriéru (s.j. 101) a ze svrchní části její výplně (s.j. 109, 115), dochované v interiéru zahradní besídky, které minimálně v jednom případě (obr. 56: 3) pocházejí z jedné nádoby. Z uvedených situací bylo získáno celkem 41 větších fragmentů keramiky, 29 z nich přitom náleží 4–5 částečně rekonstruovaným nádobám vykazujícím řadu shodných znaků, takže je lze považovat za součást jedné vsádky (obr. 56, 57/14). Jedná se o bezuché hrnce, z nichž se ve dvou případech dochovala torza jejich horní částí s výdutí, ve zbývajících dvou případech se jedná o okraj s podhrdlím, resp. dno, jehož souvislost s některou z uvedených nádob je pravděpodobná, nikoliv však prokazatelná.

Výchozí surovinu pro výrobu nádob představovala cihlářská, resp. slídnatá sprašová hlína. Ačkoliv přímo ve Velkých Heralticích tvoří půdotvorný substrát jílovité břidlice, prachovce a droby jesenického kulmu, v bezprostředním severním sousedství obce se objevují kvartérní sedimenty, nejbližší dostupná lokalita s výskytem sprašových hlín se nachází podle geologických map při cestě spojující Velké Heraltice s Brumovicemi, zhruba ve vzdálenosti 500 m od zkoumaného výrobního areálu.⁴⁰⁷ Z technologického hlediska se jedná o poměrně dokonale obtáčenou keramiku s hladkým povrchem, nerovnoměrně vypálenou při teplotách odhadovaných v rozmezí 600-700°C. Špatně zvládnutý vypalovací proces, při němž se nejprve uplatňovala redukce vzduchu vystřídaná oxidačním plamenem, je příčinou variabilní barevnosti, ve které převažuje světle červená barva přecházející do světle šedé s šedočernými skvrnami. Také na řezu střepu lze pozorovat nepravidelný sendvičový efekt, kdy cihlově červená barva přechází do oranžové a černé. Několik fragmentů ukazuje, že při výpalu došlo

⁴⁰⁶Obečným vývojovým tendencím středověké keramiky v prostoru moravskoslezského pomezí v průběhu 13. stol. srov. např. KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die Straßen und Ringe*, s. 221; ZEZULA, Michal – MORAVEC, Zbyněk – KOČÁR, Petr – SŮVOVÁ, Zdeňka. *Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava 2009, s. 538-579 (zde s. 558-563); případně geograficky blízký soubor z hradu Vartnova: KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 352-372.

⁴⁰⁷Mapový server České geologické služby

http://www.geology.cz/app/ciselniky/lokalizace/show_map.php?mapa=g50&y=508800&x=1082600&s=1
zobrazeno dne 31. 10. 2014.

také k destrukci některých nádob, kdy se z vnější strany oddělila část povrchové vrstvy (obr. 5/4, srov. též tab. 1).

Okraje všech nádob jsou vně vyhnuté a profilované, ve třech případech se již značně blíží oboustranně prožlabenému okruží charakteristickému pro starší horizont vrcholně středověké produkce. Výzdoba sestává z vlnic, které jsou aplikovány na podhrdlí nádob, příp. na vnější ploše okraje, výdutě pokrývá rytá šroubovice, doprovázená stupňovitými vývalky. Jediné dochované dno je opatřeno značkou s ne úplně zřetelným mřížovitým motivem (obr. 57/14).

Soubor rekonstruovaných nádob doprovázely ve výplni pece (s.j. 109 a 115) i další keramické fragmenty, z nichž část vykazuje shodnou materiálovou charakteristiku a vzhled, a patrně tedy s nimi souvisí (obr. 57/2-7, 12, 14), kromě toho se zde ale vyskytly i zlomky náležející jiným materiálovým třídám. Jedná se o fragmenty pocházející ze silnostěnných nádob s příměsí grafitu v keramické hmotě, jejíž výchozí surovinou bylo eluvium grafitických břidlic, které se v této části Nížkého Jeseníku nevyskytují, takže tyto fragmenty patrně s produkcí vypalovanou ve zkoumané peci nemají souvislost (obr. 57/1, 8, 13). Mezi nálezy z vrstvy s.j. 101 nacházíme také fragmenty redukčně vypalované vrcholně středověké keramiky (obr. 57/, 10, 11). Tyto nálezy ale nejspíše náležejí až výše uloženému zahradnímu horizontu, jehož spodní hranici se v úzké rýze pod základy besídky nepodařilo spolehlivě určit (srov. obr. 55/c).

Keramické nálezy, které lze spojit s produkcí hrnčírské dílny, jejíž součástí byla zkoumaná pec, svoji obecnou charakteristikou vykazují řadu shodných znaků s opavskými soubory označovanými jako „keramika raně středověké výrobní tradice“ a spojovanými s osadou předcházející lokaci města a s prvními desetiletími jeho existence, tedy s časovým intervalem vymezeným poslední čtvrtinou 12. století až 30.-40. léty 13. století.⁴⁰⁸ Charakteristickým znakem této produkce je zhruba rovnoměrné zastoupení keramických tříd s obsahem grafitu, které se vážou především na silnostěnné nádoby se vzhůru vytaženými („římsovými“) okraji a keramických tříd, kde se grafit ve výchozí surovině neprojevuje. Tato část keramické produkce je, podobně jako hrnce z Velkých Heraltic, charakterizována hladkým povrchem s modelačními rýhami a shodnými výzdobnými motivy, sestávajícími z jednoduchých, vícenásobných a hřebenových vlnic a obvodových rýh, resp. šroubovice. Okraje těchto nádob jsou nejčastěji utvářeny jako vně vyhnuté a vzhůru vytažené s velmi

---

⁴⁰⁸Výběr souborů náležících nejstaršímu opavskému keramickému horizontu je dostupný např. v následujících článcích a studiích: ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce*, s. 107-108, tab. 97-101; ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování záchranných akcí*, s. 69-71, tab. 55-57; TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10*, s. 223-228; KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy*, s. 68, obr. 9; ZEŽULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 124, obr. 4/1-12; KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROŠOVÁ, Romana – ZEŽULA, Michal. *Opevnění města Opavy*, s. 184, obr. 16; ZEŽULA, Michal. *Kuchyňská a stolní keramika*. In: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEŽULA Michal (eds.). *Předměty vyprávějí*, s. 28-31.

variabilní profilací, ve které se velmi často uplatňuje reziduum oblé lišty při spodní hraně okraje, takže v kombinaci s obvyklým prožlabením vnitřní i vnější plochy připomínají tyto okraje okruží charakteristická pro mladší vrcholně středověkou keramiku; ta ale vychází z odlišné, importované tradice.⁴⁰⁹ Důležitá je okolnost, že na rozdíl od keramických tříd s příměsí grafitu, se v této skupině keramických nálezů jen výjimečně setkáváme se vzhůru vytaženými přímými („římsovitými“) okraji. Systematická evidence keramických značek opavské středověké keramiky dosud není k dispozici, předběžně je však možné konstatovat, že pro její nejstarší horizont jsou charakteristické složité motivy, což opět spojuje velkoheraltický soubor s opavskými nálezy. Při porovnání výsledků dosud (výběrově) provedených mikropetrografických analýz opavské středověké keramiky a nálezů z Velkých Heraltic nacházíme nejvíce shodných znaků v případě nádoby (obr. 57/3), jejíž výchozí surovinou byla slídnatá sprašová hlína, která se velmi blíží opavské keramické třídě OP001. Naproti tomu v Opavě doposud nebyla identifikována žádná keramická třída, která by odpovídala zbylé části hodnocených velkoheraltických nálezů, jež se navíc odlišují i červeným zbarvením povrchu, i když není jasné, zda se nejedná o nechtěný výsledek nezvládnuté oxidační fáze výpalu. Za stávajícího stavu znalostí tedy nemůžeme jednoznačně potvrdit, zda nádoby vypalované ve zkoumané peci byly určeny pro opavský trh, i když tomu řada indicií nasvědčuje. V každém případě ale lze považovat hrnčířskou dílnu ve Velkých Heralticích za součást regionálního výrobního okruhu,⁴¹⁰ který zásoboval jak obyvatele předlokační opavské osady a dalších sídlišť v jejím okolí, tak i první generace měšťanů. Vzhledem k předpokládanému vysazení Velkých Heraltic ve 2. čtvrtině 13. století bez přímé návaznosti na starší osídlení je přitom nutné považovat představený soubor nálezů za doklad závěrečné fáze raně středověké výrobní tradice. V této souvislosti vyvstává otázka, zda okrajová profilace těchto nádob nereflektuje spíše než předchozí vývoj nové importované vzory.⁴¹¹

---

⁴⁰⁹ Problematice transferu vrcholně středověké keramické tradice do prostoru moravskoslezského pomezí z oblasti severozápadní části střední Evropy (zejména Sasko, Lužice) se věnoval Rudolf Procházka: PROCHÁZKA, Rudolf – HLOŽEK, Martin. *Opavský džbán v Brně*, s. 231-244. Z keramických souborů velmi blízkých opavské produkci 2. poloviny 13. století je možné výběrově zmínit alespoň saský Cvikov: BEUTMANN, Jens. *Untersuchungen zu Topographie*, s. 28, 54, 116; příp. Groitsch: VOIGT, Heinz-Joachim. *Die Wiprechtsburg Groitzsch*, zejm. s. 117-124.

⁴¹⁰ K problematice hrnčířských regionálních okruhů srov. KLÁPŠTĚ, Jan. *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most 1994, s. 92 a n.; KLÁPŠTĚ, Jan. *Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik*, s. 138-140; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí*, s. 311-315; VARADZIN, Ladislav. *Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy*, s. 42 a n.

⁴¹¹ Ke kontaktu starších „domácích“ tradic s novými technologiemi a tvary srov. instruktivní příklad produkce hrnčířských pracovišť ve Starém Mýtě, kde v případě nádob skupin C, D a F nacházíme rovněž blízké analogie k našemu souboru. RICHTER, Miroslav. *Hrnčířská pec ze Starého Mýta (k otázce počátků vrcholně středověké keramiky)*. *Mediaevalia Archaeologica Bohemica* 1993. Památky archeologické – Supplementum 2, s. 145-157. Pro „přechodný“ horizont opavské keramiky je charakteristická vysoká variabilita okrajové profilace, kdy se vedle „kolonizačních“ oboustranně prožlabených okruží a souběžně s nimi nastupujících ovalených okrajů s vnitřním prožlabením, setkáváme s širokou škálou vně vyhnutých a různě profilovaných okrajů, která je

4. 4. Keramická produkce 1. poloviny 13. století na Opavsku a její vztah k okolním oblastem

Vzhledem ke skutečnosti, že prostor moravskoslezského pomezí byl po celý raný středověk kontaktní zónou mezi českým a polským státem, je přirozené, že se zde v hmotné kultuře, keramickou výrobní tradici nevyjímaje, prolínají vlivy z Moravy a Polska, resp. pozdějšího Slezska. Místní raně středověké hrady (Hradec nad Moravicí, Kylešovice, Landek) ale plnily od konce 10. až do 1. poloviny 12. století spíše funkci vojenských pevností a opěrných bodů přemyslovské nebo piastovské moci. Předpokládá se přitom, že zemědělské osídlení koncentrované v té době při středním toku řeky Opavy a v prostoru Opavské (Hlubčické) pahorkatiny náleželo do sféry vlivu raného polského státu, který nejpozději kolem poloviny 12. století organizoval jeho správu prostřednictvím kastelánie se sídlem v Holasovicích.⁴¹² Díky politické situaci se v tomto pohraničním regionu patrně nemohla rozvinout žádná centrální lokalita, která by na sebe dlouhodobě vážala specifickou výrobní tradici, takže až do 12. století nelze v prostoru pozdějšího Opavska vyčlenit žádný regionální hrnčířský okruh, který by odrážel uzavřený distribuční a kulturní systém.⁴¹³ Spíše lze v tomto období předpokládat samozásobitelskou roli zdejších vesnických komunit, jejichž omezená nadvýroba dokázala uspokojit také potřeby posádek pohraničních hradů.⁴¹⁴

V 80. letech 12. století využil pozdější český král Přemysl Otakar I., tehdy v hodnosti moravského markraběte, neuspořádaných poměrů mezi slezskými Piastovci a úspěšnou vojenskou expanzí připojil Holasicko k Moravě. Navazující stabilizace tohoto územního zisku zahrnovala rozsáhlé majetkové donace moravským církevním institucím a také zakládání institucionálních měst, kde v krátkém odstupu po Bruntálu (před rokem 1213), následovaly Opava (nejpravděpodobněji mezi léty 1214–1220) a Hlubčice (patrně před rokem 1224).⁴¹⁵ První písemná zmínka o Opavě z roku 1195 byla označena nedávno za falzum,⁴¹⁶ takže se nejstarší spolehlivý záznam o zdejším osídlení váže k roku 1201, kdy český král Přemysl

---

výsledkem interakce nové a domácí tradice, viz ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František. *Archeologické doklady k vývoji půdorysu*, s. 130, obr. 12/1-8; ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek. *Dřevohliněná zástavba v Opavě*, s. 34, obr. 9. Podobně uvažuje RZEŹNIK, Paweł, *Lokalne i ponadregionalne akcenty przemian ceramiki w XIII-wiecznym Wrocławiu*. *Mediaevalia archeologica* 1, 1999, s. 125-136, v případě proměn okrajové profilace vratislavské keramiky ve 13. století (srovnej zejména schéma v c. d. na s. 132).

⁴¹²K tomu BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 105-117; PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowiz Głubczycki*, s. 127-129; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 358-366.

⁴¹³PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowiz Głubczycki*, s. 128-129; k problematice regionálních hrnčířských okruhů viz díla citovaná v pozn. 422 a 424.

⁴¹⁴Srov. VARADZIN, Ladislav. *Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy*, s. 56-56; omezený výběr keramického inventáře hrazených lokalit a vesnických sídlišť české části moravskoslezského pomezí viz NOVOTNÝ, Boris. *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, s. 447-463; NOVOTNÝ, Boris. *Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích*, s. 65-80; KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru*, s. 203-215; KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení českého Slezska*.

⁴¹⁵Srov. k tomu BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí*, s. 105-117; WIHODA, Martin. *Přemyslovská expanze*, s. 34-42; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 417-418.

⁴¹⁶CDB I., s. 317-318, č. 353, k tomu WIHODA, Martin. *Opava ve 12. století*. In: Opava, Sborník k dějinám města 3, 2005, s. 3-4.

Otakar I. daroval v Opavě krčmu premonstrátskému klášteru Hradisko u Olomouce. Na předlokační osadu, které bývá přisuzována již tržní funkce, zakrátko navázalo založení institucionálního města.⁴¹⁷ Archeologicky se předlokační osídlení projevuje prostřednictvím zpravidla menších sídlištních jam zahloubených přímo do povrchu šedohnědého půdního horizontu vytvořeného na sprašovém kvartérním pokryvu. Výše uloženou nejstarší část opavského středověkého souvrství spojujeme již s lokačním městem, ve kterém parcelace pozemků vedla k deponování odpadu a nepotřebné zeminy v prostoru jednotlivých městišť, a tedy i nárůstu terénní úrovně. Prozatím se v rámci keramických nálezů z těchto situací nepodařilo rozpoznat zásadní rozdíly, zdá se tedy, že jak obyvatelé předlokační osady, tak i první generace měšťanů byly zásobovány keramickou produkcí, která v prostoru moravskoslezského pomezí znamenala završení raně středověké výrobní tradice. Otázka její návaznosti na starší mladohradištní vývoj přitom nebyla dosud podrobněji řešena, příp. se úvahy na uvedené téma týkaly pouze určitých segmentů této produkce.⁴¹⁸

Doposud nejpodrobnější zpracování raně středověké keramiky v západní části moravskoslezského pomezí (*Plaskowiz Głubczycki*) podal Michał Parczewski, který konstatoval pro období od konce 10. až do poloviny 13. století obecnou shodu podrobněji hodnocených keramických souborů (Gamów u Ratiboře, Kłodnica) s keramikou ze Slezska, Malopolska a východních Čech.⁴¹⁹ Podobnosti v utváření okrajů přitom spatřoval zejména v případě horizontů C - E III z Opolí (4. čtvrtina 10. století – počátek 12. století), příp. vrstev 10.-12. století v Krakově a ve Vratislavi. Mladší raně středověká keramika je v tomto prostoru, charakterizována převážně soudkovitými tvary bezuchých hrnců se širokou škálou spíše nižších, vně vyhnutých a vzhůru vytažených okrajů, jejichž horní plocha bývá v některých případech složitěji profilována, resp. se setkáváme s prožlabením vnější plochy okraje a utvářením jeho spodní hrany do více či méně výrazné lišty.⁴²⁰ Příznačný je též výskyt nádob s válcovým hrdlem. Nápadným znakem tohoto keramického horizontu je také bohatá výzdoba, která pokrývá většinu nádoby, přičemž na výduti je obvykle aplikována stupňovitá šroubovice, příp. horizontální žlábků a rýhy, podhrdlí je pak zdobeno širokou škálou motivů složených z pásů vlnic a šikmých vseků, méně pak hřebenových vpichů a pásů provedených rádélkem.

---

⁴¹⁷CDB II., s. 17–18, č. 21, srov. BAKALA, Jaroslav. *K otázce kontinuity osídlení v lokovaných městech opavské provincie*. Časopis Slezského muzea, série B 22, 1973, s. 57; BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*, s. 19; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*, s. 428.

⁴¹⁸KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí*, s. 86–87.

⁴¹⁹PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowiz Głubczycki*, s. 65 a n.

⁴²⁰Srov. např. tzv. hrncovité poháry ze závěrečné fáze raně středověké keramické produkce z Vratislavi, v případě kterých se setkáváme s vně vyhnutými a vzhůru vytaženými okraji s lištou. RZEŹNIK, Paweł. *Lokalne i ponadregionalne akcenty przemian ceramiki*, s. 129, ryc. 3.

⁴²¹ Častým prvkem je rovněž výzdoba vnější plochy okraje jednoduchou, dvojitou či překříženou vlnicí.

Vývoj tzv. severomoravského výrobního okruhu zpracoval zejména na základě výzkumů sídlišť v Mohelnici, Paloníně, Želechovicích, Žádlovicích a Lošticích (zde s pozoruhodným hrnčářským výrobním areálem) Vladimír Goš, jižní části tohoto okruhu zasahující do prostoru Boskovické brázdy se pak dotkl Rudolf Procházka.⁴²² Prozatím jen výběrově jsou zpracovány mladohradištní soubory z Olomouce,⁴²³ která představuje nejen v námi sledované problematice klíčovou lokalitu, využít je možné i nálezy z Uničova a z Přerova.⁴²⁴ Oproti „slezské“ keramice se v rámci této produkce projevuje v průběhu 11. a 12. století mnohem výraznější vytažení okraje a také výzdoba je jednodušší, omezená na vodorovné žlábký, pokrývající horní část nádoby. Jen zřídka se na podhrdlí objevuje rytá vlnice, naproti tomu častěji se vyskytuje výzdoba vnější plochy okraje. Pro závěrečnou sekvenci vývoje severomoravské keramiky je pak příznačná výzdoba radélkem.⁴²⁵ Charakteristickým tvarem jsou v moravské keramice masivní grafitové zásobnice, počátky jejich vývoje je možné vysledovat již v 10. století. Jednoduché zesílené okraje se ve 12. století mění v složitěji profilované a na začátku 13. století se jejich tvar mění v kyjovitý.⁴²⁶ Příměs grafitu je díky jeho dostupným zdrojům vůbec určujícím prvkem severomoravské produkce, v 11. a 12. století je grafit do ostřiva keramické hmoty přidáván v podobě zrněk, ve 13. století se pak objevují silnostěnné nádoby s výraznou příměsí grafitu, pro které jsou charakteristické vzhůru vytažené okraje.⁴²⁷ Specializované analýzy prokázaly, že grafit přidávaný do keramické hmoty nijak zásadně neovlivňuje užitnou hodnotu nádob, usnadňuje však určité fáze výrobního procesu, zvláště v případě nádob většího objemu. Výskyt grafitové keramiky

---

⁴²¹ BUKOWSKA-GEDIGOWA, Janina – GEDIGA, Bogusław. Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu, s. 288, ryc. 126 a s. 304, ryc. 131.

⁴²² GOŠ, Vladimír. *Slovanská osada v Mohelnici*. Archeologické rozhledy XXV, 1973, s. 371-379; týž, *Slovanská keramika 10.-13. stol. na severní Moravě*, s. 291-303, k tomu srov. PROCHÁZKA, Rudolf – PEŠKA, Marek. *Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.-13./14. století*, s. 143-232; GOŠ, Vladimír – KAPL, Vladimír. *Slovanská osada u Palonína (okr. Šumperk)*. Archeologické rozhledy XXXVIII, 1986, s. 176-204; PROCHÁZKA, Rudolf. *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech*. Archeologické rozhledy XXXVI, 1984, s. 430-442.

⁴²³ PROCHÁZKA, Rudolf – KOVÁČIK, Peter – ZŮBEK, Antonín. *Nové poznatky k vývoji opevnění olomouckého hradu v raném a vrcholném středověku*. Archaeologia historica 27, 2002, s. 197-213;

⁴²⁴ BLÁHA, Josef. *Otázka kontinuity slovanského osídlení olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů*. Vlastivědný věstník moravský XXXII, 1980, s. 301-311; MICHNA, Pavel J. *Dvě sídlištní stavby z počátků lokačního Uničova (Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století)*. Vlastivědný věstník Moravský XXXII, 1980, s. 161-186; PROCHÁZKA, Rudolf – DRECHSLER, Aleš – SCHENK, Zdeněk. *Frühmittelalterliche Besiedlung des Areals der Stadt Přerov. Topographie der archaologischen Grabungen 1986–2005*. In: POLÁČEK, Lumír (ed.) *Internationale Tagungen in Mikulčice. Band VI. Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren*. Brno 2008, s. 207-247; nověji PROCHÁZKA, Rudolf. *Přerov Stronghold*, s. 166-168.

⁴²⁵ GOŠ, Vladimír. *Slovanská keramika 10.-13. stol. na severní Moravě*, s. 294–295.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 295–297; GOŠ, Vladimír – KAREL, Jiří. *Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy*. Archeologické rozhledy XXXI, 1979, s. 163-175.

⁴²⁷ GOŠ, Vladimír. *Slovanská keramika 10.-13. stol. na severní Moravě*, s. 300; GOŠ, Vladimír. *Tradice výroby slovanské keramiky*, s. 185–191.

v jižním Slezsku je v té souvislosti považován za doklad vlivu moravských hrnčířských technologií.⁴²⁸

Pokud se pokusíme hodnotit nejstarší opavskou keramiku vzhledem k oběma popsaným výrobním tradicím, je evidentní, že se jedná o jejich průnik. Moravskou tradici reprezentuje vysoký podíl grafitové keramiky a výskyt objemných zásobnic. Podobně převažující forma vzhůru vytažených okrajů, někdy s lištou či jejím reziduem na spodní ploše okraje, odkazuje na předchozí vývoj v rámci severomoravského výrobního okruhu, zatímco vně vyhnuté profilované okraje lze dát spíše do spojitosti se „slezskou“ tradicí. S ní jednoznačně souvisí rovněž bohatá výzdoba. Pro polské prostředí charakteristické nádoby s válcovým okrajem jsou v opavských souborech zastoupeny spíše okrajově.

4. 5. Shrnutí

Můžeme shrnout, že s rozvojem osídlení moravskoslezského pomezí, který navázal na připojení Holasicka k Moravě, byl spojen také vznik specifického („opavského“) výrobního okruhu, jehož produkce umožnila uspokojit stále rostoucí potřeby jak obyvatel předlokační i lokační Opavy, tak i nově zakládáných či transformovaných sídlišť v jejím zázemí. Díky časnému nástupu vrcholně středověké keramiky neměl ovšem tento okruh dlouhé trvání. Jeho počátky spadají patrně teprve do doby kolem přelomu 12. a 13. století, kdy rozvoj opavské předlokační osady dokumentuje rostoucí kvantita dendrochronologicky datovaných prvků dřevěných konstrukcí z rané fáze rozvoje města.⁴²⁹ Jeho závěrečnou fázi pak můžeme sledovat v interakci s vrcholně středověkou keramickou produkcí, se kterou tradiční keramika podobně jako v dalších lokačních městech vytváří před polovinou 13. století tzv. smíšený horizont.⁴³⁰ Prozatím otevřenou otázkou je organizace hrnčířské výroby v době před polovinou 13. století. Přímo z Opavy či jejich předměstí nemáme z uvedeného období

---

⁴²⁸RZEŹNIK, Paweł– STOKSIK, Henryk. *Silesian graphitton keramik of the 12th -13th centuries in the ligh of specialist analyses of vessels from Racibórz*. Archeologické rozhledy LVI, 2004, s. 321-342; k technologickým aspektům grafitové keramiky srov. dále GREGEROVÁ, Miroslava – PROCHÁZKA, Rudolf. Exkurz: *K současnému stavu petrografického výzkumu brněnské keramiky 12.-13. století ve vztahu k distribuci surovin*. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 271-299.

⁴²⁹V současné době je z archeologických výzkumů provedených v Opavě archeologickým odborem NPÚ, ÚOP v Ostravě k dispozici několik desítek dat pocházejících z dřevěných prvků s dochovaným podkorním letokruhem, příp. s dochovanou hranicí jádrového a bělového dřeva umožňující alespoň intervalovou dataci. Do doby před rokem 1214 (dolní hranice časového intervalu lokace města) je prozatím datováno osm dřev (jaro 1160, 1183–1202, 1193/1194, 1204/1205, 1209/1210, 1211/1212 (2x), 1213/1214), které byly druhotně použity v mladších konstrukcích, především komunikačních úpravách a odvodňovacích korytech zkoumaných v prostoru Horního a Dolního náměstí a přilehlých parcel. Nejstarší datum nasvědčuje, že místo při brodu přes řeku Opavu, na kterém se po přemyslovské anexi Holasicka začala rozvíjet předlokační osada, bylo v nižší intenzitě patrně osídleno již dříve. Dendrochronologické datování provádí Ústav nauky o dřevě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně, příslušné zprávy jsou uloženy v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

⁴³⁰Srov. např. situaci v Brně, PROCHÁZKA, Rudolf – PEŠKA, Marek. *Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století*, zejména s. 168 a n.; příp. v Mostě: KLÁPŠTĚ, Jan. *Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik*, s. 140-143; KLÁPŠTĚ, Jan, *Svědectví artefaktů*. In: KLÁPŠTĚ, Jan (ed.), *Archeologie středověkého domu v Mostě* (č. p. 226), *Mediaevalia archeologica* 4, Praha – Most 2002, s. 10-21.

doposud k dispozici žádné její doklady, nejstarší objekt tohoto druhu představuje hrnčířská pec zkoumaná v prostoru Hradeckého předměstí, která je ale datována až na počátek 14. století.⁴³¹ Jistou indicií ovšem představuje právě hrnčířské pracoviště ve Velkých Heralticích, které může ukazovat na určitou roli vesnického zázemí v zásobování opavského trhu až do doby plného prosazení se městské řemeslné produkce.

---

⁴³¹ Jedná se rovněž o jednoduchou jednoprostorovou pec: ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*, s. 271-276; srov. PROCHÁZKA, Rudolf. *Mittelalterliche Töpferofen in Mähren*.

5. Závěr

Cílem předkládané práce bylo přiblížit některé vybrané problémy proměny raně středověkého Holasicka ve vrcholně středověké Opavsko ve 13. století. Kapitola věnovaná Holasovicím představuje krajinu při středním toku Opavy na prahu těchto změn, kdy řeku a dolní toky jejich přítoků lemuje mozaika zemědělských sídlišť, která přes dílčí prostorové změny kopírují organizaci osídlení stabilizovanou již v eneolitu. Nic nenasvědčovalo tomu, že se tato periferní oblast přemění v region, ve kterém přemyslovští panovníci poprvé v rámci českých zemí budou ve větší míře aplikovat – za spoluúčasti nově přichozích osadníků – řadu ekonomických a právních inovací, které posléze změň tvář celé stredo-severovýchodní části evropského kontinentu. Předpoklady těchto změn byly ale hluboce ukotveny v politické situaci a česko-polských vztazích. Přemyslovcům se podařilo díky neuspořádaným poměrům v Polsku získat sice ne příliš rozsáhlé území, ale pokryté v Opavské pahorkatině úrodnými sprašemi, a v horských a podhorských údolích zaplněné zlatonosnými sedimenty. Vzhledem k absenci dokladů přítomnosti elit v 11. a 12. století se ani zde nebylo nutno příliš se ohlížet na zájmy místních předáků. Úředníci, vybírající daně a další poplatky, vyklidili pole a uchýlili se pod ochranu kastelánských hradů dále v polském vnitrozemí. Místo nich přišli vzdělaní klerici a jejich správci spjatí s olomouckým biskupstvím, rytířskými řády a moravskými kláštery, kteří zakrátko proměnili zdejší zemědělskou krajinu v moderně organizovaný hospodářský systém založený na emfyteutickém právu. Stranou ale nezůstával ani zeměpán. Vbrzku zahájená těžba zlata a lokace institucionálních měst měla přinést, a zřejmě také přinášela, do královské pokladny příjmy, potřebné k dosažení politických cílů krále Přemysla Otakara I. a jeho bratra Vladislava Jindřicha. Kapitola věnovaná Opavě měla ukázat zrození města prostřednictvím archeologických pramenů. Přes absenci velkoplošných výzkumů je obraz poměrně plastický, neboť příznivé pedologické podmínky umožňují dobré dochování konstrukcí a artefaktů ze dřeva a dalších organických materiálů, které představují nezanedbatelnou část středověké hmotné kultury, jinde dosti redukovanou. Archeologický výzkum Opavy a dalších měst moravsko-slezského pomezí jistě není uzavřen a bude dále pokračovat. Jeho aktuální bilance a zamyšlení věnované dalším perspektivám městské archeologie je v závěru příslušné kapitoly a není třeba je zde opakovat. Připomenout ale můžeme, že řada dílčích témat dosud vůbec nebyla otevřena a podrobné dílčí analytické studie (věnované např. keramické produkci) jistě mohou otevřít, při našem pohledu na vrcholně středověkou transformaci nejen Holasicka, nové perspektivy.

Zkratky:

AH	Archaeologia historica
AR	Archeologické rozhledy
AÚ AV ČR v Brně	Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Brně
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDS	Codex diplomaticus Silesiae
ČSIM-A	Časopis Slezského muzea, série A – vědy přírodní.
ČSIM-B	Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické
ČSIZM-B	Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické
ČMM	Časopis Moravského muzea
NPÚ, ÚOP v Ostravě	Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
OL I, II, a IV	Opavský listinář
PV	Přehled výzkumů. Archeologický ústav AV ČR Brno.
PA	Památky archeologické
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
SPFFBU-C	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C – historická.
VVM	Vlastivědný věstník moravský

Prameny a literatura

Prameny:

Zemský archiv v Opavě, fond Velkostatek Krnov.

Zemský archiv v Opavě, fond Stablní katastr slezský.

Edice:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae:

I. (805–1197). Ed. G. Friedrich, Praeae 1904–1907.

II. (1198–1230). Ed. G. Friedrich, Praeae 1912.

IV-1. (1253–1256). Ed. J. Šebánek – S. Dušková, Praeae 1962.

V-2. (1267–1268). Ed. J. Šebánek – S. Dušková, Praeae 1982.

Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae. Kodeks dyplomacyzny Śląska:

I. (971–1204). Ed. K. Maleczyński, Wrocław 1956.

Codec diplomaticus Silesiae:

VI. Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johannis von Oppeln und Ratibor in Auszügen mitgetheilt.

Eds. W. Wattenbach – C. Grünhagen. Breslau 1865

Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II.

Ed. J. Loserth, Prag 1896.

Opavský listinář. Literae foundationum, donationum, erectionum, confirmationum, praesentionum, collationum, resignationum altarium Oppaviae

I. (1361–1397). Ed. F. Šigut, Opava 1961.

II. (1402–1417). Ed. F. Šigut, Opava 1962.

IV. (1439–1464). Ed. F. Šigut, Opava 1969.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
III. (1253-1310). Ed. J. Emler, Pragae 1882.

Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480
Ed. A. Sedláček, Archiv historický 39, Praha 1914

Zemské desky krnovské. Svazek I. 1403–1522.
Ed. D. Prix, Opava 2008

Publikované práce:

- AHRENS, Claus. *Die frühen Holzkirchen Europas*. Stuttgart 2001
- ANTONÍN, Robert. *Ostrava středověká: Poddanské město v politickém vývoji vrcholného středověku*. In: ANTONÍN, Robert et al. *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*. Ostrava 2017, s. 16-27.
- ANTONÍN, Robert – KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor. *Slezsko v časech raného středověku*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.). *Slezsko v dějinách českého státu I*. Praha 2012, s. 95-151.
- ANTONÍN, Robert – PRIX, Dalibor. *Slezský a opolský region ve 13. století a prvních desetiletích 14. věku*. In: JIRÁSEK, Zdeněk (ed.). *Slezsko v dějinách českého státu I*. Praha 2012, s. 165-260.
- ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti. I*. Praha 2000.
- BAAROVÁ, Zuzana – FRAIT, Radovan – SOVKOVÁ, Veronika – ŠLANCAROVÁ, Věra. *Obrazový katalog vybraných exponátů*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Mutzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního krále z dynastie Přemyslovců. Olomouc – Brno 2006.
- BAKALA, Jaroslav. *Holasické pomezí v 11. a 12. století*. ČSIM-B 13, 1964, s. 105-117.
- BAKALA, Jaroslav. *Holasická provincie a formování opavského vévodství*. ČSIM-B 18, 1969, s. 9-22.
- BAKALA, Jaroslav. *Národnostní a politický vývoj Slovanů v opavském a těšínském Slezsku do konce 12. století*. In: *Slezsko na cestě k československému státu*. Opava 1969, s. 5-18.
- BAKALA, Jaroslav. *Počátky těžby kovů v Nížkém Jeseníku a vznik Horního Benešova*. ČSIM-B 22, 1972, s. 50-65.
- BAKALA, Jaroslav. *Počátky města Opavy*. ČSIM-B 23, 1974. (Zvláštní číslo k 750. výročí města Opavy), s. 3-24.
- BAKALA, Jaroslav. *Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě*. ČSIM-B 23, 1974, s. 20-37.
- BAKALA, Jaroslav. *Venkovské majetky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*. ČSIM-B 24, 1975, s. 106-119.
- BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku*. ČSIM-B 26, 1977, s. 97-122.
- BAKALA, Jaroslav. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií* (k vydání připravil Martin Wihoda ve spolupráci s Petrem Elblem). Brno 2002
- BELCREDI, Ludvík. *Archeologický výzkum kaple svaté Kateřiny a areálu Porta coeli v Předklášteří u Tišnova*. *Archaeologia historica* 18, 1993, s. 315-343.
- BENÁKOVÁ, Helena. *Středověká architektura mendikantských řeholí v Opavě*. ČSIM-B XXIV, 1975, s. 120-130.
- BEUTMANN, Jens. *Zur Entwicklung von Strassennetz und Parzellen im mittelalterlichen Zwickau*. *Forum urbes medii aevi IV*, Brno 2007, s. 42-51.
- BEUTMANN, Jens. *Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 49. Dresden 2007.
- BLÁHA, Josef. *Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů*, VVM XXXII, 1980, s. 301-311.

- BOHÁČOVÁ, Ivana. *Záchranný archeologický výzkum od r. 1988*. In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed.) *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Mediaevalia archaeologica 5, Praha 2003, s. 37-55.
- BŘEČKOVÁ, Kateřina. *Středověké sklo z Opavy II. Nálezy skla z archeologických výzkumů na ulici Masařská 6, Pekařská – Kolářská a Mnišská – Mezi Trhy*. PA CVIII, 2017, s. 257-289.
- BŘEČKOVÁ, Kateřina – MARETHOVÁ, Barbara – TURAKIEWICZ, Romuald – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratibor 2018, s. 209-233.
- BŘEČKOVÁ, Kateřina – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Sklo a stolování*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEŽULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratibor 2018, s. 234-259.
- BUKOWSKA-GEDIGOWA, Janina – GEDIGA, Bogusław. *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu*. *Polskie badania archeologiczne*, Tom 25 (red. Witold Hensel). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.
- BUŠKO, Cezary. *Zaplecze gospodarcze kamienicy mieszczańskiej. Urządzenia wodno-kanalizacyjne*. In: ROZPĘDOWSKI, J. (ed.), *Architektura Wrocławia*, t. 1: Dom. Wrocław, 1995, s. 89-104.
- BUŠKO, Cezary. *Z badań wewnętrznego rozplanowania działki mieszczańskiej na Śląsku*. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*. Miasto. Wrocław, 1995, s. 91-98.
- BUŠKO, Cezary. *Stan badań nad parcelą mieszczańską w średniowiecznych miastach śląskich*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 43, č. 3, 1995, s. 343-350.
- BUŠKO, Cezary. *Urządzenia wodno-kanalizacyjne w średniowiecznych i renesansowych miastach śląskich*. *Archaeologia Historica Polona* 3, 1996, s. 93-121.
- BUŠKO, Cezary. *Rozplanowanie parceli i struktura zawodowa jej mieszkańców*. In: BUŠKO, C. – PIEKALSKI, J. (eds.). *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy więziennej 10-11 we Wrocławiu*. *Wratislavia Antiqua* 1. Wrocław 1999, s. 203-216.
- BUŠKO, Cezary – PIEKALSKI, Jerzy (red.). *Wratislavia antiqua I. Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10-11 we Wrocławiu*. Wrocław 1999.
- ČAPSKÝ, Martin. *Opavské vévodství v roli brány obchodu se solí (poznámky k úloze opavských měšťanů v dálkovém obchodu s Polskem)*. In: *Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Praha 2003, s. 77-95.
- ČAPSKÝ, Martin. *Příchod františkánů-observantů do Opavy a jeho odraz v městském prostředí*. In: *Katowice w 137. rocznicę uzyskania praw miejskich. Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic*, Katowice 2003, s. 273-282.
- ČAPSKÝ, Martin. *Enigma tvrze. Příspěvek k topografii Opavy ve středověku a raném novověku*. In: *Acta historia et museologica* 6, 2003, s. 184-190.
- ČAPSKÝ, Martin. *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005.
- ČAPSKÝ, Martin. „... okna sklenná, ale některá kolečka od povětří vybita ...“ *Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně středověkém Opavsku*. In: BOBKOVÁ, Lenka – KONVIČNÁ, Jana (edd.). *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III*. Praha 2007, s. 187-206.
- ČAPSKÝ, Martin. *K počátkům opavského hradu*. In: MIKETOVÁ Hana – MÜLLER, Karel (eds.). *Opavský zámek*. Opava 2012, s. 7–9.
- ČAPSKÝ, Martin – KOZÁK, Petr – PRIK, Dalibor – ZEŽULA, Michal. *Život u hradeb*. In: KOLÁŘ, František (ed.), *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013, s. 136-173.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezech*. In: SCHUBERT, Alfréd (ed.). *Péče o památkově významné venkovní komunikace*. Praha 2007, s. 64–73.
- ČULÍKOVÁ, Věra. *K sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc.* AR LV 2003, s. 636-649.

- ČULÍKOVÁ, Věra. *Rostlinné makrozbytky z archeologického výzkumu středověké Opavy – Dolního náměstí v r. 2003*, ČSIZM-A, 2009, s. 215-238.
- ČULÍKOVÁ, Věra. *Pozdně středověké odpadní jímky na Drůbežím trhu v Opavě: pepř, kmín, cibule, černucha a další rostliny (archeologický výzkum v r. 2005)*. ČSIZM-B, 60, 2011, s. 1-36.
- ČULÍKOVÁ, Věra. *Onion, Garlic and Chives in the Archeological Finds Within the Territory of the Czech Republic*. In: BOHÁČOVÁ, Ivana – SOMMER, Petr. *Středověká Evropa v pohybu. K počtě Jana Klápště*. Praha 2014b, s. 131-144.
- DANNHEIMER, Herman. *Frühe Holzkirchen aus Bayern. Führer durch die Ausstellung*. München 1984.
- DEMEK, Jaromír (ed.) *Zeměpisný lexikon České socialistické republiky. Hory a nížiny*. Praha 1987.
- ENS, Faustin. *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten, IV*. Wien 1837.
- FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. *Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech*. Archeologie ve středních Čechách 3/2, 1999, s. 535-545.
- GOFF Le, Jaques. *Kultura středověké Evropy*. Praha 1991.
- GOŠ, Vladimír. *Tradice výroby slovanské keramiky ve 13. století na severní Moravě*. Śląskie Prace Prehistoryczne 2, 1991, s. 185-191.
- GOŠ, Vladimír, *Slovanská keramika 10.-13. stol. na severní Moravě*, VVM XXIX, 1977, s. 291-303.
- GOŠ, Vladimír – KAPL, Vladimír. *Slovanská osada u Palonína (okr. Šumperk)*. AR XXXVIII, 1986, s. 176-204.
- GOŠ, Vladimír – KAREL, Jiří. *Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy*. AR XXXI, 1979, s. 163-175.
- GREGEROVÁ, Miroslava – PROCHÁZKA, Rudolf. *Exkurz: K současnému stavu petrografického výzkumu brněnské keramiky 12.-13. století ve vztahu k distribuci surovin*. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 271-299.
- GRŮZA, Antonín. *K historii bývalého dominikánského kláštera v Opavě*. In: PRIX, Dalibor (ed.). *Pro Arte*. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 31-34.
- HALIČSKO - VOLYŇSKÝ LETOPIS. Argo, Praha, 2010.
- HEEGE, Andreas. *Töpferöfen – Potterykilns – Four de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.-20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Basler Hefte zur Archäologie 4. Basel 2007, s. 9-203.
- HAVRDA, Jan – KOVÁŘ, Miroslav – ŽDÁRSKÁ, Anna. *Dominikánský klášter sv. Klimenta v Praze na Starém Městě*. Staletá Praha 33/2, 2017, s. 2-73.
- HLAS, Jindřich. *Od kadlubu ke kovadlině. Doba bronzová a starší doba železná*. In: ROŠOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovce – Kamenec. Dějiny obcí*. Holasovice 2019 (v tisku).
- HLAS, Jindřich – MARETHOVÁ, Barbara. *Mladohradištní pohřebiště na katastru obce Holasovice, okr. Opava*. Pravěk NŘ 25, 2017, s. 271-290.
- HLAS, Jindřich – MONÍK, Martin – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava-Město, okres Opava). Areál pivovaru (tzv. dolní dvůr), p. č. 117/1, 602*. PV 52, 2011, s. 180.
- HOLUB, Petr – KOLAŘÍK, Václav – MERTA, David – PEŠKA, Marek – ZAPLETALOVÁ, Dana – ZŮBEK, Antonín. *Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna*. In: *Forum urbes medii aevi II*, 2005, s. 44-100.
- HRDINA, Jiří - KOLÁŘ, František - MARETHOVÁ, Barbara – MUDRA, Aleš – TERYNGEROVÁ, Hana Francesca. *Neue Pilgerzeichenfunde aus Opava (Troppau) und Typologie der älteren Aachener Pilgerzeichen im Kontext der Aachenfahrt aus den böhmischen Ländern im 14. Jahrhundert*. Europäische Wallfahrtsstudien. Praha, 2012, s. 321-360.
- HRUBÝ, Vilém. *Raně středověké poklady šperků na Moravě*. Časopis Moravského muzea, vědy společenské, XLV, 1960, s. 83-106.
- HRUBÝ, Petr – JAROŠ, Zdeněk – KOČÁR, Petr – MALÝ, Karel – MIHÁLYOVÁ, Jana – MILITKÝ, Jiří – ZIMOLA, David. *Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy. Das mittelalterliche Bergbauzentrum in Staré Hory (Altenberg) bei Jihlava*. PA XCVII, 2006, s. 171-264.

- ILLY, Martin. *Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in die vorindustriellen Stadt*. Zürich 1992.
- JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000.
- JAN, Libor – PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Zaniklá komenda johanitů s kostelem sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty a špitálem sv. Mikuláše*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 557-562.
- JAN, Libor a kol. *Opava – Město (Opava). Bývalá komenda, později proboštství a v současnosti provinční dům německých rytířů při kostele Nanebevzetí P. Marie a s kaplemi sv. Alžběty a sv. Kříže*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 534-538.
- JISL, Lumír. *Slovanský kmen Holariců ve světle archeologických nálezů*. ČSIM-B, II, 1952, s. 33-64.
- JISL, Lumír. *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea*. In: 150 let Slezského muzea. Ostrava 1964, s. 121-129.
- JUCHELKA, Jiří. *Objev úpravy břehů mlýnského náhonu v Opavě*. In: Sborník Památkového ústavu v Ostravě 2002. Ostrava 2003, s. 51-54.
- JUCHELKA, Jiří. *Raně středověké pohřebiště u Malých Hoštic (okr. Opava)*. *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2007 – 2008*. Katowice 2010, s. 102–108.
- KANIOVÁ, Petra – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ROŠOVÁ, Romana. *Dílky skládačky našeho poznání o opavském městském opevnění*. In: KOLÁŘ, František (ed.), *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013, s. 36-135.
- KARGER, Viktor. *Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum*. *Anzeiger des Schlesischen Landesmuseums in Troppau*, I, 1-2, 1922, s. 31-32.
- KARTOUSOVÁ, Hana. *Středověké a raně novověké hračky a součásti her v archeologické podsbírce Slezského zemského muzea*. ČSIZM-B, 65, 2016, s. 1-12.
- KARTOUSOVÁ, Hana – SKALICKÁ, Pavla. *K datování hospodářské stavby z areálu dominikánského kláštera v Opavě*. ČSIZM-B, 65, 2016, s. 223-236.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Archeologie a prostorová struktura středověkého města*. In: *Forum urbes medii aevi IV*, 2007, s. 2.
- KLÁPŠTĚ, Jan – MUK, Jan – BUBENÍK, Josef. *Klášter minoritů v Mostě*. AR 62, 2010, s. 429-468.
- KIECOŇ, Marek. *Opava (okr. Opava). Dolní náměstí č. 12, parcela č. 34*. PV 45, 2004, s. 229.
- KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – MALÍK, Pavel – ZEŽULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Vnitroblok ulic Mezi Trhy, Mnišská a Dolní náměstí, p. č. 363 a 357/2*. PV 50, 2009, s. 420-422.
- KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – MILITKÝ, Jiří – MÜLLER, Karel – PRIX, Dalibor – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika – ZEŽULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*. In: KOLÁŘ, František – PRIX, Dalibor – ZEŽULA, Michal. *Krnov – historie, archeologie*. Ostrava 2015, s. 234-382
- KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František – ZEŽULA, Michal – ŽÁKOVSKÝ, Petr. *Katalog*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*. Opava 2013, s. 198-275.
- KIECOŇ, Marek – MÜLLER, Karel – ZEŽULA, Michal. *Kachel s reliéfní výzdobou – hornoslezská orlice*. In: MATEJKO-PETERKA, Ilona (ed.). *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území českého Slezska do konce první světové války*. Opava 2014, s. 123.
- KIECOŇ, Marek – PRIX, Dalibor – ZEŽULA, Michal. *Měšťanské domy čp. 30 a 31 v Horním Benešově*. *Průzkumy památek 13-2*, 2006, s. 53-90.
- KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk*. PV 45, 2004, s. 230-231.
- KIECOŇ, Marek – ZEŽULA, Michal. *Počátky a rozvoj města Opavy ve 13. a 14. století ve světle poznatků z archeologických výzkumů v l. 2000-2002*. In: *Początki i rozwój miast Górnośląska – Studia interdyscyplinarne, Muzeum w Gliwicach, Seria monograficzna nr. 10*, Gliwice 2004, s. 57-78.

- KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal: *Dřevohliněná zástavba v Opavě ve středověku (současný stav výzkumu)*. In: Forum urbes medii aevii II, 2005, s. 26-43.
- KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Drůbeží trh, parcela č. 606. PV 48, 2007, s. 494-496.*
- KOLÁŘÍK, Václav. *Vrcholně středověké opevnění města Brna*. In: Forum urbes medii aevi V, 2008, s. 174-249.
- KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Ul. Holubí 2, č. p. 233, parc. č. 428. PV 47, 2006, s. 268-269.*
- KOLÁŘ, František. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). PV 51, 2010, s. 462-464.*
- KOLÁŘ, František. *Záchranný archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17. Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i zemiach pogranicznych w latach 2007-2008. Katowice 2010, s. 219-225.*
- KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013.
- KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra. *Proměny opavského městského opevnění v čase*. In: KOLÁŘ, František (ed.). *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013, s. 36-135.
- KOLÁŘ, František – CEJPOVÁ, Miroslava – KANIOVÁ, Petra – PRIX, Dalibor – ROSOVÁ, Romana. *Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEZULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratiboř 2018, s. 130-161.
- KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal. *Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu)*. In: Forum urbes medii aevi V, 2008, s. 174-249.
- KOLÁŘ, František – KANIOVÁ, Petra – KADLUBIEC, Radek. *Z labyrintu středověkých měst*. In: RAZÍM, Vladislav – MACEK, Petr (eds.). *Zkoumání historických staveb*. Praha, s. 236-239.
- KOLÁŘ, František – SKALICKÁ, Pavla – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava - Město, okr. Opava). Pekařská ulice 12, Dům umění a bývalý dominikánský klášter a kostel sv. Václava, p. č. 345, 346, 348. PV 54-2, s. 248-249.*
- KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzetigen Opava / Troppau aus der archäologischen Sicht*. Wratislavia Antiqua 13, 2011, s. 219-247.
- KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Das Stadtgrundstück im Opava des 13. und 14. Jahrhunderts aus archäologischer Sicht*. In: GRINGMUTH-DALLMER, Eike – KLÁPŠTĚ, Jan (eds.). *Tradition – Umgestaltung – Innovation. Transformationsprozesse im hohen Mittelalter*. Praehistorica, Supplementum 1, Praha, Karolinum, 2014a, s. 545-565.
- KOLÁŘ, František – ZEZULA, Michal. *Infrastruktura veřejných prostranství a komunikací Opavy a dalších měst*. In: BOHÁČOVÁ, Ivana – SOMMER, Petr. *Středověká Evropa v pohybu. K počtě Jana Klápště*. Praha 2014b, s. 213-290.
- KOZÁK, Petr. *Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544*. In: *Sborník Zemského archivu v Opavě*, 2017, s. 182-201.
- KOUŘIL, Pavel. *Záchranný arch. výzkum v Opavě*. PV 1982, 1984, s. 60.
- KOUŘIL, Pavel. *Archäologische Rettungsgrabung in Opava – Gottwaldova Gasse*. PV 1988, 1991, s. 54.
- KOUŘIL, Pavel. *Polozemnice z 13. století z Opavy-Kateřinek*. AH 13, 1988, s. 107-115.
- KOUŘIL, Pavel. *Příspěvek k poznání venkovského osídlení na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní*. ČMM LXXIV, 1989, s. 203-215.
- KOUŘIL, Pavel. *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech*. AH 18, 1993, s. 141-150.
- KOUŘIL, Pavel. *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno – Český Těšín 1994.
- KOUŘIL, Pavel. *Opava od pravěku do středověku ve světle archeologických pramenů*. *Vlastivědné listy* 26, 2000, č. 1, s. 1-4; č. 2, s. 1-3.

- KOUŘIL, Pavel. *Raně středověký bojovníký hrob z Hradce nad Moravicí*. Slovenská archeológia LII-1, 2004, s. 55-76.
- KOUŘIL, Pavel. *Život v raně středověkém městě ve světle archeologie*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 27-42.
- KOUŘIL, Pavel – GRYC, Jana. *Der Burgwall in Chotěbuz-Podobora und seine Stellung in der Siedlungsstruktur des oberen Odergebietes vom 8. bis zum 9./10. Jahrhundert*. In: MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Šimon. (Hrsg.). Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Bonn 2011, s. 217-243.
- KOUŘIL Pavel – GRYC, Jana. *Hradiska 10.-12. století na severní Moravě a v českém Slezsku*. In: CHRZAN, K. – CZAPLA, K. – MOŽDIOCH, S. (eds.). Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia, Wrocław – Głogów 2014, s. 99-171.
- KOUŘIL Pavel – GRYC, Jana. *Early Medieval Stronghold in Opava-Kylešovice and Its Importance for the Understanding of the Silesian Region in the Tenth–Eleventh Centuries*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57, 2018, s. 185-213.
- KOUŘIL, Pavel – PAVELČÍK, Jiří – TERYNGEROVÁ, Hana. *Rettingsaktion in Opava – Kolářská Gasse*. PV 1987, 1987, s. 70-72.
- KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf. *Moravian Centres between the Mojmirids and Přemyslids*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57, 2018, s. 41-72.
- KOUŘIL, Pavel – TERYNGEROVÁ, Hana. *Záchranný arch. výzkum v Opavě*. PV 1987, 1987, s. 44.
- KOUŘIL, Pavel – TERYNGEROVÁ, Hana. *Středověký poutní odznak z historického jádra města Opavy*. In: Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej, Wrocław 2002, s. 227–234.
- KOUŘIL, Pavel – TYMONOVÁ, Markéta. *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*. Brno 2013.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000.
- KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmischeschlesiens*. Castrum bene 6, 1999, s. 160-190.
- KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin. *Etnické trojmezí? (Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku)*. AH 28, 2003, s. 69-111.
- KOUŘILOVÁ, Dana. *Bývalý kostel sv. Václava v Opavě - výsledky průzkumu fasád*. In: PRIX, Dalibor (ed.). Pro Arte. Sborník k poctě Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 31-34.
- KOUŘILOVÁ, Markéta (red.). *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Opava 2013.
- KRÁL, Jaroslav. *Nález středověké keramiky v Opavě*. ČSIM-B 5, 1956, s. 11-25.
- KRÁL, Jaroslav. *Opavské středověké nálezy II*. ČSIM-B 10, 1961, s. 19-36.
- KRÁL, Jaroslav. *Opava, Kolářská ulice. Stavba kina Mír*. Nálezová zpráva. Opava 1961.
- KRÁL, Jaroslav. *Středověké nálezy v Opavě 1963*. PV 1963, 1964, s. 67-68.
- KRÁL, Jaroslav. *Nález středověkých vrat v Opavě v roce 1967*. PV 1967, 1968, s. 111-112.
- KRÁL, Jaroslav. *Nálezové prostředí městské středověké keramiky*. In: Archeologický sborník, Ostrava 1974, s. 102-111.
- KRÁL, Jaroslav. *Středověké nálezy v Opavě 1973*. PV 1973, 1974b, s. 101-102.
- KRÁL, Jaroslav. *Keramické zlomky ze středověkých nálezů*. AR 27, 1975, s. 387-389.
- KRASNOKUTSKÁ, Tereza. *Středověké a novověké kachle z Opavy. Katalog nálezů z archeologických výzkumů*. Acta Regionalis Fontes 8. Olomouc 2005.
- KRASNOKUTSKÁ, Tereza – KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Hladké Životice (k.ú. Hladké Životice, okr. Nový Jičín), usedlost č. p. 8. Záchranný předstihový výzkum*. PV 49. Brno 2008, s. 397-398.

- KRASNOKUTSKÁ, Tereza – ZEZULA, Michal. *Opava - Kateřinky (k. ú. Kateřinky u Opavy, okr. Opava)*. PV 52, 2011, 186-187.
- KRUMPHANZLOVÁ, Zdenka. *Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. - 11. věku v Čechách*. PA LXV, 1974, s. 49-57.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Ml-Pan*. Praha 2000.
- LEISTIKOV, Dankwart. *Werkzeuge der Steinmetzen im Mittelalter*. Architectura, Zeitschrift für Geschichte der Baukunst, Band 20, 1, 1990.
- LUKAS, Jiří – KOLÁŘ, František. *Neznámá medaile Jana Vermeyena*, Numismatické listy 65, 2010, č. 1, s. 9-17.
- MALÍK, Pavel – KOVÁČIK, Peter – ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Nákladní ulice*, p. č. 94/1, 97, 98/2, 104/3,4,9,15, 117/1, 602, 603. PV 49, 2008, s. 426-428.
- MARETHOVÁ, Barbara. *Holasovice (okr. Opava)*. Přehledy výzkumů 58-2, 2017, s. 212.
- MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum v prostoru bývalé Radniční ulice v Opavě*. In: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Předměty vyprávějí. Hmotná kultura středověké a raně novověké Opavy ve světle nálezů z archeologických výzkumů v prostoru bývalé Radniční ulice a v areálu opavského pivovaru*. Opava, 2012, s. 12-15.
- MARETHOVÁ, Barbara – SKALICKÁ, Pavla – VESELÁ, Petra – ZEZULA, Michal. *Hmotná kultura středověkého a raně novověkého města a její odraz v nálezech z archeologických výzkumů při Horním náměstí a v areálu pivovaru v Opavě*. In: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Předměty vyprávějí. Hmotná kultura středověké a raně novověké Opavy ve světle nálezů z archeologických výzkumů v prostoru bývalé Radniční ulice a v areálu opavského pivovaru*. Opava, 2012, 26-73.
- MARETHOVÁ, Barbara – ZEZULA, Michal. *V polsko-moravském pohraničí. Holasovice a Holasicko v raném středověku a na prahu vrcholného středověku (580–1250)*. In: ROŠOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- MARTINEC, Petr – ŠČUČKA, Jiří. *Kostel sv. Martina – stavební hmoty a jejich původ*. In: KOZÁK, Petr – PŘIX, Dalibor – ZEZULA, Michal (eds.). *Kostel sv. Martina v Bohušově*. Bohušov – Ostrava 2011, s. 325–334.
- MATEJKO-PETERKA, Ilona. *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území českého Slezska od středověku do konce první světové války*. Opava 2014.
- MECHELK, Harald W. *Zur Frühgeschichte der Stdt Dresden und zur Herausbildung einer spätmittelalterlichen Keramikproduktion im sächsischen Elbgebiet aufgrund archäologischer Befunde*. Forschungen zur ältesten Entwicklung Dresdens, Heft 5, Berlin 1981.
- MĚCHUROVÁ, Zdenka. *Drobná středověká plastika konička na Moravě*. AH 34, 2009, s. 173-188.
- MĚCHUROVÁ, Zdenka. *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*. AH 35, 2010, s. 95-110.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Opevnění města Jihlavy v zrcadle archeologie*. In: Forum Urbes Medii Aevi V, 2008, s. 104-121.
- MERTA, David. *Opava v „době dřevěné“ – k podobě Radniční ulice ve 13. a 14. století*. In: VOJKŮVKOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Předměty vyprávějí. Hmotná kultura středověké a raně novověké Opavy ve světle nálezů z archeologických výzkumů v prostoru bývalé Radniční ulice a v areálu opavského pivovaru*. Opava, 2012, s. 16-17.
- MERTA, David – PEŠKA, Marek. *Stavby typu „kamenate“ v prostředí vrcholně středověkého Brna*. In: *Dějiny staveb 2009*. Plzeň 2010, s. 215-222.
- MERTA, David – PEŠKA, Marek. *Ke stavebnímu vývoji bývalého dominikánského kostela Povýšení sv. Kříže v Jihlavě*. In: ČERNUŠÁK, Tomáš – SEDLÁK, Tomáš. *Dominikáni v Jihlavě v proměnách staletí*. Jihlava 2012, s. 75-82.
- MICHNA, Pavel J. *Dvě sídlíšní stavby z počátků lokačního Uničova (Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století)*. VVM XXXII, 1980, s. 161-186.

- MORAVEC, Zbyněk – ZEZULA, Michal. *Archeologické prameny*. In: ANTONÍN, Robert et al. Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města. Ostrava 2017, s. 46-70, 80-98, 154-181.
- NEKUDA, Vladimír. *Nálezy středověkých hrnčírských pecí na Moravě*. Časopis moravského muzea, Vědy společenské XLVIII, 1963, s. 57-84.
- NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Sídelní areály pravěkých zemědělců – Settlement areas of prehistoric farmers*. PA LXXVII, 1986, s. 226-276.
- NOVÁČEK, Karel – ŠIROKÝ, Radek. *Náměstí v Plzni ve středověku a raném novověku*. In: PIEKALSKI, Jerzy – WACHOWSKI, Krzysztof (eds.). Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta, Wrocław a Europa środkowa. Wratislavia Antiqua 2, Wrocław 2000, s. 291-297.
- NOVOTNÝ, Boris. *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*. Slezský sborník 57 (17), 1959, s. 447-463
- NOVOTNÝ, Boris. *Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích*. ČSIM-B, XI, 1962, s. 65-80.
- NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Zvířecí kosti ze středověkých jám v Opavě*. ČSIZM-B, 53, 2003, s. 1-17.
- OEXLE, Judith (Hrsg.) *Frühe Kirchen in Sachsen. Ergebnisse archäologischer und baugeschichtlicher Untersuchungen*. Stuttgart 1994.
- OPRAVIL, Emanuel. *Botanické nálezy z archeologického výzkumu středověku města Opavy (1350-1500)*. Přírodovědný časopis slezský XXII-3, 1961, s. 361-366.
- OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy*. ČSIM-B, XII-1/1963, 1963, s. 18-28.
- OPRAVIL, Emanuel. *Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy prováděného v roce 1967*. ČSIM-A, XVIII 1969, 175-182.
- OPRAVIL, Emanuel. *Synantropní rostliny ze středověkých vrstev města Opavy*. Zborník prednášok zjazdu Slovenskej botanickej spoločnosti, Tisovec 1970, s. 617-623.
- OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z Hrnčírské ulice v Opavě (hotel Orient-dostavba)*. ČSIM-A, 42, 1993, s. 193-214.
- OPRAVIL, Emanuel. *Archeobotanické nálezy z areálu jaktuřské brány v Opavě (býv. hotel Koruna)*. ČSIM-A, 35, 1996, s. 227-253.
- OTTAWAY, Patrick – ROGERS, Nicola. *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York*. York 2002.
- PAPOUŠEK, František. *Opavské mincování*. Slezský numismatik 7, 1957, s. 1-2.
- PARCZEWSKI, Michał. *Plaskowyż głubczycki we wczesnym srednowieczu*. Warszawa – Kraków 1982.
- PAVELČÍK, Jiří. *Záchranné akce na náměstí Svobody v Opavě*. PV 1971, 1972, s. 126-127.
- PAVELČÍK, Jiří. *Středověké nálezy z Opavy – Masařské ulice*. PV 1976, 1978, s. 101.
- PAVELČÍK, Jiří. *Pravěké lokality u Holasovic (okr. Opava)*. PV 1986. Brno 1989, s. 95-96.
- PEŠKA, Marek – MERTA, David. *Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. K možnostem srovnávacího studia*. In: Trnava a počiatky středověkých miest. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12. Trnava 2009, s. 87-102.
- PETER, Anton. *Heidnische Grabalterthümer in Schlesien*. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, XV. Wien 1870, s. LXXXI-LXXX.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Początki budynków o konstrukcji szkieletowej na terenie środkowej Europy*. Archaeologia Historica Polona – tom 3, 1996, s. 73-86.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2623. Wrocław 2004.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Stan czystości średniowiecznych miast Europy Środkowej. Zarys problemu z punktu widzenia archeologa*. Kwartalnik historii kultury materialnej 2005, s. 271-277.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*. Wrocław 2014.
- PODROUŽEK, Kamil. *Vesnické stavby na pískovcovém podloží*. Ústí nad Labem 2006.
- POJSL, Miloslav. *Raně středověká mozaiková dlažba na Velehradě*. VVM 29, 1977, s. 68-71.

- POJSL, Miloslav. *Velehrad, stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno 1990.
- POLÁČEK, Lumír. *Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren*. In: STAŇA, Čeněk (Hrsgb.). *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. Brno 1994, s. 243-264.
- POPELKA, Petr. *Počátky výstavby silniční sítě na severní Moravě a ve Slezsku 1740–1790*. In: MARTÍNEK, Jan – ŠMERAL, Jiří (eds.). *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno 2012, s. 69-72.
- PRASEK, Vincenc. *Slovanská hradiska na Opavsku*. Opavský Týdeník XIII, č. 17, 29. 4. 1882.
- PRIX, Dalibor. *Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě Kateřinkách*. ČSIM-B 41, 1992, s. 108-118.
- PRIX, Dalibor. *Průzkum kostela sv. Bartoloměje v Malých Heralticích a jeho výsledky*. Průzkumy památek II, 1996, s. 126-135.
- PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku*. In: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998, s. 39-62.
- PRIX, Dalibor. *Barokní kostel sv. Kateřiny v Sosnové. Na okraj poznání díla krnovské stavitelské rodiny Gansů*. ČSIZM-B, 47, 1998, s. 108-121.
- PRIX, Dalibor. *Nástin vývoje architektury české části Slezska*. In: *Od gotiky k renesanci (výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1500) IV*. Opava 1999, s. 15-64.
- PRIX, Dalibor. *O klenbě bývalé kaple Panny Marie při trojlodí městského kostela v Opavě (na okraj poznání klenební reformy ve 14. století ve střední Evropě)*. ČSIZM-B, 42, 2003, s. 14-57.
- PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Konvent minoritů s kostelem sv. Ducha*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 542-552.
- PRIX, Dalibor. *Opava – Město (Opava). Zaniklý konvent klarisek s kostelem sv. Kláry a Kateřiny*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 552-557.
- PRIX, Dalibor. *Opava vrcholného středověku*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 57-95.
- PRIX, Dalibor. *Počátky a rozvoj ve 13. století*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 339-348.
- PRIX, Dalibor. *První zlatý věk města*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 349-368.
- PRIX, Dalibor. *Útlum v pozdním středověku*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 369-385.
- PRIX, Dalibor. *Mezi středověkem a novověkem*. In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). Opava. Praha 2006, s. 400-412.
- PRIX, Dalibor. *Exkurz 3. Holasovice, zděný raně gotický kostel neznámého zasvěcení*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- PRIX, Dalibor. *Exkurz 4. Holasovice, architektonické zlomky ze zaniklého raně gotického kostela*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- PRIX, Dalibor. *Úvahy o středověkém urbanismu Holasovic, Loděnice, Štěplovce a Kamence*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- PRIX, Dalibor – VEČEŘA, Josef – ZEZULA, Michal (eds.). *Těžba zlata na Bruntálsku. Montánní region pohledem interdisciplinárního výzkumu*. Ostrava (v tisku).
- PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě v roce 2000*. In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta (Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči)*. *Disputaciones Moraviae* 3, 2002, s. 275-294.

- PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Záchranný archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě*. Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999-2000, Katowice 2002, s. 303-315.
- PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Středověké osídlení Bohušova a počátky kostela sv. Martina*. Archaeologica historica 28, 2003, s. 433-460.
- PROCHÁZKA, RUDOLF. *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech*. Archeologické rozhledy XXXVI, 1984, s. 430-442.
- PROCHÁZKA, Rudolf. *Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech)*. In: JEŽEK, Martin - KLÁPŠTĚ, Jan (eds.), Mediaevalia Archaeologica 2, 2000.
- PROCHÁZKA, Rudolf. *Archeologie a poznání moravských a slezských měst*. AH 32, 2007, s. 37-80.
- PROCHÁZKA, Rudolf. *Area...sive parva, sive magna... Parcela ve vývoji raného a komunálního města*. In: Forum urbes medii aevi IV. Brno 2007, s. 6-41.
- PROCHÁZKA, Rudolf. *Mittelalterliche Töpferofen in Mähren*. In: GRUNWALD Lutz, (Hrsg.). Den Töpfern auf der Spur. Orte der Keramikherstellung im Licht der neuesten Forschung. Mainz, 2015, s. 215-224.
- PROCHÁZKA, Rudolf. *Přerov Stronghold and the Material Culture of Its Inhabitans in the Late Phase of the Early Middle Ages*. In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al. Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57, 2018, s. 137-170.
- PROCHÁZKA, Rudolf – DRECHSLER, Aleš – SCHENK, Zdeněk. *Frühmittelalterliche Besiedlung des Areal der Stadt Přerov. Topographie der archaologischen Grabungen 1986–2005*. In: POLÁČEK, Lumír (ed.) Internationale Tagungen in Mikulčice. Band VI. Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren. Brno 2008, s. 207-247.
- PROCHÁZKA, Rudolf – PEŠKA, Marek. *Základní rysy vývoje brněnské keramiky 12. -13./14. století*. PV 48, 2007, s. 143-232.
- PROCHÁZKA, Rudolf – KOVÁČIK, Peter – ZŮBEK, Antonín. *Nové poznatky k vývoji opevnění olomouckého hradu v raném a vrcholném středověku*. AH 27, 2002, s. 197-213.
- RADWAŃSKI, Kazimierz. *Budowly dREWIANE odkryte pod poziomami romańskimi kościola św. Wojciecha w Krakowie*. Materiały Archeologiczne XI, 1970, s. 7-23.
- RAZÍM, Vladislav. *Fortifikace českých měst jako indikace jejich významu a postavení*. Archaeologia historica 20, 1995, s. 9–22.
- RECH, Manfred. *Gefundene Vergangenheit – Archäologie des Mittelalters in Bremen. Mit besondere Berücksichtigung von Riga*. Bremer Archäologie Blätter, Beiheft 3, Bremen 2004.
- RICHTER, Miroslav. *Hrnčířská pec ze Starého Mýta (k otázce počátků vrcholně středověké keramiky)*. Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993. Památky archeologické – Supplementum 2, s. 145-157.
- ROGALANKA, Anna. *Ze studiów nad rozplanowaniem Poznania lewobrzeżnego*. In: Początki i rozwój Staroego Miasta w Poznaniu do 15. stol. Poznań 1973, s. 343, 346.
- ROSOVÁ, Romana – PRIX, Dalibor. *Mezi starým a novým věkem. Obce ve středověku a raném novověku*. ROSOVÁ, Romana a kol. Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku).
- ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí*. Holasovice 2019 (v tisku).
- RZEŹNIK, Paweł. *Lokalne i ponadregionalne akcenty przemian ceramiki w XIII-wiecznym Wrocławiu*. Mediaevalia archeologica 1, 1999, s. 125-136.
- SARTORI, Franz. *Urnen in Fürstenthum Jägerndorf gefunden*. In: Mahlerisches Taschenbuch für Freunde interessanter Gegenden, Natur- und Kunst Merkwürdigkeiten der Österreichischen Monarchie 6. Wien 1818, s. 180-182.
- SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. *Středověké sklo z Opavy*, PA 95, 2004, s. 223-224.

- SOMMER, Petr. *Raně středověká „ecclesia lignea“ a archeologie*. In: *Z pravěku do středověku*. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. Brno, 1997, s. 276-278.
- SKALICKÁ, Pavla – MARETHOVÁ, Barbara. *Středověká dřevohliněná zástavba domovního bloku. Předběžné shrnutí výsledků předstihového výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice v Opavě*. ČSIZM-B 62, 2013, s. 253-271.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Výzkumy pravěkého oddělení Slezského muzea v roce 1963*. Opavsko 10, 1964, s. 16-19.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nejstarší opavská studna*. ČSIM-B 15, 1966, s. 3 - 12.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Dvacet let archeologické práce na území opavského okresu*. Opavsko 12, 1966, s. 27-32.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. PV 1967, 1968, s. 107-111.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování záchranných akcí v areálu středověké Opavy*. PV 1970, 1971, s. 69-74.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné výzkumy na přestavbě státní silnice Opava – Krnov (okr. Opava)*. PV 1970. Brno 1971, s. 76-77.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. PV 1971, 1972, s. 121-123.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*. PV 1972, 1973, s. 90-91.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*. AR 27, 1975, s. 271-276.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Diskusní příspěvek k referátu B. Novotného*. AR 27, 1975, s. 528.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Nálezy mincí z výzkumu středověké Opavy a Ostravy*. In: *Středověká archeologie a studium počátků měst*. Praha 1977, s. 141-149.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Pokračování výzkumu dominikánského kláštera v Opavě (okr. Opava)*. PV 1976, Brno 1978, s. 87-88.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Zpráva o pokračování výzkumu dominikánského kláštera v Opavě*. VVM XXIV, 1982, s. 206-208.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Záchranný výzkum v bývalém dominikánském kostele sv. Václava v Opavě (okr. Opava)*. PV 1987, Brno 1990, s. 76-77.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Vysvětlení ke středověkému prstenu z Holasovic*. ČSIM-B 42, 1993, s. 13-16.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Středověká polévaná keramika z Opavy*. AH 10, 1985, s. 230-233.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta. *Habánské umyvadlo Jana Jiřího Krnovského nalezené v Opavě*. In: *Opava. Sborník k dějinám města 4*, 2004, s. 19-28, obr. 1-6.
- ŠIKULOVÁ, Vlasta – ZEŽULA, Michal. *Exkurz 1. Dvůr v Holasovicích ve světle archeologických nálezů z přelomu raného a vrcholného středověku*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019* (v tisku).
- ŠIROKÝ, Radek. *Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání*. PA 91, č. 2, 2000, s. 345-410.
- ŠIROKÝ, Radek – KAISER, Ladislav – KOČÁR, Petr – Nováková, Kateřina. *Sedláčkova ulice v Plzni ve světle archeologického výzkumu. K podobě veřejných prostranství středověkých měst*. Forum urbes medii aevi IV, Brno 2007, s. 94-117.
- ŠOPÁK, Pavel. *Epilog opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentických snah přelomu 19. a 20. století*. In: MÜLLER, Karel (ed.). *Opavský zámek*. Opava 2012, s. 16-19.
- ŠTĚPÁN, Václav. *Opava – Město (Opava). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Václava*. In: FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 538-542.
- ŠTĚPÁN, Václav. *Dějiny dominikánského kláštera a kostela svatého Václava v Opavě*. Opava 2014.
- ŠRÁMEK, Pavel – GEBAUER, Josef. *Náměstí a ulice města Opavy. Historický místopis*. Opava 1990.
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Předběžná zpráva o hromadném nálezů gotického skla v Opavě*. In: *Sborník Památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 1995, s. 30-33.
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Kostěné artefakty z archeologického výzkumu na Ostrožné ulici v Opavě*. In: *Sborník Památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 1996, s. 69-72.
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10 – I. a II. etapa, Ostrožná ul. č. 31, Dolní nám. 22, Dolní nám. 18*. PV 1993-1994, 1997, s. 223-228.

- TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava (okr. Opava), Ostrožná ul. č. 10.*
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů historických jader v Opavě a Ostravě (v sezónách 1992-1998).* In: Památkový ústav v Ostravě – Výroční zpráva. Ostrava 1999, s. 109-112.
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Středověké poutnictví a jeho odraz v archeologickém materiálu. K nálezu poutního odznaku z Opavy.* In: PRÍX, Dalibor (ed.). *Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila.* Praha 2002, s. 31-34.
- TYMONOVÁ, Markéta. *Kamnářská výroba v Opavě (Die Ofensetzerei in Troppau).* In: *Streszczenia wystapień XVI. Ślaskich Spotkań Archeologicznych.* Wrocław 2009, s. 47-49.
- TYMONOVÁ, Markéta. *Středověké reliéfní kachle jako pramen hmotné kultury (Slezsko).* AH 34, 2009, s. 185-199.
- TYMONOVÁ, Markéta. *Výroba kamnářské keramiky v českých zemích a dílna v Opavě.* AH 39, 2014, s. 155-175.
- UNGERMAN, Šimon. *Počátky mladohradištních pohřebišť na Moravě.* In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta (eds.). *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k šedesátým narozeninám.* Praha 2010, s. 220-239.
- VARADZIN, Ladislav. *Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy.* AR LXII, 2010, s. 17-71.
- VENCL, Slavomír. *Dřevěná sakrální architektura a archeologie. Ecclesia lignea jako zvláštní případ archeologických pozůstatků snížené viditelnosti.* In: KAZDOVÁ, Eliška – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – ŠABATOVÁ, Klára (ed.). *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám.* Brno 2004, s. 517-524.
- VOGT, Hans, Joachim. *Die Wiprechtsburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen.* Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Dresden. Band 18. Berlin 1987.
- WANN, Wolfgang. *Die Troppauer Chronik auf dem Fürstenstein,* Neues Tagesblatt für Schlesien und Nordmähren, 62 – Das Zeughaus, 6. 5. 1934, s. 8.
- WIHODA, Martin. *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století.* Časopis Matice moravské 108, 1989, s. 77-87.
- WIHODA, Martin. *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava.* ČSIM-B 38, 1989, s. 148-154.
- WIHODA, Martin. *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století.* ČSIM-B 41, 1992, s. 97-102.
- WIHODA, Martin. *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie.* In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 3, 1997, s. 34-42.
- WIHODA, Martin. *Geneze městského zřízení na Opavsku jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha.* SPFFBU-C 45, 1998, s. 21-34.
- WIHODA, Martin. *První opavské století.* In: MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf (eds.). *Opava.* Praha 2006, s. 43-56.
- WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich.* Brno 2007.
- WIHODA, Martin. *Polsko v době knížecí.* In: FRIEDL, Jiří a kol. *Dějiny Polska.* Praha 2017, s. 13-101.
- ZATLOUKAL, Richard. *Archeologické doklady hrnčířství ve 13. až první polovině 16. století na Moravě a ve Slezsku.* Archeologia technica 11, s. 60-74.
- ZEZULA, Michal. *Archeologie a počátky města Moravské Ostravy (Archeologické výzkumy v historickém jádru města v letech 1998-2002).* In: *Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti města* 21, Ostrava 2003, s. 7-44.
- ZEZULA, Michal. *Opava (okr. Opava), středověk a novověk. Dolní náměstí, p. p. č. 579.* PV 45, 2004, s. 227-228.
- ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Předměstí, okr. Opava), středověk a novověk.* PV 46, 2005, s. 308
- ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Předměstí, okr. Opava), středověk a novověk.* PV 46, 2005, s. 308-309.

- ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava), Nám. Osvoboditelů – Janáčkovy sady, parcely č. 9/1, 9/2, 13/1*. PV 47, 2006, s. 267-268.
- ZEZULA, Michal. *Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy*. Zprávy památkové péče 66, 2006, s. 127-130.
- ZEZULA, Michal. *Opava (k. ú. Opava – Město, okr. Opava). Drůbeží trh*. PV 49, 2008, s. 425-426.
- ZEZULA, Michal. *K životnímu a pracovnímu jubileu Vlasty Šikulové*. Michal Zezula. ČSIZM-B 62, 2013, s. 101-106.
- ZEZULA, Michal. *Hrnčířská pec z Velkých Heraltic a její vztah k nejstaršímu horizontu opavské středověké keramiky*. ČSIZM B, 62, 2013, s. 301-317.
- ZEZULA, Michal. *Archeologie v Městské památkové zóně Opava*. In: HALÁTEK, Dalibor – PELCOVÁ, Kateřina – ZEZULA, Michal (eds.). *Hodnoty, které chráníme. 20 let Městské památkové zóny Opava*. Opava – Ostrava 2014, s. 52-61.
- ZEZULA, Michal. *Příprava pokrmů a stolování ve světle archeologických pramenů z Opavska a Ratibořska*. In: KORBELÁŘOVÁ, Irena – ZEZULA, Michal (eds.). *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*. Opava – Ratiboř 2018, s. 188-207.
- ZEZULA, Michal. *Exkurz 2: Raně středověké keramické nálezy z Holasovic – Dvora*. In: ROSOVÁ, Romana a kol.. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- ZEZULA, Michal – KIECOŇ, Marek – KOLÁŘ, František: *Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy*. In: *Forum urbes medii aevi IV*, 2007, s. 118-143.
- ZEZULA, Michal – MORAVEC, Zbyněk – KOČÁR, Petr – SŮVOVÁ, Zdeňka. *Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku*. In: *Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24*, Ostrava 2009, s. 538-579.
- ZEZULA, Michal – PRIX, Dalibor. *Středověké osídlení Bohušova*. In: KOZÁK, Petr – PRIX, Dalibor – ZEZULA Michal (eds.). *Kostel sv. Martina v Bohušově. Bohušov – Ostrava 2011*, s. 55-84.
- ZEZULOVÁ, Michaela – ŠEDO, Ondřej. *Výsledky záchranného archeologického výzkumu ve Vávrovicích, okres Opava*, in: *Badania archeologiczne na Górnym Ślasku i ziemiach pogranicznych w latach 2001-2002*, Katowice 2004, s. 22-31.
- ZEZULOVÁ, Michaela. *Od prvních zemědělců ke konci doby kamenné. Neolit a eneolit*. In: ROSOVÁ, Romana a kol. *Holasovice – Loděnice – Štěplovec – Kamenec. Dějiny obcí. Holasovice 2019 (v tisku)*.
- ZUKAL, Josef. *Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts*. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* 1, 1905/1906, s. 5-6.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002.

Nepublikované práce:

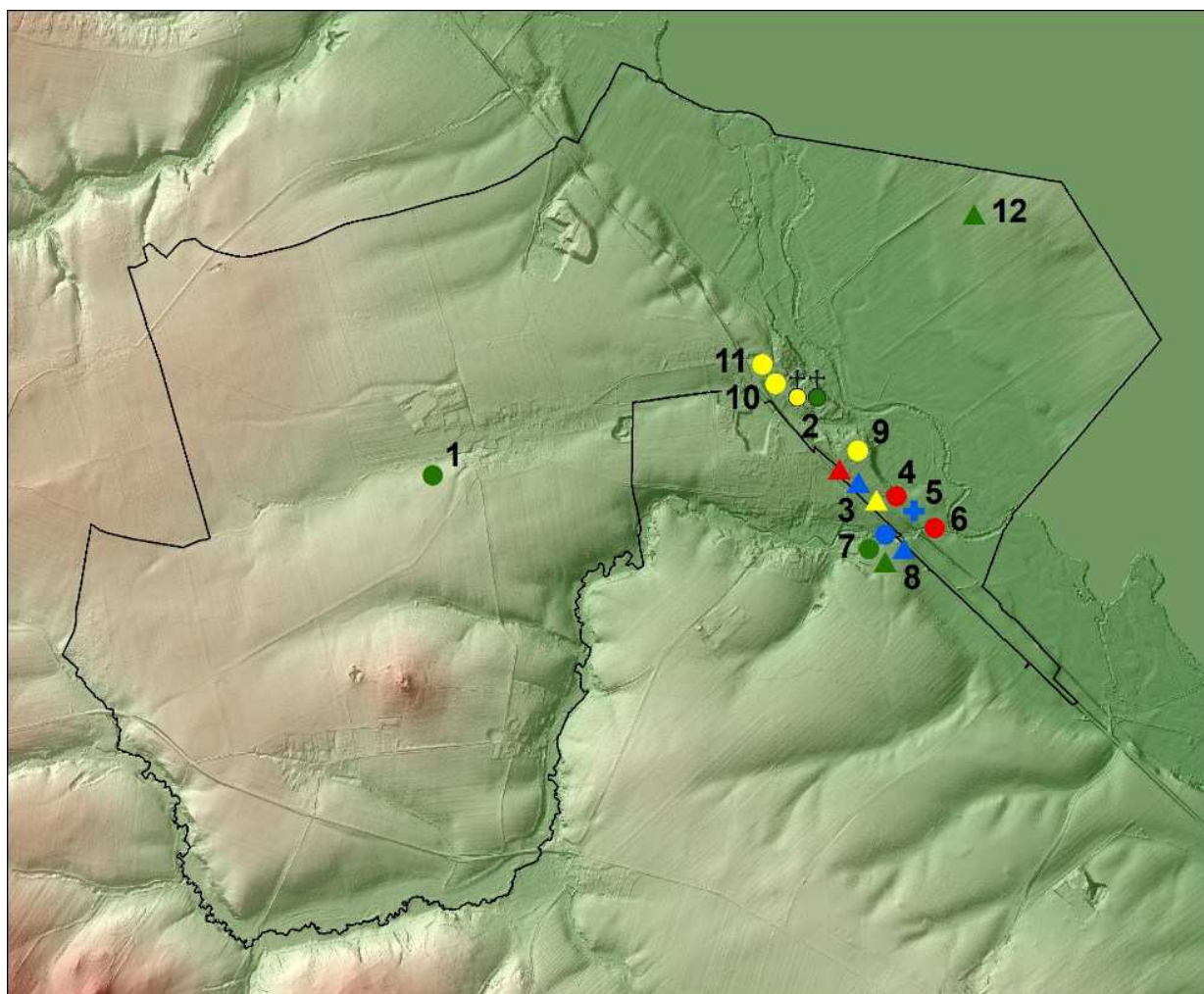
- AUGUSTINKOVÁ, Lucie – ORLITA, Zdeněk – KNÁPEK, Aleš. *Dům čp. 288 v Opavě zv. Gotteswinckel*. *Stavebně historický průzkum*. Ostrava 2009.
- DUDKOVÁ, Veronika: *Zpracování nálezového souboru z Opavy Mezi Trhy - Dolní náměstí 1962*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Opava, Slezská univerzita, 2002.
- FITZ, Rudolf. *Die Entstehung der ehemaligen schlesischen Landeshauptstadt Troppau*. Strojopis uložený v Zemském archivu Opava, Písemnosti Rudolfa Fitze, inv. č. 10, b. d.
- HLAS, Jindřich. *Holasovice. Cyklistická trasa č. 55, „Slezská magistrála“*. Nálezová zpráva uložená v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2012.
- HLAS, Jindřich. *Holasovice. Kanalizace + ČOV*. Nálezová zpráva uložená v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2014.

- HLAS, Jindřich – KOVÁČIK, Peter – MONÍK, Martin – ZEZULA, Michal – ZEZULOVÁ, Michaela. *Opava. Dolní pivovarský dvůr*. Nálezová zpráva uložena v Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2010.
- HLOŽEK, Martin. *Mikropetrografické rozborby středověké keramiky z Velkých Heraltic*. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Brno 2013.
- JANKOVSKÁ, Vlasta. *Pyloanalytická studie vzorků z Opavy – domovní blok Horní náměstí - Pekařská - Kolářská; výsledky a jejich interpretace*. Brno 2003. Strojopis uložený v archivu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- JANKOVSKÁ, Vlasta. *Výsledky pylové analýzy čtyř vzorků z lokality Opava – Dolní náměstí, akce 27/03*. Brno 2004. Strojopis uložený v archivu Odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KANIOVÁ, Petra. *Dům Mezi Trhy 2. Pasport*. Ostrava 2005. Strojopis uložený v Archivu NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.
- KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 13. Pasport*. Ostrava 2009a. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 22. Pasport*. Ostrava 2009b. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KANIOVÁ, Petra – KOLÁŘ, František. *Středověká komora. Dokumentace nálezových situací v interiéru a exteriéru v suterénu M0.8 v objektu Mezi Trhy 2 v Opavě*. Ostrava 2011. Strojopis uložený v Archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KARGER, Viktor. *Bericht über die Aufdeckung einer altslawische Begräbnisstätte in Kreuzendorf*. Strojopisná zpráva č. 146 z 9. 4. 1922. Slezské zemské muzeum.
- KIECOŇ, Marek. *Středověké odpadní jímky z Opavy, Masařské ulice, Opava* (rkp. bakalářské diplomové práce, uloženo na FPF SU). Opava, Slezská univerzita, 2001.
- KIECOŇ, Marek. *Neplachovice. Ulice Loděnická, parcely č. 630, 631, stavba RD*. Nálezová zpráva uložena v archivu archeologického odd. NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2014.
- KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – vnitroblok (Horní náměstí, ulice Kolářská, Pekařská)*. Č. akce 7/02. Nálezová zpráva. Opava 2012. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KIECOŇ, Marek – ZEZULA, Michal. *Opava – Drůbeží trh*. Č. akce 50/05. Zpráva o archeologickém výzkumu. Opava 2007. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOLÁŘ, František. *Zpráva o poškozených archeologických nálezech na staveništi 1. PP domu čp. 290, Mezi Trhy 2*. Opava 2011. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOLÁŘ, František. *Domínkánský klášter – Dům umění v Opavě, obnova a přístavba*. Opava 2013. Nálezová zpráva uložena v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOLÁŘ, František – BRHELOVÁ, Jana – ZEZULA, Michal. *Opava, kostel sv. Ducha*. Opava 2016. Nálezová zpráva z akce č. 122/14 uložena v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 22. Stavebně historický průzkum*. Ostrava. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 20. Stavebně historický průzkum*. Ostrava 1993. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 1. Stavebně historický průzkum*. Ostrava 1994. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KOUŘILOVÁ, Dana. *Dům Dolní náměstí 9. Stavebně historický průzkum*. Ostrava 1996. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KRAVAR, Zdeněk. *Obytný dům a parcela v Opavě na Krnovské ulici č. 17 – rešerše sledující majitele a obyvatele*. Opava 2001. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- KRÁL, Jaroslav. *Opava, Mezi trhy – Dolní nám., rok 1961*. Nálezová zpráva č. 2787/69 uložena v Archivu nálezových zpráv AÚ AV ČR v Brně. Opava 1969.
- KRÁL, Jaroslav. *Opava, Mezi trhy – Dolní nám., rok 1962 (jáma č. 1, 2 5)*. Nálezová zpráva č. 1727/73 uložena v Archivu nálezových zpráv AÚ AV ČR v Brně. Opava 1973.

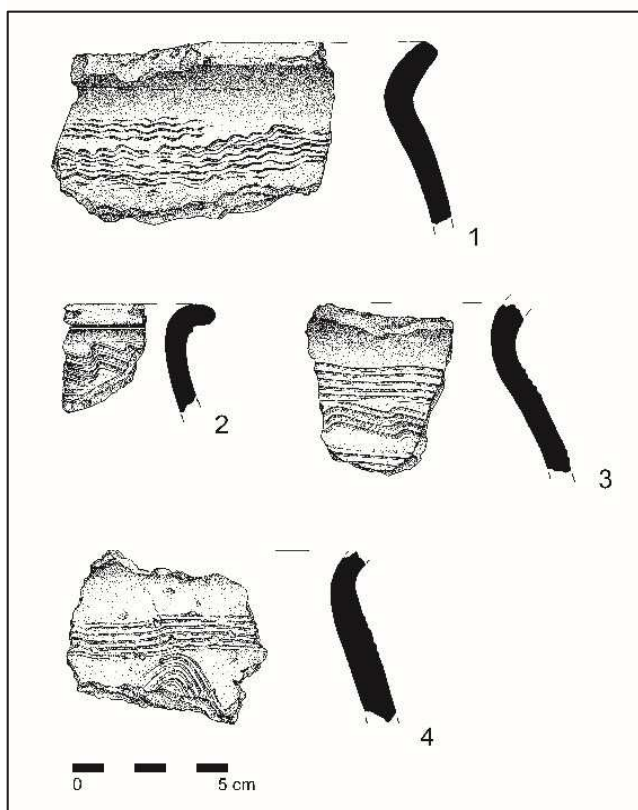
- KRÁL, Jaroslav. *Opava-město, staveniště nové pošty. Sídlištní objekty Hradeckého předměstí*. Nálezová zpráva uložená v Archeologickém ústavu Brno, 1975, č. j. 751/75.
- KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza. *Velké Heraltice (okr. Opava), Okružní č. p. 199 – rekonstrukce besídky*. Nálezová zpráva z akce č. 14/07 uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2009.
- KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza – ZEZULA, Michal – ZEZULOVÁ, Michaela. *Archeologický výzkum Holasovice, Dvůr, Muzeum Slezský venkov*. Nálezová zpráva uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2016.
- KRASNOKUTSKÁ TICHÁ, Tereza – ZEZULA, Michal – ZEZULOVÁ, Michaela. *Archeologický výzkum Holasovice, Dvůr, Přípojka NN*. Nálezová zpráva uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2016.
- KŘIVÁNEK, Roman. *Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 711083/11 na lokalitě Holasovice, okres Opava*. Zpráva uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2011.
- MARETHOVÁ, Barbara. *Opava. Ulice Hradecká – vodovod*. Nálezová zpráva z akce 27/10 uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2011.
- NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Zpráva o analýze zvířecího osteologického materiálu z lokality Opava – vnitroblok*. Brno b.d. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, Miriam. *Analýza zvířecího osteologického materiálu z Opavy - Dolní náměstí*. Brno 2004. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- PECHNÍKOVÁ, Markéta. *Antropologická analýza lidských kosterních pozůstatků nalezených na lokalitě Holasovice, ZD – cyklostezka 55*. Nálezová zpráva uložena v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě. Opava 2012.
- PEŠKA, Marek. *Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy*. Disertační práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filosofická fakulta Masarykovy university. Brno 2015.
- PRIX, Dalibor. *Opava – strojopis kapitoly zpracované pro připravované vydání Uměleckých památek Moravy a Slezska*, editor B. Samek, zpracováno v dubnu 2006-2006.
- PRIX, Dalibor – KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 1, Opava. IP 305*. 2005. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- PRIX, Dalibor – KANIOVÁ, Petra – KOUŘILOVÁ, Dana – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 4, Opava. IP 305*. 2005. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal. *Dolní náměstí 2, Opava. IP 305*. 2006. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- ROSOVÁ, Romana – AUGUSTINKOVÁ, Lucie. *Dům Dolní náměstí 14. Stavebně historický průzkum*. Ostrava 2002. Strojopis uložený v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- RYBNÍČEK, Michal. *Opava - Dolní náměstí. Závěrečná zpráva Dendrochronologické laboratoře Ústavu nauky o dřevě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity*. Brno 2004.
- SŮVOVÁ, Zdeňka. *Opava – Müllerův dům*. Archeozoologická analýza. 2018. Strojopis uložený v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.
- TERYNGEROVÁ, Hana. *Opava, Ostrožná č. 40/č.p. 233. Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu*. Opava 1999. Nálezová zpráva z akce č. 122/14 uložená v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě.

Obrazové přílohy (Tab. 1 – 33)

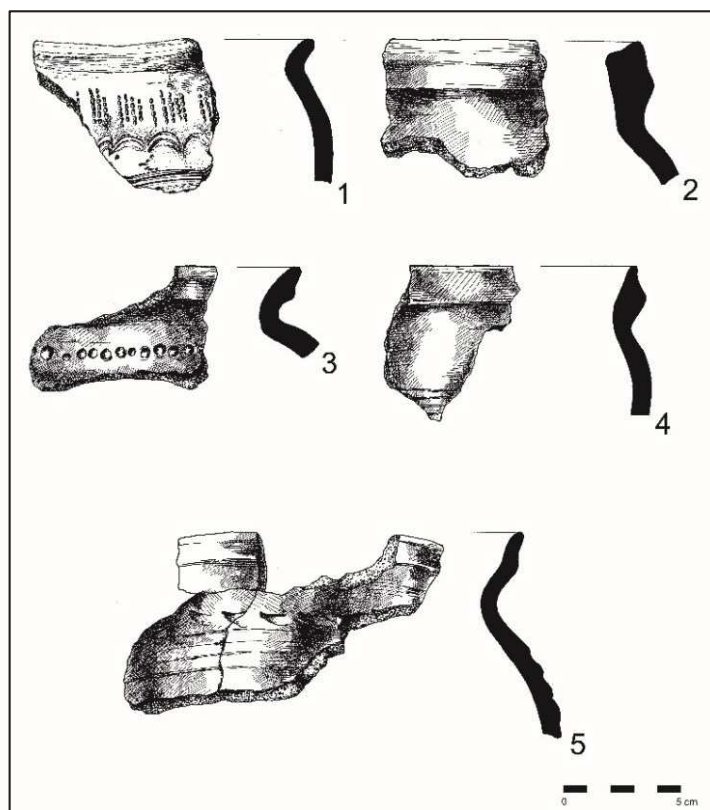

Obr. 1: Katastrální území Holasovice, Loděnice, Kamenec a Štěplovec. Lokalizace nalezišť s nálezy z období raného a vrcholného středověku. **1:** Loděnice, sídliště (12. – 13. stol.); **2:** Holasovice, kostel, pohřebiště a sídliště (12. stol.), kostel, pohřebiště a sídliště (1. polovina 13. – 14. stol.); **3:** Holasovice/Neplachovice: povrchový sběr (8. – 9. stol., 10. – 12. stol., 13. – 14. stol.); **4:** Holasovice: sídliště (9. stol.); **5:** Holasovice: pohřebiště (2. pol. 10. – 1. třetina 11. stol.); **6:** Holasovice: sídliště (9. stol.); **7:** Holasovice/Neplachovice: sídliště (10. – 12. stol.); **8:** Holasovice/Neplachovice („Nad Herličkou“): povrchový sběr (10. – 12. stol.); **9-11:** nálezy 12-13. stol. z intravilánu obce. Podle Marešová – Zezula 2019 (v tisku).

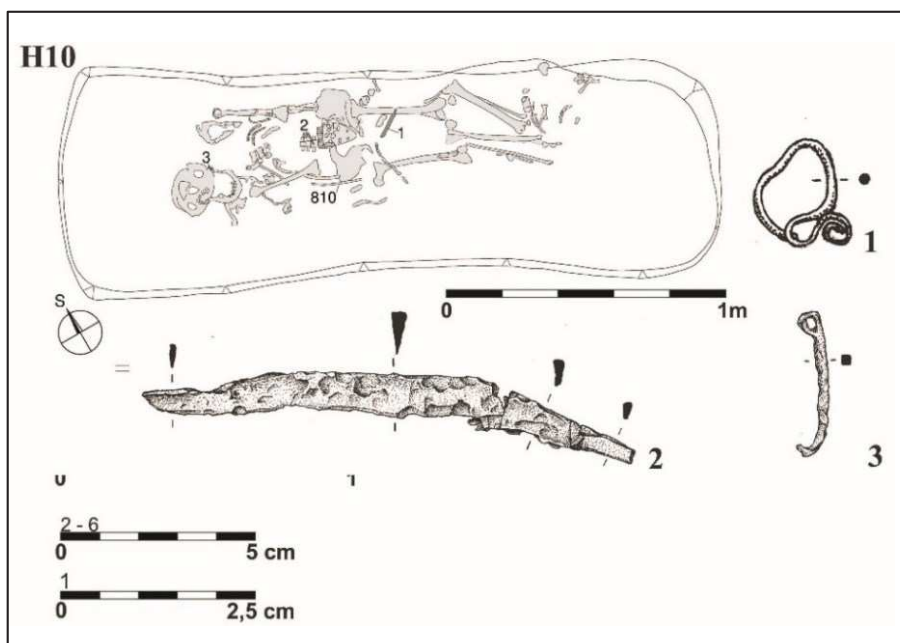
Tab. 2

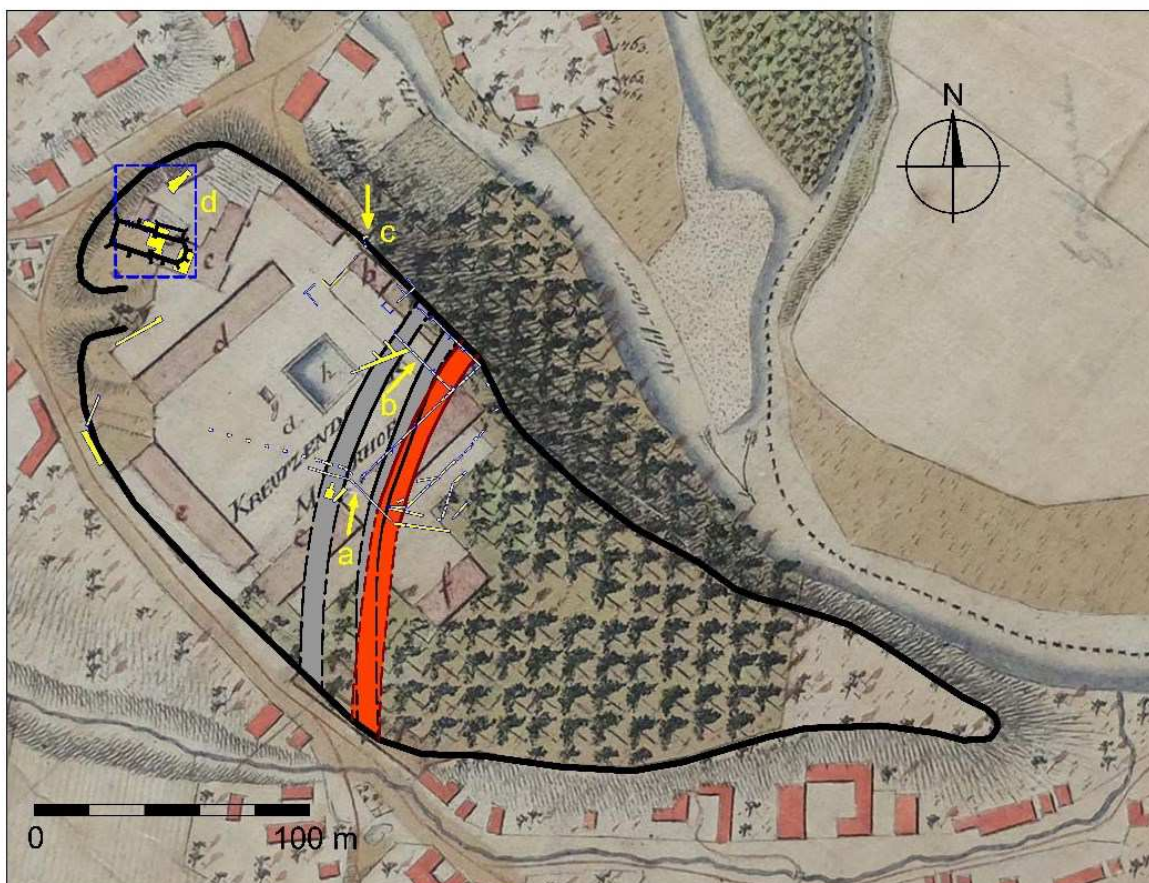
Obr. 2: Výběr keramických nálezů z 9. století, lokality Holasovice – cyklostezka (1-3) a Holasovice - ČOV (1-4). Obě naleziště jsou od sebe vzdálené zhruba 130 m, archeologické objekty, ze kterých pocházejí vyobrazené nálezy, tedy pravděpodobně náleží jednomu sídlišti. Kreslila H. Pravdová. Podle Marethová – Zezula 2019 (v tisku).

Obr. 3: Výběr keramických nálezů z polohy „Nad Herličkou“. Většinu střepů lze datovat do 12. až 12./13. století (2-5), ojediněle se vyskytly i střepy ze století 11. (1). Kreslila V. Šikulová, úpravy B. Marethová. Podle Marethová – Zezula 2019 (v tisku).

Obr. 4: Holasovice – cyklostezka, pohřebiště z mladší doby hradištní. Hrob H 10. Převzato z Hlas – Marethová 2017, s. 279.

Obr. 5: Holasovice – Dvůr. Plán z roku 1821 s vyznačením ploch zkoumaných v roce 1959 a v letech 2011-2015. Černou linií naznačen předpokládaný obvod pravěkého hradiska, šedou barvou je vyznačen průběh příkopů z pozdní doby kamenné (kultura nálevkovitých pohárů), červenou příkop z pozdní doby bronzové (kultura lužických popelnicových polí). a) , b) řezy pravěkými příkopy a archeologickým souvrstvím v jejich nadloží v trase splaškové kanalizace (výzkum 2011), řez b) viz obr. 6. c) řez pravěkým až novověkým souvrstvím na severní hraně návrší mezi čp. 78 a vjezdem do areálu Dvora (výzkum 2011), viz obr. X na s. XX této publikace. d) areál raně gotického kostela (výzkum 1959), detail viz obr. X na s. XX této publikace.

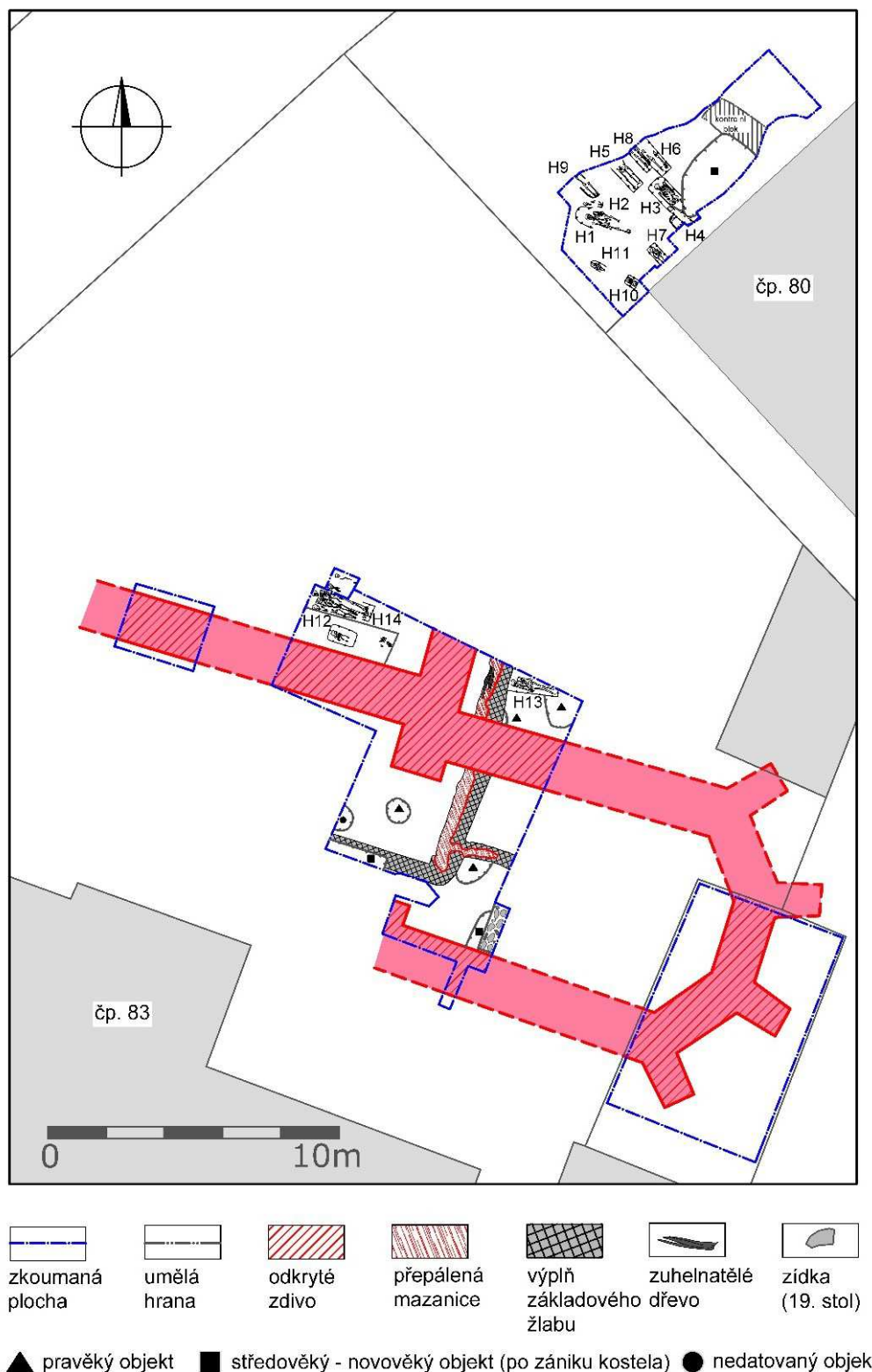
ZAO, fond Velkostatek Krnov, i. č. 502 a digitalizovaná terénní dokumentace (NPÚ v Ostravě a V. Šikulová), úpravy a celkové zpracování M. Zezula. Podle Šikulová – Zezula 2019 (v tisku).

Obr. 6: Holasovice – Dvůr. Řez pravěkými příkopy a archeologickým souvrstvím v jejich nadloží v trase dešťové kanalizace při jižní straně tzv. Kůlny (výzkum 2011). Modře – příkopy z eneolitu (kultura nálevkovitých pohárů); červeně – příkop z pozdní doby bronzové (kultura lužických popelnicových polí); zeleně – středověká jáma. Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ v Ostravě, úpravy a celkové zpracování M. Zezula, pohled na Kůlnu převzat z projektové dokumentace Studia D (L. Dehner). Podle Šikulová – Zezula 2019 (v tisku).

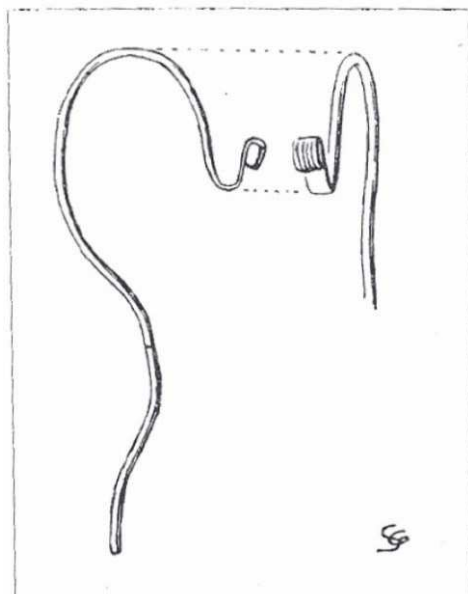

Obr. 7: Holasovice. Pohled na Dvůr od severovýchodu. a) + b) poloha řezů v trase inženýrských sítí, ve kterých byly dokumentovány pravěké opevňovací příkopy a další archeologické situace (výzkum 2011); c) poloha sondy s dokumentovaným pravěkým a středověkým souvrstvím (výzkum 2011, viz obr. XX ; d) areál raně gotického kostela. Podle Šikulová – Zezula 2019 (v tisku).

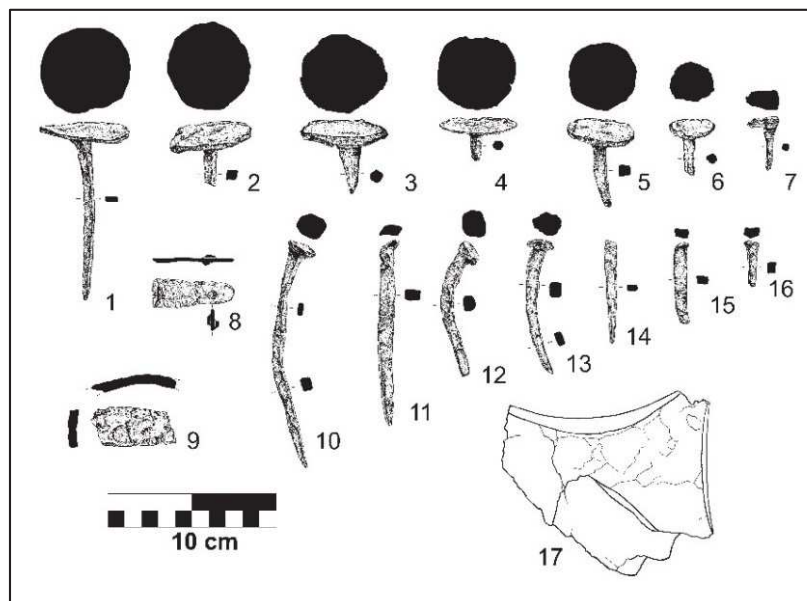

Obr. 8: Holasovice – Dvůr. Přehledný plán ploch archeologicky zkoumaných v letech 1959 a 1995. Podle terénní dokumentace V. Šikulové zpracoval M. Zezula. Podle Marešová – Zezula 2019 (v tisku).

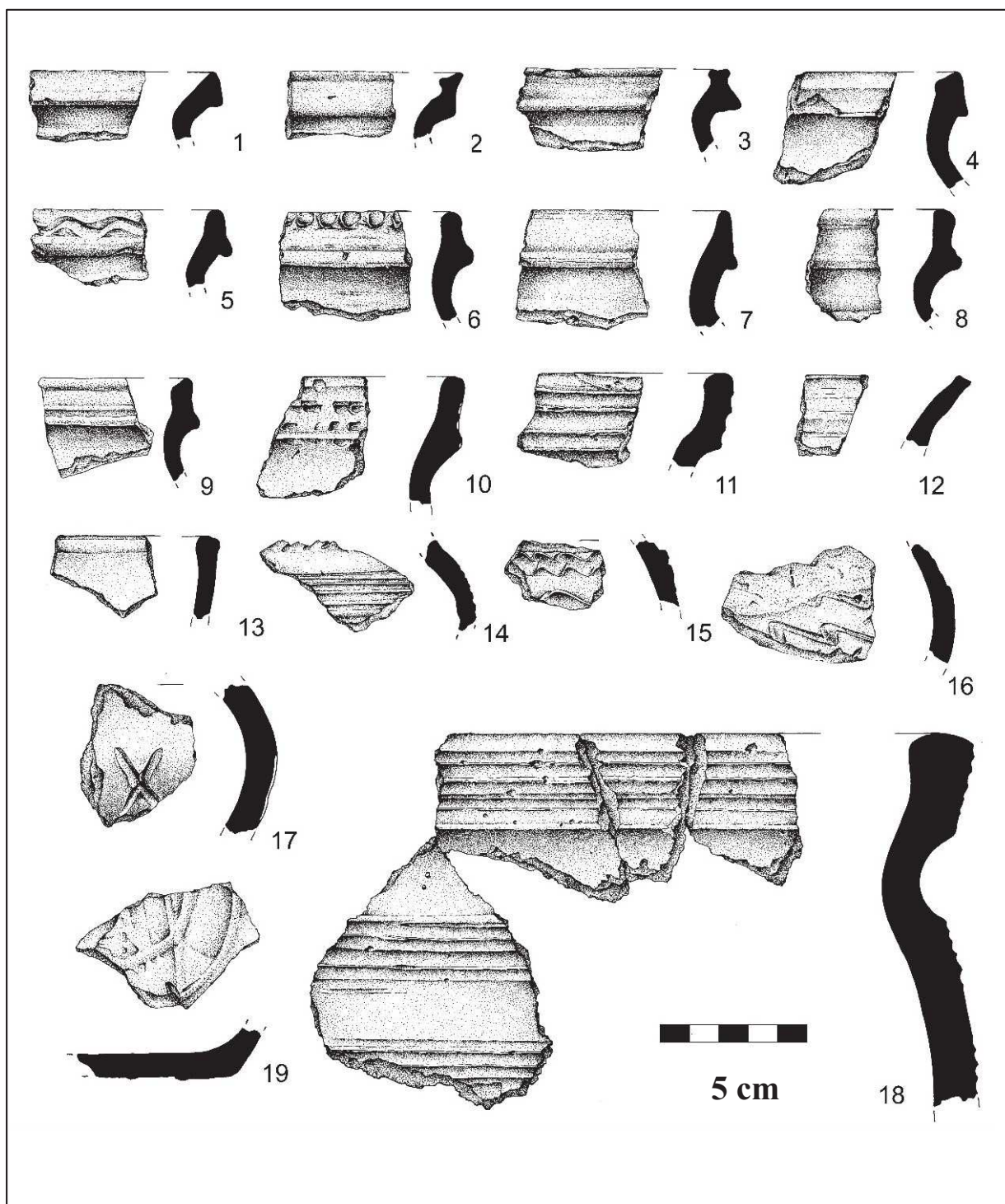
Obr. 9: Holasovice – Dvůr. Záušnice nalezená v roce 1922 při archeologickém odkryvu hrobů v západní části lokality. Převzato z Karger 1922, Taf. 5).

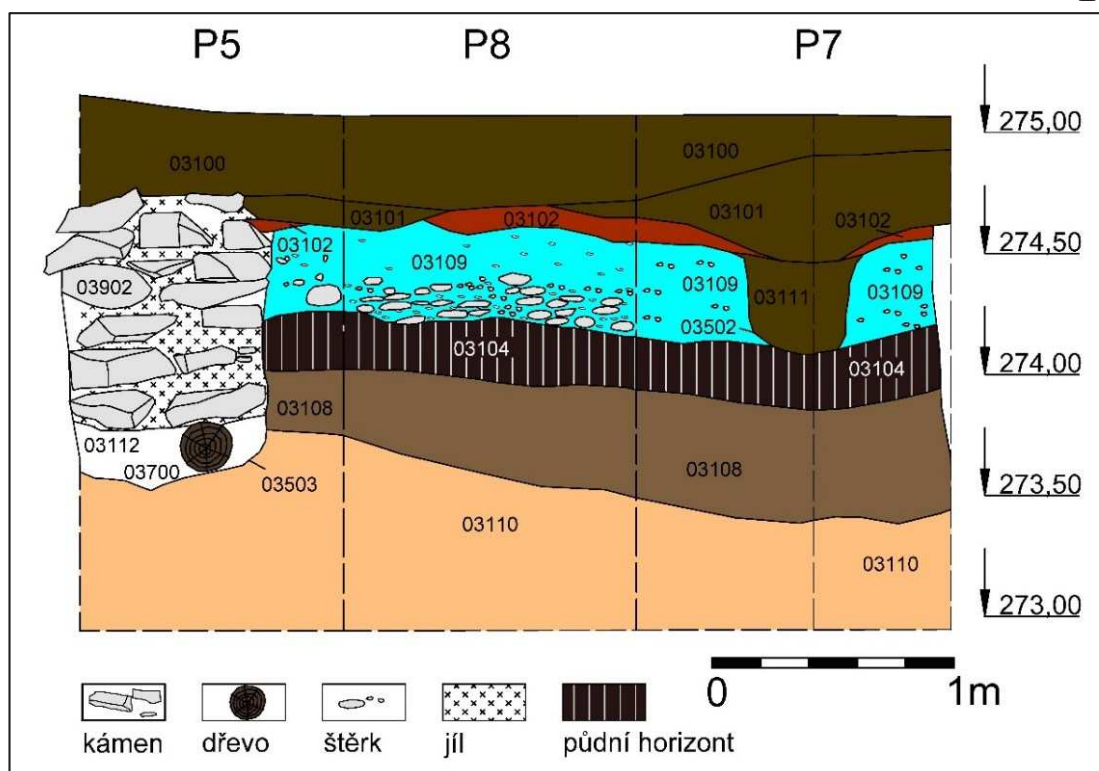
Obr. 10: Holasovice – Dvůr. Výběr nálezů ze spáleništní vrstvy vyplňující základový žlab dřevěného kostela (výzkum 1959). 1-16: železné hřeby a stavební kování, 17: přepálená hliněná omazávka s otisky dřevěných konstrukčních prvků kruhového či polokruhového průřezu. Slezské zemské muzeum. Kreslila H. Pravdová. Podle Šikulová – Zezula 2019 (v tisku).

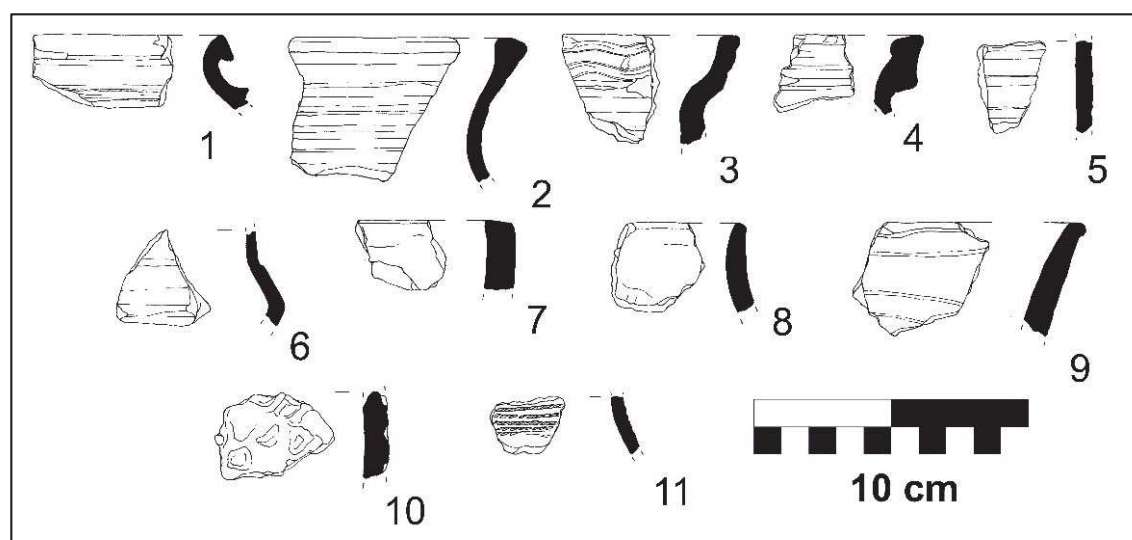
Obr. 11: Holasovice – Dvůr. Pohled na spáleništní zbytky z výplně negativu základu nároží lodi a jižní stěny presbytáře dřevěného kostela od jihovýchodu (výzkum 1959). Slezské zemské muzeum. Podle Šikulová – Zezula 2019 (v tisku).

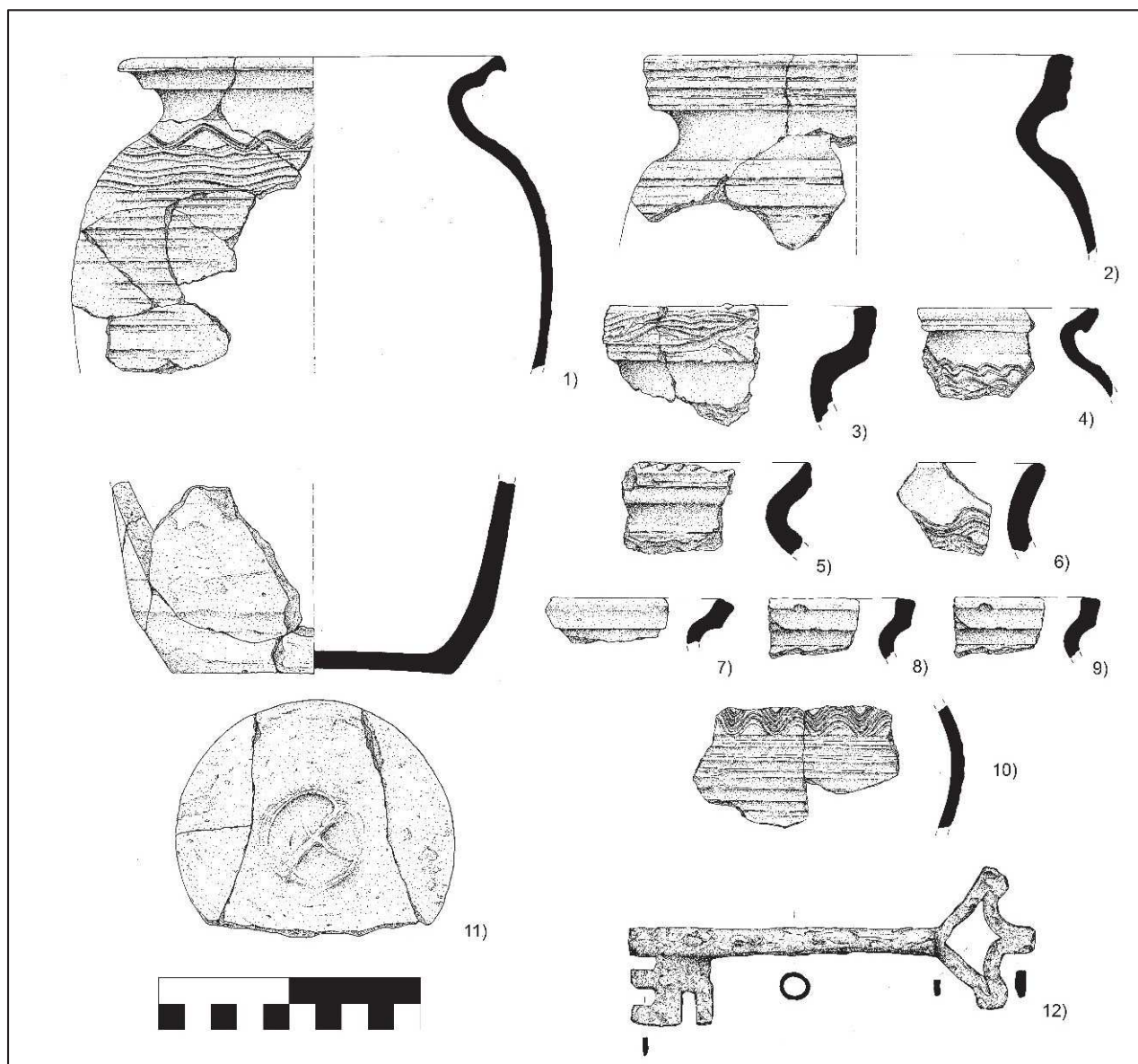
Obr. 12: Holasovice – Dvůr. Výběr raně středověkých keramických nálezů. 1, 5-12, 14, 19, 18: výzkum 1959; 2-4, 13, 15-17: výzkum 2011 (vyobrazené keramické zlomky pocházejí z vrstev v nadloží výplně vnějšího eneolitického příkopu při severní hraně návrší). Kreslila H. Pravdová. Podle Zezula 2019 (v tisku).

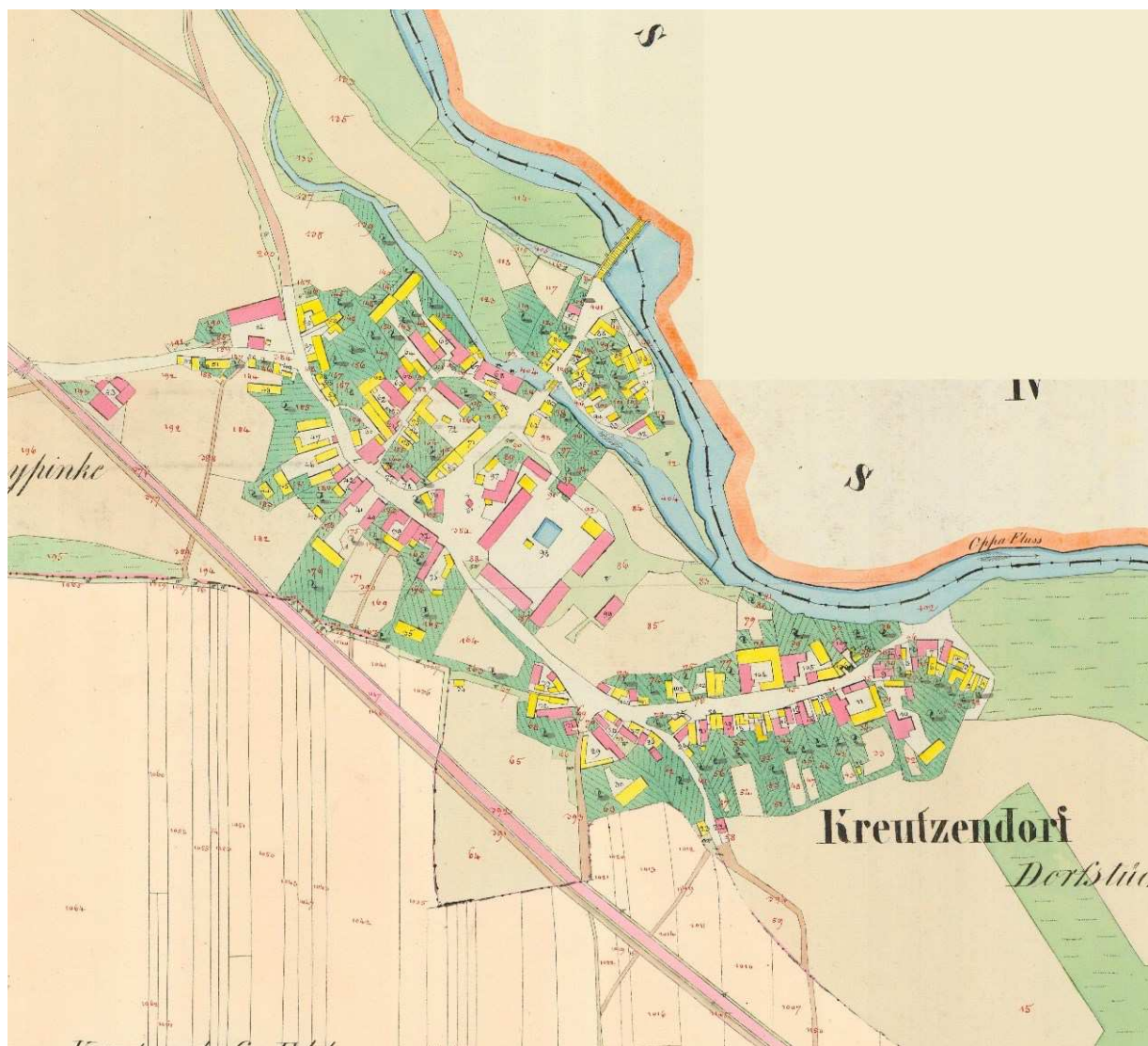
Obr. 13: Holasovice – Dvůr. Řez archeologickým souvrstvím na severní hraně návrší (výkop pro drenáž při čp. 78, výzkum 2011). 03110 a 03108 – vrstvy s pravěkými nálezy (kultura nálevkovitých pohárů, kultura zvoncovitých pohárů, kultura lužických popelnicových polí), 03104 – kulturní vrstva s nálezy 11. – 12/13. století, 03109 – vrstva s vrcholně středověkými a raně novověkými nálezy, 03102 – spáleništní planýrka, 03101 a 03100 – recentní terénní úpravy. Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ v Ostravě, úpravy a celkové zpracování M. Zezula. Podle Marethová – Zezula 2019 (v tisku).

Obr. 14: Holasovice – Dvůr. Výběr keramických nálezů vrstev dokumentovaných na profilu při severní hraně návrší (výkop pro drenáž při čp. 78, výzkum 2011). 1: s.j. 3101; 2: s.j. 3102; 3-5: s.j. 3104; 6, 10, 11: s.j. 108; 7-9: s.j. 3110. Kreslila H. Pravdová. Podle Marethová – Zezula 2019 (v tisku).

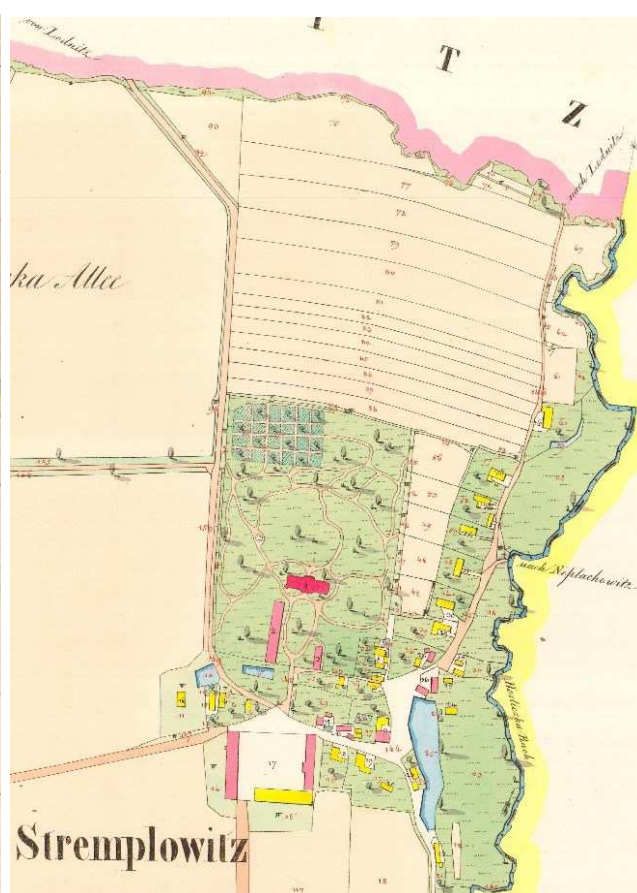
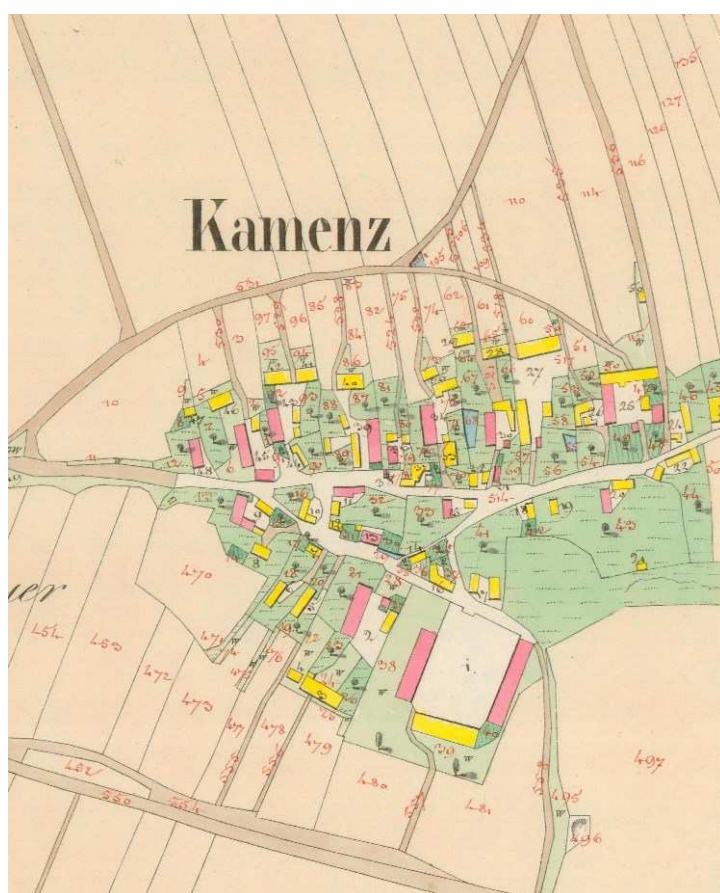
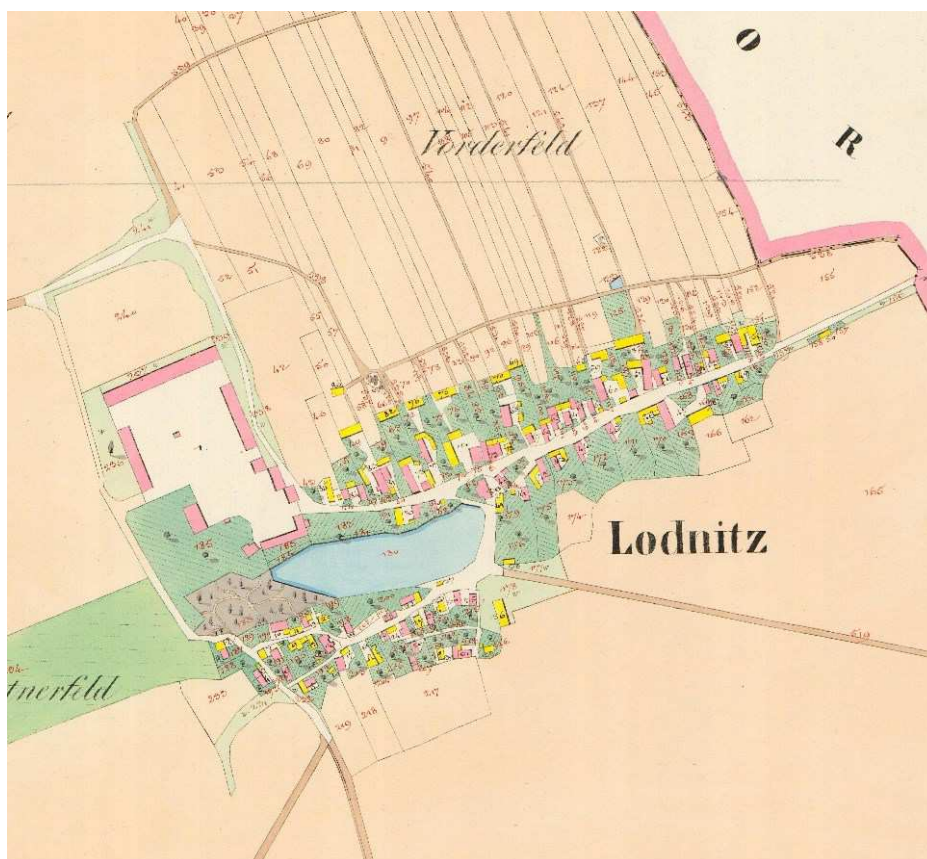

Obr. 15: Loděnice, keramické nálezy a železný klíč z 1. poloviny 13. století (výzkum 2017). Kresba I. Tichá. Podle Marethová – Zezula 2019 (v tisku).

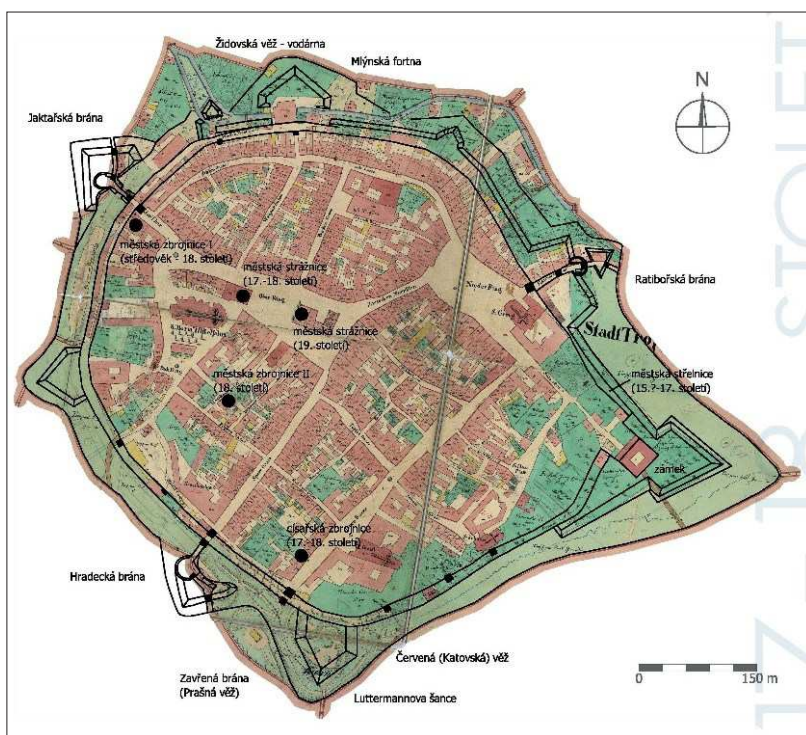

Obr. 16: Hlasovice na císařském otisku Stablního katastru z roku 1836 (ČÚZK).

Tab. 11

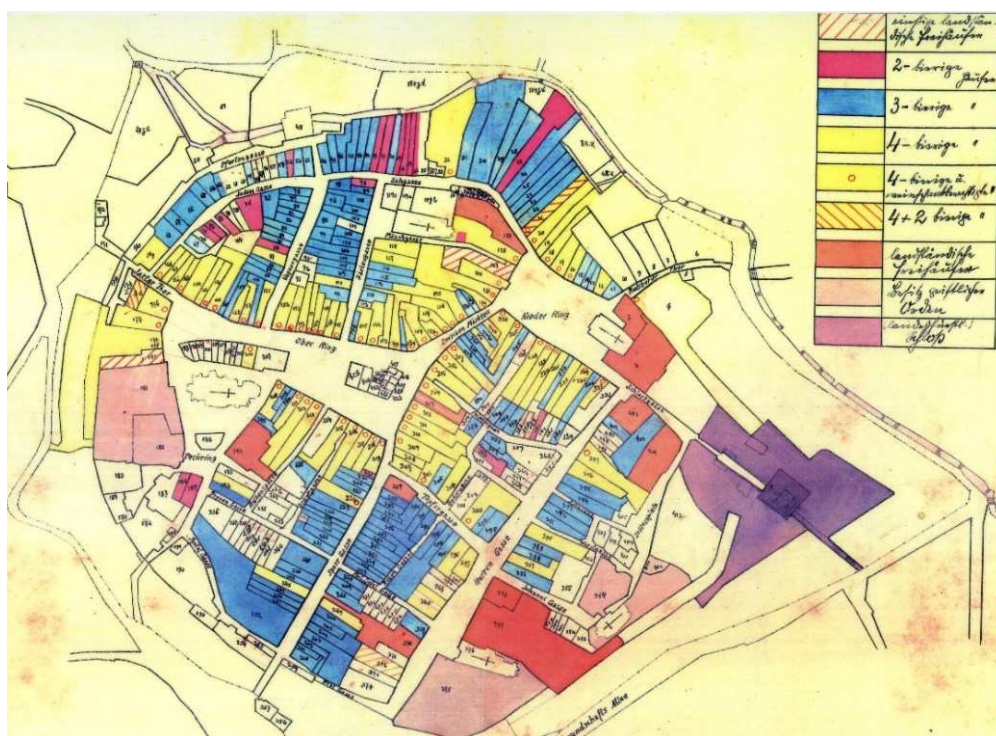
Obr. 17: Loděnice, Kamenec a Štěplovec. Císařské otisky Stabilního katastru z roku 1836 (ČÚZK).

Obr. 18: Plán regenerace MPZ Opava a císařský otisk Stabliňho katastru z roku 1836. Vymezení ploch s předpokladem výskytu cenných součástí archeologického dědictví (relikty zaniklé městské zástavby, fortifikačních prvků a historických pohřebišť). Podle Zezula 2014, s. 58 a převzato z Kolář (ed.) 2012, s. 91.

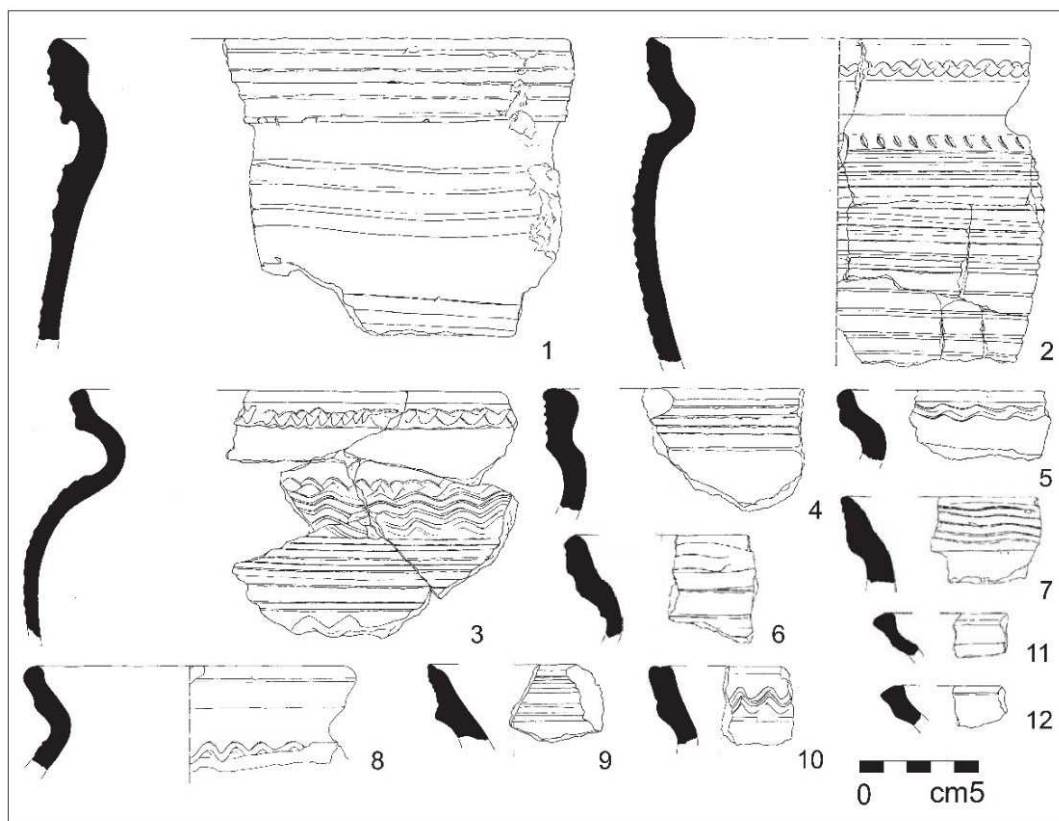

Obr. 19: Opava. Upravená indikační skica stabilního katastru z roku 1836 s vyznačením pravděpodobných tras předlokačních komunikací (tečkovaně) a výřezů prezentovaných v dalších obrazových přílohách (a - obr. 22; b – obr. 23; c – obr. 28). Podle Kolář – Zezula 2014, s. 547.

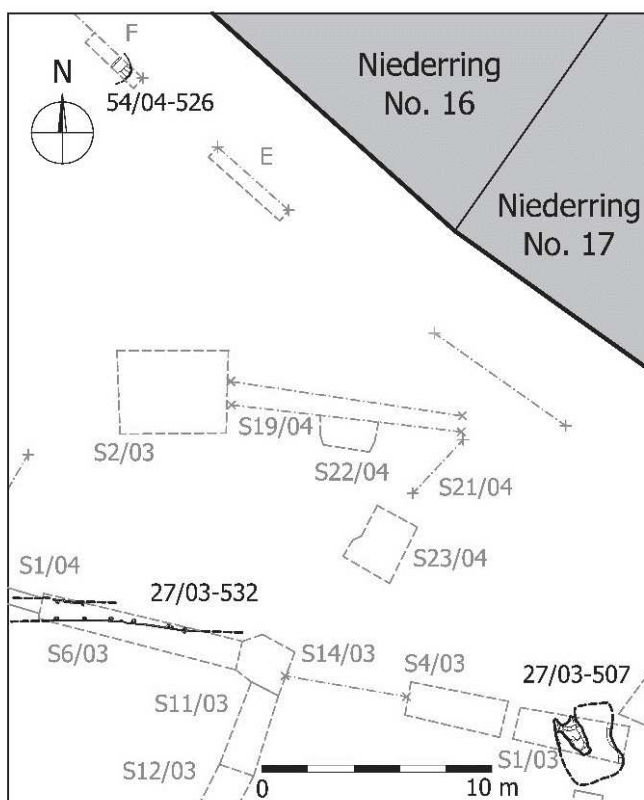

Obr. 20: Opava. Dislokace plnoprávných a jednotlivých kategorií právozárečných domů . Podél Fitz, R.b.d.

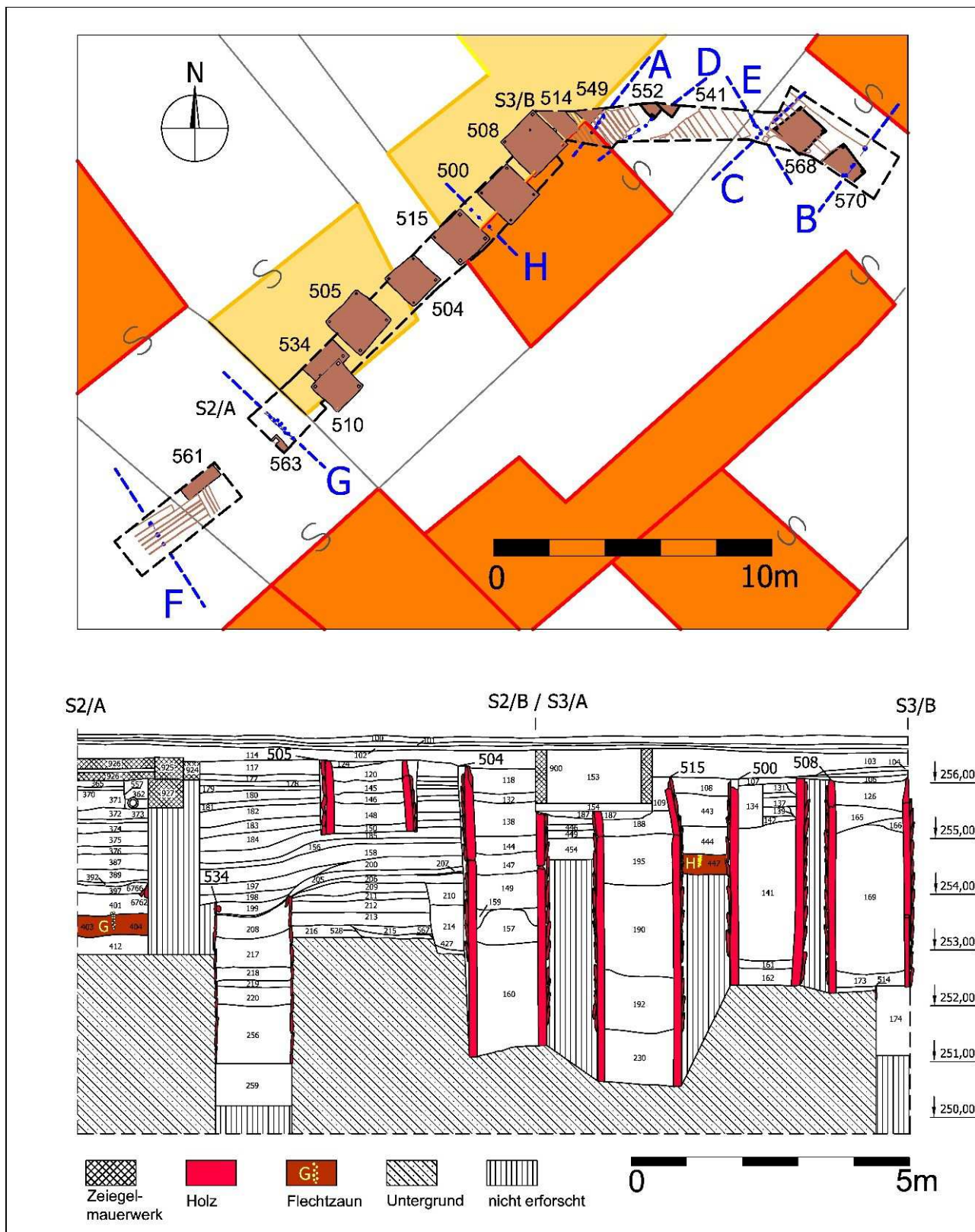

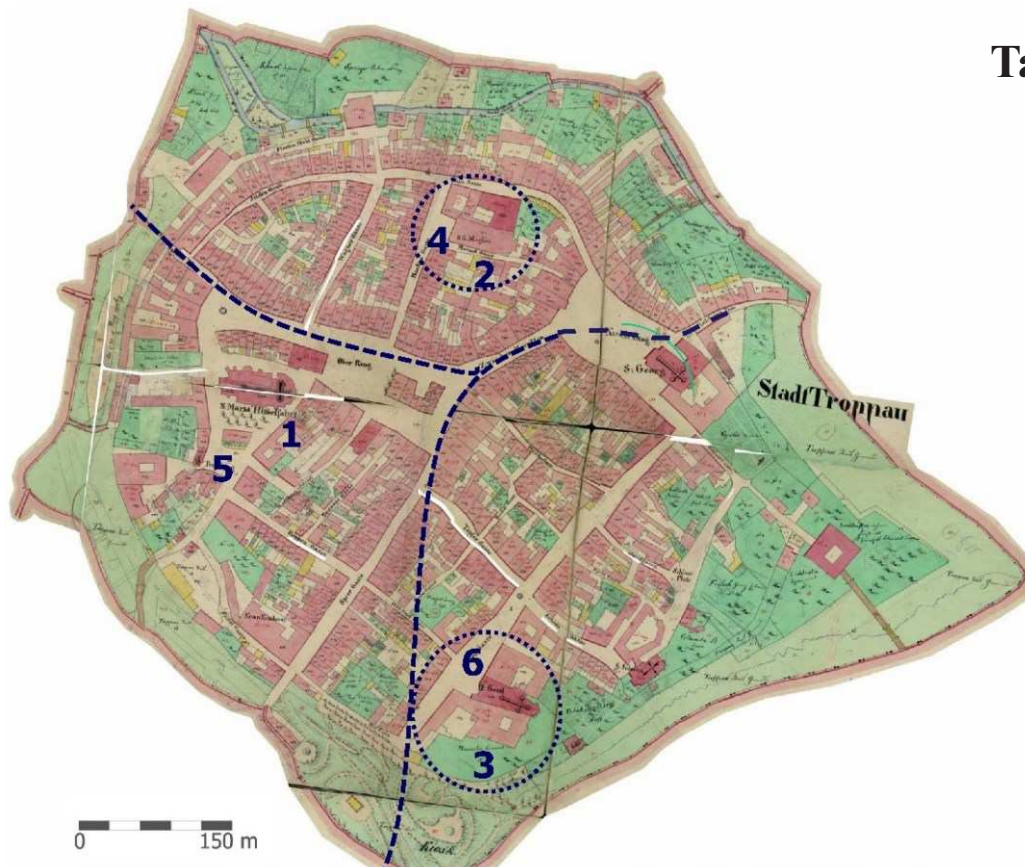
Obr. 21: Obr. 4: Opava, Dolní náměstí, výzkum 2003-2004. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice z objektů odkrytých pod nejstarší dlažbou náměstí (1–5: objekt s.j. 54/04-526; 6-12: objekt s.j. 27/03-507). Podle Zezula – Kiecoň – Kolář 2007, s. 124.

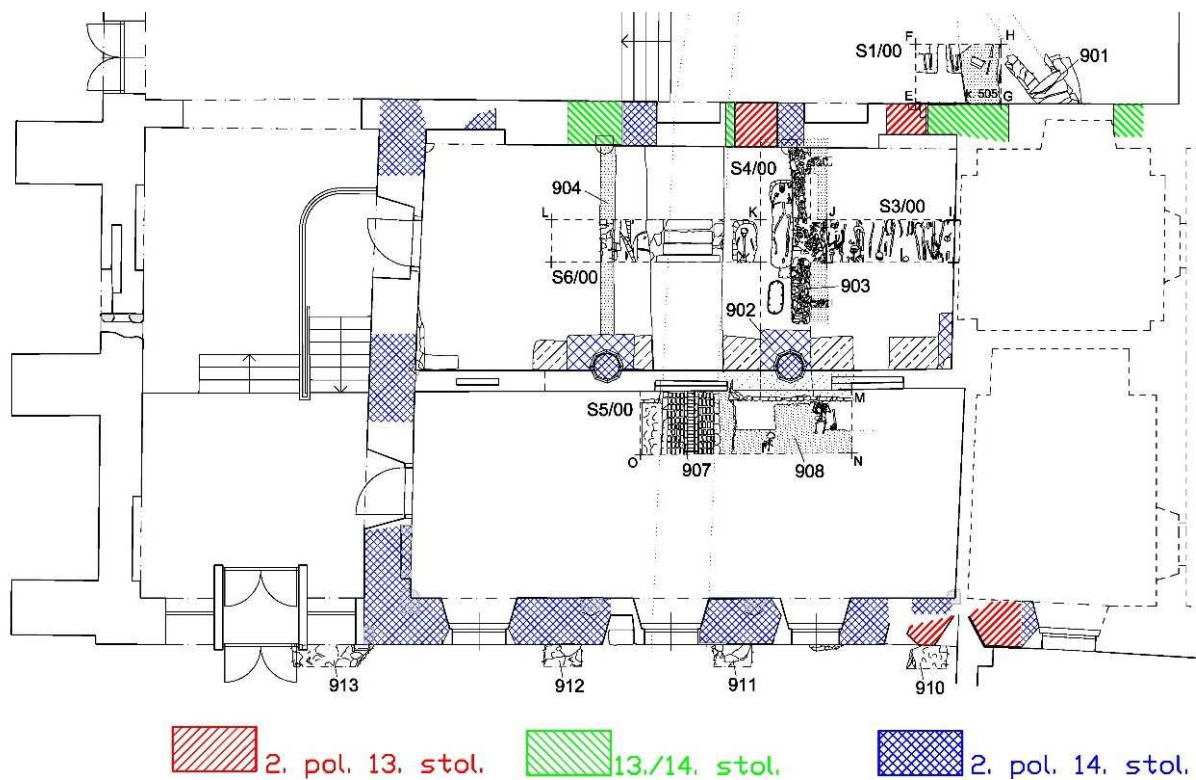
Obr. 22: Opava, Dolní nám. Výřez z plánu archeologického výzkumu realizovaného v letech 2003-2004 s vynesemím zahloubených objektů datovaných do 12./13. – 1. třetiny 13. stol. (sondy F a S1/03) a odvodňovacího koryta, jehož vznik souvisí s vyměřením náměstí ve 30. letech 13. stol. (sonda S6/03). Podle Kolář – Zezula 2014, s. 548.

Obr. 23: Opava, Drubeží trh, výzkum 2005-2006. Situace výzkumu a severozápadní profil sond S2 a S3 vynesené do výřezu digitalizované indikační skici stabilního katastru z roku 1836 s vyznačením odpadních jímek, dřevěných chodníků a plotů souvisejících s dvorovými částmi parcel v okolí nároží ulice Mezi trhy a Dolního náměstí. Podle Kolář – Zezula 2013.

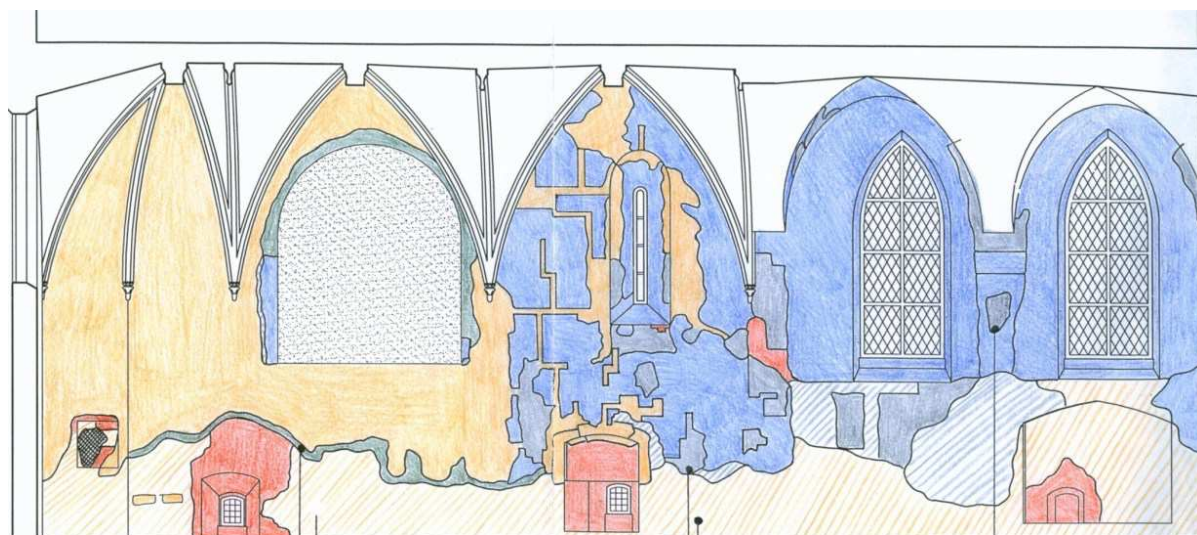
Obr. 24: Opava. Situace tras předlokažních komunikací a starší vrstvy sakrálních objektů a areálů (1. farní kostel P. Marie; 2 – Kaple sv. Dominika v kostele sv. Václava; 3 – špitální kaple (?) v místě kláštera minoritů; 4 – klášter dominikánů; 5 – kaple sv Alžběty při komendě německých rytířů; 6 – klášter minoritů a klarisek.

Obr. 25: Opava, klášter minoritů, východní křídlo. Přehled výsledků stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu v roce 2000. Podle Prix – Zezula 2001.

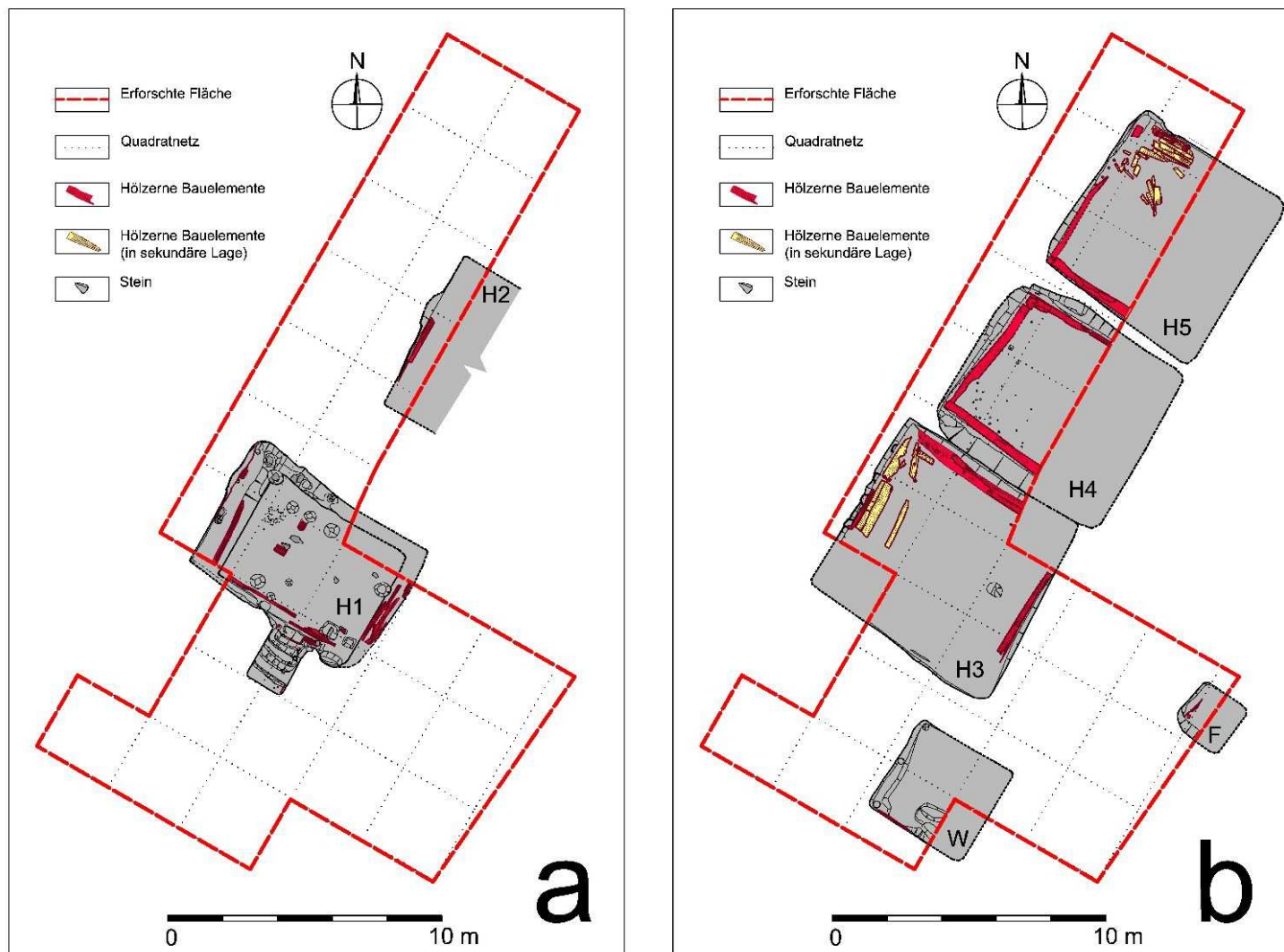

Obr. 26: Opava, kostel sv. Václava, jižní zeď kaple sv. Dominika s polokruhovitě zaklenutým okénkem (70. léta 20. století, fotoarchiv Okresního stavebního podniku).

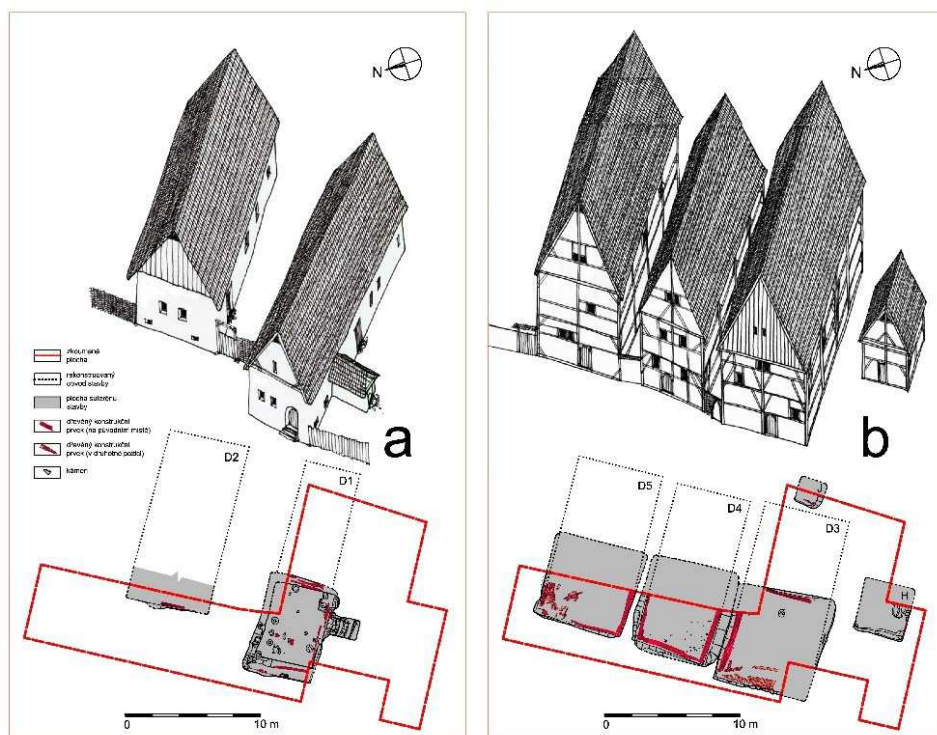

Obr. 27: Opava, kostel sv. Václava, dokumentace jižní stěny kaple sv. Dominika (interiér) s polokruhovitě zaklenutým okénkem (restaurátorský návrh ak. mal. Josefa Čobana a kol., archiv NPÚ – ÚOP Ostrava).

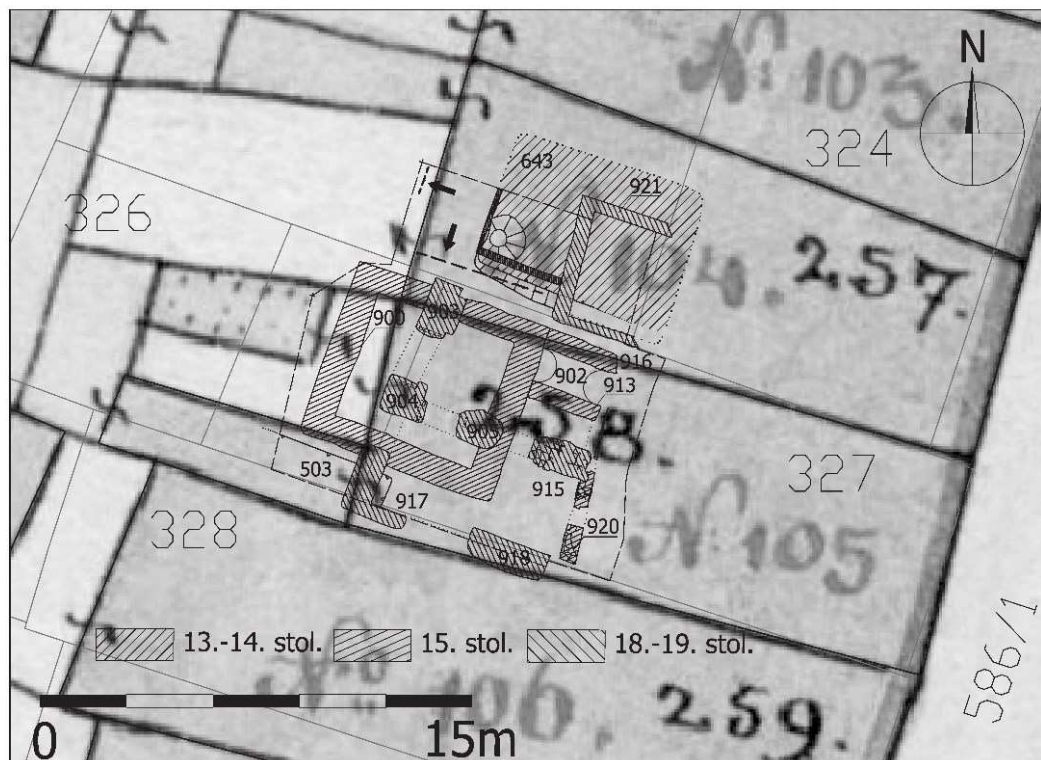
Tab. 18

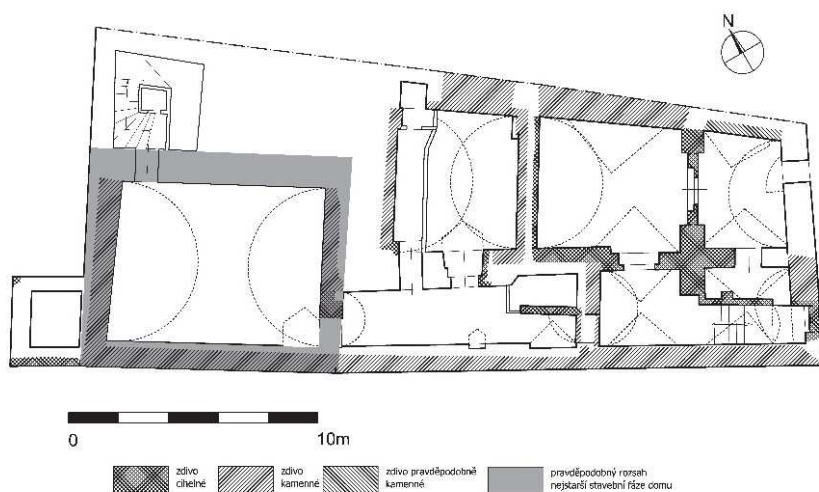
Obr. 28: Opava – bývalá Radniční ulice, výzkum 2010-2011. a) Starší fáze zástavby Radniční ulice z 1. poloviny 13. stol.; b) mladší fáze dřevohliněné zástavby Radniční ulice z 3. čtvrtiny 13. – 14. století. Podle Marešová – Skalická - Zezula 2012, s. 14 a Kolář – Zezula 2014, s. 555.

Obr. 29: Opava – bývalá Radniční ulice, výzkum 2010-2011. Rekonstrukce dřevohliněné zástavby Podle Merta 2012, s. 17.

Obr. 30: Opava, Pekařská ulice č. o. 9 a 11, výzkum 2002. Situace středověké a novověké zástavby vynesena do soutisku současné katastrální mapy a indikační skici stabilního katastru z roku 1836. Zakreslen suterén dřevohliněného domu (k. 643) se základovým trámovým věncem (tečkovaná čára volná rekonstrukce jeho rozsahu), relikv dalším suterénu dřevohliněné stavby (k. 503), zděný suterén (k. 900) propojený klenutou chodbou (zděna k. 913, 916 a 902) s fragmentárně dochovaným suterénem (k. 920) v přední části parcely a ostatní zděva související s novověkými stavebními fázemi. Šipkami vyznačen průběh plotů náležících nejstaršímu horizontu středověkého osídlení zkoumaných parcel. Podle Zezula – Kiecoň – Kolář 2007, s. 133.

Obr. 31: Opava, Dolní náměstí č. 4, dům „U bílého koníčka“. Půdorys suterénu objektu s vyznačením výsledků průzkumu charakteru stavebních konstrukcí realizovaného D. Prixem. Šedou barvou zvýrazněn rozsah nejstarší zděné stavební fáze identifikované v roce 2002 R. Rosovou a L. Augustinkovou, naposledy datovanou D. Prixem do intervalu vymezeného 1. a sklonkem 3. čtvrtiny 14. století. Podle Zezula – Kiecoň – Kolář 2007, s. 135.

Obr. 32: Opava, ulice Mezi Trhy (vnitroblok Drůbeží trh, výzkum 2005. Keramický kamnový kachel (rozměry ČVS 15 x 14, 5 cm) z jímky s.j. 508, 14.-15. stol. Podle Břečková et al. 2018.

Obr. 33: Opava – bývalá Radniční ulice, výzkum 2010-2011. Cihelná sladovnická pec, 15. stol. Podle Marešová – Skalická - Zezula 2012.

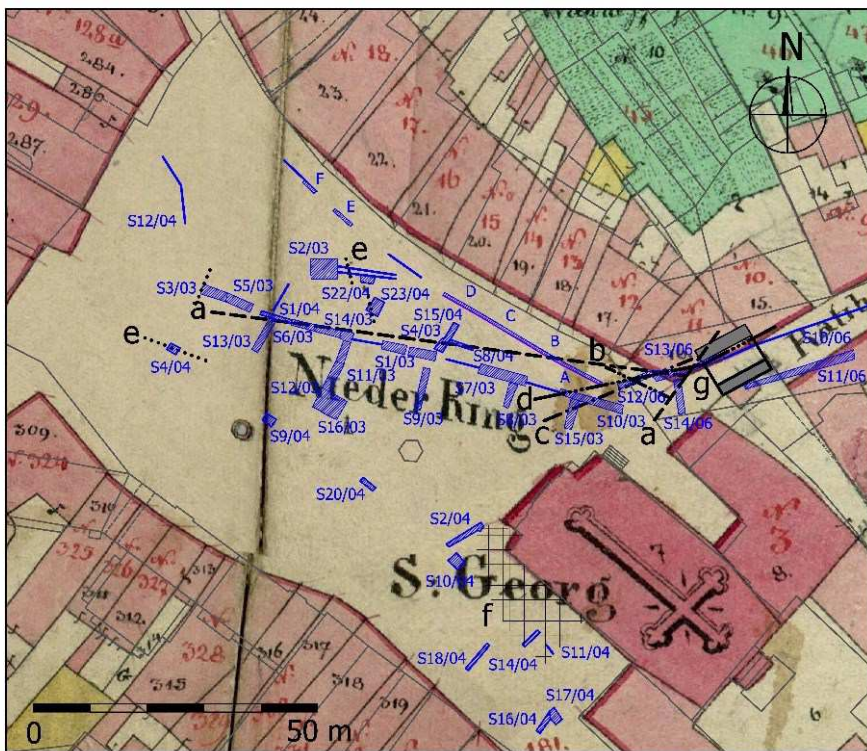
Obr. 34: Opava – Kolářská ul. (výzkum kino Mír 1961). Odkryv středověké jímky. Fotoarchiv Odboru archeologie NPÚ – ÚOP v Ostravě.

Obr. 35: Opava – Horní náměstí. Studna. Převzato z Šikulová 1966.

Tab. 22

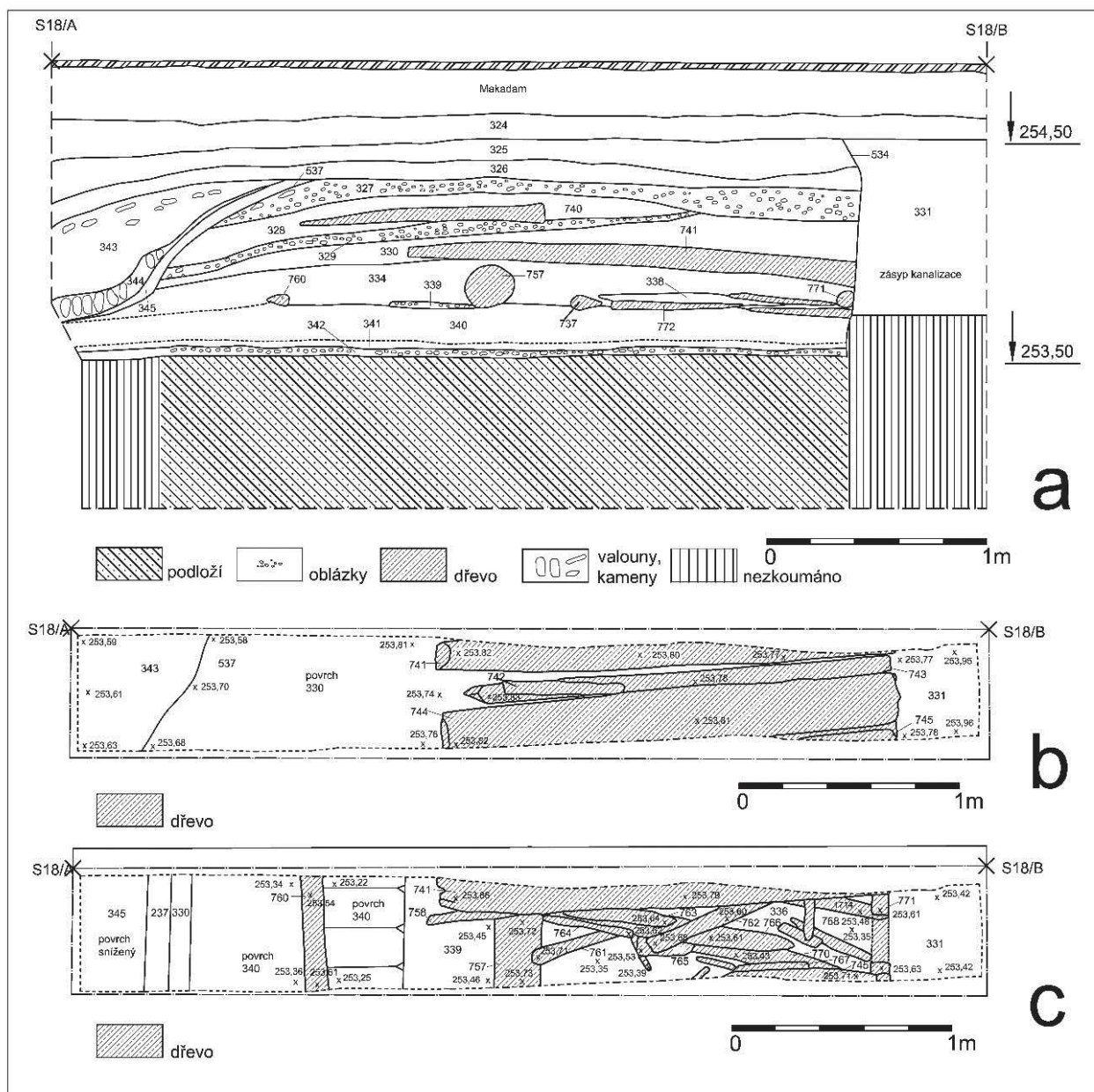
- a) 1. fáze (2. pol. 30. let 13. stol.) - větev A,C
- b) 2. fáze (60/70. léta 13. stol.)
- c) 1. fáze (2. pol. 30. let 13. stol.) - větev B
- d) 3. fáze (70/80. léta 13. stol.)
- e) ..... menší stoky
- f) ..... hřbitov u Sv. Vojtěcha
- g) ..... Ratibořská brána

Obr. 36: Opava, Dolní náměstí, výzkum 2003-2004. Celková situace zkoumaných ploch a dokumentovaných profilů v soutisku současné katastrální mapy a indikační skici stabilního katastru z roku 1836. Tečkovanou čarou vyznačen průběh do podloží zahlužených odvodňovacích koryt (30.-40. léta 13. stol.) odkrytých v pozici pod nejstarším dlážděním, přerušovanou čarou vyznačen průběh příležitostné vodoteče se zpevněným dnem. Podle Kolář – Zezula 2014b, s. 217.

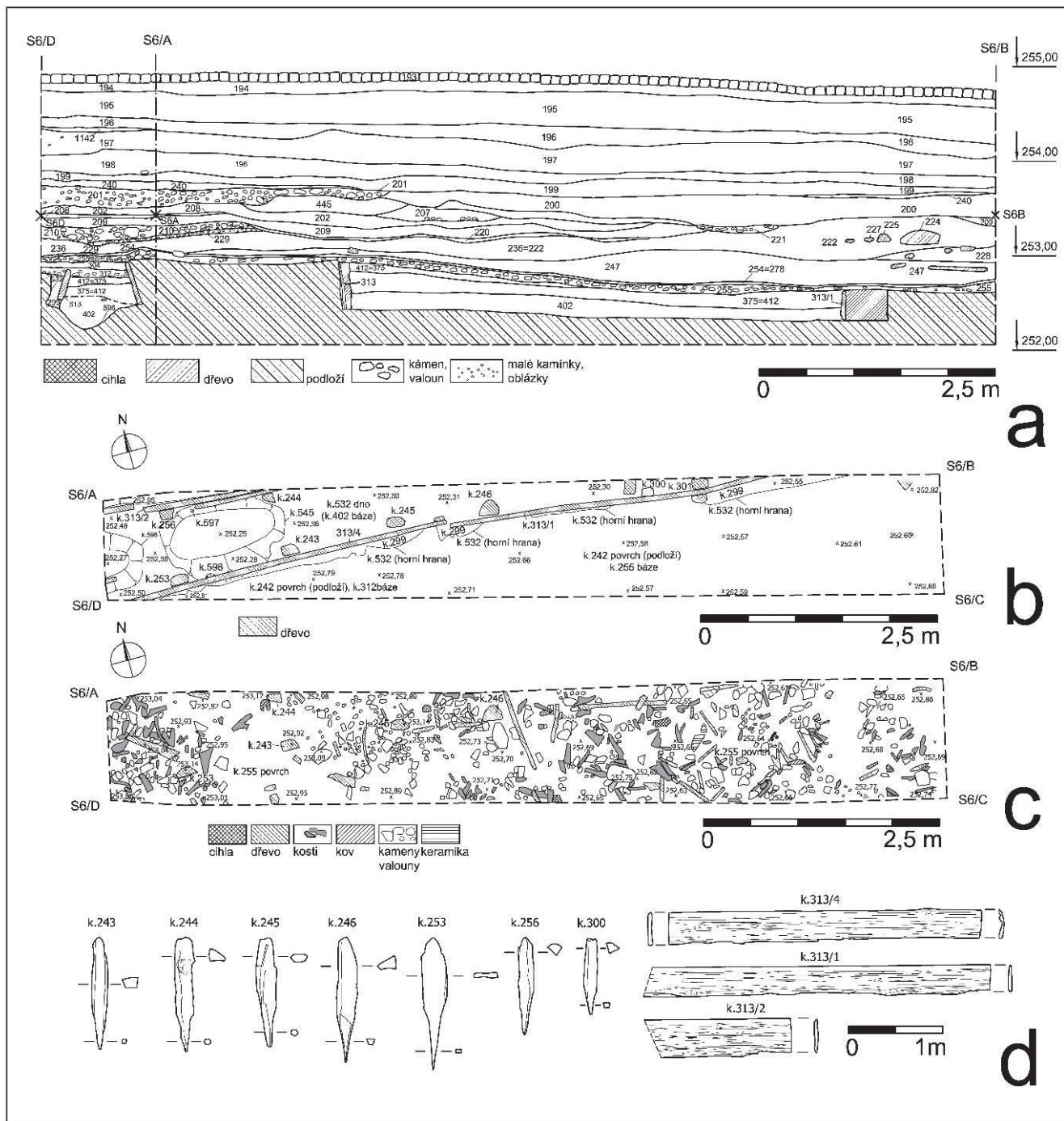

Obr. 37: Opava, Dolní náměstí, výzkum 2003, sonda S7/03. Nejstarší úroveň kamenného posypu s četnými zvířecími kostmi (kolem poloviny 13. stol.). Podle Kolář – Zezula 2014b, s. 227.

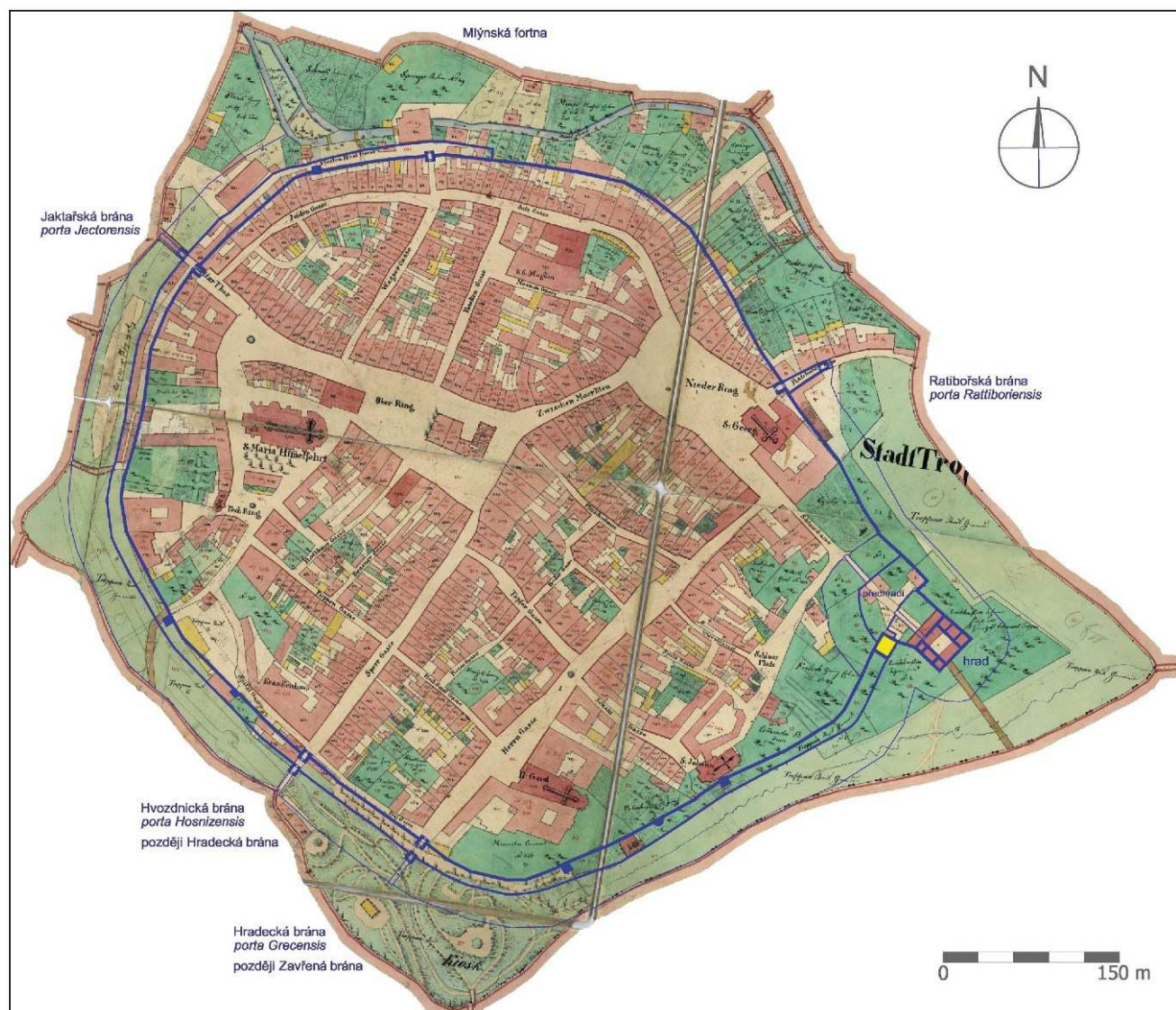
Obr. 38: Opava, náměstí Osvoboditelů, výzkum 2006, sonda S13/06. Pohled od jihozápadu na odkrytou strouhu (1. fáze odvodňovacího systému, větev A) v superpozici s podpovrchovou stokou (1. fáze odvodňovacího systému, větev B).

Obr. 39: Opava, Dolní náměstí, výzkum 2004, sonda S18/04. **a)** Jihovýchodní profil sondy s prvky dřevěné komunikace (druhá polovina 13. století) podél jihozápadní domovní fronty náměstí. **b)** Půdorys sondy s vozovkou dřevěné komunikace. **c)** Situace dřevěných konstrukčních prvků a jejich zlomků pod vozovkou komunikace, patrně se jedná o odpad vzniklý při výstavbě či reparaci této dřevěné konstrukce. Podle Kolář – Zezula 2014b, s. 241.

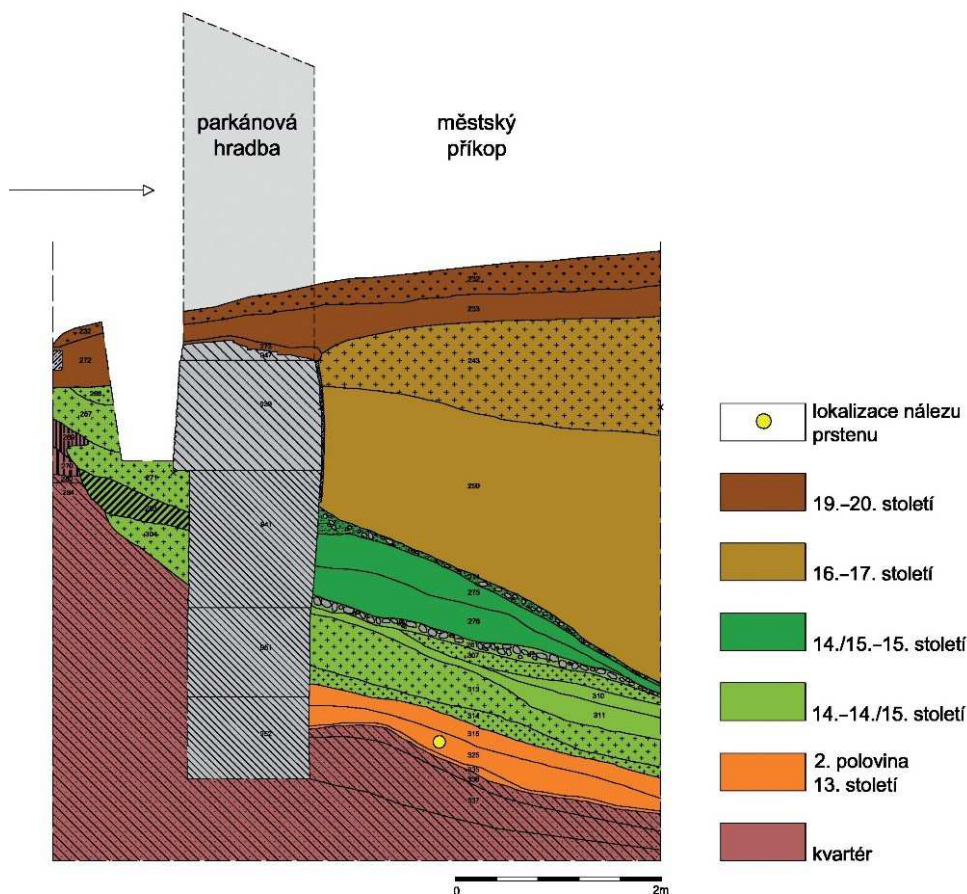

Obr. 40: Opava, Dolní náměstí, výzkum 2003, sonda S6/03. **a)** Západní a severní profil sondy s povrchovou strouhou (1. fáze odvodňovacího systému, větev A, s.j. 532) z 2. poloviny 30. let 13. století, v nadloží se nacházejí středověké posypy a dláždění (s.j. 312, 255, 210 a 201), spolu s relikty dřevěné komunikace (s.j. 224, 225 a 227) datované do 70. let 13. století. **b)** Situace do podloží zahloubené odvodňovací strouhy a její výdřevy. **c)** Nejstarší úroveň středověkého dláždění Dolního náměstí (s.j. 255) z doby kolem poloviny 13. století. **d)** Konstrukční prvky výdřevy odvodňovací strouhy s.j. 532. Podle Kolář – Zezula 2014b, s. 219.

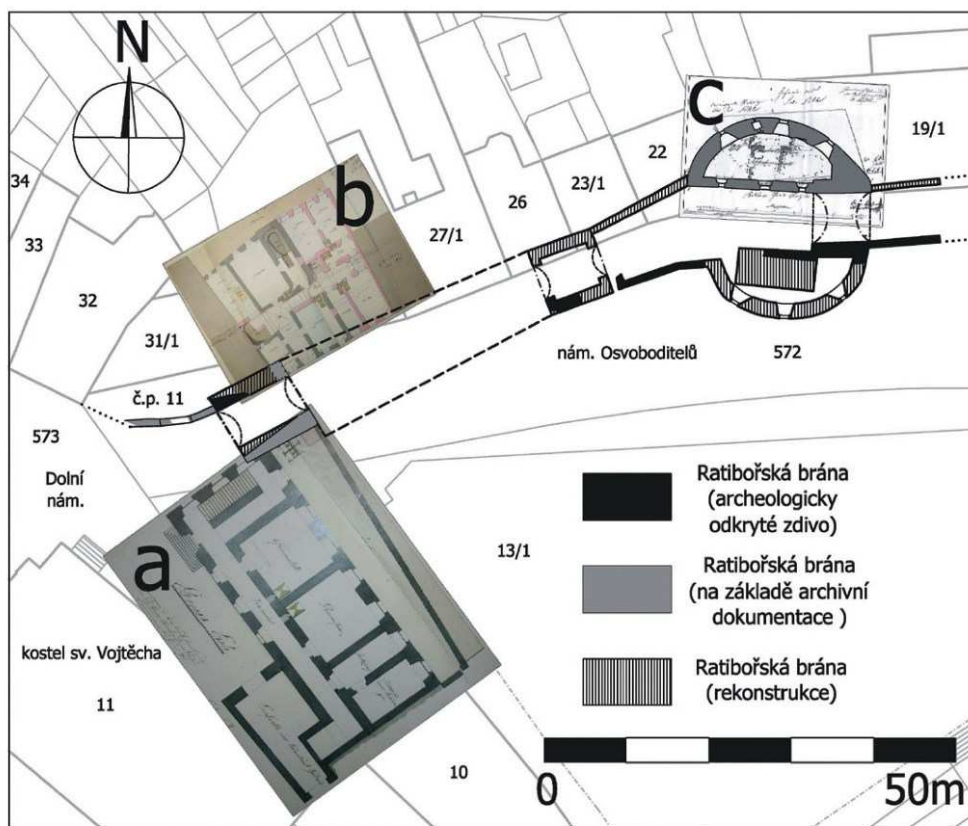

Obr. 41: Opava, schéma opevnění z přelomu 14. a 15. až z 15. století vynesené do indikační skici stabilního katastru z roku 1836. Vévodský hrad situován na východním okraji města, objekt kuchyně na předhradí vyznačen žlutě (ZA v Opavě, inv. č. 237, sl. 233, kart. 51; úpravy F. Kolář, 2018). Převzato z Kolář et al. 2018, s. 163.

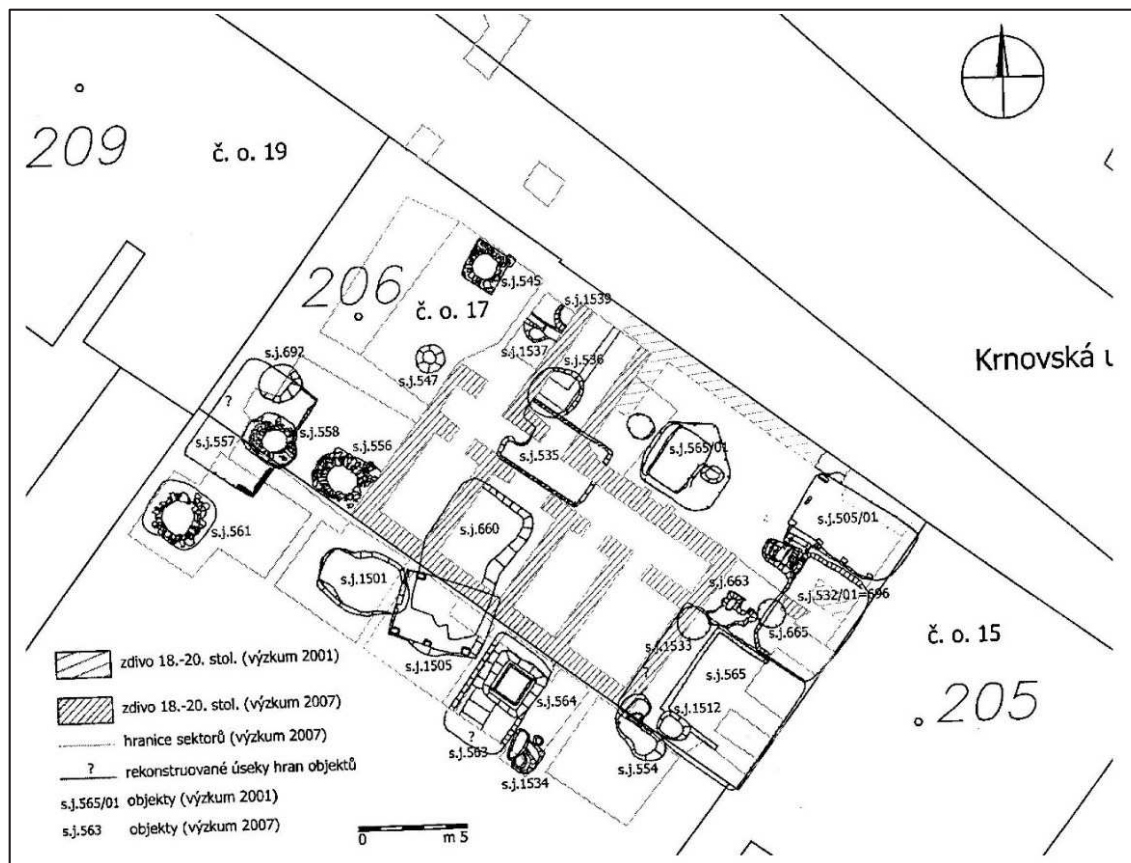
Tab. 26

Obr. 42: Opava, Sady Svobody, archeologický výzkum 2012. Dílčí profil městské fortifikace v jižní části hradebního obvodu. S parkánovou hradbou založenou do staršího příkopu hlavní hradební zdi (digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ Ostrava, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2013). Převzato z Antonín et al. 2013, s. 123.

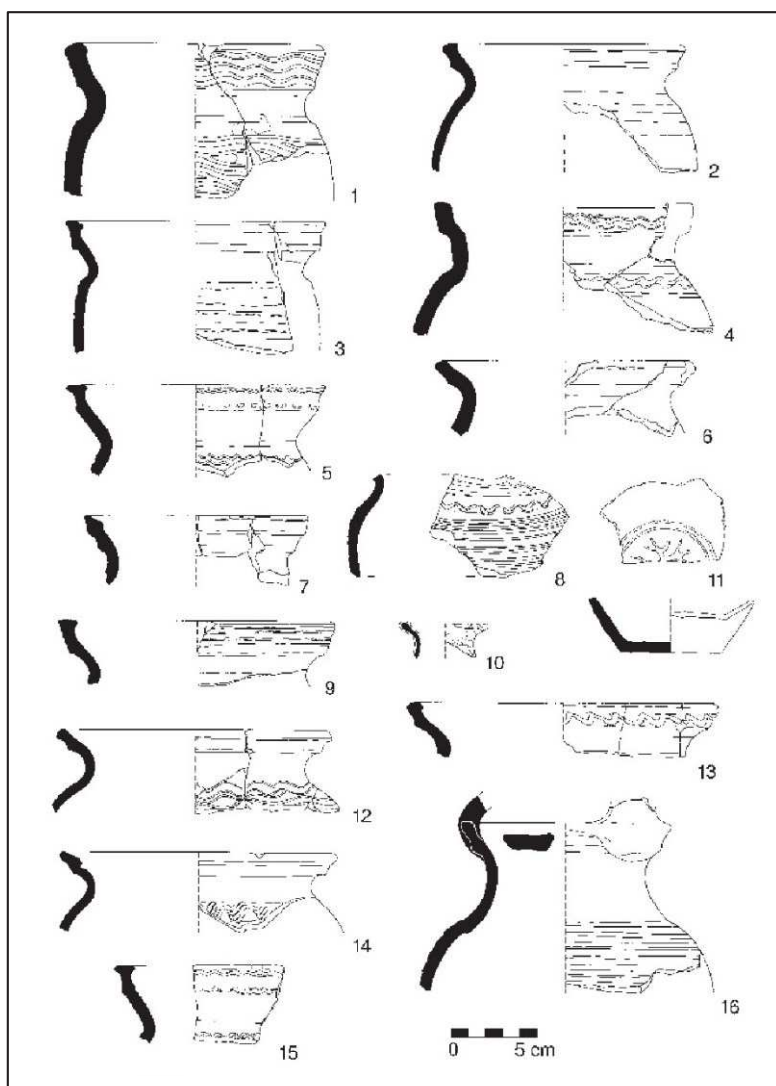
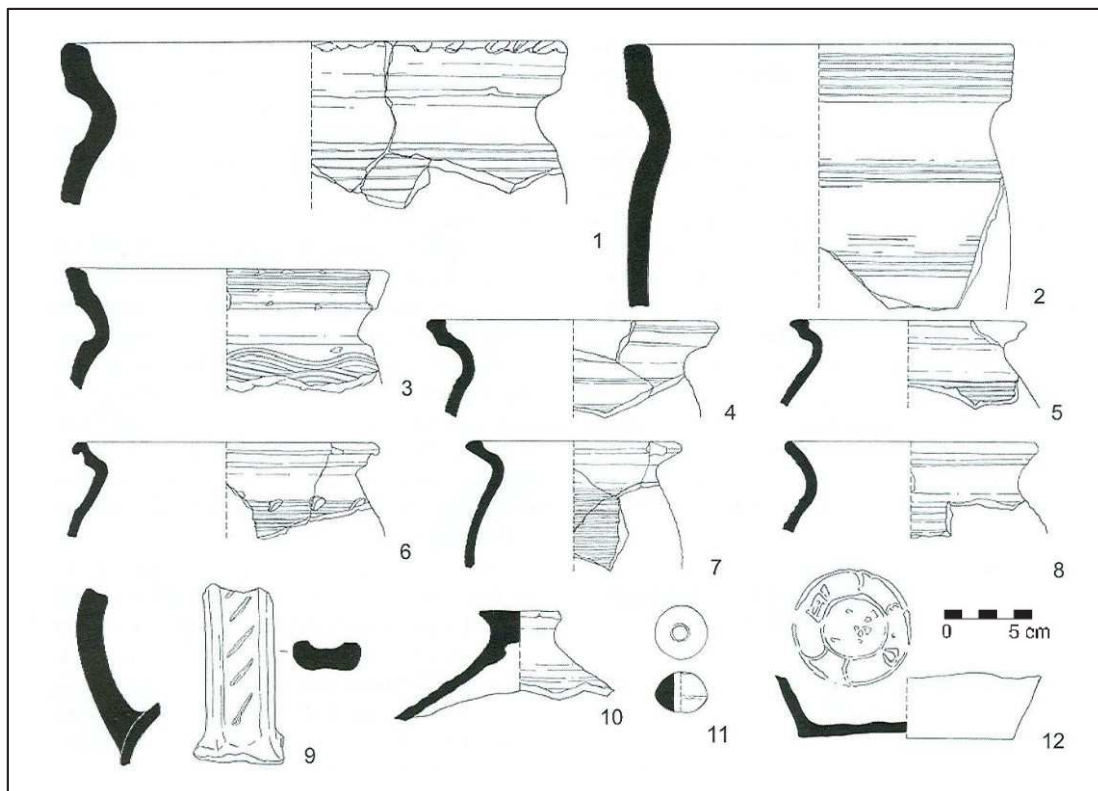
Obr. 43: Rekonstrukce půdorysné situace Ratiborské brány na základě archeologických zjištění a stavební plánové dokumentace vynesena do soutisku současné katastrální mapy a indikační skici stabilního katastru z roku 1836. Podle Kaniová – Kolář - Zezula 2008. Převzato z Kolář (ed.) 2013, s. 84.

Obr. 44: Opava – Krnovská ul. č. 17 (výzkumy 2001 a 2007). Situace suterénů středověké dřevohliněné zástavby a mladší stavební konstrukce (Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ – ÚOP v Ostravě, úpravy a celkové zpracování M. Kiecoň, F. Kolář a M. Zezula).

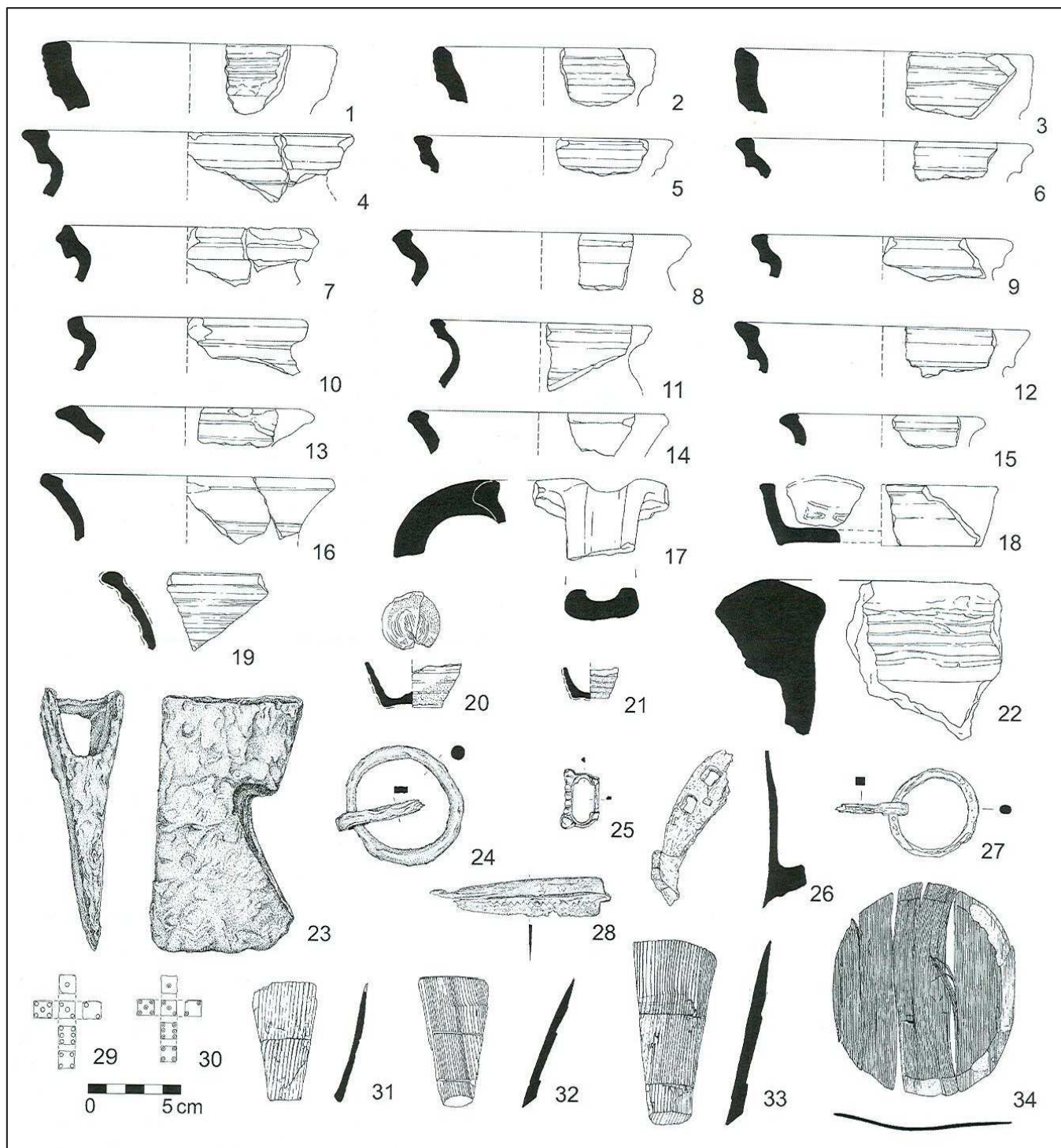

Obr. 45: Opava – Krnovská ul. č. 17 (výzkum 2001) Situace suterénů středověké raně novověké dřevohliněné zástavby a mladší stavební konstrukce. Fotoarchiv Odboru archeologie NPÚ – ÚOP v Ostravě.

Obr. 46: Opava – Masarykova ulice (výzkum 2001, obj. s.j. 507 pod nejstarší úrovní dláždění). Keramické nálezy přechodného horizontu mezi keramikou raně středověké výrobní tradice a vrcholně středověkou produkcí z doby před polovinou 13. století. Podle Kolář – Zezula 2011, s. 236

Obr. 47: Opava, Horní náměstí, p.č. 239/1 (výzkum 2003). Výběr keramických nálezů ze záspy suterénu k. 501. Příklad souboru náležího přechodného keramickému horizontu z doby před polovinou 13. století. Podle Kiecoň – Zezula 2003, s. 34

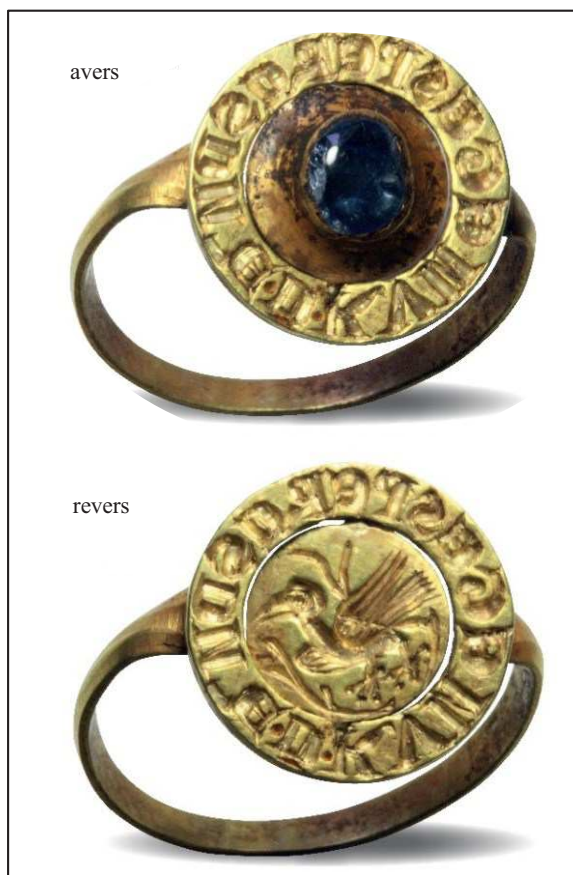

Obr. 48: Opava – Dolní nám. (výzkum 2003, sonda S2, nejstarší úroveň dláždění s.j. 160).
Příklad hmotné kultury města ve 2. polovině 13. století. Podle Kolář – Zezula 2011, s. 234.

Obr. 49: Opava – bývalá Radniční ul. (výzkum 2010-2011). Zlomek číšky z benátského skla, 13./14. stol. Podle Marethová – Skalická – Veselá – Zezula 2012, s. 66-67.

Obr. 50: Opava – Sady Svobody (výzkum 2012). Zlatý pečetní prsten, poslední třetina 13. stol. až 13./14. stol. Podle Antonín et al. 2012, s. 117-125.

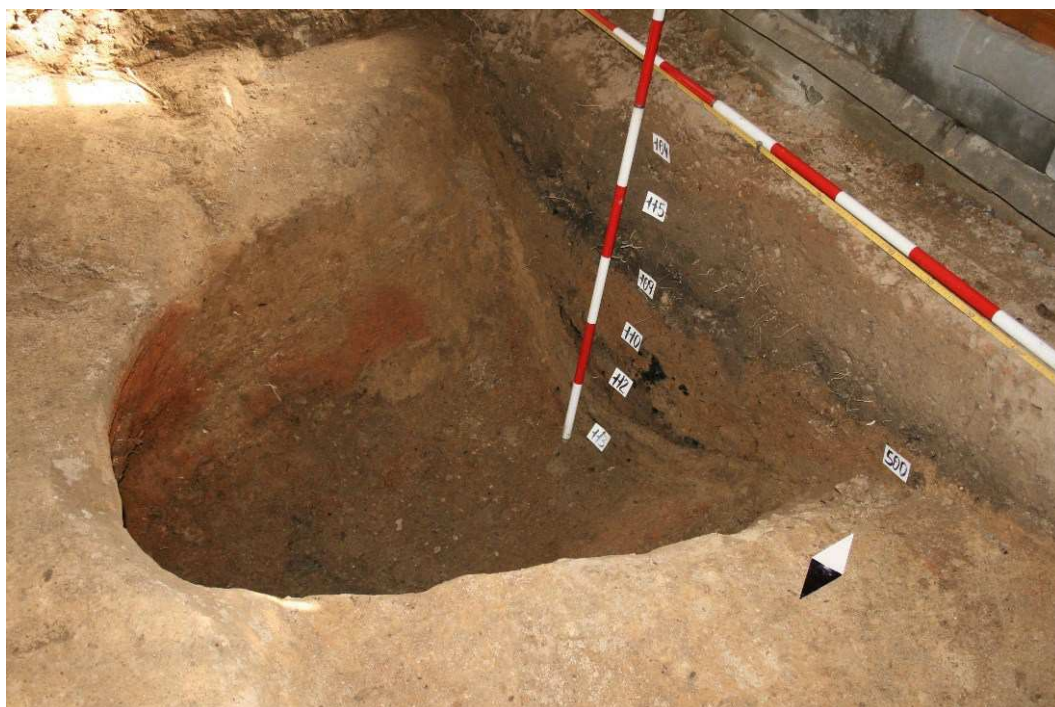
Obr. 51: Opava – bývalá Radniční ul. (výzkum 2010-2011). Poutní odznak, Cáchy. 1. polovina 14. stol. Podle Marethová – Skalická – Veselá – Zezula 2012, s. 58 -59.

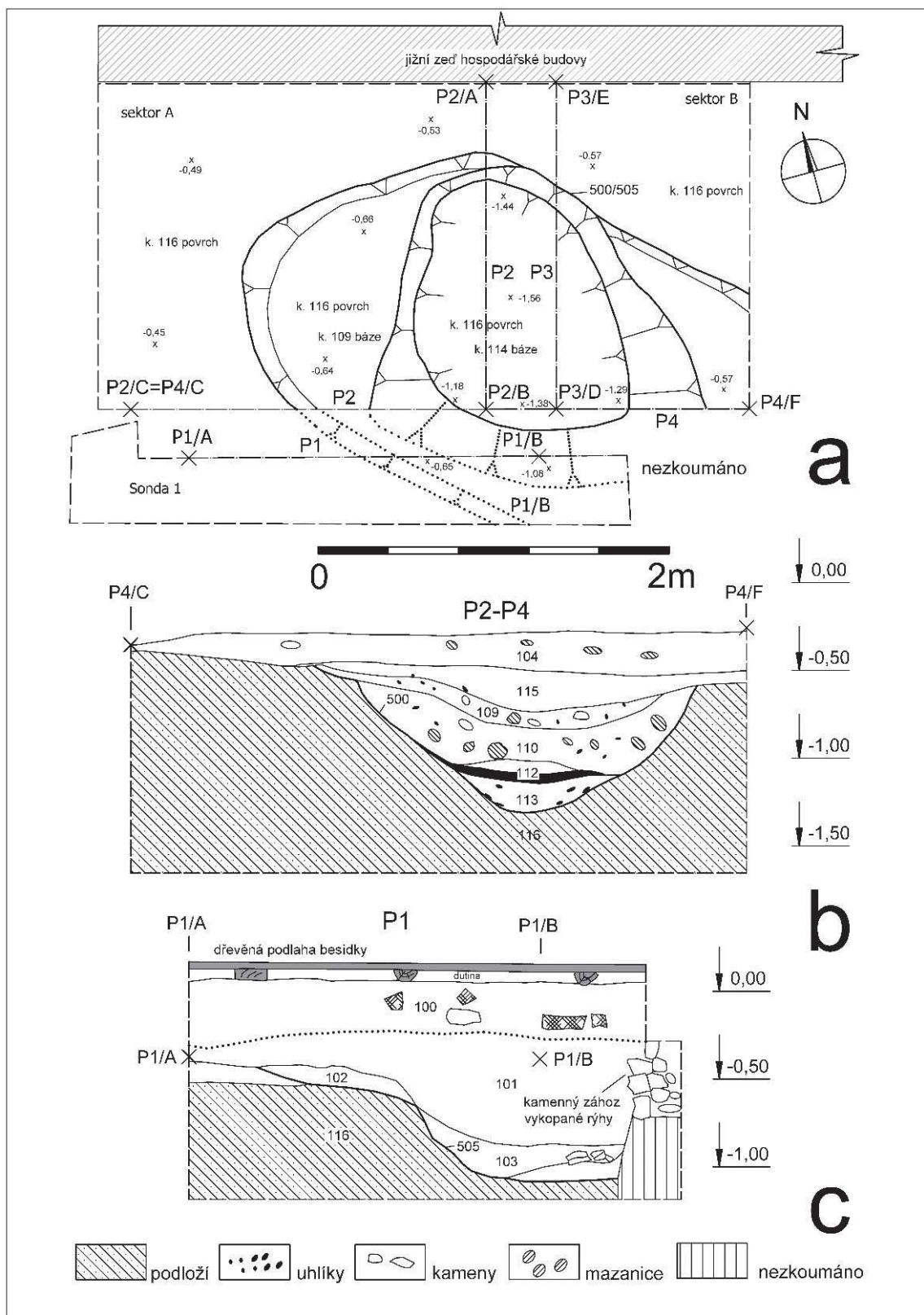
Obr. 52: Opava – bývalá Radniční ul. (výzkum 2010-2011). Pouzdro s brakteáty, 13. stol. Podle Marethová – Skalická – Veselá – Zezula 2012, s. 60-61.

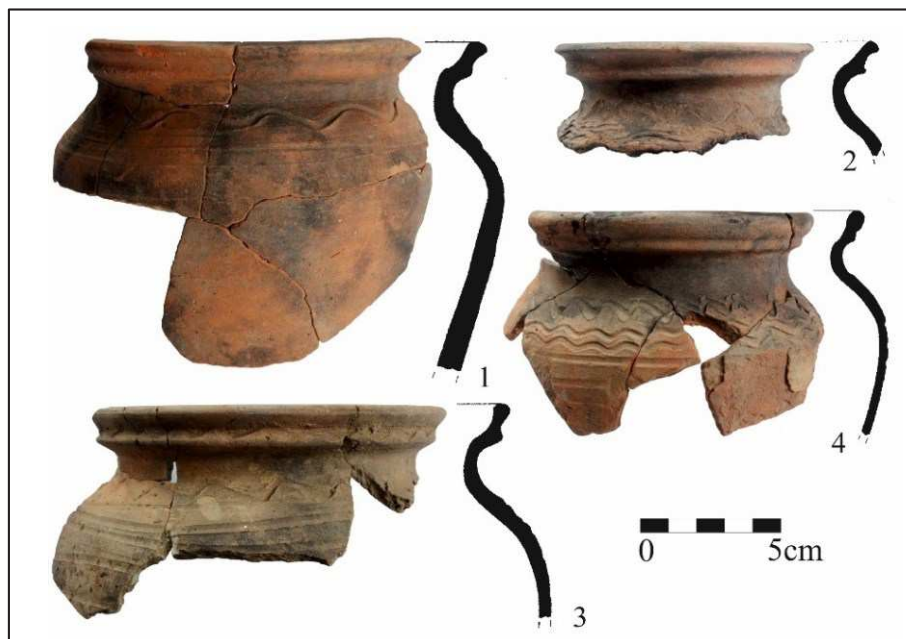
Obr. 53: Velké Heraltice. Indikační skica stabilního katastru z roku 1836 s vyznačením místa nálezu hrnčířské pece. Dnes je pozemek před jižním štítem hospodářské budovy součástí sousední nemovitosti (č.p. 77 dle indikační skici). Zemský archiv Opava. Podle Zezula 2013, s. 302.

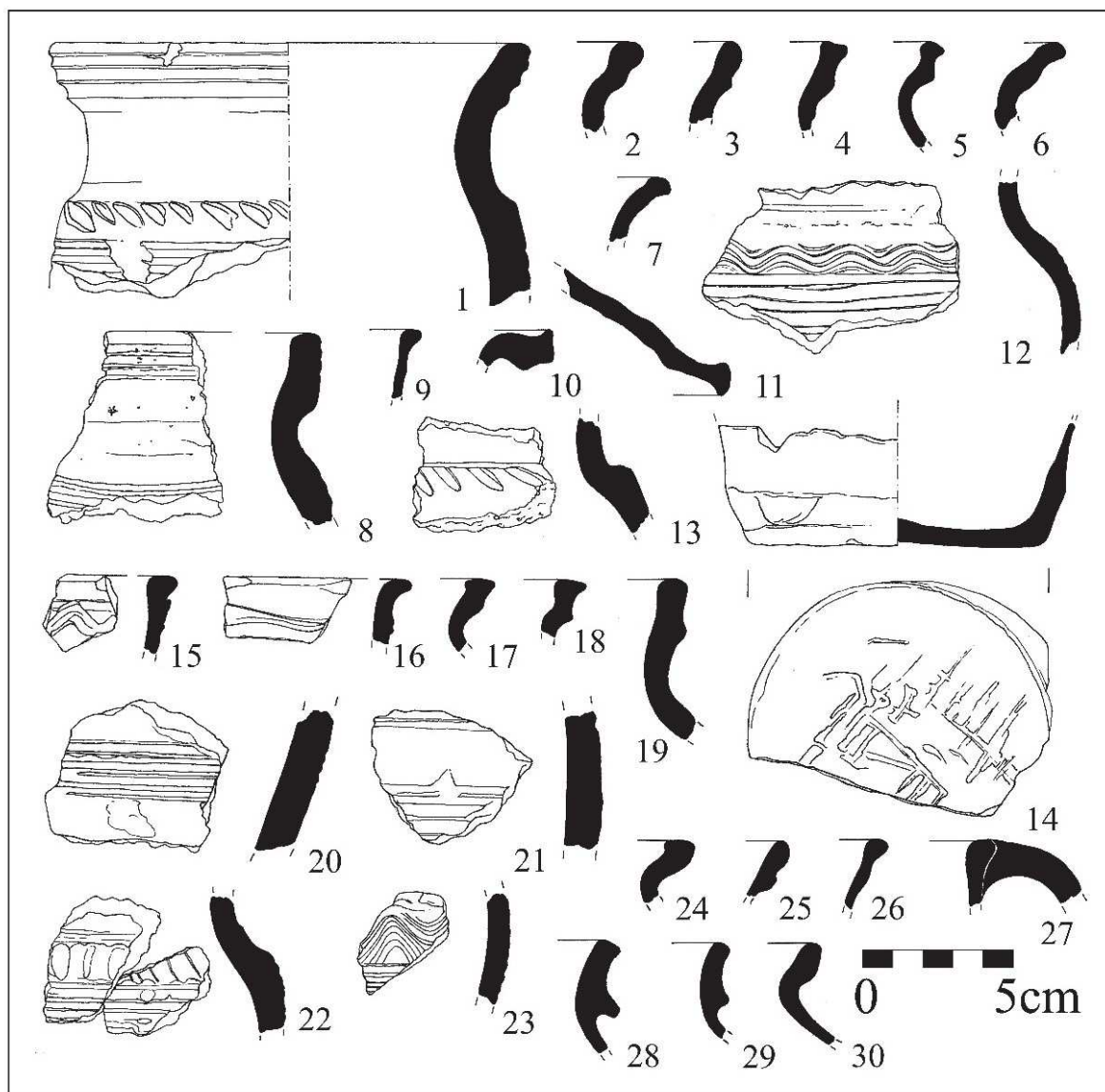
Obr. 54: Velké Heraltice, č.p. 190, archeologický výzkum 2007. Hrnčířská pec s.j. 500 od severozápadu. Foto Tereza Krasnokutská. Podle Zezula 2013, s. 304.

Obr. 55: Velké Heraltice, č.p. 190, archeologický výzkum 2007. Půdorys hrnčířské pece s.j. 500 a řezy její výplně. Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ Ostrava. Podle Zezula 2013, s. 303.

Obr. 56: Velké Heraltice, č.p. 190, archeologický výzkum 2007. Částečně rekonstruované nádoby ze svrchní části (s.j. 101 a 109) výplně pece s.j. 500. Podle Zezula 2013, s. 309.

Obr. 57: Velké Heraltice, č.p. 190, archeologický výzkum 2007. Výběr keramických nálezů z vrstev s.j. 109 (2 – 6, 13, 14), 101 (1, 7, 8, 10 – 12) a 104 (9, 15 – 30). Kreslila Hana Pravdová. Podle Zezula 2013, s. 310.